

İGÜ
Sosyal Bilimler
Dergisi
IGU JOURNAL of
SOCIAL SCIENCES

İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
ISTANBUL GELİSİM UNIVERSITY
JOURNAL of SOCIAL SCIENCES

CİLT / VOLUME: 5 SAYI / ISSUE: 2

ISSN: 2148-4287 e-ISSN: 2148-7189

EKİM / OCTOBER 2018

İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ (İGÜSBD)
ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİ
ISTANBUL GELİSİM UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES (IGUJSS)
INTERNATIONAL PEER-REVIEWED JOURNAL

CİLT/VOL. 5 • SAYI/ISSUE 2 • EKİM/OCTOBER 2018 • ISSN: 2148-4287 & E-ISSN: 2148-7189

İstanbul Gelişim Üniversitesi Adına Sahibi / Owner on Behalf of Istanbul Gelisim University
Prof. Dr. Burhan AYKAÇ

Editör / Editor
Prof. Dr. Nail ÖZTAŞ

Editör Yardımcıları / Assistant Editors
PhD. Viktoriia DEMYDOVA
PhD. Onur ÖZDEMİR

Yayın Kurulu / Editorial Board
Prof. Dr. Burhanettin Aykut ARIKAN
Prof. Dr. Şenol DURGUN
Prof. Dr. Ayten ERDOĞAN
Prof. Dr. Nezir KÖSE
Prof. Dr. Nimet Hülya TIRMANDIOĞLU TALU

Yazı İşleri Kurulu / Publication Board
Ahmet Şenol ARMAĞAN
Timur AYDIN
Ömer GİZLİER
Tuğçe GÜR TÜRKDOĞAN
Aysun KÖRLÜ
Akın Emre PİLGİR
Elif ŞAHİN
Merve VURAL

Tasarım / Design
Özgür KIYAK

Yazışma ve Haberleşme Adresi /
Correspondence and Communication
İstanbul Gelişim Üniversitesi - Cihangir Mah. Şehit
Jandarma Komando Er Hakan Öner Sok.
No: 1 34310 Avclar / İstanbul / TÜRKİYE

Tel. / Phone: +90 212 4227000
Dahili / Ext.: 350, 377
Belgeç / Fax: +90 212 4227401
E-posta / E-mail: igusbd@gelisim.edu.tr
Ağ Sayfası / Web Site: <http://dergi.gelisim.edu.tr>
Twitter: [@IGUSBD](https://twitter.com/IGUSBD)

İstanbul Gelişim Üniversitesi yayını olan Sosyal Bilimler Dergisi, yılda iki kez yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Makalelerdeki düşünce, görüş, varsayım, sav veya tezler eser sahiplerine aittir; İstanbul Gelişim Üniversitesi sorumlu tutulamaz. /

The Journal of Social Sciences is an international peer-reviewed journal and published biannually. The opinions, thoughts, postulations or proposals within the articles are but reflections of the authors and do not, in any way, represent those of the Istanbul Gelisim University.

Baskı ve Cilt / Printing and Binding:
Servet İşler
Sertifika No. 40352
+90 212 5939467
islercopy@hotmail.com

© İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları
© Istanbul Gelisim University Press
Sertifika No / Certificate Number: 23696
Her hakkı saklıdır. All rights reserved.

**“İGÜ Sosyal Bilimler Dergisi”
Harmanlanma ve İndekslenme Bilgileri:**

***“IGU Journal of Social Sciences”
is Harvested and Indexed in:***

TR Dizin

DergiPark
AKADEMİK

**EBSCO Discovery
Service**

OpenAIRE

Sosyal Bilimler Atf Dizini

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr.	Gulay AKGUN YILMAZ (Marmara Uni.-Turkey) Ahmet AKSOY (Gazi Uni.-Turkey) Nuray ALTUG (Marmara Uni.-Turkey) Umut AVCI (Mugla Uni.-Turkey) Muhammed Ali AZERCHAB (Tehran Uni.-Iran) Nedim BAHCEKAPILI (Islamic Uni. of Europe-Netherlands) Aydın BASBUG (Istanbul Gelisim Uni.-Turkey) Mesut Hakki CASIN (Istinye Uni.-Turkey) Hamza CESTEPE (Zonguldak Bülent Ecevit Uni.-Turkey) Ertan EGRIBEL (Istanbul Uni.-Turkey) Tevfik ERDEM (Gazi Uni.-Turkey) Seyfettin ERDOGAN (Istanbul Medeniyet Uni.-Turkey) Neşe Hatice ERIM (Istanbul Medeniyet Uni.-Turkey) Fawaz GERGES (London School of Economics-UK) Sabahattin GULLULU (Istanbul Maltepe Uni.-Turkey) Esra HATIPOGLU (Nisantasi Uni.-Turkey) Ragıp Kutay KARACA (Istanbul Aydin Uni.-Turkey) Kurtuluş KARAMUSTAFA (Erciyes Uni.-Turkey) Neşe KARS TAYANC (Istanbul Uni.-Turkey) Hikmet KAVRUK (Istanbul Gelisim Uni.-Turkey) Ronald C. KEITH (Griffith Uni.-Australia) Ulvi KESER (Girne American Uni.-T.R.N.C.) Ismail KIZILIRMAK (Istanbul Uni.-Turkey) Derman KUCUKALTAN (Istanbul Arel Uni.-Turkey) Wang Li (Jilin Uni.-China) Nurcan METIN (Trakya Uni.-Turkey) Robert C. MYRTLE (Uni. of Southern California-USA) Masanori NAITO (Doshisha Uni.-Japan) Fevzi Rifat ORTAÇ (Istanbul Aydin Uni.-Turkey) Tlemcani Ben OUCEF (University of Algiers-Algeria) Yüksel OZTURK (Gazi Uni.-Turkey) Torsten J. SELCK (Oldenburg Uni.-Germany) Udo STEINBACH (HUMBOLDT-VIADRINA G.P.-Germany) Hayri ULGEN (Istanbul Uni.-Turkey) Kurban UNLUOREN (Gazi Uni.-Turkey) Sadi UZUNOGLU (Trakya Uni.-Turkey) Hasan VERGİL (Istanbul Uni.-Turkey) Brantly WOMACK (Virginia Uni.-USA) Kürşat YALCINER (Istanbul Gelisim Uni.-Turkey) Binnur YESILYAPRAK (Ankara Uni.-Turkey) Ahmet YILMAZ (Marmara Uni.-Turkey)
Doç. Dr. / Assoc. Prof. Dr.	Mahabat BAIMYRZAEVA (Middlebury Inst. of Int. St. – USA) Kyu-Nahm JUN (Wayne State Uni.-USA) Elbeyi PELIT (Afyon Kocatepe Uni.-Turkey)
Dr. / PhD	Mehmet ALTINOZ (Hacettepe Uni.-Türkiye) Thomas BRYER (University of Central Florida-USA) Giovanni ERCOLANI (Muncia Uni.-Spain) Syed HASANAT (Jilin University-China) Ash Narain ROY (Social Science Institute of New Delhi.-India)

Bu Sayının Hakemleri / Reviewers for This Issue

Prof. Dr.

Dilek ALTAŞ
H. Naim ARDOR
Dursun ARIKBOĞA
Belgin AYDINTAN
Ayten ERDOĞAN
Selma KARATEPE
Ulvi KESER
Şükrü ÖZEN
Gültekin RODOPLU
Hulusi Cenk SÖZEN
Cemalettin TAŞKIRAN
Nimet Hülya TIRMANDIOĞLU TALU

**Doç. Dr. /
Assoc.**

Salih Börteçine AVCI
Şükran Güzin ILICAK AYDINALP
Nesrin ÖZDENER
Ferhan ŞENGÜR
Ayhan UÇAK
Çiğdem VATANSEVER

Dr. / PhD

Gökhan AK
Sema BAYRAKTAR TÜR
Abdurrahman ÇALIK
S. Arhan ERTAN
Sulhi ESKI
Mehmet Çağrı GÜNDOĞDU
Gül Nihan GÜVEN YEŞİLDAĞ
Atila HAZAR
Ali HÜSEYİNOĞLU
İlker İNMEZ
İbrahim S. KARAKADILAR
Ümmühan KAYGISIZ
Selman Salim KESGİN
İpek OKKAY
Hakkı Göker ÖNEN
Fatma ÖZÇELİK HEPER
Metin ÖZDEMİR
Johan REWIAK
Ali Emre SARILGAN
Nuri SEZER
Hülya YILMAZ
Yasemin YULAF
Arif YURTSEV
Mustafa YURTTADUR

Editörden

Kıymetli Okuyucularımız;

Genç dergimiz, öncelikli hedefleri olan bilgi ve değer üretilmesine katkı vermek; akademik yayıncılıkta nitelikli bir referans kaynağı olmak; ekolojik, ekonomik ve sosyal sürdürülebilirliği incelemek istikametinde kararlı ve istikrarlı bir seyir izlemektedir. Bu istikamette en büyük pay şüphesiz siz kıymetli okuyucularımızın, çalışmalarını dergimize gönderenlerin, hakemlik, danışmanlık ve yöneticilik yaparak dergimize katkılarını esirgemeyen bilim camiası mensuplarının ve son olarak derginin yayına hazırlanması için mesai harcayan genç meslektaşlarımızdır.

Dergimizin kalitesini artırmak için yoğun bir çaba harcamaktayız. İçeriğin niteliği, bilimselliği, dili, anlatımı, üslubu, uygunluğu, bir çalışmayı önemli ve kalıcı yapan özelliklerden bazılarıdır. Endekslerce taranma hacmi, etki faktörü, alınan atıf sayısı gibi ölçümler ise son yıllarda dergilerin, yazarların ve bilim kuruluşlarının "sıralamalarını" ve "önemlerini" ölçmek için kullanılan göstergeler haline geldi. Hatta bu göstergeler ve teşvik sistemlerinin, üniversite denetimleri gibi uygulamalarla Türkiye'de kamu politikalarının da bir parçası haline geldiğini görmekteyiz. Tüm bu değişimler dergilerin ve dergiciliğin önemini artırıyor.

Bu sayı baskıya girerken Dergimizin yer aldığı dizin ve veri tabanı sayısı 3'ü yerli 9'u yabancı olmak üzere toplam 12'ye çıkmış bulunmaktadır. Bu rakamın önümüzdeki sayılarda daha da artması beklenmektedir. Bilim adamlarının İGÜ'nün genç Sosyal Bilimler Dergisi'ne yönelik teveccühü oldukça yüksek ve memnuniyet verici düzeydedir. Son sayımız olan Bahar 2018'den bu yana bize ulaşan çalışmalardan 12'si çeşitli sebeplerle reddedilmiş, 9'u düzeltme sonrası kabul edilmiş, 1'i ise doğrudan kabul edilmiştir. Bunlara ek olarak; bu satırların yazıldığında hakemlik sürecinde bulunan 40 çalışma daha dergimize ulaşmış bulunmaktadır. Bu rakamlara "doçentlik sınavına", "atamaya", "teşvik sistemine" başvuracağımı ve benzeri beyanlar ile hızlı yayın talebinde bulunanlara verdiğimiz olumsuz cevaplar dâhil değildir.

Yeni sayının Bilim camiasına hayırlı olmasını diliyor, tüm katkı sağlayanlara kıymetli emekleri için teşekkür ediyoruz.

Saygılarımızla.

Editör ve Yayın Ekibi Adına
Prof. Dr. Nail ÖZTAŞ

Editor's Note

To the Respected Readers of IGUJSS;

Our young journal is following a determined and consistent course in the way of prioritizing aims such as; participating in production of information and value, being a qualified reference source in academic publishing field and prioritizing the sustainability in ecological, economical and social affairs.

In this direction, the lion's share belongs undoubtedly to you; respectful readers, academic members who does not refrain to support us by sending their works, members who serve as referees of manuscripts, consulting and finally to the young colleagues who work in editorial stages of the journal.

We are investing serious effort to raise the quality of the journal. The qualification, scientific base, language, exposition, pattern, and pertinence of content are some of the properties that make a scholarly work significant and persistent. The measurements such as; the indexes, impact factors and the number of received citations has become indicators used for the rankings and thus the "value" of journals, as well as authors and scientific institutions in recent years. In fact, we see that these indicators and incentive systems have become a part of public policy via applications such as university audits. All these changes are increasing the significance of journal publishing.

The number of indexes and databases that our journal is indexed in has increased to 12 while 3 of them are local and 9 are international. This number is expected to increase in the following issues. The countenance of scholars towards the young Social Sciences Journal of IGU is quite high and motivating. Since the last issue in Spring 2018, 10 manuscripts among arrived ones have got rejected due to various reasons, 9 manuscripts have been accepted with revisions, and 1 manuscript has been accepted with no conditions. In addition to these, there are 40 manuscripts arrived which are in peer review process at the moment. These numbers do not include the negative replies we have given to fast publication requests of members.

We wish this issue to be beneficial to the science community, and we would like to thank all the contributors for their valuable work.

Best regards.

**On behalf of the
Editorial and Publication Team Members
Nail ÖZTAŞ, Ph.D.**

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / ORIGINAL RESEARCH ARTICLES

- 1-17 Kemal ERKİŞİ
Financial Development and Economic Growth in BRICS Countries and Turkey: A Panel Data Analysis / BRICS Ülkeleri ve Türkiye’de Finansal Gelişme ve İktisadi Büyüme: Bir Panel Veri Analizi
- 18-38 Fatih YILDIRIM
The Mediator Role of Employee Empowerment on the Effect of Organizational Learning on Innovation / Örgütsel Öğrenmenin İnovasyona Etkisinde Personel Güçlendirmenin Aracılık Rolü
- 39-53 Fatih BAL, Haydeh FARAJI, Yağmur ÇALLAK
Development and Reliability Analysis of Vocational Interest Inventory / Mesleki İlgi Envanterinin Geliştirilmesi ve Güvenilirlik Analizi
- 54-67 Bilal ÇANKIR, Derya SEMİZ ÇELİK
Çalışan Performansı ve Mali Performans: Pozitif Ses Çıkarma, Psikolojik İyi-Oluş ve Çalışmaya Tutkunluk İle İlişkileri ve Otel İşletmeleri Örneği / Operating Performance and Financial Performance: Positive Sound Removal, Reliable Good-Creating and Working Relationship Between Comfort and Hotel Operations
- 68-90 Metin ÖZKARAL
Örgütler Nasıl ve Neden Benzeşir? Türkiye’deki Kamu Yönetimi Lisans Bölümleri Üzerine Bir İnceleme / Why do Organizations Resemble or/and Be Different? A Research on Public Administration Undergraduate Programmes in Turkey
- 91-107 Nil KONYALILAR
Sürdürülebilir Otel Paradigmasının Turizm İşletmelerinde Uygulanabilirliği Üzerine Bir Araştırma / An Investigation on the Applicability of the Sustainable Hotel Paradigm in Tourism Businesses

- 108-136** Sibel OĞUZ, Özgür KIZILDEMİR, Nuray EKER
Adana'da Turizm Sektörünün Bölgesel Kalkınmadaki Rolü /
The Role of Tourism Sector in Regional Development in Adana
- 137-148** Ekrem Yaşar AKÇAY
Roma Döneminde Kıbrıs'taki Dönüşüm / *Transition of the Life of*
Cyprus in the Roman Period
- 149-168** Gizem ALİOĞLU ÇAKMAK
Bir "Avrupa" Azınlığı Olarak Batı Trakya Türkleri / *The Turks of*
Western Thrace as a "European" Minority Group
- DERLEME MAKALE / REVIEW ARTICLE**
- 169-186** Yasin AKKUŞ, Süleyman Ahmet MENTEŞ
Osmanlı İmparatorluğu'nun Klasik Döneminde Girişimcilik /
Entrepreneurship in the Ottoman Empire: A Study on Classical Period
- KİTAP İNCELEMELERİ / BOOK REVIEWS**
- 187-190** Burçin YAZAR
DÜRTME: SAĞLIK, ZENGİNLİK VE MUTLULUKLA İLGİLİ
KARARLARI UYGULAMAK / *NUDGE: IMPROVING DECISIONS*
ABOUT HEALTH, WEALTH, AND HAPPINESS
- 191-193** Sedef ÇEVİKALP
YEŞİL EKONOMİ / *GREEN ECONOMY*

İGÜSD

Cilt 5, Sayı 2, Ekim 2018 ISSN: 2148-4287 e-ISSN: 2148-7189

Makale İstatistikleri

IGUJSS

Vol. 5, Issue 2, October 2018 ISSN: 2148-4287 e-ISSN: 2148-7189

Article Statistics

Bu Sayının Makaleleri

Articles of This Issue 10

Düzeltilme Alan Makaleler

Corrected Articles 9

Reddedilen Makaleler

Rejected Articles 12

Kabul Edilen Makaleler

Accepted Articles 1

Süreci Devam Eden Makaleler

Articles in Process 40

Dergimize gönderilen makalelerin tümü intihal tespit aracıyla incelenmektedir.

All articles submitted to our journal are analyzed by plagiarism detection tool.

Financial Development and Economic Growth in BRICS Countries and Turkey: A Panel Data Analysis

Kemal ERKİŞİ*

Abstract

In the last few decades, although there have been many studies examined the relationship between financial development and economic growth, it seems that no consensus has been reached due to the diversity of variables and the methods used in the analyses. This article examines the relationship between financial development and economic growth (GDP) by using panel data analysis for BRICS Countries and Turkey. The analysis covers 21 years between 1996-2016. Variables used for financial development are Morgan Stanley Capital International Index (MSCI), Credits (CREDIT), money supply (BMONEY), foreign trade (TRADE).

According to the result of the analysis; MSCI is the only variable that statistically significant and so affects GDP positively both in the long-term and the short-term. BMONEY and TRADE variables are statistically significant in the short-term, but not in the long-term. While TRADE affects GDP positively, BMONEY affects growth negatively in the short-term. CREDIT is not statistically significant neither in the short-term nor in the long-term. There is unidirectional causality from MSCI to GDP, from GDP to MBROAD, from MSCI to TRADE and from MBROAD to TRADE. There is not a causality between MBROAD and MSCI, while there is a bidirectional causality between TRADE and GDP. Therefore, it is not certain if financial growth is the determinant of economic growth for selected variables and the countries in the period of 1996-2016.

Keywords: Economic Growth, Financial Development, Panel Data Analysis, BRICS Countries, Turkey.

BRICS Ülkeleri ve Türkiye'de Finansal Gelişme ve İktisadi Büyüme: Bir Panel Veri Analizi

Öz

Son birkaç on yılda, finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çok sayıda çalışma olmasına rağmen, kullanılan değişkenler ve yöntemlerdeki çeşitlilik nedeniyle tam bir fikir birliğine ulaşılamamıştır. Bu çalışmada, BRICS Ülkeleri ve Türkiye için finansal gelişme ve ekonomik büyüme (GDP) arasındaki ilişki incelenmiştir. Analiz, 1996-2016 yılları arasındaki 21 yıllık dönemi kapsamaktadır.

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş/Received: 31.08.2018

Kabul/Accepted: 25.09.2018

DOI: <http://dx.doi.org/10.17336/igusb.454878>

* Asst. Prof., PhD, Istanbul Gelisim University, Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences, Department of International Trade, Istanbul, Turkey, E-mail: kerkisi@gelisim.edu.tr

ORCID ID <http://orcid.org/0000-0001-7197-8768>

Finansal gelişme için kullanılan değişkenler, Morgan Stanley Capital International Index (MSCI), krediler (CREDIT), para arzı (BMONEY), dış ticaret (TRADE)'tir.

Analiz sonucuna göre; MSCI istatistiksel olarak anlamlı olup hem uzun hem de kısa dönemde GDP'yi olumlu yönde etkileyen tek değişkendir. BMONEY ve TRADE değişkenleri uzun vadede istatistiksel olarak anlamlı değil iken, kısa dönemde anlamlı olduğu görülmüştür. TRADE, kısa dönemde GDP'yi pozitif yönde etkilerken, BMONEY negatif yönde etkilemektedir. CREDIT hem kısa vadede ve uzun vadede istatistiksel olarak anlamlı değildir. Nedenselliğin yönüne bakıldığında; MSCI'den GDP'ye, GDP'den MBROAD'a, MSCI'dan TRADE'e ve MBROAD'dan TRADE'e doğru tek yönlü ilişki bulgulanmıştır. MBROAD ve MSCI arasında herhangi bir nedensellik yokken, TRADE ve GDP arasında iki yönlü bir nedensellik olduğu bulgulanmıştır. Buna göre seçilmiş değişkenler ve ülkeler için 1996-2016 periyodunda; finansal gelişmenin, iktisadi büyümenin belirleyicisi olduğunu kesin olarak söyleyemeyiz.

Anahtar Kelimeler: İktisadi Büyüme, Finansal Gelişme, Panel Veri Analizi, BRICS Ülkeleri, Türkiye.

Introduction

The primary purpose of the researchers on economic growth is to discover the factors, which improve the level of the economic activity that enhance the wealth of the countries. Financial development as the most an important factor affecting economic growth has been the subject of many researchers within the last few decades. However, no definitive conclusion has been reached regarding the relationship between financial development and economic growth due to selected variables, the methodology used, development levels of countries, and timeframes chosen.

Research on relations of FD and EG originated from Schumpeter (1934), who illustrated the importance of implementation of new technologies by financial intermediaries and the effects of relations between financial institutions and private enterprises on economic activities. With this respect, a well-structured financial system leads to technical innovations and growth eventually.

Robinson (1952) called the attention to the direction of the causality between FD and EG. He argued that EG cause to FD. Empirically, Goldsmith (1969) revealed a significant correlation between FD and EG under the conditions of imperfect market situation and so asymmetric information and transaction costs. He stressed the importance of the innovative technologies that are used for the financial purpose to eliminate the side effects of asymmetric information that causes of inefficient allocation of savings or financial sources and tracking of investments.

Gurley and Shawn (1955) pointed out that capital accumulation stems from "dept accumulation". He argued that EG could be interrupted in case of auto-financing or another word direct financing in the absence of financial intermediaries. The primary function of financial intermediaries is to create

their debt by attracting loanable funds of economic units who have expenditure surplus and allocate them to the economic units who have expenditure deficit.

McKinnon (1973) and Shaw (1973) elicited financial liberalisation debates by arguing that the resources directed to investments can be expanded by removing the restrictions on savings imposed by the government, thus stimulating EG by increasing the investment. As a result, the increase in saving means that the financial system expands and "deepen" as named by Shaw in his researched in 1973 called "Financial Depth in Economic Development".

The research of Gurley and Shaw (1955), Goldsmith (1969), McKinnon (1973), Shaw (1973), and later the contributions of King and Levine (1997), Greenwood and Smith (1997) became sources of inspiration for researchers. All underlined the crucial role of financial system in strengthening intermediation which helps to improve FD cause of EG by lowering the financial costs stem from the transaction, asymmetric information and monitoring.

Today, among the theorists, there are those who think that FD has a passive role in the economic development process. For example, Lucas (1988) argues that the effects of FD on EG are exaggerated. In parallel with this, Levine (1997) pointed out that he did not find a clear consensus on the correlation between FD and EG in the literature survey and compilation studies conducted by researchers such as Gerald Meir, Dudley Seers and Nicholas Stern of the pioneering development economies.

Newly released empirical researchs put forward contrary results of strong relation concerning FD and EG. For instance, Nili and Rastad (2007) present that the FD has negligible, even negative, impact on growth. Loayza and Ranciere (2006) differentiated between the short-term and long-term effect of FD on EG. For instance in their study, it was shown that there is a remarkable positive long-term relationship between financial intermediaries and EG, but In contrast to that, it was revealed that there is a significant negative relation in the short-term.

Deidda and Fattouh (2002) argued that due to differences in income levels of countries, the way of the effecting of FD to EG would not be similar and so they suggested "a non-linear", and "possibly non-monotonic" relation for further investigation. Some of the researchers as Rioja and Valev (2004), put forward the similar findings as well. Moreover, as Arcand et al. (2012) argued that in high-income countries, the economy could be negatively affected as a result of "an excessive amount of finance" when FD surpasses a particular threshold point.

Various other efforts of the latest empirical study focus on the interactions of countries integrated into the global market to boost their growth. Financial integration has seen as a catalyst to share the risks internationally, reduce the volatility of business cycles and so affect EG. (Mishkin, 2007; Prasad et al., 2003; Kose et al., 2006)

As briefly mentioned there is no common consensus, between FD and EG, for the reasons such as differences in development levels of countries, selected financial variables and methodologies.

1. Literature Review

Numerous empirical studies have been conducted to test theoretical developments that contradict each other using different techniques. Literature is summarised in Table 1 below.

Researcher(s)	Method(s)	Results
Gurley and Shaw (1955)	Theoretical study	They emphasised the necessity of a relationship between FD and EG and argued that the services provided by the advanced financial system facilitate the relationship between investors and savings.
Goldsmith (1969)	Inter-country study for 35 countries. Correlation analysis	There is a positive relationship between the size of the financial system and EG.
Jung (1986)	VAR analysis for 56 developed and developing countries.	Uni-directional causality from FD to EG for the developing countries, but from EG to FD in developed countries.
Benecivenga and Smith (1991)	Inter-country study 35 countries	There is a positive relationship between the size of the financial system and EG..
King and Levine (1993)	Inter-country study for 80 countries	All indicators of FD are strongly linked to EG, physical capital accumulation and economic efficiency.
Obstfeld (1994)	Theoretical study	Liquid stock markets are positively associated with EG, but integration with international capital markets is not related to the savings rate of the private sector.
Benecivenga at al. (1995)	Theoretical study	There is a strong positive link between stock market liquidity and EG., productivity gains and capital accumulation.
Jayaratne and Strahan (1996)	Panel data analysis for 50 US states	The increase in the quality of the loans of the banks led to faster growth.
Levine (1997)	Cross-section test	FD affects EG through capital accumulation and technological innovations.
Rajan and Zingales (1998)	Time series analysis for a large country community on firm and industry basis.	FD has a considerable impact on EG. An enhanced financial structure strengthens the competitiveness of foreign-financed industries.
Levine and Zervos (1998)	Inter-country panel data analysis for 42 states.	Well-developed banking system and stock market liquidity positively correlated with Capital accumulation, productivity growth and EG.
Levine et al. (2000)	Cross section test and dynamic panel data analysis for 74 selected countries.	Development of financial intermediaries has a positive and significant effect on EG by total factor productivity growth.
Kang and Sawada (2000)	Time series analysis for selected 20 countries.	Based on Endogenous Growth Model; FD and commercial liberalisation accelerate EG by increasing the marginal utility of human capital investments.
Khan and Senhadji (2000)	Panel data analysis for 159 countries.	FD has a positive effect on EG, but the magnitude of the effect diverse according to indicators of FD; frequency of the figures and the structure of the relationship and the estimation technique.

Researcher(s)	Method(s)	Results
Kar and Pentecost (2000)	Co-integration, VECM, Granger Causality Tests A case of Turkey	The direction of causality changes according to the selected indicators. However, the general trend is from EG to FD.
Ünalmiş (2002)	Co-integration, VECM, Granger Causality Tests. A case of Turkey	In the short run, there is unidirectional causality from FD to EG and a long-run bidirectional causality.
Shan and Morris (2002)	Causality tests for 19 OECD countries and China	FD affects EG.
Al-Yousif (2002)	Granger causality test and panel data analysis for 30 developing countries.	There is a bi-directional causality relationship between FD and EG.
Muslumov and Aras (2002)	Panel data analysis, Sims' causality test based on Granger for 22 OECD countries	The development of the stock market cause of EG through stock market capitalisation. There is no difference in the short-term and long-term.
Carlin and Mayer (2003)	Cross-section test for OECD Countries.	"There is a strong relation between the structure of countries' financial systems, the characteristics of industries, and the growth and investment of industries in different countries."
Beck and Levine (2004)	Panel data analysis for selected 40 countries	They emphasised the importance of FD in the course of EG.
Rioja and Valev (2004)	Dynamic panel data analysis for 74 countries.	In countries where FD is high, productivity growth increases EG. In countries where FD is low, EG is driven by capital accumulation.
Ndikumana (2005)	Panel data analysis for 99 Countries.	The development of financial intermediation affects EG by increasing investments.
Shan and Jianhong (2006)	VAR analysis. A case of China	There is a bi-directional causality relationship between FD and EG.
Artan (2007)	Panel data analysis for 79 Countries.	In underdeveloped countries, FD negatively affects EG.
Kandır et al. (2007)	Johansen co-integration and EC Test. A case of Turkey	FD does not affect EG. However EG has a positive effect on EG.
Abu-Bader and Abu-Qarn (2008)	VAR Analysis for selected countries located in the Middle East and North Africa	In Israel, there is a uni-directional causality from EG to FD, while in others from FD to EG.
Yücel (2009)	Co-integration analysis, Granger causality. The case of Turkey	There is bi-directional causality between FD and EG.
Akkay (2010)	Granger causality test for Turkey	There is a bidirectional causality between FD and EG from 1989 to 2001. However, there is unidirectional causality from EG to FD after the period 2001.
Kar et al. (2011)	Panel data analysis, Granger causality tests. MEAN Countries	The direction of causality between FD and EG is not clear.
Hassan et al. (2011)	Panel data analysis for 168 countries.	There is a positive relationship between FD and EG in developing countries. There is bi-directional causality in most of the countries.

Researcher(s)	Method(s)	Results
Soytaş and Kucukkaya (2011)	VAR analysis, Granger causality test. A case of Turkey	There is not causality in either direction between FD and EG in the long run.
Menyah et al. (2014)	Panel data analysis for 21 African countries	FD and trade liberalisation do not have a significant effect on EG.
Karamelikli and Kesingöz (2017)	VAR, Granger causality and Toda Yamamoto test. The case of Turkey	There is no clear relationship between FD and EG.
Moyo, et al. (2018)	Nonlinear Autoregressive Distributed Lag Model. The case of Brazil.	When the banking sector is taken as an indicator of FD, FD has adverse effect on EG; On the contrary, the stock market has a positive effect on EG.

Table 1: Literature Review

2. Data Sets, Variables and Modelling

When the literature is examined, it is seen as monetary and credit variables, and sometimes capital market variables are used as indicators of FD. Lynch (1996:7) recommends the use of monetary variables, credit-related variables and capital market variables together as the indicators of FD. Therefore, in this article, "Broad money (% of GDP)" as the monetary variable which is presented by MBROAD, "Domestic credit provided by the financial sector (% of GDP)" as the credit variable presented by CREDIT and "MSCI Indexes" as the capital markets variable presented by MSCI were used to measure the effect of FD. Foreign Trade presented as TRADE is used as a control variable.

The data sets of GDP, BMONEY, CREDIT, TRADE and MSCI which covers 21 years period between 1996 and 2016 for Brazil, India, Russia, China, South Africa and Turkey were obtained from the databases of World Bank and Morgan Stanley.

Functional expression of the model showing the relationship between financial development and economic growth is given as below. (Levine, 1997, Levine et al., 2000)

$$GDP = f(MSCI, CREDIT, BMONEY, TRADE)$$

(1)

GDP : Growth rate,
 MSCI : Morgan Stanley Capital International Index,
 CREDIT : Domestic credit provided by the financial sector,
 BMONEY : Broad money supply,
 TRADE : Foreign trade;

The model for testing the relationship between financial development and economic growth is given as in Equation (2).

$$GDP_{it} = a + \beta_1 MSCI_{it} + \beta_2 CREDIT_{it} + \beta_3 BMONEY_{it} + \beta_4 TRADE_{it} + u_{it}$$

(2)

Where a is the fixed term, and the β coefficients indicate the relationship between the dependent variable and the independent variables, i ($i = 1 \dots N$) shows countries, and u_{it} is the error term.

3. Methodology and Findings

In the econometric analysis, it is investigated whether MSCI, CREDIT, BMONEY, TRADE which are the selected variables of FD, are the determinants of EG. For this purpose, firstly the cross-section dependence of the series is examined by Breusch-Pagan (1980), Pesaran (2004) CD_{LM} tests. Then, after analysing the stationarity of the series with the help of CADF the second-generation unit root test, Westerlund and Edgerton structural breaks co-integration test analysis reveals a long-run relationship between variables and also structural breaks stem from external macroeconomic shock. The long and short-term relationship and direction of variables are investigated with PMG estimator. Finally, Dumitrescu Hurlin Panel Causality Test was used to determine whether the relationship between the variables is unidirectional or bidirectional.

Unit root and co-integration analyses have gained considerable importance in the literature in recent years. However, the choice of unit root and co-integration tests required for panel data analysis is an essential factor to consider the existence of cross-section dependence and homogeneity. Ignoring cross-section dependence and homogeneity in the analysis can cause serious problems. For this reason, it is vital the cross-section dependence and homogeneity before the analysis (Pesaran et al., 2008). According to results of CD-Test and homogeneity; panel unit root test, co-integration test and causality test are selected. For this reason, the CD-Test and homogeneity test will be first completed in the study.

Pesaran (2004) CD_{LM} , Pesaran (2004) CD_{LM2} and Pesaran et al. (2007) CD_{LMadj} tests were developed for cross-sectional dependence. The Breusch-Pagan (1980) and Pesaran (2004) CD_{LM} tests are preferred in case of the time dimension (T) is larger than the cross-sectional dimension ($T > N$); Pesaran (2004) is used if both the time dimension and the cross-sectional dimension are large; Pesaran et al. (2007) CD_{LMadj} is preferred if the cross-sectional dimension is larger. Therefore, Breusch-Pagan (1980), Pesaran (2004) CD_{LM} and Pesaran (2004) are suitable to determine the cross-sectional dependence for this analysis.

The zero hypothesis (H_0), which presents "cross-sectional dependence does not exist" is tested against the alternative hypothesis (H_A) which presents "cross-sectional dependence exists in the model". If the probability value is less than 5%, it means that the null hypothesis is rejected, which indicates the existence of cross-sectional dependence.

While investigating the homogeneity of the model; the zero hypothesis (H_0), which presents "the model is homogeneous" is tested against the

alternative hypothesis (H_A) which presents "the model is not homogeneous ". If the probability value is less than 5%, it means that the null hypothesis is rejected, which indicates the model is heterogeneous.

$GDP_{it} = a + \beta_1 MSCI_{it} + \beta_2 CREDIT_{it} + \beta_3 BMONEY_{it} + \beta_4 TRADE_{it} + u_{it}$	Stat.	Prob.
Delta_tilde	4.348	0.000***
Delta_tilde_adj	4.882	0.000***

Notes: *** denote heterogeneity at 1% significance level.

Table-2: Homogeneity (Delta) Test Result of the Model

According to the homogeneity test results, which is seen in Table 2, the basic hypothesis was rejected. This finding implies that the model contains heterogeneity. Therefore, this result requires the use of test methods that consider heterogeneity in subsequent tests.

	Breusch-Pagan 1980 LM		Pesaran 2004 CD _{LM}		Pesaran 2004 CD	
	Stat.	Prob.	Stat.	Prob.	Stat.	Prob.
GDP	32.467	0.006***	3.189	0.001***	-2.240	0.013**
MSCI	33.726	0.004***	3.419	0.000***	-1.717	0.043**
Credit	33.863	0.004**	3.444	0.000***	-2.120	0.017**
BMoney	24.764	0.053*	1.783	0.037**	-2.368	0.009***
Trade	26.721	0.031**	2.140	0.016**	-2.316	0.010***

Notes: ***, ** and * stand for cross-sectional dependence at the significance level of 1%, 5% and 10% respectively.

Table-3: CD Test Results of the Variables

According to the results of the CD-Tests developed by Breusch, Pagan 1980, Pesaran 2004 CD_{LM} and Pesaran 2004, which is seen in Table 3, the probability values are less than 5%. These results show the existence of cross-section dependence for all of the variables in the scope of the research. For this reason, the stationary of the variables is examined by CADF (Cross-section Augmented Dickey-Fuller) the second-generation panel unit root test that provides more reliable results in the existence of cross-section dependence.

The hypothesis of the CADF panel unit root test;

H_0 : Unit root exists.

H_1 : Unit root does not exist.

	CIPS Stat.	CIPS Stat.
	I(0)	I(1)
GDP	-1.957	-3.131*
MSCI	-2.20	-3.549*
Credit	-1.317	-2.843*
Bmoney	-1.513	-2.724*
Trade	-2.185	-2.924*

Notes: CADF Panel Statistic Unit Root Critical Values, -2.57 (1%), -2.33 (5%) ve -2.21 (10%) (Pesaran 2007, table II(b), p:280)

Table 4: CADF Panel Unit Root Statistics

According to the results of CADF panel unit root test, which is seen in Table 4, the null hypothesis for variables at the **statistical significance level** has not been rejected. In other words, unit root exists for all variables. When the first order differences of the variables were calculated, the null hypothesis was rejected for all the series, and it is determined that the variables are stationary. Since the integration order of variables is I (1), the long-term relationship between variables can be examined. Therefore, Westerlund and Edgerton (2008) the structural brakes co-integration analysis is used in this research.

Westerlund and Edgerton (2008) test was developed by following the unit root tests of Schmidt and Phillips (1992), Ahn (1993) and Amsler and Lee (1995) based on Lagrange Multiplier (LM). At the same time, this test takes cross-section dependence and structural brakes, while permitting homoscedasticity (different scatter) and serial correlation (autocorrelation). For this reason, Westerlund and Edgerton (2008) test is an appropriate method for this research due to the time series covering 2007-2008 the years of crisis and consider the cross-section dependence. The Westerlund and Edgerton (2008) co-integration test also allows us to see structural breaks in different dates for each country in the fixed term and the slope, and the null hypothesis of the test is that there is no co-integration

Westerlund and Edgerton (2008) test has two statistics. $Z_{\phi}(N)$ is used for cross-section dependence and heterogeneity, and $Z_{\tau}(N)$ statistic is used for cross-sectional dependence and homogeneity.

Model	$Z_{\phi}(N)$ Statistics	Prob.	$Z_{\tau}(N)$ Statistics	Prob.
Regimeshift (slope)	-4.009	0.000***	-1.417	0.078*
Level shift (constant term)	-2.819	0.002***	-0.603	0.273
Dates of Structural Brakes				
	Regimeshift		Level shift	
Brazil	2004		2004	
Russia	2008		2008	
India	2007		2007	

China	2007	2007
South Africa	2009	2009
Turkey	2009	2009

Notes: *** and * denote co-integration at the significance level of 1%, 10% respectively.

Table 5: Westerlund and Edgerton Structural Brakes Co-integration Test Results

According to Westerlund and Edgerton (2008) co-integration test results which is seen in table 5; there is co-integration in constant term and slope. On the other hand, in view of the structural breaks in the countries, it is seen that the global crisis started in 2007, except for Brazil, was correctly estimated. The PMG estimator proposed by Pesaran, Shin and Smith (1999), which takes heterogeneity and cross-section dependence into consideration, is used to estimate co-integration coefficients that show long-term relationships. The PMG estimator allows error correction model coefficients, which integrate short-term/long-term relationships, to be differentiated between units. Unlike the FMOLS and DOLS estimators, the PMG estimator also provides dynamics of adaptability between short-term and long-term.

Co-integration Coefficients	
MSCI	0.004 (2.59) ***
CREDIT	-0.008 (-0.33)
BMONEY	-0.035 (-1.15)
TRADE	0.038 (1.51)
Error Correction Coefficients	
MSCI	0.030 (4.08)***
CREDIT	-0.150 (-1.52)
BMONEY	-0.095 (-1.95)**
TRADE	0.166 (3.93)***
Error Correction Term (EC)	-0.815 (-5.42)***
Fixed Term	4.396 (3.35)***

Notes: ***, ** indicate that the variables are significant at the significance level of 1% and 5% respectively.

Table 6: Co-integration Estimation Results

According to the results of the PMG estimator, which is seen in Table 6, MSCI is the only variable that statistically significant and affects the GDP positively in the long-term and short-term. Money supply (BMONEY) and foreign trade (TRADE) variables, which are statistically insignificant in the long-term, are statistically significant in the short-term. On the other hand,

MSCI and TRADE variables affect GDP positively, BMONEY variable affects GDP negatively. The CREDIT variable is statistically meaningless in the long-term as it is in the short-term. According to the error correction results; the long-term error coefficient (EC), as expected, has negative direction and is statistically significant. This finding shows that 81.5% of the imbalances in the GDP due to an external shock are disappeared in a year. In other words, the imbalances caused by shocks disappear entirely after 1.23 years and the system rebalances.

In this study, the causality relation among the variables will be examined by Dumitrescu and Hurlin (2012) analysis, which is considered heterogeneity. The most important advantages of this method are: it is implemented in case of unbalanced datasets; when the size of the time dimension (T) is larger than the cross-section dimension (N); in case of the existence and non-existence of the cross-sectional dependence (Dumitrescu and Hurlin, 2012: 1457). In this test, the causality relation between Y and X is analysed using the following linear model:

$$y_{it} = a_i + \sum_{k=1}^K \beta_0^{(k)} x_{it-1} + \sum_{k=1}^K \beta_1^{(k)} y_{it-1} + \varepsilon_{it} \quad (14)$$

Where K is the optimal lag length and the most critical limitation of this model is that the series are stationary. In the Dumitrescu and Hurlin (2012) test, to test the null hypothesis based on the claim that there is no causality; individual Wald statistics $W_{N,T}$ are calculated for each cross section, then their arithmetic mean is taken to reach the Wald statistic ($W_{N,T}^{HNC}$) of the panel. Dumitrescu and Hurlin (2012) recommend using the asymptotic distributed test statistic when $T > N$, while using semi-asymptotically distributed (Z_N^{HNC}) test statistic when $T < N$.

$$Z_{N,T}^{HNC} = \sqrt{\frac{N}{2K}} (W_{N,T}^{HNC} - K) \quad (15) \quad ;$$

$$Z_{N,T}^{H,N,C} = \frac{\sqrt{N}[W_{N,T}^{HNC} - N^{-1} \sum_{i=1}^N E(W_{i,T})]}{\sqrt{N^{-1} \sum_{i=1}^N Var(W_{i,T})}} \quad (16)$$

Dumitrescu and Hurlin (2012) use the Monte-Carlo simulation to calculate test statistics and the probability values for these statistics.

Null Hypothesis:	W-Stat.	Zbar-Stat.	Prob.
MSCI does not homogeneously cause GDP GDP does not homogeneously cause MSCI	5.41575 2.24431	2.63175 -0.10289	0.008*** 0.918
MBROAD does not homogeneously cause GDP GDP does not homogeneously cause MBROAD	2.69558 5.55593	0.28623 2.75262	0.774 0.005***
TRADE does not homogeneously cause GDP GDP does not homogeneously cause TRADE	4.38430 8.22586	1.74236 5.05484	0.081* 0.000***
MBROAD does not homogeneously cause MSCI MSCI does not homogeneously cause MBROAD	2.24551 2.64252	-0.10186 0.24047	0.918 0.810

Null Hypothesis:	W-Stat.	Zbar-Stat.	Prob.
TRADE does not homogeneously cause MSCI	1.64134	-0.62282	0.533
MSCI does not homogeneously cause TRADE	6.39014	3.47195	0.000***
TRADE does not homogeneously cause MBROAD	1.86874	-0.42673	0.669
MBROAD does not homogeneously cause TRADE	5.38346	2.60391	0.009***

Notes: *** and * indicate casuality at the significance level of 1%, 10% respectively.

Table 7: Dumitrescu Hurlin Panel Causality Test Results

Dumitrescu and Hurlin panel causality test result, which is seen in Table 7, reveals that there is unidirectional causality from Morgan Stanley Capital International Index (MSCI) to economic growth (GDP), from GDP to broad money supply (MBROAD); from MSCI to foreign trade (TRADE) and from MBROAD to TRADE. There is a bidirectional causality between TRADE and GDP. There is not a causality between MBROAD and MSCI.

4. Conclusion

In this study, the relationship between financial development and economic growth in the BRICS countries and Turkey was examined by using annual data for the 1996-2016 period. The indicators of financial development are "Broad money (% of GDP)" as the monetary variable, "Domestic credit provided by the financial sector (% of GDP)" as the credit variable and "MSCI Indexes" as the capital markets variable. Foreign Trade was used as a control variable.

Primarily, the cross-section dependence of the series was examined by the tests of Breusch-Pagan (1980), Pesaran (2004) CD_{LM} . These results showed the existence of cross-section dependence for all of the variables in the scope of the research. Therefore, the stationary of the variables was examined by CADF (Cross-section Augmented Dickey-Fuller) the second-generation panel unit root test that provides results that are more reliable in the existence of cross-section dependence. According to the CADF panel unit root test results, it was determined that unit root exist for all variables. When the first order differences of the variables were calculated, it is determined that the variables are stationary. Therefore, Westerlund and Edgerton (2008) the structural brakes co-integration analysis was used to examine the long-term relationship between variables. Accordingly, it was found co-integration in fixed term and slope. Moreover, given the structural brakes in the countries, it was seen that the global crisis started in 2007, except for Brazil, was correctly estimated by Westerlund and Edgerton (2008) co-integration test. Afterwards, The PMG estimator, which considers heterogeneity and cross-section dependence, was used to be estimated co-integration coefficients that show long-term relationships. According to the results of the PMG estimator, it was detected that;

(1) MSCI the capital market variable is the only variable that statistically significant and affects the GDP positively in both long-term and short-term.

(2) While money supply (BMONY) and foreign trade (TRADE) variables are not statistically significant in the long-term, but significant in the short-term.

(3) In the short-term, while TRADE variable affects GDP positively, BMONY variable affects GDP negatively.

(4) The CREDIT variable is not statistically significant neither in the long-term nor in the short-term.

(5) According to the error correction results; the long-term error coefficient (EC), as expected, has negative direction and is statistically significant. This finding shows that 81.5% of the imbalances in the GDP due to an external shock are disappeared in a year. In other words, the imbalances caused by shocks disappear completely after 1.23 years and the system rebalances.

The causality relations among the variables were examined by Dumitrescu and Hurlin (2012) analysis. According to the test result;

(6) There is uni-directional causality from Morgan Stanley Capital International Index (MSCI) to economic growth (GDP); from GDP to broad money supply (MBROAD); from MSCI to foreign trade (TRADE); from MBROAD to TRADE.

(7) There is not a causality between MBROAD and MSCI,

(8) There is a bidirectional causality between TRADE and GDP,

Therefore, it is not certain if financial growth is the determinant of economic growth for selected countries and variable in the period of 1996-2016.

REFERENCES

ABU-BADER, S. & ABU-QARN, A.S. (2008). Financial development and economic growth: the Egyptian experience. *Journal of Policy Modeling*, 30 (5), 887–898.

AKKAY, C. (2010). Finansal entegrasyon sürecinde dinansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki nedenselliğin Türkiye açısından dönemsel olarak araştırılması. *Istanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 55–70.

AL-YOUSIF, Y.K. (2002). Financial development and economic growth: another look at the evidence from developing countries, *Review of Financial Economics*, vol. 11(2), 131-150

ARCAND, J., BERKES, E. & PANIZZA, U. (2012). Too much finance? *IMF Working Paper*: 12/161

ARTAN, S. (2007). The effects of financial development on growth: Literature and empirical evidence, *İktisat İşletme ve Finans*, Vol: 22(252), 70-89.

BECK, T. & LEVINE, R. (2004). Stock markets, banks and growth: panel evidence. *Journal of Banking and Finance*, Vol.28, 423-442.

BENCIVENGA, V. R., SMITH, B. D. & STARR, R. M. (1995). Transactions costs, technological choice, and endogenous growth, *Journal of Economic Theory*, 67(1), 53-177.

BENCIVENGA, V.R. & SMITH, B.D., (1991). Financial intermediation and endogenous growth. *The Review of Economic Studies*, Vol.58(2), 195-209.

CARLIN, W. & MAYER, C. (2003). Finance, investment, and growth. *Journal of Financial Economics*, Vol. 69, 191-226.

DEIDDA, L. & FATTOUH, B. (2002). Non-linearity between finance and growth. *Economics Letters*, Vol.74(3), 339-345.

GOLDSMITH, R.W.(1969). Financial structure and development. *Yale University Press*, New Haven, CT.

GREENWOOD, J. & SMITH, B.D. (1997). Financial markets in development, and the development of financial markets. *Journal of Economic Dynamics and Control*, Vol.21, 145-181.

GURLEY, J. G. & SHAW E.S. (1955). Financial aspects of economic development. *The American Economic Review*, Vol. 45(4), 515-538.

HASSAN M. K., SANCHEZ, B. & SUKYU, J. (2011). Financial development and economic growth: New evidence from panel data. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, Vol.51(1), 88-104.

JAYARATNE, J. & STRAHAN P. E. (1996). The finance-growth nexus: Evidence from bank branch deregulation. *The Quarterly Journal of Economics*, Vol.111(3), 639-670.

JUNG, W.S. (1986). Financial development and economic growth: International evidence. *Economic Development and Cultural Change*, Vol.34, 336-346.

KANDIR, S.Y., İSKENDEROĞLU, Ö. & ÖNAL, Y.B. (2007). Finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin araştırılması. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Vol:16/2, 311-326.

KANG, S.J. & Y. SAWADA (2000). Financial repression and external openness in an endogeneous growth model. *Journal of International Trade and Economic Development*, Vol.9(4), 427-443.

KAR, M. & PENTECOST E. J. (2000). Financial development and economic growth in Turkey: Further evidence on the causality Issue. *Economic Research Department of Economics*, Loughborough University. Paper No. 00/27.

KAR, M., NAZLIOĞLU, S. & AGIR, H. (2011). Financial development and economic growth nexus in the MENA countries: Bootstrap panel granger causality analysis. *Economic Modelling*, Vol.28(1), 685-693.

KARAMELİKLİ, H., & KESİNGÖZ, H. (2017). Finansal gelişme bileşenlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: Türkiye örneği, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Vol.6(1), 683-701.

KHAN, M. S. & SENHADJI, A. (2000). Financial development and economic growth: An overview. *IMF Working Paper*: 00/209.

KING, R.G. & LEVINE, R. (1993). Finance and growth: Schumpeter might be right. *The Quarterly Journal of Economics*, Vol.108(3), 717-737.

KOSE, M. A. & PRASAD, E. S. and TERRONES, M. E. (2006). How do trade and financial integration affect the relationship between growth and volatility? *Journal of international Economics*, 69(1), 176-202.

LEVINE R. & ZERVOS S. (1998). Stock market, banks and economic growth. *American Economic Review*, Vol.88, 537-558.

LEVINE R., LOAYZA N. and BECK T. (2000). Financial intermediation and growth: Causality and causes. *Journal of Monetary Economics*, Vol.46, 31-77.

LEVINE, R. (1997). Financial development and economic growth: views and agenda. *Journal of Economic Literature*, Vol.35(2), 688-726.

LOAYZA, N.V. & RANCIERE, R., (2006). Financial development, financial fragility, and growth. *Journal of Money, Credit and Banking*, Vol. 38(4), 1051-1076.

LUCAS, R. (1988). On the mechanics of economic development. *Journal of Monetary Economics*, Vol.22, 2-42.

MCKINNON, R. I. (1973). Money and capital in economic development. *Oxford Press*.

MENYAH, K., NAZLIOĞLU, Ş. & WOLDE-RUFAEL, Y. (2014). Financial development, trade openness and economic growth in African countries: New insights from a panel causality approach. *Economic Modelling*, Vol.37, 386-394.

MISHKIN, F. S. (2007). Is financial globalization beneficial? *Journal of Money, Credit and Banking*, Vol.39(2-3), 259-294.

MOYO, C., KHOBAI, H., KOLISI, N., & MBEKI, Z.(2018). Financial development and economic growth in Brazil: a non-linear ARDL Approach. MPRA Paper No.85252.

MUSLUMOV, A. & ARAS, G. (2002). Sermaye piyasası gelişmesi ve ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkileri: OECD ülkeleri örneği. *İktisat İşletme ve Finans*. Vol.17 (198), 90-100.

NDIKUMANA, L. (2005). Financial development, financial structure, and domestic investment: International evidence. *Journal of International Money and Finance*, Vol. 24(4), 651-673.

NILI, M. & RASTAD, M.(2007). Addressing the growth failure of the oil economies: The role of financial development. *The Quarterly Journal of Economics and Finance*, Vol.46, 726-740.

OBSTFELD, M. (1994). Risk-taking, global diversification, and growth. *American Economic Review*, Vol.84 (5), 1310-1329.

PRASAD, E.S., ROGOFF, K., WEI, S.J. & KOSE, M.A. (2003). Effects of financial globalization on developing countries: some empirical evidence. *IMF Occasional Papers*, No:220.

RAJAN R.G. & ZINGALES L. (1998). Financial dependence and growth. *The American Economic Review*, Vol.88(3), 559-586.

RIOJA, F. & VALEV, N. (2004). Finance and the sources of growth at various stages of economic development. *Economic Inquiry*, Vol.42, 127-140.

ROBINSON, J. (1952). The generalization of the general theory. In the rate of interest, and other essays. London: *McMillan*, 67-146.

SCHUMPETER, J. A. (1959). *The Theory of Economic Development, An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest, and the Business Cycle.* (Translated by Redvers Opie.), Harvard University Press, (1934)

SHAN, J. & MORRIS, A. (2002). Does financial development 'lead' economic growth? *International Review of Applied Economics*, Vol. 16 (2), 153-168.

SHAN, J. & JIANHONG Q. (2006). Does financial development 'lead' economic growth? The case of China. *Annals of Economics and Finance*, Vol.7(1), 197-216.

SHAW, E. S. (1973). *Financial deepening in economic development.* New York, *Oxford University Press.*

SOYTAŞ, U. & KÜÇÜKKAYA E. (2011). Economic growth and financial development in Turkey: new evidence. *Applied Economics Letter*, Vol.18(6), 595-600.

ÜNALMIŞ, D. (2002). The causality between financial development and economic growth: The case of Turkey. *The Central Bank of the Turkish Republic*, Research Department Working Paper, No:3

YÜCEL, F. (2009). Causal relationships between financial development, trade openness and economic growth: The case of Turkey. *Journal of Social Sciences* 5(1): 33-42.

Özet

1980'li yılların ortalarından itibaren, uluslararası finansal ve ticari liberalizasyonun, birçok ülke için ekonomik büyümeyi teşvik eden önemli bir politika reçetesi haline geldiği görülmektedir. Finansal liberalizasyonun finansal gelişmeyi ve bunun da iktisadi büyümeyi teşvik edeceği postulatıyla, özellikle gelişmekte olan ülkelerde uluslararası finansal ve ticari serbestleşmeyi içeren politikalar uygulanmaya başlanmıştır. Bu bağlamda iktisadi büyümeyi etkileyen önemli faktörlerden birisi olan finansal gelişme, son otuz yılda birçok araştırmamanın konusu olmuştur. Ancak iktisadi büyüme ile finansal gelişme arasındaki ilişki üzerine yapılan çalışmalarda; seçilen değişkenler, seçilen zaman kesitindeki farklılıklar nedeniyle kesin bir ortak sonuca varılamadığı görülmektedir.

Literatür tarandığında finansal gelişmenin göstergesi olarak para arzı, krediler ve bazen de sermaye piyasası değişkenlerinin kullanıldığı görülmektedir. Lynch (1996:7), finansal gelişmenin göstergeleri belirlenirken para piyasası ve sermaye piyasası değişkenlerinin birlikte alınmasının daha doğru sonuçlar üreteceği görüşündedir. Bu çalışmada parasal değişken olarak, M2Y para arzının GSYİH'ya oranı; kredi değişkeni olarak, finansal sektör tarafından üretilen yurt içi kredilerin GSYİH'ya oranı; sermaye piyasası değişkeni olarak ise "Morgan Stanley Capital International" (MSCI) endeksi kullanılmıştır. İthalat ve ihracat toplamının GSYİH'ya oranı ise kontrol değişkeni olarak modele alınmıştır. Çalışma, BRICS

(Analiz, Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika) ve Türkiye ülkelerini ve 1996-2016 yılları arasındaki 21 yıllık dönemi kapsamaktadır.

Amprik analize homojenlik testi ile başlanmış ve modelin heterojen yapıda olduğu tespit edilmiştir. Sonrasında Breusch-Pagan (1980), Pesaran (2004)CD, Pesaran (2004) CD_{LM} testleri ile yatay kesit bağımlılığına bakılmış ve yata kesit bağımlılığının olduğu tespit edilmiştir. Yatay kesit bağımlılığında daha güvenilir sonuçlar veren CADF (Cross-sectionally Augmented Dickey Fuller) ikinci nesil panel birim kök testi ile tüm kesitlerin durağanlığı incelenmiş ve değişkenlerin seviyede birim köklü olduğu sonucuna varılarak, birinci sıra farkları alınmak suretiyle durağan hale getirilmiştir. Değişkenleri bütünleşme sıraları $I(1)$ olduğundan, uzun dönem analizinde Westerlund ve Edgerton (2008) yapısal kırılmalı eş-bütünleşme testi kullanılmıştır. Westerlund ve Edgerton (2008) eş-bütünleşme testi sonuçlarına göre; sabit terimde ve eğimde eş-bütünleşme olduğu kabul edilmiştir. Diğer yandan ülkelerdeki kırılmalara bakıldığında Brezilya dışında 2007'de başlayan küresel krizin doğru tahmin edildiği görülmüştür. Uzun dönem ilişkiyi gösteren eş-bütünleşme katsayılarının tahmin edilmesi için heterojenliği ve yatay kesit bağımlılığını dikkate alan, Pesaran, Shin ve Smith (1999) tarafından önerilen PMG tahmincisi kullanılmıştır. PMG tahmincisi sonuçlarına göre uzun dönemde sadece sermaye piyasası değişkeni (MSCI) istatistiki olarak anlamlı olup, GSYİH'yı pozitif yönlü etkilemektedir. Hata düzeltme modeli sonuçlarına göre ise; uzun dönem hata katsayısı (EC) beklenildiği üzere negatif yönlü ve istatistiki olarak anlamlıdır. Bu bulgu dışsal bir şok nedeniyle GSYİH'da meydana gelen dengesizliklerin %81.5'i bir yılda yok olmaktadır. Diğer bir ifadeyle şokların neden olduğu dengesizlik 1.23 yıl sonra tamamen ortadan kalkmakta ve sistem yeniden dengeye gelmektedir. Diğer yandan uzun dönemde istatistiki olarak anlamsız olan para arzı (BMONEY) ve dış ticaret (TRADE) değişkenleri kısa dönemde istatistiki olarak anlamlı olarak tespit edilmiştir. Buna göre sermaye piyasası ve dış ticaret değişkenleri iktisadi büyümeyi pozitif yönde, para arzı değişkeni ise negatif yönde etkilemektedir. Kredi değişkeni ise hem kısa dönemde hem de uzun dönemde istatistiki olarak anlamsız olduğundan aralarında ilişki olmadığı sonucuna varılmıştır. Panel nedensellik analizinde, heterojenliği dikkate alan Dumitrescu ve Hurlin (2012) testi kullanılmıştır. Dumitrescu ve Hurlin (2012) panel nedensellik testi sonuçlarına göre; MSCI sermaye piyasası değişkeninden iktisadi büyümeye doğru tek yönlü; büyümeden para arzına doğru tek yönlü; MSCI indeksinden dış ticarete doğru tek yönlü; para arzından dış ticarete doğru tek yönlü nedensellik tespit edilmiştir. Dış ticaret ile büyüme arasında ise çift yönlü bir nedensellik tespit edilirken, para arzı ile MSCI indeksi arasında ise herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Buna göre, 1996-2016 döneminde, Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika ve Türkiye için yapılan analizde, finansal büyümenin, iktisadi büyümenin belirleyicisi olduğu kesin olarak söylenememektedir.

The Mediator Role of Employee Empowerment on the Effect of Organizational Learning on Innovation

Fatih YILDIRIM*

Abstract

The requests and needs of consumers change rapidly in parallel to rapidly changing and improving global world. As a result, organizations have to strive with this rapid change and improvement, and even start the change. One of the newest and the main weapons that an organization could have to survive and stand against national and international threats is innovation. Organizations should place importance on such a strong competition tool and search for ways to make sustainable innovation happen. Therefore, the purpose of this study is to demonstrate that organizational learning increases innovation through obtaining, sharing, evaluating, using and storing information. Additionally, the purpose is to demonstrate that employee empowerment plays a mediator role in the effect of organizational learning on innovation. In this research study conducted with 140 employees of a factory that exports to more than 50 countries, structural equation modelling and LISREL software were used. The analyses showed that the vision and open mindedness dimensions of organizational learning affects innovation types (process, strategy, market, product) significantly and positively. Additionally, employee empowerment affects only strategy and product innovation significantly and positively. On the other hand, employee empowerment plays a mediator role in all the relationships between vision and open mindedness, and strategy and product innovation.

Keywords: Organizational learning, Open-mindedness, Shared vision, Employee empowerment, Innovation

Örgütsel Öğrenmenin İnovasyona Etkisinde Personel Güçlendirmenin Aracılık Rolü

Öz

Hızla değişen ve gelişen küresel dünyaya paralel olarak, tüketicilerin istek ve ihtiyaçları da hızla değişmektedir. Bunun neticesinde örgütler, bu hızlı değişim ve gelişimle mücadele etmeye hatta değişimi başlatmaya mecbur kalmaktadır. Bir örgütün hayatta kalmasına engel olabilecek ulusal ve uluslararası tehditlere karşı en yeni ve ana

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş/Received: 27.02.2018

Kabul/Accepted: 28.06.2018

DOI: <http://dx.doi.org/10.17336/igusb.398990>

* Asst. Prof. Dr., Erzurum Technical University, School of Economics and Administrative Sciences, Erzurum, Turkey, E-mail: fatih.yildirim@erzurum.edu.tr <https://orcid.org/0000-0002-3149-8791>

silahlardan biri yeniliktir. Böylesine güçlü bir rekabet aracına, örgütler gereken önemi vermeli ve sürdürülebilir yeniliği nasıl yapabileceklerinin yollarını aramalıdır. Bu nedenle bilgiyi elde edip bu bilgiyi paylaşma, onu değerlendirme, kullanma ve depolama yoluyla örgütün genel olarak potansiyel kavrama kapasitesini yükseltmesine yardımcı olan örgütsel öğrenmenin yeniliği artırdığını ortaya koymak amaçlanmıştır. Ayrıca bu ana amacın yanında örgütsel öğrenmenin yeniliğe olan etkisinde personel güçlendirmenin aracı bir rol oynadığını ortaya koymak amaçlanmıştır. 50'den fazla ülkeye ihracat yapan bir fabrikanın 140 çalışanı üzerinde gerçekleştirilen bu araştırmada yapısal eşitlik modellemesinden faydalanılmış ve LISREL programı kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucu örgütsel öğrenmenin alt boyutlarından paylaşılan vizyon ve açık görüşlülüğün tüm yenilik türlerini (süreç, strateji, pazar, ürün) anlamlı ve olumlu olarak etkilediği görülmüştür. Bunun yanı sıra personel güçlendirmenin sadece strateji ve ürün yeniliğini anlamlı ve olumlu olarak etkilediği tespit edilmiştir. Diğer yandan personel güçlendirme, paylaşılan vizyon ve açık görüşlülük ile strateji ve ürün yeniliği ilişkilerinin tümünde aracı rol oynamıştır.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel öğrenme, Açık Görüşlülük, Paylaşılan Vizyon, Personel Güçlendirme, İnovasyon

1. INTRODUCTION

In this age of rapid change, environmental elements such as taste of consumers, technology, employees, organizational culture, shareholders, competitors, governments, society, and science change and improve rapidly. When this situation is combined with fierce competition due to globalization, the superiority of companies in survival could only be achieved through innovation. Innovation is an important resource in terms of increasing welfare level of not only companies but societies as well.

1.1. Innovation

Schumpeter (1939) who has conducted important studies on innovation describes innovation as new products, new methods, new supply resources, new markets, and new processes that organizations use to organize new work (Gonzalo, 2008, s.185). According to Porter, the concept of innovation that includes new technologies and new business techniques that provide competitive advantage (Satı, 2011, s.538) is defined as a concept, application or an object that is perceived as new by individuals (Rogers, 1995, s.11). Afuah (2003) describes innovation as the production of goods or services by using new information related to the market in order to meet customer needs. In other words, to provide products or services for clients who may or may not be aware of their needs.

Innovation can be examined from the perspective of providing benefits to national economies. Innovation was demonstrated as one of the most important dynamics that bring economical growth by researchers (Solow, 1956, s.1994). Organizations that take share from international markets

through innovations they developed for themselves contribute to country's economy by increasing exports. Developments such as developing new products and services, accessing to new energy resources increase international competitive power by reducing the country's foreign-source dependency (Uzkurt, 2008, s.20). From a wholistic perspective, efficiency, new energy resources, qualified human resources, new information, decrease in costs and increase in exports contribute to national economy significantly. Also, as a natural result of innovation's nature of expansion, an innovation starting from somewhere would contribute to other actors being involved in innovation. So, due to innovativeness, organizations that trigger each other in the nation would emerge.

In a global world, organizations can not achieve competitive power only with production. To gain competitive advantage can only be possible with innovation and making it sustainable. Therefore, it became important for employees to improve creativity and provide new ideas related to work environment and work (Kabakçı, 2008). Organizations need innovation not to be able to enter new competitive environments but to maintain their existence in the current market (Timuroğlu, 2010, s.96). Innovation has several effects such as having a wide range of products, reducing costs, increasing profit, increasing employee motivation. It also has effects such as bringing in talented and creative human resources to the organization (Vıdır, 2007). Another important aspect of innovation is that it allows organizations to be a pioneer in the market or maintain their pioneer status and provide competitive advantage over competitors. Innovation increases customer satisfaction and provides new needs to them. Fast distribution of information due to technology made organizations' unique characteristics to be imitated. That is why, organizations can remove their competitors moves by making innovation sustainable. It is evident that innovation has an important role in gaining sustainable competitive advantage in rapidly changing and developing markets.

It would be beneficial to mention innovation's effect on social life. Innovation is the key to the quality of life for societies (Şirin, 2017). In other words, innovations make people's lives easier. New inventions provide several benefits for people.

1.2. Organizational Learning

According to McGill, Slocum & Lei (1992), organizational learning is a the ability to gain perspective and understanding skills through experiences gained from organization's observations, experiments and analyses, and willingness to evaluate mistakes made and successes achieved. Obtaining information and sharing it, evaluating, using and storing information is defined as a process that helps an organization to understand the environmental changes by increasing the organization's potential comprehension capacity (Wang, 2003, s.8).

The characteristics of organizational learning can be summarized as below (Seymen, 2002, s.45).

Organizational learning is a process that involves change in both behaviors and organizational structure. It supports the transition from individual learning to collective learning.

Organizational learning is a process that gives the responsibility to individuals and considers individuals as learning bodies, and requires active participation of all the members of the organization.

Organizational learning occurs at different levels and pace based on the outcomes of activities.

Organizational learning is a dynamic process that is based on constant change.

Although organizational learning leads to positive outcomes, these outcomes may not always be right or good. This is the same in individual and informal learning as well.

Organizational learning means gathering new information from all internal and external elements of the organization. Organizational learning defines a broad scope within this aspect.

Organizational learning has a characteristic that paves the way for new organizational knowledge production. Organizational knowledge production is vital and important in terms of adapting to environment and create/sustain competitive advantages.

Information learned and experience gained through organizational learning can be used immediately as well as stored in the organization's memory to be used later. This characteristic requires the presence of organizational memory.

Organizational learning leads to an organizational structure that encourages learning at all levels of the organization, emphasizes on improving employees, and fosters constructive dialogue. Thus, it aims to create an environment that provides an opportunity for individuals to improve and to create a system that is in constant change with the potential obtained (Kalkan, 2007, s.404).

1.3. Employee Empowerment

Vogt (1990) describes employee empowerment as managerial concept that is developed to increase employee motivation and involve employees in the decision making process in alignment with the concept. In other words, managers make the employees stronger for the company by sharing information related to the organization and the authority to make decision with employees. Empowering causes employees to take ownership which increases motivation and leads to the feeling of success (Boone and Kurtz, 2013, s.170). This situation can be provided by transferring power to those who are weaker than others (Brown and Kanter, 1982, s.7.). Therefore, through employee empowerment, employees develop organizational loyalty and get motivated. Conger & Kanungo (1988) expanded on Vogt's (1990) definition and defined employee empowerment as the process in which identification of elements that

reduce superiority in organizations and help members of the organization to gain confidence by eliminating these elements. This situation can be explained by minimizing the factors that reduce effectiveness in the organization and help employees who are the main factor to increase efficiency, to gain confidence through multiple ways. Ripley (1990) defines employee empowerment from three different lenses. In the first lens, he considers employee empowerment as a concept and defines it as giving certain authorities and managerial privileges, in other words appreciation and affirmation, to employees. In the second lens, he considers it within the concept of philosophy and describes it as providing opportunities for staff to reach personal and organizational goals in alignment with the shared vision in the organization. Lastly, he considers this concept within organizational behavior by describing it as gathering staff under one structure, improving their knowledge and skills to the highest level, in order for organization to be successful.

Sharing information, being involved in decisions, responsibility, team work, flexibility, management support, accessing resources, education, improvement, open communication, and confidence are considered as employee empowerment elements.

2. METHOD

2.1. The Purpose and Significance of the Study

Change and innovation are among the keys for the strategic success in organizations. This innovation can sometimes occur in the product, or sometimes in strategy, or even in a different process. However, it is not as easy as it seems to be an innovative organization. Innovation can not be achieved by only engineering activities. In addition to this, it is necessary to provide sustainability and commercialization. Therefore, innovation is an organizational activity and concerns the whole organization. This research study is significant in terms of creating an organizational structure that would increase innovation. Therefore, the purpose of this study is to examine how organizational learning affects innovation and what kind of a role employee empowerment plays in this effect. Within this context, the aim is to determine that vision and open-mindedness increase both employee empowerment and innovation. Additionally, departing from the fact that employee empowerment would increase innovation, the purpose is also to determine the mediator role of shared vision and open-mindedness on the increasing effect on innovation.

2.2. Hypotheses

Rahimian et al. (2014) revealed significant relationships between employee empowerment and the dimensions of organizational learning.

Mishra & Bhaskar (2010) determined that the employee empowerment increases as the organizational learning increases. More employee

empowerment practices are seen in structures where organizational learning is present.

Alegre & Chiva (2008) examined the relationship between organizational learning and innovation in the study they conducted with ceramic manufacturers in Spain and Italy. They emphasized that participation, a dimension of organizational learning, has a significant and positive relationship with innovation.

According to Baker and Sinkula (1999), shared vision provides a goal and a sense of direction to members of the organization. Additionally, Calantone et al. (2002) and Sampaio & Perin (2004) stated that shared vision is important to focus on innovation in organizations.

Ussahawanitchakit (2008) determined that shared vision affects innovation indirectly.

Nguyen (2006) stated that open mindedness is closely related to the ability of organizations to handle technology and unstable market conditions.

Education is an essential piece of organizational learning and employee empowerment. Turko (2016) showed the effect of planning and education on entrepreneurship.

Keeny & Reedy (2007) showed the positive and significant effect of employee empowerment on all types of innovation.

Panuwatwanich et al. (2008) identified that employee empowerment has a significant and positive effect on all innovation outcomes in the study they conducted in engineering and architecture companies.

Wan et al. (2003) stated that decentralization that provides employee empowerment affects all innovations positively in a study they conducted in Singapore.

Çavuş ve Akgemci (2008) showed a significant relationship between employee empowerment and innovativeness in a study they conducted in Turkey's biggest 500 companies, and stated that employee empowerment relatively explains 47.8% of innovativeness. Also, according to Akgemci (2007) employee empowerment accelerates that innovation process and encourages employees to be innovative. Spreitzer (1995) determined a positive relationship between employee empowerment and managerial effectiveness and innovativeness in a study conducted with 393 managers from Fortune 50 organizations.

Based on the information provided above, following hypotheses were developed:

H₁: As **a)** open-mindedness, and **b)** shared vision, dimensions of organizational learning, increase, employee empowerment also increases.

H₂: As the open-mindedness dimension of organizational learning increases, **a)** process innovation, **b)** strategy innovation, **c)** market innovation, and **d)** product innovation also increase.

H₃: As shared vision, dimension of organizational learning, increases, **a)** process innovation, **b)** strategy innovation, **c)** market innovation, **d)** product innovation increase.

H₄: As employee empowerment increases, **a)** process innovation, **b)** strategy innovation, **c)** market innovation, and **d)** product innovation increase.

H₅: Employee empowerment plays an increasing mediator role in the relationship between open-mindedness and **a)** process innovation, **b)** strategy innovation, **c)** market innovation, and **d)** product innovation.

H₆: Employee empowerment plays a mediator role with an increasing effects in the relationship between shared vision and **a)** process innovation, **b)** strategy innovation, **c)** market innovation, **d)** product innovation.

Figure 1 represents the research model with the hypotheses listed above.

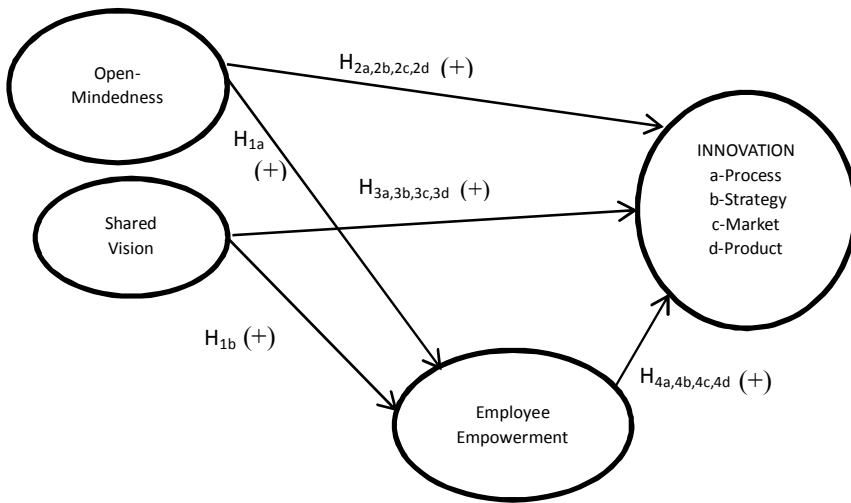

Figure 1: Research Model

2.3. Sample and Data Collection

This study was conducted in a factory in Kayseri that belongs to one of the leading organizations in machine-woven carpet production in Turkey. One of the reasons for selecting this organization is the fact that it exports products in nearly 50 countries in 5 continents. 300 employees of the factory in Kayseri were selected as the population for this study. The sample size for the study was calculated to be 169 with a 95% confidence interval and 5% error margin (https://www.survey_system.com/sscalc.htm).

Random sampling was used and survey forms were distributed to 175 employees considering the possibility of mistakes in responses. 140 of the distributed forms were collected within 10 business days. Some of the responses were not included in the study due to missing information in the

surveys and the presence of outliers so that the analyses would be accurate. As a result, the data obtained from 140 surveys were analyzed.

2.4. Research Instrument

The scales used in this research are explained below. First, an item analysis was performed and Cronbach alpha reliability coefficients of the surveys were examined. Both exploratory and confirmatory factor analysis were used to test the reliability of the scales. Additionally, the content, convergence and divergence validities were evaluated. In order to provide face validity, surveys were translated and back-translated. As the surveys were in different languages, they were first translated to English by experts and then were translated back to the original language. No semantic shift was determined.

Organizational Learning: The first section of the survey was adapted from Baker&Sinkula in order to measure organizational learning and its dimensions (Sinkula, 1997, Naktiyok ve İşcan, 2014). 11 items were considered in terms of shared vision and open-mindedness dimensions. The Cronbach alpha for reliability value was found to be 0.88 which supports that the scale provides a reliable measurement. One of the benefits of the scale is the ease of evaluation due to having less items.

Employee empowerment: The second section of the survey aims to measure the levels of psychological employee empowerment of employees. 6 questions, measuring the psychological empowerment level, were adapted from the survey developed by Spreitzer (1995). The Cronbach alpha reliability value was found to be .83 which indicates that the scale provides a reliable measurement of job satisfaction attitude.

Innovation: The scale for measuring innovation consists of 24 items. This scale was adapted from Vila & Kuster (2007) departing from Henard & Szymanski's (2001) research. In this scale, organizational innovation is addressed in four dimensions that are; product innovation, strategy innovation, process innovation, and market innovation. After the adjustments made, there are 3 questions on product innovation, 3 questions on strategic innovation, 3 questions on process innovation, and 3 questions on market innovation. The Cronbach alpha reliability of the scale was found to be .89. All the scales used are 5-point Likert scales ranging between 1: very bad and 5: very good.

Confirmatory factor analysis was performed to test the structural validity of the scales used and the results of the test are presented in Table 1a and Figure 2,3,4. Overall, all the scales had a high level of validity.

3. ANALYSIS AND FINDINGS

27.4% of the participants were in the 25 years of age and below, 39.5% were in the 24-40 age group, and 33.1% were above 40 years of age. Also, 61.2% of the participants were males and 38.8% were females.

LISREL 9,1 packet program was used to perform a confirmatory factor analysis on the data collected to determine the dimensions of variables. After the confirmatory factor analysis, path analysis was conducted with a structural equation model and hypotheses test results are presented.

Table 1a: Goodness of Fit Indexes Obtained in the Confirmatory Factor Analyses

	χ^2	(sd)	χ^2/sd	CFI/GFI	NFI	AGFI	RMSEA
Organizational Learning	67,61	43	1,57	0,98/0,92	0,95	0,88	0,064
Employee Empowerment	14,02	7	2,00	0,99/0,97	0,98	0,90	0,085
Innovation	76,13	48	1,58	0,97/0,92	0,92	0,86	0,065

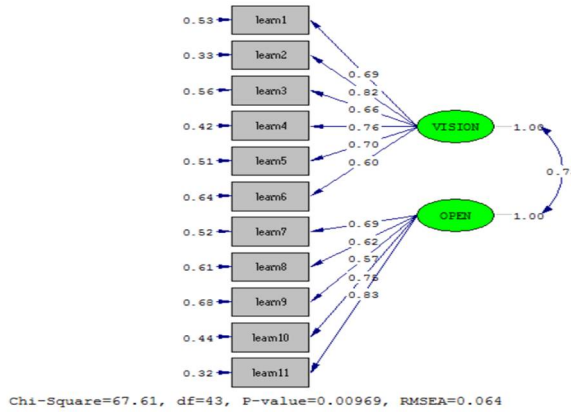
Table 1b: Goodness of Fit Index Acceptance Values

Goodness of Fit Unit	Definition	Good Values of Fit	Acceptable Fit Values
χ^2 /df	Aims to reduce the sensitivity of χ^2 statistics in sampling size.	$\chi^2 /df \leq 2$	$\chi^2 /df \leq 5$
RMSEA	The unit that can be used to prevent rejection of a model with a big sampling size, based only on χ^2 statistics.	$0.00 \leq RMSEA \leq 0.05$	$0.05 \leq RMSEA \leq 0.10$
AGFI	An index used to eliminate the deficiency of GFI test in a big sampling volume.	$0.90 \leq AGFI \leq 1.00$	$0.80 \leq A GFI \leq 0.90$
CFI	Compares the fitness of the current model with the hypothesis model that constrains the correlation and covariance between the latent variables to zero.	$0.95 \leq CFI \leq 1.00$	$0.90 \leq CFI \leq 0.95$
NFI	This index measures the compatibility of the proposed model with the null hypothesis. Also, it measures the goodness of fit between models.	$0.95 \leq NFI \leq 1.00$	$0.90 \leq NFI \leq 0.95$

Source: Schermelleh-Engel and Moosbrugger, 2003; Şimşek, 2007.

According to Table 1a, all the variables showed a good fit in the confirmatory factor analysis. Figure 2,3 and 4 presents findings related to the concepts in the research model:

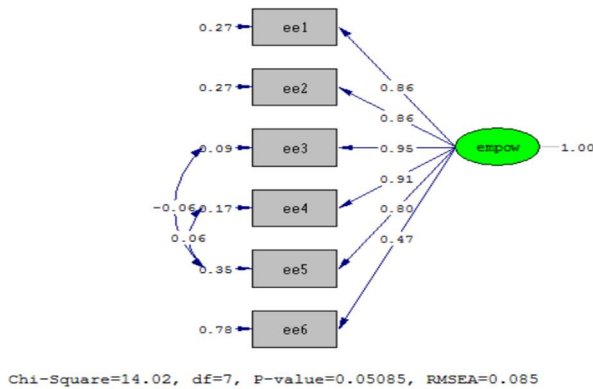
Figure 2: Standardized Values of Organizational Learning Dimensions in Confirmatory Factor Analysis

vision=shared vision; open=open-mindedness

According to Figure 2, none of the standardized values were found to be over 1. Also, t-values were evaluated and as the goodness of fit values were good, all the questions were included in the model. In figure 3, CFA analysis results related to employee empowerment are presented.

Figure 3: Standardized Values of Employee Empowerment in Confirmatory Factor Analysis

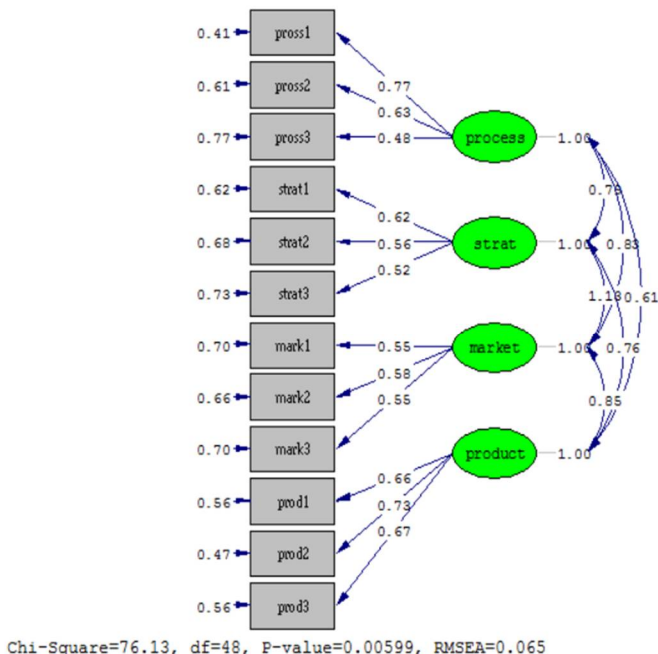

empow=employee empowerment

In figure 3, no standardized value over 1 was found. t-values were evaluated and as the goodness of fit values were good, all the questions were included in the model. However, in order for fitness to increase, questions 3,4,

and 5 were modified and tied, then included in the model. CFA analysis results related to innovation are presented in figure 4.

Figure 4: Standardized Values of Innovation Dimensions in Confirmatory Factor Analysis

process=process innovation, strategy=strategy innovation, market=market innovation, and product=product innovation

There were no standardized values over 1 according to figure 4. Also, t-values were evaluated and fitness values were good. Therefore, all the questions were included in the model.

Statistical values and correlation coefficients of the variables in the study are presented with Cronbach alpha values presented in the corner in table 3:

Table 2: Descriptive Statistics and Correlation Coefficient of the Variables

Variable	Mean	St. Dev.	1	2	3	4	5	6	7
1-Shared vision	3,64	0,86	1						
2-Open-mindedness	3.12	0,97	,627**	1					
3-Employee	4,30	0,85	,449**	,360**	1				

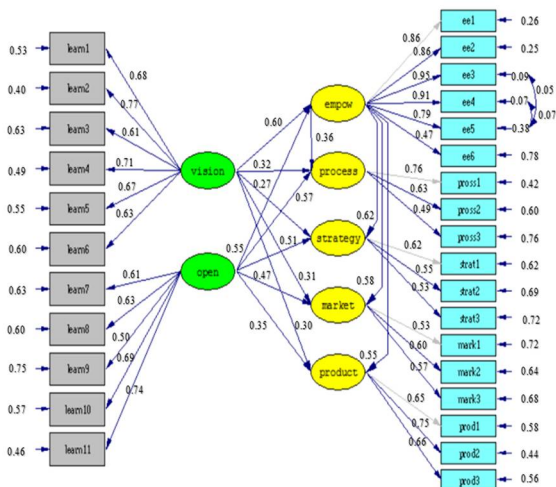
Empowerment						
4-Process innovation.	3,38	0,72	,319**	,345**	,174*	1
5-Strategy Innov.	3,35	0,68	,217*	,326**	,253**	,448** 1
6-Market Innov.	3,61	0,78	,292**	,245**	,291**	,417** ,493** 1
7-Product Innov.	3,70	0,79	,250**	,248**	,273**	,451** ,415** ,703** 1

** Correlation is significant at the 0,01 level. * Correlation is significant at the 0,05 level.

When table 2 is examined, it can be seen that all the variables in the study are interrelated. All the dimensions of innovation and employee empowerment have significant and positive relationships. However, these relationships are not strong. There are significant and positive relationships between the shared vision and open-mindedness dimensions of organizational learning and all the dimensions of innovation. Additionally, significantly positive relationships were determined between employee empowerment and open-mindedness and shared vision.

The model as a whole and whether the hypotheses are confirmed can be tested with a path analysis. The abbreviations used are; vision=shared vision; open=open-mindedness, empow=employee empowerment, process=process innovation, strategy=strategy innovation, market=market innovation, and product=product innovation. The results of the path analysis with goodness of fit values and regression coefficients are presented in figure 5:

Figure 5: Path Analysis Results of the Research Model (Standardized)

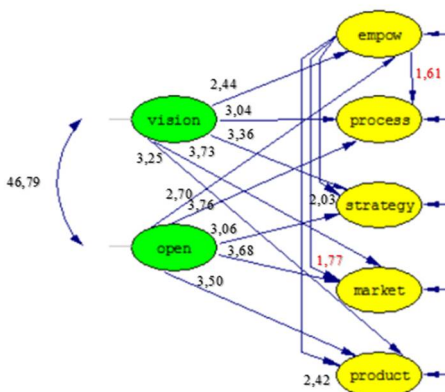

RMSEA= 0,088

$\chi^2= 570.35$ $p= 0,000$ $sd=360$ $\chi^2/ sd= 1,58$
 NFI=0,88   GFI= 0,91   AGFI= 0,85   CFI= 0,95

Variable beta coefficients and goodness of fit values of the model are presented in figure 5. Although a perfect fit is not seen in all indexes of the research model, it still presents an acceptable fit. Also, t-values of the hypotheses are presented in figure 6. The relationship in the red t-values is not significant.

Figure 6: t-Values of the Research Model

According to figure 6, there is no significant relationship between employee empowerment and process innovation, as well as employee empowerment and product innovation. In all the other paths, significant relationships were determined. According to the findings obtained, hypotheses related to direct effects are presented in Table 3:

Table 3: Hypotheses Test Results

Path	Hypothesis	Standardized	Result
open → empow	H _{1a}	0,55*	Accepted
vision → empow	H _{1b}	0,60*	Accepted
open → process	H _{2a}	0,57*	Accepted
open → strategy	H _{2b}	0,51*	Accepted
open → market	H _{2c}	0,47*	Accepted
open → product	H _{2d}	0,35*	Accepted
vision → process	H _{3a}	0,32*	Accepted
vision → strategy	H _{3b}	0,27*	Accepted
vision → market	H _{3c}	0,31*	Accepted
vision → product	H _{3d}	0,30*	Accepted
empow → process	H _{4a}	0,36	Rejected
empow → strategy	H _{4b}	0,62*	Accepted

empow →	market		H _{4c}	0,58	Rejected
empow →	product		H _{4d}	0,55*	Accepted
open →	empow	process	H _{5a}	0,21	Rejected
open →	empow	strategy	H _{5b}	0,10*(mediate)	Accepted
open →	empow	market	H _{5c}	0,18	Rejected
open →	empow	product	H _{5d}	0,13*(mediate)	Accepted
vision →	empow	prcess	H _{6a}	0,00	Rejected
vision →	empow	strtegy	H _{6b}	0,09*(mediate)	Accepted
vision →	empow	market	H _{6c}	0,14	Rejected
vision →	empow	prduct	H _{6d}	0,24*(mediate)	Accepted

According to table 3, H₁, H₂, H₃ hypotheses were all (a,b,c,d) accepted. Therefore, in direct effects, all were accepted except for the effect of employee empowerment on process and market innovation.

When testing the mediator role, in order to have the mediator role of job satisfaction in the effects of level of burn out on social loafing of employees, there are three conditions need to be met in the analysis, according to (Baron and Kenny, 1986):

1- Independent variable should have a direct effect on the mediator variable.

2- Independent variable should have a direct effect on the dependent variable.

3- When the mediator variable is included in the regression analysis, the regression coefficient of the independent variable on the dependent variable should decrease and the mediator variable should have a significant effect on the dependent variable (Turunc ve Celik, 2010, s.183, Yıldırım ve Karabey, 2017, s.571).

When figure 2 and table 4 are examined considering these conditions, it is seen that the mediator variable which is job satisfaction, does not have a direct effect on social loafing. Therefore, H_{5a,5b,5c} were rejected. Although all dimensions of burn out have a direct effect on the increase of negative social loafing, there is no effect of job satisfaction. Therefore, there is no mediator role.

When figure 6 and table 3 are examined, it can be seen that employee empowerment does not have a direct effect on process and market innovation. Therefore, there is no mediator role of employee empowerment in the effect of shared vision and open-mindedness on process and market innovation. In indirect effects, H_{5a}, H_{5c}, H_{6a} and H_{6c} hypotheses were refuted. On the other hand, hypotheses of strategy and product innovation that are affected directly by shared vision and open-mindedness were tested. Test results showed an indirect effect and the coefficients are presented in table 3. Therefore, H_{5b}, H_{5d}, H_{6b} and H_{6d} hypotheses were accepted.

4. CONCLUSION and DISCUSSION

There were 140 participants in the study conducted in an organization manufacturing in Kayseri and exports rugs to more than 50 countries. According to the results, 16 hypotheses were accepted and 6 hypotheses were refuted. The analysis of the responses showed that mean for shared vision dimension was 3.64 while open-mindedness was 3.12. Although the mean is not high, it can be said there is a learning directionality. The mean for employee empowerment was high with a value of 4.30 while process innovation was 3.38, strategy innovation 3.35, market innovation 3.61, and product innovation was 3.70. This indicates the presence of innovation in the organization.

In fact, almost every organization learn from its environment and innovates at a certain level to survive. The purpose of this study is show how organizational learning and employee empowerment levels affect innovation. The structural equation model analysis performed within this scope showed as the level of shared vision and open-mindedness increases, all the dimensions (process, strategy, market, and product) of innovation increase. Timuroğlu (2010) investigated innovation as a one dimension and determined that learning directionality affects innovation. Similarly, Calantone et al. (2002), and Hult et al. (2002) determined that relationship of learning directionality and innovation. Paying attention to ideas, sharing of information, having an innovative vision, and embrace of the vision by employees create an environment that boosts innovation in organizations.

When the model where the level of employee empowerment affects innovation is evaluated, it can be seen that employee empowerment does not affect process and market innovation. In fact, this is not an expected result. The reason for this result can be explained by the fact that the study was conducted with factory employees. It is possible employees had not perceived market innovations completely and that their awareness of process innovations may be low. However, as the level of employee empowerment increased, both the levels of strategic innovation and product innovation increased. This was an expected result. A study conducted by Spreitzer (1995) where the participants consisted of 393 managers in Fortune 50 companies demonstrated that employee empowerment increases innovation in a study he conducted. So, team work, being involved in decision making, regular training of employees, a decentralized structure support innovation.

One of the important results of this study is that employee empowerment plays a mediator role on the effect of shared vision on strategy and product innovation. In organizations where organizational learning structure is embraced, employee empowerment increases and leads to an increase on strategy and product innovation. This supports the hypotheses. Sharing and embracing vision in an organization increases involvement in decisions, training, and decentralized structure which leads the organization to innovate on its strategy and products to compete in the market.

Another result is the mediator role employee empowerment plays on the effect of open-mindedness on strategy and product innovation. In other words, putting emphasis on opinions and sharing information affect the training and involvement of employees in decisions positively. This would lead to an increase on the innovation of strategy and product.

The results of this study provides information to managers on how to increase innovation which is one of the keys for success. The research and development practices and engineering activities are crucial for innovation. However, it is not possible to innovate with only these activities. Organizational structures need to be supported with certain applications. Within this context, organizations should improve their learning directionalities and adopt organizational learning. Additionally, they need to apply employee empowerment practices within their organizations. Applications such as a decentralized structure, involvement in decisions, sharing risks and responsibilities, team work, storing and sharing information would benefit organizations in terms of innovation. Leaders of developing countries search for ways to increase innovation in their countries. Within this scope, the results of this study is also important for them. Governments should increase environments to provide information to organizations and improve organizations' visions. In addition to this, governments should provide financial and educational support for organizations which implement employee empowerment.

This study is not without limitations. As this study was conducted with only one factory employees, the data obtained is limited. It would be beneficial to conduct this study with employees from different organizations. Also, this study was perceptual as instant data collection was used. For future research, identification of organizations' innovations and determination of organizational learning indicators over a period of time is recommended.

REFERENCES

AFUAH A., **Innovation Management:Strategies, Implementation and Profits**, second ed., Oxford Univesity pres, NY, 2003.

AKGEMCİ Tahir **Stratejik Yönetim**, Gazi Kitabevi, Ankara 2007.

BAKER, William E and SINKULA James M., "The Synergistic Effect of Market Orientation and Learning Orientation on Organizational Performance", **Journal of the Academy of Marketing Science**, 27(4), 1999.

BARON, R.M., KENNY D.A., The Moderator-Mediator Variable Distinction in Social Psychological Research: Conceptual, Strategic and Statistical Considerations, **Journal of Personality and Social Psychology**, 51,6, 1986.

BOONE Louis E. ve KURTZ David L., **Contemporary Business**, (14. Edition), (Çev. Azmi Yalçın), Nobel Yayın, Ankara 2013.

BROWN, Jane Covey, KANTER Rosabeth Moss, "Empowerment Key to Effectiveness", **Hospital Forum**, May-June, 1982.

CALANTONE, R. J., CAVUSGİL, S. T., ZHAO, Y. "Learning orientation, firm innovation capability, and firm performance", **Industrial Marketing Management**, 31, 2002.

CLAUDIO, Hoffmann Sampaio and PERIN, Marcelo Gattermann, "The Impact of Organizational Learning on Innovation", This paper was presented at the **IAMOT Conference, Washington D.C.**, 2004.

CONGER, Jay A. ve KANUNGO, RABINDRA N., "The Empowerment Process: Integrating Theory and Practice", **The Academy of Management Review**, 13(3), 1988.

ÇAVUŞ, Mustafa Fedai, AKGEMCİ, Tahir, "İşletmelerde Personel Güçlendirmenin Örgütsel Yaratıcılık ve Yenilikçiliğe Etkisi: İmalat Sanayiinde Bir Araştırma", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 20, 2008.

ECEVİT, Satı Zümrüt, IŞIK, Özlem, "İnovasyon ve Stratejik Yönetim Sinerjisi: Stratejik İnovasyon", **Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 9(2), Manisa 2011.

ELÇİ, Şirin, "İnovasyon: Niçin, Kimin İçin?", http://www.kobifinans.com.tr/bilgi_merkezi/021901/6573, (Erişim Tarihi: Ekim 2017)

GONZALO, Leon, BERNARDOS, Ana M., CASAR, Jose R. and KAUTZ, Karlheinz, "Open IT-based Innovation: Moving Towards Cooperative IT Transfer and Knowledge Diffusion", **IFIP Advances in Information and Communication Technology**, Springer, New York, USA 2008.

HENARD, David H., SZYMANSKI, David M., "Why Some New Products Are More Successful Than Others", **Journal of Marketing Research**, Vol. XXXVIII August, 2001.

HULT, T. M., FERRELL, O. C., HURLEY, R. F. "Global Organizational Learning Effects on Cycle Time Performance", **Journal of Business Research**, 55, 2002.

JOAQUIN, Alegre, CHIVA, Ricardo, "Assessing The Impact of Organizational Learning Capability on Product Innovation Performance: An Empirical Test", **Technovation**, Cilt: 28, 2008.

KABAKÇI, H., Eğitimde Yenileşme Çalışmaları ve Öğretmenlerin İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü Çalışmalarındaki Yenileşme ve Yeterliklere Yönelik Algı ve Beklentileri (Kandıra Örneği), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008.

KALKAN, V. D., "Örgütsel Öğrenme ve Bilgi Yönetimi Kesişim ve Ayrışma Noktaları". **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, 2007.

KENNY, Breda and REEDY, Eileen, "The Impact of Organizational Culture Factors on Innovation Levels in SMEs: An Empirical Investigation", **The Irish Journal of Management**, Jan. 2006.

McGILL, M. Slocum, J. LEI, D. "Management Practices in Learning Organizations", **Organizational Dynamics**, 21 (1), 1992.

MISHRA, B., BHASKAR A.U., Empowerment: A Necessary Attribute of A Learning Organization, **Organizations and Markets in Emerging Economies**, 1,2, 2010.

NAKTİYOK, S., İŞCAN, Ö.F., Çalışanların Örgüte Olan Bağlılıklarında Bir Öncül Olarak Örgütsel Öğrenmenin Rolü, **Kafkas Üniversitesi İİBF Dergisi**, 5,7, 2014.

NGUYEN, T. D., BARRETT, N. J., FLETCHER, R. "Information internalisation and internationalisation: Evidence from Vietnamese firms, **International Business Review**, 15, 2006.

PANUWATWANICH, Kriengsak - Stewart, RODNEY A., Mohamed, SHERIF, "The Role of Climate for Innovation in Enhancing Business Performance: The Case of Design Firms", Engineering, **Construction and Architectural Management**, 15(5), 2008.

RAHIMIAN, H., ZAMANEH, M.P., AHMADPOUR, M., PIRI, M., A Study of the Relationship between Empowerment and Organization Learning among Employees of Gas Transmission Company, **Journal of Life Science and Biomedicine**, 4,6,2014.

RIPLEY, R.E. ve RIPLEY, M.J., "Empowerment, The Cornerstone of Quality: Empowering Management in Innovative Organizations in 1990's", **Management Decision**, 30(4), 20, 1992.

ROGERS E. M., **Diffusion of Innovations**, 4th ed., The Free Press, New York 1995.

SCHERMELLEH-ENGEL, K., MOOSBRUGGER, H., MÜLLER, H., Evaluating the fit of Structural Equation Models: Tests of Significance and Descriptive Goodness-of-fit Measures, **Methods of Psychological Research Online**, 8(2), 23-74, 2003.

SCHUMPETER J.A., **Business Cycles**, Mc Graw Hill Publishing, New York 1939.

SEYMEN, O.A., BOLAT, T., **Örgütsel Öğrenme**. Bursa: Ezgi Kitapevi, 2002.

SINKULA, J. M., BAKER, W. E., NOORDEWIER, T., "A framework for market-based organizational learning: Linking values, knowledge and behaviour", **Academy of Marketing Science Journal**, 25, Fall 1997.

SOLOW, R., "A Contribution to the Theory of Economic Growth", **Quarterly Journal of Economics**, 70, 1956.

SPREITZER, G. M., "Psychological Empowerment in The Workplace: Dimensions, Measurement, and Validation", **Academy of Management Journal**, 38(5), 1995.

SPREITZER, G.M. "Social Structural Characteristics of Psychological Empowerment", **Academy of Management Journal**, 39(2), 1996.

ŞİMŞEK, Ö.F., **Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş: Temel İlkeler ve LISREL Uygulamaları**, Ankara: Ekinoks Yayıncılık, 2007.

USSAHAWANITCHAKIT, Phapruek, "Impacts of Organizational Learning on Innovation Orientation and Firm Efficiency: An Empirical Assessment of

Accounting Firms in Thailand", *International Journal of Business Research*, 8(4), 2008.

TAI, W. D. Wan, ONG, Chin H., LEE, Weng. S. F. "The Impact of Firm Characteristics on Firm Innovation", *Management of Innovation and Technology*, Cilt: 1, 2000.

TİMURÖĞLU, M. Kürşat, Stratejik Düşünce Öğrenme Yönlülük ve Yenilik, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2010.

TURKO, E.S., Business plan vs business model canvas in entrepreneurship trainings, a comparison of students' perceptions. *Asian Social Science*, 12(10), 2016.

TURUNÇ, Ö., Çelik, M., Çalışanların Algıladıkları Örgütsel Destek ve İş Stresinin Örgütsel Özdeşleşme ve İş Performansına Etkisi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 17(2), 183-206, 2010.

UZKURT Cevahir, *Yenilik Yönetimi ve Yenilikçi Örgüt Kültürü*, Beta Yayınları, İstanbul 2008.

VICIR, Sevinç, "Yenilik Çeşitleri", 2007, http://paribus.tr.googlepages.coms_vicir.pdf, (Erişim tarihi: Ekim, 2017).

VILA, Natalia and KUSTER, Ines, "The Importance of Innovation in International Textile Firms", *European Journal of Marketing*, 41(1/2) 2007.

VOGT, Judith, KENNETH, Murrel, *Empowerment in Organizations*, Prefer and co., Amsterdam 1990.

WANG, C.L., Ahmed P. K., "Organisational Learning: A Critical Review", *The Learning Organization*, 10(1), 8, 2003.

YILDIRIM, Seda Kayapalı, KARABEY, C.N., Etik İklim ve Örgütsel Kontrol Mekanizmalarının Sanal Kaytarma Davranışı Üzerindeki Etkisinde Örgütsel Sinizmin Aracılık Rolü, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4,11, 2017.

Özet

Örgütlerde stratejik başarının anahtarları arasında değişim ve inovasyon bulunmaktadır. Bu yenilik bazen üründe bazen stratejide bazen de başka bir süreçte olabilir. Ancak yenilikçi bir örgüt olmak görüldüğü gibi kolay değildir. İnovasyon sadece bir takım mühendislik faaliyetleriyle gerçekleştirilemez. Bunun yanı sıra sürekliliği ve ticarileştirilmesini sağlamak gereklidir. Bu nedenle inovasyon örgütsel bir faaliyettir ve tüm örgütü ilgilendirir. Bu araştırma, yeniliği artıracak bir örgütsel yapının oluşturulması için önem arz etmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada örgütsel öğrenmenin inovasyonu nasıl etkilediği ve bu etkide personel güçlendirmenin nasıl bir rol oynadığını ortaya koymak amaçlanmıştır.

Kayseri ilinde üretim yapan ve 50'den fazla ülkeye halılarını satan bir işletmede gerçekleştirilen çalışmaya 140 çalışan katılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre 16 hipotez kabul edilmiş, 6 hipotez ise reddedilmiştir. Çeşitli kademelerde çalışanların verdiği cevaplara yapılan analiz sonuçlarına göre

örgütsel öğrenme alt boyutlarından paylaşılan vizyon ortalaması 3,64, açık görüşlülük ise 3,12 dir. Bu duruma göre ortalama olarak yüksek olmamakla beraber öğrenme yönlülüğün varlığından söz edilebilir. Bunun dışında personel güçlendirmenin ortalaması 4,30'la oldukça yüksek çıkmıştır. Diğer taraftan süreç yeniliği 3,38, strateji yeniliği 3,35, pazar yeniliği 3,61 ve ürün yeniliği ise 3,70 dir. Bu durum örgütte inovasyonun var olduğunun göstergesidir.

Aslında hemen her örgüt hayatta kalabilmek için yaşadığı çevreden öğrenir ve belirli düzeyde yenilik yapar. Bu çalışmada asıl ortaya konmak istenen örgütsel öğrenme ve personel güçlendirme düzeyinin inovasyonu nasıl etkilediğidir? Bu bağlamda gerçekleştirilen yapısal eşitlik modellemesi analizine göre paylaşılan vizyon ve açık görüşlülük düzeyi arttıkça, inovasyonun tüm alt boyutlarının (süreç, strateji, pazar ve ürün) düzeyi artmaktadır. Timuroğlu (2010) yaptığı çalışmada yeniliği tek boyut olarak ele almış ve öğrenme yönlülüğün yeniliği etkilediği sonucunu tespit etmiştir. Benzer şekilde Calantone vd. (2002) ve Hult vd. (2002) öğrenme yönlülük ile yeniliğin ilişkilerini ortaya koymuşlardır. Örgütlerde fikirlere önem verilmesi, bilginin paylaşılması, vizyonun yenilikçi olması ve çalışanların vizyonu benimsemesi gibi durumlar yeniliği artıracak bir ortam sunar.

Personel güçlendirme düzeyinin inovasyonu etkilediği modele bakıldığında, personel güçlendirmenin süreç ve pazar yeniliğinin etkilemediği görülmektedir. Aslında bu beklenen bir sonuç değildir. Bunun nedeni olarak araştırmanın genel olarak fabrika çalışanları üzerinde gerçekleştirilmiş olması gösterilebilir. Çalışanların, pazardaki yenilikleri tam olarak doğru algılamamış olabilmeleri ve ayrıca süreçlerle ilgili yeniliklerin farkındalığının düşük olmasından kaynaklanabilir. Buna karşın personel güçlendirme düzeyi arttıkça hem stratejik yenilik düzeyi hem de ürün yeniliği düzeyi artmıştır. Bu beklenen bir sonuçtur. Spreitzer (1995) Fortune 50 listesinde yer alan işletmelerden 393 yöneticiyi kapsayan çalışmada personel güçlendirmenin inovasyonu artırdığını ortaya koymuştur. Yani takım çalışması, kararlara katılım, çalışanların düzenli eğitimi, adem-i merkezietçi yapı inovasyonu destekler niteliktedir.

Araştırmanın önemli sonuçlarından birisi de paylaşılan vizyonun, strateji yeniliği ve ürün yeniliğine etkisinde personel güçlendirmenin oynadığı aracı roldür. Öyle ki örgütsel öğrenme yapısına sahip işletmelerde personel güçlendirme artmakta, personel güçlendirme ise strateji yeniliği ve ürün yeniliğini artırmaktadır. Bu durum hipotezleri desteklemektedir. Örgütte vizyonun paylaşılması ve benimsenmesi beraberinde kararlara katılımı, eğitimi, adem-i merkezietçiliği artırmaktadır. Bunun neticesinde örgüt rekabete ayak uydurabilmek için stratejisini ve ürünlerini yenilemektedir.

Bir diğer sonuç ise açık görüşlülüğün, strateji yeniliği ve ürün yeniliğine etkisinde personel güçlendirmenin aracı rol oynamasıdır. Daha açık bir ifade ile fikirlere önem verilmesi, bilginin paylaşılması beraberinde çalışanların eğitimini ve kararlara katılımı olumlu olarak etkiler. Bu durumda strateji ve ürün yeniliğinin artmasına vesile olur.

Bu çalışmanın sonuçları örgüt yöneticilerine, başarının en önemli anahtarlarından birisi olan inovasyonu artırmak için yol göstermektedir.

İnovasyon için arge araştırmalarının ve mühendislik faaliyetlerinin önemi tartışılmazdır. Ancak sadece bu faaliyetlerle inovasyon yapmak mümkün değildir. Örgütsel yapıların bir takım uygulamalarla desteklenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda örgütler öğrenme yönlülüklerini geliştirmeli ve örgütsel öğrenmeye sahip olmalıdırlar. Bunun yanı sıra personel güçlendirme uygulamalarını örgütlerinde uygulamalıdırlar. Yani adem-i merkezietçi bir yapı, kararlara katılım, riski ve sorumluluğu bölüşmek, takım çalışması, bilginin depolanması ve paylaşımı gibi uygulamalar yenilik ile ilgili faydalar sunacaktır. Ayrıca gelişmekte olan ülkelerin yöneticileri, ülkelerinde inovasyonu artırmanın yollarını aramaktadır. Bu bağlamda bu araştırmanın sonuçları onlar içinde önemlidir. Hükümetler örgütlere bilgi sunacak ortamları artırmalı ve örgütlerin vizyonlarını geliştirmelidir. Bunun yanı sıra personel güçlendirme uygulayacak örgütleri maddi olarak ve eğitimsel olarak desteklemelidir.

Her çalışma gibi bu çalışmanın da bazı sınırlılıkları vardır. Bu çalışmada alan araştırması yalnızca bir fabrikanın çalışanları üzerinde gerçekeştirilmiş olup, elde edilen verilerle sınırlıdır. Gelecekteki araştırmaların farklı şletmelerde yer çalışanlar üzerinde gerçekeştirilmesi yararlı olacaktır. Ayrıca bu araştırma anlık veri toplama ile algısal olarak gerçekeştirilmiştir. Gelecekte yapılacak çalışmalara yıllara yaygın olarak örgütlerin yaptığı yenilikleri tespit etmek ve örgütsel öğrenme göstermelerini ortaya koymak önerilir.

Development and Reliability Analysis of Vocational Interest Inventory

Fatih BAL*, Haydeh FARAJI**, Yağmur CALLAK***

Abstract

In this research, it was aimed to develop a scale measuring the interests and orientations of high school students in giving career decisions. Scale was developed according to social cognitive career and self-efficacy theory. Scale is composed of 96 items. It is a Likert type scale which has six sub scales. The scale was applied on 150 high school students for validity and reliability analysis. Construct validity of the scale was determined by factor analysis. Item-total correlation, Alfa correlation and score stability of the scale were computed for reliability analysis. Findings about reliability and validity of the inventory indicated that it was a valid and reliable instrument.

Keywords: Career Decision Making, Self Efficacy, Career Decision, Professional Interest, Vocational Interest Inventory, Education Psychology

Mesleki İlgi Envanterinin Geliştirilmesi ve Güvenilirlik Analizi

Öz

Bu çalışmada lise düzeyindeki öğrencilerin meslek kararı vermede ilgi ve yönelimlerini ölçen bir ölçek geliştirilmesi amaçlanmıştır. İstanbul Gelişim Üniversitesi Mesleki İlgi Envanteri (GÜMİE), sosyal bilişsel kariyer kuramı dayalı olarak geliştirilmiştir. Araç 96 maddeden ve altı alt ölçekten oluşan Likert tipi bir ölçektir. Geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları 150 lise öğrencisinden elde edilen veriler üzerinden yapılmıştır. Ölçeğin yapı geçerliği faktör analizi ile belirlenmiştir GÜMİE'nin güvenilirlik çalışmaları; madde toplam korelasyonları, iç tutarlık katsayıları ve ölçeğin puan değişmezliği hesaplanarak yapılmıştır. Geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarına ilişkin bulgular GÜMİE'nin geçerli ve güvenilir bir araç olduğunu göstermektedir.

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş/Received: 31.01.2018

Kabul/Accepted: 27.09.2018

DOI: <http://dx.doi.org/10.17336/igusbd.386772>

* Asst. Prof. Dr., İstanbul Gelişim University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Psychology, İstanbul, Turkey, E-mail: fbal@gelisim.edu.tr

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-9974-2033>

** Res. Asst, İstanbul Gelişim University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Psychology, İstanbul, Turkey, E-mail, hfaraji@gelisim.edu.tr

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-5306-6546>

*** Res. Asst, İstanbul Gelişim University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Psychology, İstanbul, Turkey, E-mail, ycallak@gelisim.edu.tr

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-3138-1793>

Anahtar Sözcükler: Meslek Seçimi, Yetkinlik, Mesleki Karar Verme, Mesleki İlgi, Mesleki İlgi Envanteri, Eğitim Psikolojisi

INTRODUCTION

The choice of the right profession is an important issue for individuals to be more beneficial for themselves and for society (Pekkaya and Çolak, 2013). Profession preference is to make a choice out of many professions determined by personal characteristics such as one's interests, values, abilities as well as occupational characteristics such as social status, professional development and amount of income (London et al., 1972). One of the turning points in contemporary societies is the decision-making process of one's profession which is one of the most significant decisions one will face in his or her life. By that decision one will also choose the process that will guide his life, the atmosphere to live and the individuals to connect with (Deniz, 2008).

The word "profession" in The Grand Turkish Dictionary is defined as "a defined work that is based on the systematic knowledge and skills gained with a certain education to produce beneficial goods for people to provide services and to make money on their behalf". The choice of profession is also one of the important criteria that determines one's income, livelihood, responsibilities, and happiness. From this point of view, choosing a profession can mean the same thing as choosing one's life style. On the other hand, occupational development is a process. This development process begins from the dream profession in childhood to the actual profession in adulthood. The general methods are to carry out inventories and to do interviews with individuals about the fields they are interested in to measure and specify the professional interest (Deniz, 2008).

Although it is an easy method to refer individuals' expressions to find out their interests, the expressions are related to social likability (prestige) and biases because of the value they give to the activities (Kuzgun, 2000). Considering this condition, the scales which prioritized validity and reliability are preferred to measure the interest (Herr, Cromer, and Niles, 2004). While many psychologists were interested in occupational processes at the time, Strong developed the first interest inventory in 1925 and defined interest as "liking, disliking or indifference reaction one person shows to other person, object, or activity". Interest inventory is the most known to measure individuals' interests. Interest inventories determine activities, interests, professions, and entertainments individuals prefer and not prefer (Koç, 1997). Vocational interest is the positive attitude, tendency, or selective attention one shows to a particular occupational activity or trait. The intensity of interest changes person to person (Deniz, 2008).

First studies on vocational interests and the harmony between personality and profession were applied at Carnegie Technology Institute in 1920 (Koç, 1996), followed by E.K. Strong in 1927 who invented the first

vocational interest inventory called Strong Vocational Interest Blank. In 1939 Frederick Kuder developed Kuder Preference Record Vocational Inventory. In 1959 John Holland invented SDS/Self-Directed Search inventory which is still the most preferred inventory in the field (Hansen, 2005). Holland believes that individuals who are aware of their interests and competences are more likely to actively look for the right professions (Kniveton, 2004). The vocational development, the atmosphere where the interests emerge, and the occupational outcomes are related to each other according to Holland. Finally he invented six types of personality and profession accordingly with the idea that the choice of profession reflects personality (Pekkaya and Çolak, 2013). The theory of occupational choice, which has great importance and has been studied extensively, argues that individuals tend towards one of these six types of personality and their professional preferences are parallel to these personality types (Ivancevich, 2003). This theory states that a profession has a meaningful relationship between the environment it is performed and the jobs required therefore it is an inseparable link between the profession and the personality. At the end the profession is chosen not only by chance but also by a part of the personality (Ivancevich, 2003).

According to Holland's typology, there are six different groups of personality types and environments and the occupational success depends on the adaptation of the personality and the environment. Holland (1996) groups these different environments with the activities in the content of professions and links them to the types of personalities. The theory depends on three main building stones including the states below: 1. There are internal differences among individuals' personalities. 2. There are different kinds of professions. 3. Individuals who have professions compatible with their personalities are expected to have better satisfactions in professional life and not to leave their professions willingly than those who do not. The mentioned personality types are Realistic, Investigative, Artistic, Social, Enterprising and Conventional. The properties of six personality types classified by Holland (1996) is preferred to mention in more detail.

Realistic Personality Type: individuals with realistic personality type, defined with the letter "R", usually like mechanical works and repair with tools. They prefer professions in the area of carpentry, motoring, farming, piloting, athletics, marine, engineering, and electrician (Holland, 1996; Ivancevich, 2003).

Investigative Personality Type: individuals with investigative personality type, defined with the letter "I", usually like investigating, understanding, speculating, and controlling things about natural and social events. They prefer professions in the area of psychology, microbiology, biology, science, engineering, and chemistry as well as research and development departments in companies (Holland, 1996; Ivancevich, 2003).

Artistic Personality Type: individuals with artistic personality type, defined with the letter "A", usually like literature, art, or music. They are usually withdrawn, emotional, and sensitive persons, and deeply imaginative who

usually prefer professions related to art, music, literature, and aesthetics. They choose professions in the area of music, theatre, show business, interior architecture, decoration, modelling, and composing.

Social Personality Type: individuals with social personality type, defined with the letter "S", usually like helping serving, teaching and counseling to other people. They choose professions in the area of religion, education, guidance (Holland, 1996; Ivancevich, 2003).

Entreprising Personality Type: individuals with entreprising personality type, defined with the letter "E", usually like persuading, leading, and even controlling people. They are intraversion, energetic, and high powered who choose professions in the area of law, selling, politics, and economy. They are usually managers and general directors in companies (Holland, 1996; Ivancevich, 2003).

Conventional Personality Type: individuals with conventional personality type, defined with the letter "C", like the routine and avoid uncertainty. They are usually responsible, balanced, and tough. They prefer professions in the area of accounting, tax expertizing, inspecting and managing in public institutions (Holland, 1996; Ivancevich, 2003).

According to Holland's model, which is also referred to as RIASEC in the initials of the personality types, the individuals are described by the works they want to do. Those who define the business environment are those who work there (Armstrong et al., 2008). In Holland's model, psychological factors are used to define both personality and environment. It also mentions about the harmony between personality and environment effecting on the work-related behaviors (Costa et al., 1984). In addition even if there is a tendency towards one of the personality types, individuals can apply multiple strategies which are belong to other kinds of personality types in order to cope with environmental conditions (Ivancevich, 2003).

Holland showed a relationship between personality types with a hexagon, assuming that the more the professional tendencies are positioned closer to each other, the higher the degree of harmony between them. Those which are positioned contiguously to the occupational trends are in perfect harmony with a position and those located in opposite sides are incompatible. The theory also assumes the career achievement is depended on the harmony between the personality and the profession (Karmaşık and Bulutlar, 2010).

METHODOLOGY

The greatest expectation for guidance services within the educational process is to support the students in their abilities, orientations, and interests in the field of business and higher education, taking into consideration the conditions and requirements of the country. The main purpose of counseling in high school is to provide students awareness in their tendencies and to guide them toward realistic preferences. In this period, it would be the best for the

student to decide to go to the most appropriate job or university for the sake of his life (Deniz, 2008).

In this study it was aimed to develop an interest inventory to assist and guide the individuals in career choices. In the line with this purpose Gelisim University Vocational Interest Inventory is developed to measure 6 fields of interests by means of Holland's vocational preference inventory. There are 16 items in each field. The inventory can be used to determine the individuals with low decision-making capacities and to direct them to the guidance services to make more realistic future career plans.

2.1 Data Collection

Data is collected via a Likert-type questionnaire consisting of 96 questions and measuring 6 different subdimensions. Gelisim Universtiy Vocational Interest Inventory (GUVII) is developed based on social-cognitive career approach.

2.2 Population and Sample

The population is consisted of high school students in Turkey. 150 high school students are participated in the study by random sampling.

2.3 Data Analysis

First of all, the dominant personality types based on Holland's typology are identified and the coded personality types are entered in SPSS 22.0 programme to analyse the data. The construct validity of scale is determined by factor analysis. The reliability of the scale is determined by estimating total item correlation, internal consistancy, and consistant scores of the scale. The scale is a valid and reliable tool according to the validity and reliability studies. As a result, GUVII predicts personality types.

CONCLUSION

3.1 Factor Analysis

Factor analysis is performed to determine if the items in a scale are seperated by smaller number of items which are excluded each other. The items in the same factorial group are named according to the content of the items. Factor analysis is also used to test whether a tool is one-dimentional (Balci, 2000). Principal Component Method is utilised in order to identify the factor load values and factors (dimensions) of the items in the scale. According to the results, KMO coefficient was calculated as 0.935, $\chi^2(15) = 10123.986$ and $p(\sigma) = 0.000$ . . There is a high correlation between the variables according to KMO coefficient value. KMO value is calculated as 0.835 as a result

of analysis obtained from the scale. The results of Bartlett's Sphericity and Chi-Square tests are statistically significant. It is emphasized that the contributing percentage of the variance of the factors greater than 1.00 must be above %66 of the cumulative percentage and this level is between %40 and %60 in social sciences. All items in the scale are scored between the cumulative values so all items are evaluated on the factor in the current study. As a result of the analysis, items regarding the factor are accumulated as six factors under the related factor. These results show that the scale strongly fulfills the requirements of the subject investigated. Findings related to the analysis are summarized at Table 1 and Table 2.

Table. 1 KMO and Bartlett's Test Analysis Results

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.	861
Bartlett's Test of Sphericity Approx. Chi-Square	1012,986
Df	15
Sig	0,000

Table 2. Factor Analysis Results of Vocational Interest Inventory Factors

Factors	KMO Coefficient	χ^2	Sig	Cumulative Variance
I. Factor	3,75	41,22	,000	17,75
II. Factor	2,56	40,22	,000	16,12
III. Factor	1,98	39,41	,000	24,45
IV. Factor	1,22	38,12	,000	16,17
V. Factor	1,12	40,24	,000	12,25
VI. Factor	1,03	40,01	,000	11,25
Total	11,66	293,22		97,99

3.2 Importance And Meaning Analysis of Subfactors

The first factor is "Realistic Attitude and Behavior", the second factor is "Traditional Attitude and Behavior", the third factor is "Entrepreneurial Attitude and Behavior", the fourth factor is "Social Attitude and Behavior", the fifth factor is "Creative Attitude and Behavior", and the sixth factor is "Researcher Attitudes and Behaviors". Factors are named as Realistic, Conventional, Enterprising, Social, Artistic, and Investigative under a single factor. The variance above %30 is sufficient for the studies to develop a scale in behavioral sciences (Büyükköztürk, 2002).

3.3 Reliability Analysis

The reliability of a measurement tool is depended on to the extend that how consistently it measures the variable to be measured or that the results of measurement are precise. The reliability is the consistency of the results obtained from different menasurement tools under the same circumstances (Tavşanlı, 2002). Cronbach Alpha reliability method is used to measure the reliability of the scale and the alpha value is determined as 0.998. Cronbach alpha coefficient is ideally expected to be above .7 (Tabachnich and Fidell, 2013). The value 0.998 found in this study is a highly strong reliability value. The value of "Alpha if Item Deleted" is calculated in order to determine the extend and the direction the items effect the alpha coefficient. It was not necessary to exclude any of the items from the scale due to the strong reliability values of each items. Besides, the reliability analysis was applied for each dimension (factor) obtained from the factor analysis.

As a result of the analysis, Cronbach Alpha values; 0.992 for the first factor (Realistic), 0.996 for the second factor (Conventional), 0.992 for the third factor (social), 0.993 for the fourth factor (artistic) and 5 for the fifth factor (investigative). Results of the analysis are summarized in Table 3.

Tablo 3 Reliability Analysis Results of Vocational Interest Inventory For Each Factor

Factors	N	Mean	S.S	Alfa
Realistic	45	40,5111	62,99950	,995
Conventional	45	35,8222	43,87963	,998
Entreprising	45	38,7333	55,01049	,994
Social	45	43,0222	60,85657	,994
Artistic	45	40,3778	62,95752	,995
Investigative	45	38,1333	53,23900	,995

3.4 Internal Consistency Analysis

Cronbach Alpha colleration coefficient is calculated to determine the internal consistency of Vocational Interest Inventory. Cronbach alpha internal consistency coefficient is found as 0.984. The two-half reliability (GuttmanSplitHalf) of the scale is determined as 0.994, 0.984 for the first half-part and 0.991 for the second haft-part. The results are summarized in Table 4.

Table 4 Reliability Analysis Results of Vocational Interest Inventory

Reliability Statistics	
N of Items	20
Correlation Between Forms	0,59
Guttman Split-Half Coefficient	0,75
Spearman- Brown Equal Lenght Coefficient	0,75
Part 1	0,62
Part 2	0,63
Alpha	0,77

3.5 Test-Retest Reliability

Test-Retest method is utilized to statistically examine the stability of the scale depending on the time and the circumstances in terms of the quality Vocational Interest Inventory measures in the study. The scale is applied to the high school students in Gökkuşuğu Collage affiliated to Ministry of National Education with the periods of two weeks to determine the test-retest reliability. Pearson Product-Moment Correlation Coefficient is examined to test the stability of the scores students have from both applications. It is found that the scale has a high positive correlation between the two sessions [$r(150) = 0.89, p < 0.05$].

Beside of the factor and the reliability analysis, descriptive statistics of all items in the scale are analyzed. Means, standard deviations, factor loads, and Cronbach alphas are shown in Table 3.

Table 5 Factor Analysis Results of Vocational Interest Inventory

Items	Factor 1 Realistic	Factor 2 Conventional	Factor 3 Entreprising	Factor 4 Social	Factor 5 Artistic	Factor 6 Investigative
9	38					
13	41					
19	36					
25	56					
26	34					
38	54					
40	34					
52	32					
53	39					
54	41					
59	49					
61	28					
70	39					
82	48					
84	47					
94	52					

Items	Factor 1 Realistic	Factor 2 Conventional	Factor 3 Entreprising	Factor 4 Social	Factor 5 Artistic	Factor 6 Investigative
5		45				
12		47				
23		36				
24		58				
27		57				
30		56				
36		53				
43		51				
46		47				
57		44				
69		55				
79		48				
86		33				
89		35				
96		36				
7			39			
15			39			
16			33			
18			39			
20			45			
28			44			
33			45			
35			56			
51			56			
56			58			
63			57			
67			56			
75			56			
83			58			
85			39			
91			58			
2				77		
21				75		
29				39		
37				47		
49				58		
55				55		
58				79		
60				69		
64				69		
65				58		
66				77		
73				39		
87				29		
88				47		
90				49		
93				47		
6					55	
10					69	
14					78	
31					39	
32					39	

Items	Factor 1 Realistic	Factor 2 Conventional	Factor 3 Entreprising	Factor 4 Social	Factor 5 Artistic	Factor 6 Investigative
42					68	
44					39	
45					58	
50					69	
62					39	
72					35	
74					39	
77					59	
78					59	
81					55	
95					69	
1						81
3						39
4						38
8						58
11						39
17						33
22						35
34						55
39						69
41						58
47						33
48						35
58						38
71						39
80						69
92						55

The eigenvalues and the variances of the items of Vocational Interest Inventory in 6 factors are given in Table 4. The variance above the percentage %30 is acceptable for the test-development studies in behavioral sciences (Büyükoztürk, 2002). As seen in Table 4;

The Realistic dimension: Item24, item24, item24, item24, item25, item26, item38, item40, item52, item53, item54, item59, item61, item70, item82, item84, item94, conventional size item 5, item12, item23, item24, item27, item30, item36, item43, item46, item57, item69, item76, item79, item86, item89, item96.

The Entreprising dimension : item7, item15, item 16, item 18, item 20, item 28, item 33, item 35, item 51, item 56, item 63, item 67, item 75,

The Social dimension: item2, item21, item29, item37, item49, item55, item58, item60, item64, item65, item66, item73, item87, item88, item90, item93,

The Artistic dimension: Item 6, item 10, item 14, item 31, item 32, item 42, item 44 + 45, item50, item62, item72, item74, item77, item78, item81, item95,

The Investigative dimension: Item 1, Item 3, Item 4, Item 8, Item 11, Item 17, Item 22, Item 34, Item 39, Item 41, Item 47, Item 48, Item 58, Item 71, Item 80 and Item 92.

As seen in Table 1, all 96 items of Vocational Interest Inventory are accumulated under 6 factors with the eigenvalues above 1.0 according to the results of factor analysis and Varimax vertical axis rotation in terms of vocational decision-making sufficiency of the items in the scale. 6 factors explain %52.521 of the variance of the scale. Considering each factor: the eigenvalue of the first factor, which is the most significant in terms of the quality the scale measures, is 3.334 and the variance explained %16.668; the eigenvalue of the second factor is 2.721 and the variance explained %13.606; the eigenvalue of the third factor is 2.594 and the variance explained %12.970; the eigenvalue of the fourth factor is 1.855 and the variance explained %16.17; the eigenvalue of the fifth factor is 1.258 and the variance explained %9.277; the eigenvalue of the sixth factor is 1.122 and the variance explained %11.23. According to the factor analysis, vocational decision-making competency is summarized under 6 dimensions, which are "entreprising", "realistic", "social", "artistic", "conventional", "investigative" based on the literature and the features of the items. The common variance of the six factors is between 0.325 and 0.710.

There are 96 items in Vocational Interest Inventory. There are six dimensions of the scale and each of which consists of 16 items. The evaluation of the scale is obtained from the evaluations of the subdimensions instead of the total score. The highest score is (3x16=45) and the lowest score is (1x16=16) in each dimension. The scores obtained from each dimension are ranged and the highest three scores of the personality types are taken into consideration as vocational personality interest. The application period of the inventory is approximately 30 minutes.

CONCLUSIONS and RECOMMENDATIONS

This study aims to develop an inventory which measures the vocational indecision levels of the high school students at 8th, 9th, 10th, and 11th grade. The validity of the scale is measured via SPSS program in four stages.

This study also aims to develop an inventory which specifies the vocational decision-making competence of high school students.

The stages are respectively; the reliability analysis, the factor analysis, and the item total correlation. The scale is found highly valid according to the results obtained from the analysis of the stages. The reliability of the scale is analyzed via Cronbach alpha (.92) and test-retest analysis (.83). According to the method results, the scale is found reliable. The factor analysis is divided the items into six components and these components are found valid and reliable in detecting the patterns of vocational indecision. The factor analysis is applied on the sample consisting of the high school students in order to determine the construct validity. Items of the scale are accumulated under six factors according to the results. The first factor consists of 6 items and explains %30.91 of the variance; the second factor consists of 6 items and explains %22.08 of the variance; the third factor consists of 8 items and explains %4.99 of the variance.

The VII consists of 96 items in total. The results of the factor analysis support the idea that vocational decision-making competence include various competence patterns argued theoretically.

The scale is found distinctive across individuals on their competence of vocational decision according to the analysis which measures the significant difference in the total scale factor scores between the upper %22 and the lower %32 to in order to determine the extent to which the total items of the scale differentiate the vocational choice abilities of the individuals.

According to the reliability analysis of the internal consistency coefficients, internal consistency for each factor as follows: .995 for realistic, .998 for conventional, .994 for enterprising, .994 for social, .995 for artistic, and .995 for investigative. The results prove the high reliability of six factors in the scale. In addition, total item correlation matrix is checked for all factors and subscales, which is found positively for all, meaning that correlation matrixes for all items are evaluated in the same direction by the participants. These results show that all items are perfectly or moderately related to the scale or to the subscales.

Cronbach alpha coefficient (0.984) is calculated to assure the scale measure the occupational choice appropriately. Two-half reliability of the scale (GuttmanSplitHalf) is found as 0.994; the first half is 0.984 and the second half is 0.991, meaning that the scale is highly reliable.

After all the results, the suggestions for the vocational counseling studies and for the further research as follows:

1. Students at 9th grade (first graders in high school) state that they are indecisive or have not an idea what profession to choose. Yet, they should realise the self occupational orientation to decide what courses to take and what profession to choose in following years.

2. Students at 9th grade are highly effected by the enviromental factors. They mostly have the lack of occupational information. They need guidance from the counselors at schools to solve this problem.

3. The scale which is developed to determine the indecisive students in choosing a profession can be applied to different groups of samples to test its reliability and validity.

4. The validity of the scale can be tested by controlling the confounding variables such as overall motivation of an individual which can effect the validity.

5. Vocational choice process could last in lifetime. For this reason, vocational choice can change according to the demographic factors of an individual. The scale can be applied according to different demographic factors and research can be done accordingly.

6. Six most common factors are taken into consideration while developing the vocational interest inventory. The scale can be improved by adding new factors.

7. Vocational intrest inventory consists of 96 items. A scale which is more reliable and valid can be developed.

REFERENCES

- ARMSTRONG, Patrick I., ...[et al.], "Holland's RIASEC Model as an Integrative Framework for Individual Differences", **Journal of Counseling Psychology**, 55:1, 2008, p.1-18
- BALCI, Ali, **Sosyal Bilimlerde Araştırma: Yöntem, Teknik ve İlkeler**, Ankara, Pegem Akademi Yayıncılık, 1995.
- BÜYÜKÖZTÜRK, Şener, **Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi Elkitabı**, Ankara, Pegem Akademi Yayıncılık, 2002
- COSTA, Paul T., ...[et al.], "Personality and Vocational Interests in an Adult Sample", **Journal of Applied Psychology**, 69:3, 1984, s.390-400.e
- DENİZ, Kaan Z., 'Uzmanlık Gerektiren Mesleklere Yönelik Bir İlgili Envanteri Geliştirme Çalışması', Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2008 (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- HANSEN, Jo-Ida C., "Assessment of interests", Steven D. Brown ve Robert W. Lent der., **Career Development And Counseling: Putting Theory And Research To Work**, Hoboken, NJ, Wiley, 2005, s. 281-304.
- HERR, Edwin L., ...[et al.], **Career Guidance and Counseling Systematic Approaches**, Pearson/Allyn and Bacon, 2004.
- HOLLAND, John L., "Exploring Careers with a Typology", **American Psychologist**, 51:4, 1996, p.397-406.
- IVANCEVICH, John M., **Human Resource Management**, NewYork: McGraw Hill, 2003.
- KAMAŞAK, Rıfat ve BULUTLAR, Füsün, Kişilik, Mesleki Tercih ve Performans İlişkisi: Akademik Personel Üzerine Bir Araştırma, **Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi**, 2(2), 2010.
- KUDER, Frederic, **Kuder Tercih Envanteri Kişisel Form A Uygulayıcı El Kitabı**, (çev. Nizamettin Koç), Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara, 1997
- KUZGUN, Yıldız, **Meslek Danışmanlığı**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2000.
- London...[et al.], *Encyclopedia of Psychology*, New York, USA, The Seabury Press, 1972.
- PEKKAYA, Mehmet ve COLAK, Nurdan, 'Üniversite Öğrencilerinin Meslek Seçimini Etkileyen Faktörlerin Önem Derecelerinin AHP ile Belirlenmesi', **The Journal of Academic Social Science Studies**, 6(2), 2013, s.797-818.
- ROBBINS, Stephen P., **Organizational Behavior**, New Jersey: Prentice Hall, 2005.
- STRONG, Edward K. "Theories of selling", **Journal of Applied Psychology**, 9(1), 1925, p.75-86.
- TABACHNICK, Barbara G. & FIDELL, Linda S. **Using Multivariate Statistics**, London, Pearson, 6th edition, 2013.
- TAVŞANCIL, Ezel, **Tutumların Ölçülmesi ve SPSS ile Veri Analizi**, Ankara, Nobel Yayınevi, 2002.
- Türk Dil Kurumu, <http://tdkterim.gov.tr>

Özet

Bu çalışmada, Lise 9.10.11.12. sınıfa devam eden öğrencilerin mesleki kararsızlık düzeylerini belirlemek amacıyla bir envanter geliştirilmiştir. Envanterin geçerliği SPSS programı aracılığıyla dört aşamada araştırılmıştır. Bu çalışmada Lise 9.10.11.12. sınıf düzeyindeki öğrencilerin mesleki kararı vermede yetkinlik düzeylerini ölçmeyi amaçlayan bir ölçek geliştirilmeye çalışılmıştır.

Bu aşamalar sırasıyla; birinci aşama Güvenirlilik analizi, ikinci aşama faktör analizi, üçüncü aşama madde toplam korelasyonlarıdır. Her bir aşamadan elde edilen çalışmalar analiz edilerek envanterin geçerliğinin yüksek olduğunu görülmüştür. Envanterin güvenirliliği ise cronbach alfa.0.92' ve zamana (test-r-test) göre değişmezlik (.83) analizi ile bulunmuştur. Yapılan bu analizlerin sonucunda elde edilen bulgular envanterin güvenirliliğini vermektedir. Araştırmaya sonucunda yapılan faktör analizinde tüm maddelerin 6 komponente ayrılacağı ve bu komponentler sırasıyla araştırılmıştır. Araştırmada elde edilen bulgulara dayanılarak Mesleki Tercih Envanterinin, mesleki kararsızlık içinde bulunan bireylerin tespit edilmesinde kararsızlık örüntülerinin araştırılmasında geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu bulunmuştur.

150 Lise 9.10.11.12 sınıf öğrencisinden oluşan örneklem üzerinde Mesleki tercih envanterinin 'nin yapı geçerliğini belirlemek amacıyla yapılan faktör analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda ölçek maddeleri toplam altı faktörde toplanmıştır. Birinci faktör 6 maddeyi kapsamaktadır ve toplam varyansın 30.91'ini oluşturmaktadır, ikinci faktör birinci faktör gibi toplam altı maddeyi içermektedir ve toplam varyansın 22.08 ini oluşturmaktadır. Üçüncü faktör 5.64'ünü ve üçüncü faktör 4.99'unu açıklamaktadır. Mesleki İlgi Envanterinin tümü 96 maddeden oluşmaktadır. Faktör analizi sonuçları araştırmanın kuramsal temelinde ileri sürülen mesleki karar yetkinliğinin farklı yetkinlik örüntülerinden oluşacağı görüşünü desteklemiştir.

Ölçeğin toplam maddelerinin bireylerin mesleki tercih yetkinliği açısından ne düzeyde ölçtüğünü ayırt ettiğini belirlemek amacıyla, ölçek faktör puanlarına göre üst % 22'lik puan arasındakiler ile alt %32 'lik puan arasındaki toplam madde puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlılığına ilişkin yapılan analizler sonucuna göre, ölçeğin bireylerin meslek tercih yetkinliği açısından ayırt edici yapıda olduğunu belirtilmiştir.

Ölçeğin her faktörün iç tutarlığını araştırmak için hesaplanan iç tutarlık katsayıları güvenilirlik analizleri sonucuna göre, "gerçekçi", 995, 'geleneksel', 998, 'girişimci', 994, 'sosyal', 994, 'yaratıcı', 995, 'araştırmacı', 995 olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar, ölçekte bulunan altı faktörün yüksek güvenilirlik özelliğine sahip olduğu görülmektedir.

Ayrıca ölçeği oluşturan tüm faktörlerin tümünün ve alt ölçeklerinin madde toplam korelasyon matrixine bakılmıştır. Ölçeğin tüm faktörlerinin toplam madde toplam korelasyonlar matrixleri tamamı pozitif yüklü olduğu görülmektedir. Bu nedenle ölçekte tüm maddelerin korelasyon matrixlerinin katılımcılar tarafından

aynı yönde değerlerildirildiği görülmüştür. Bu bulgular maddelerin gerek alt ölçeklerle gerekse ölçeğin tümüyle orta düzeyde ilişkili olduğu görülmektedir.

Araştırma da kullanılan Mesleki Tercih Envanterinin iç tutarlık katsayısı, ölçeğin mesleki tercihi doğru olarak belirlenmesi için Cronbach'ın α korelasyon katsayısı hesaplanmıştır. Yapılan iç tutarlık analizi sonucunda, Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı 0.984 olarak bulunmuştur. Ölçeğin iki-yarım güvenirliği (Guttman Split Half) 0.994 olarak belirlenmiştir. Birinci yarım için 0.984 ikinci yarım için 0.991 olarak belirlenmiştir. Bu sonuçlara göre ölçeğin yüksek düzeyde güvenirlik özelliğine sahip olduğu görülmektedir.

Çalışan Performansı ve Mali Performans: Pozitif Ses Çıkarma, Psikolojik İyi-Oluş ve Çalışmaya Tutkunluk ile İlişkileri ve Otel İşletmeleri Örneği

Bilal ÇANKIR*, Derya SEMİZ ÇELİK**

Öz

Hizmet sektörü olan otel işletmeleri üzerinde uygulaması olan bu çalışmada çalışan performansı ve mali performansın ilişkileri incelenmiştir. Bu amaçla çalışanların çalışmaya tutkunlukları, ses çıkarma davranışları ile psikolojik iyi-oluşları onların performanslarına etki edip etmediği, çalışan performansının mali performans ile bağlantısı incelenmiştir. İstanbul ve Antalya'da bulunan otel personellerine uygulanan anket ile elde edilen veriler SPSS programı ile istatistiksel olarak değerlendirilmiştir. Çalışanların çalışmaya tutkunlukları, ses çıkarma davranışları ile psikolojik iyi-oluşlarının performanslarına olan etkisinin olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Sonrasında da çalışanların performanslarının mali performans ile ilişkisini olup olmadığı ve ne ölçüde ilişkisinin olduğu ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Çalışan performansı ile mali performans arasındaki ilişkiyi belirleyebilmek amacıyla korelasyon analizi kullanılırken çalışma kapsamındaki diğer değişkenlerin bu performans türlerine etkileri regresyon analizi ile belirlenmiştir. Sonuç olarak değişkenlerin salt mali ve çalışan performans üzerinde etki derecesi değil mali performans ile çalışan performansı ilişkisi dikkate alınması gerektiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Psikolojik İyi Oluş, Çalışmaya Tutkunluk, Pozitif Ses Çıkarma, Çalışan Performansı, Mali Performans

Operating Performance and Financial Performance: Positive Sound Removal, Reliable Good-Creating and Working Relationship Between Comfort and Hotel Operations

Abstract

This study examines the relations between employee performance and financial performance which is the service sector and which is applied to hotel management. For this purpose, it was investigated employees' work engagement, whether voice behavior and psychological well-being affect their performance and the link between employee performance and financial performance. The data obtained from the questionnaire

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş/Received: 26.02.2018

Kabul/Accepted: 31.07.2018

DOI: <http://dx.doi.org/10.17336/igusb.387588>

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İstanbul, Türkiye,
E-posta: bilal.cankir@medeniyet.edu.tr, **ORCID ID** <https://orcid.org/0000-0001-5126-8769>

** Öğr. Gör. Dr., Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, İstanbul, Türkiye,

E-posta: deryasemiz@marmara.edu.tr, **ORCID ID** <https://orcid.org/0000-0001-8397-6671>

applied to hotel staff in Istanbul and Antalya were evaluated by the SPSS program. It has been tried to determine, the employees work engagement, whether voice behavior and psychological well-being affect their performance. After that, it has been tried to find out whether the performance of the employees are related to financial performance and to what extent they are related. Correlation analysis is used to determine the relationship between employee performance and financial performance and the effects of other variables on these performance types were determined by regression analysis. As a result, it has been determined that the relations between financial performance and employee performance should be considered, not the degree of influence of variables on purely financial and employee performance.

Keywords: Psychological Well-being, Work Engagement, Positive Voice Disclosure, Employee Performance, Financial Performance

Giriş

Günümüz dünyasında sürdürülebilir rekabet üstünlüğü sağlamak işletmelerin en nihai amacı olmuştur. Bu amaç doğrultusunda işletmelerin insan kaynağı diğer taklit ve kolayca tedarik edilebilir unsurlardan çok daha önemli hale gelmiştir. Performans da bu anlamda işletmeler için hayatiyet derecesinde önemlidir.

Bu çalışma iki farklı perspektiften yani mali ve çalışan performansı bakış açısıyla çalışan davranışlarına dikkat çekmektedir. Çalışma mali ve çalışan performansın birbiriyle ilişkisinin olup olmadığını tespiti üzerine kurgulanmıştır. Bununla birlikte yapılan araştırma, mali ve çalışan performans üzerinde çalışmaya tutkunluk, çalışanların pozitif ses çıkarma davranışları ve psikolojik iyi-oluşun etkisinin ne derece olduğunu ortaya çıkarmayı hedeflemektedir. Bahsi geçen mali ve çalışan performansı üzerinde alanyazın analizi yapıldığında böyle bir çalışma yapılmadığı tespit edilmiştir. Bu özellikleriyle çalışmanın alanyazına katkı sağlaması düşünülmektedir.

1. KAVRAMSAL AÇIKLAMALAR

1.1. Performans

Türk Dil Kurumu'na göre performans, "herhangi bir eseri, oyunu, işi vb.ni ortaya koyarken gösterilen başarı, başarımlar" (TDK, 2017) olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımda da görüleceği üzere performans başarılı olma ile ilişkilendirilebilen bir kavramdır. Bu çalışmada işletmedeki performans makro (mali) ve mikro (çalışan) düzeyde incelenecektir.

1.1.1. Çalışan Performansı

İş performansı, resmi olarak, örgütsel amaç başarısına olumlu ya da olumsuz katkıda bulunan çalışan davranışları kümesinin değeri olarak tanımlanmaktadır (Campbell, 1990'dan Akt. Colquitt, Lepine & Wesson, 2011).

Performans ise herhangi bir olayı veya durumu başarma isteği ve gücü olarak tanımlanmaktadır. Başaran (2000) ise performansı, kişinin görevinde ne yapması gerektiğine ilişkin beklentilerle, gerçekte ne yaptığı arasındaki bağın bir fonksiyonu şeklinde adlandırılmaktadır. Örgütler için öncelikli ehemmiyete sahip olan performans kişisel performanstır. Çünkü bir örgüt yalnızca personelinin gösterdiği performans kadar nitelikli olması beklenmektedir (Benligiray, 2004'den Akt. Çöl, 2011).

Sözlük anlamı itibariyle performans; bir işin üstesinden gelmek, bir kişinin kendisine düşen görevi etkin bir şekilde tamamlamasıdır. İşlevsel açıdan değerlendirildiğinde ise verilen görev kişi ile ilgili olmak kaydıyla, görevin gereği olarak önceden belirlenen hedefleri karşılayacak biçimde, görevin yerine getirilmesi ve amacın ne ölçüde gerçekleştiğinin saptanmasıdır (Bingöl, 1990'den Akt. Akkaya, 2017).

Örgütler belirledikleri hedeflerine ulaşabilmeleri ve içinde buldukları sektör bakımından sürdürülebilir rekabet gücü kazanabilmeleri için, yaptıkları işte yüksek performanslar sağlayan çalışanlara ihtiyaç duymaktadırlar. Yüksek iş performansının çalışanlar için de önemli bir husus olduğunu bildiren Sonnentag ve Freese (2002), görevlerini arzulanan gibi tamamlamanın ve işinde güzel başarılar göstermenin, kişileri hoşnut, onura edip tatmin edeceği gibi; iş performansının daha çok gelir, daha iyi bir kariyer olanağı gibi çalışanlar için önem taşıyan birçok iş sonucuna imkân sağlayacağını belirtmiştir (Yelboğa 2006'den Akt. Karayel, 2016).

İş performansı boyutlarıyla ilgili en temel yaklaşımı Walter C. Borman ve Stephan J. Motowidlo ortaya koymuştur (Karayel, 2016). Bağlamsal performans Borman ve Motowidlo'nun 1990'lı yıllarda örgütsel davranış literatürüne kazandırdığı bir kavramdır. Bu araştırmacılara göre, örgüt ortamında çalışanlar görev ve bağlamsal olmak üzere iki tür davranış göstermektedirler (Motowidlo, Borman & Schmit, 1997'den Akt. Çankır, 2017a).

Görev performansı daha önceden de ifade edildiği üzere, resmi iş tanımları içerisinde çalışanın yapmakla yükümlü olduğu, yapmadığı takdirde işini eksik yaptığından dolayı cezalandırılabilen performanstır. Bağlamsal performans, iş gerekliliklerinin ve iş tanımlamalarında belirlenen unsurların ötesinde gösterilen davranışlardır (Borman & Motowidlo, 1997). Bağlamsal performans, bir grup içinde görev performansına destek veren psikolojik, sosyal iletişim ve etkileşimin sürdürülmesi ve artırılmasında katkı gösteren bir kavram olarak açıklanmaktadır (Çetin & Fıkrkoca, 2010). Çalışanlar yöneticileri ile koordineli olarak örgütsel süreci destekleyen bir fikir ortaya koyduklarında ya da diğer çalışma arkadaşlarına yardım ettiklerinde bağlamsal performans göstermektedirler (Doğan & Özdevecioğlu, 2009'den Akt. Çankır, 2017a).

1.1.2. Mali Performans

İşletmelerin mali performansları mali tabloları çerçevesinde incelenmektedir. Araştırmacılar işletmelerin mali performanslarının

değerlendirilmesinde değişik hesaplama yöntemlerinin uygulandığını belirtmişlerdir (Charnes, Cooper & Rhodes, 1978). İşletmelerin finansal tablolarından ulaşılan oranlar, şirketlerin çok yönlüyönlenden mali performanslarının yorumlanarak, işletmepaydaşları için faydalı bilgiler üretmektedir (Barnes 1987'den Akt. Dumanoglu, & Ergül, 2010).

Alanyazın incelendiğinde mali performans ile çalışan performansının (Arthur, 1995, Ichniowski, Shaw, & Prensushi, 1997, Huselid, 1995) ve bazı insan kaynakları/örgütsel davranış kavramlarının birlikte incelendiği çalışmalar (Ichniowski, 1990, MacDuffie, 1995) da bulunmaktadır.

1.2. Ses Çıkarma

Ses çıkarma davranışı kavramı Hirschman (1970)'ın çıkış-ses-sadakat modeline dayanmaktadır (Janssen, De Vries ve Cozijnsen, 1998). Çalışan, işini yürütürken, işte meydana gelen sorunların çözümüne öneriler geliştirmekte, ekstra sorumluluk üstlenmektedir. Bu ilave sorumluluk ile iş sürecinin etkinlik ve verimliliğinin de artması amaçlanmaktadır. İlave sorumluluk davranışı temel olarak destekleyici ve meydan okuyucu olarak alt boyutlara ayrılmaktadır (Van Dyne et al., 1995 Akt. Arslan ve Yener, 2016). Ya da bunun tersine kurum ile çalışan menfaatinin çatıştığı durumlarda da çalışan ses çıkarma davranışı göstermektedir. Ses çıkartma davranışı üzerine kavramı daha da genişletmek için çalışmalar Maynes ve Podsakoff (2014) tarafından yürütülmüştür. Bu yazarlara göre ses çıkartma davranışı destekleyici, yapıcı, korumacı ve yıkıcı olmak üzere dört boyuttan oluşmaktadır (Alkan & Çankır, 2016).

Ses çıkarma davranışı için, kurumla ilgili, anlaşılır, iş ile alakalı ve kurumiçindeki bir veya daha fazla kişiye ulaşmış olması gerekmektedir (Maynes ve Podsakoff, 2014). Ses çıkarma davranışı çalışmaları öncelikle olarak bireysel ses çıkartmanın topluluk düzeyinde nasıl gerçekleştiği üzerine odaklanmaktadır (Podsakoff et al., 2015). Ses çıkarma yalnızcaşifafen yapılmamakta, bunun dışındakı mesaj, sosyal medya, bilgisayar ve mobil uygulamalar, elektronik posta ve diğer iletişim vasıtalarıyla ulaştırılabilmektedir (Hirschman, 1970).

1.2.1. Pozitif Ses Çıkarma

Pozitif ses çıkartma davranışı kurumun hedef ve amaçlarına ulaşması için yaratıcı fikir geliştirme, sunma ve başkaları ile aynı fikirde olmasalar dahi iyi işleyen süreçler için gerekli önerileri geliştirmeyi de içermektedir (Van Dyne ve LePine, 1998). Çalışanların işle ilgili değerli düşündüğü politikalar, programlar, hedefler, süreçler vb. için desteklemek ya da yersizkritiklere karşı kurum değerlerini korumak için ve/veya kurumun gelişimi ve yapılan işlerin daha etkin ve verimli yapılabilmesi için yapıcı ve geliştirici öneriler geliştirmesi ve bunu çeşitli iletişim kanallarıyla çalışma arkadaşları ve yöneticileri ile gönüllü bir şekilde paylaşmasına pozitif ses çıkarma denilmektedir. Bu tanıma

göre pozitif ses çıkarmanın iki boyutu bulunmaktadır: destekleyici ve yapıcı ses çıkartma davranışları (Çankır, 2016).

Pozitif ses çıkarmanın ilk boyutu destekleyici ses çıkarmadır. Destekleyici ses, çalışanın işle ilgili değerli gördüğü politikalar, programlar, hedefler, süreçler vb. için destek vermek ya da haksız eleştirilerde aynı şeyleri savunmak için gönüllü olarak dile getirilmesidir. Çalışan bununla ilgili kurumsalamaç ve hedeflere yönelik desteği belirtmekte ve iletişim kanallarını kullanarak diğer çalışanların eleştirdikleri kurumsal politikaları savunmaktadır (Maynes ve Podsakoff, 2014'den Akt. Çankır, 2016).

Pozitif ses çıkartmanın ikinci boyutu ise yapıcı ses çıkarmadır. Yapıcı ses, kurumdaki değişiklikleri iş kapsamında etkilemek üzerine odaklanmış fikirlerin, bilginin veya görüşlerin gönüllü olarak aktarılmasıdır. Çalışanın standart çalışma süreçlerinde iyileştirmeler yapılması önerisi getirme ve yeni veya daha etkili iş metotları için fikir önerme gibi davranışlar yapıcı ses çıkartma davranışı için örnek verilebilmektedir (Maynes ve Podsakoff, 2014).

1.2.2. Negatif Ses Çıkarma

Çalışanların işle ilgili politikalar, programlar, hedefler, süreçler vb. için eleştirel bir tarzda bu değerleri yıpratmak ve yıkmak niyetiyle veya kurumun gelişimi ve yapılan işlerin daha etkin ve verimli yapılabilmesi için elzem olsa dahi kendi veya başka kişilerin menfaatine uygun düşmediğinden dolayı menfaatlerini savunucu bir şekilde ve bunu çeşitli iletişim kanallarıyla çalışma arkadaşları ve yöneticileri ile gönüllü bir şekilde paylaşmasına negatif ses çıkartma denilmektedir. Bu tanıma göre negatif ses çıkartmanın iki boyutu bulunmaktadır: yıkıcı ve savunmacı ses çıkarma davranışları.

Negatif ses çıkarmanın ilk boyutu yıkıcı ses çıkarma; İş politikaları, pratikleri ve prosedürleri hakkında gönüllü olarak eleştirici ve olumsuz görüş bildirmek olarak tanımlanabilmektedir. Bu tür davranışa örnek olarak; Organizasyon politikalarını öneri geliştirmeden eleştirmek, organizasyonda yürütülen işlerle ilgili olumsuz fikir beyan etmek.

Savunmacı ses çıkarma davranışı negatif ses çıkarmanın ikinci boyutudur. Bu boyut ise organizasyon politikalarında, iş süreçlerinde elzem durumda olsa dahi değişime karşı yapılan ihtiyari ses çıkarma olarak ifade edilmektedir. Örnek davranışlar olarak; Çalışan değişime tek başına olsa dahi karşı çıkar, direnir. Yine çalışan olumlu yönde olsa dahi değişim gerçekleşirken değişime karşı ses çıkarmayı sürdürmektedir.

Alanyazın incelendiğinde ses çıkarma davranışı ile performans arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalar arasında; her iki değişkenin birbiriyle pozitif (Ng & Feldman, 2012; Detert & Burris, 2007; Whiting, Podsakoff & Pierce, 2008; Walumbwa, Morrison & Christensen, 2012; Hung, Yeh ve Shih, 2012) ilişkisinin bulunduğu çalışmalara ulaşılmıştır. Sonuç olarak çalışmanın pozitif ses çıkarma ile alakalı hipotezleri;

Hipotez 1: Mali performans ile pozitif ses çıkarma arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır.

Hipotez 2: Çalışan performansı ile pozitif ses çıkarma arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır.

1.3. Psikolojik İyi-Oluş

Kişilerin hayatta en büyük amaçlarından biri huzur ve saadettir. İnsanlar huzurlu ve sıhhat dolu olmak için çalışmakta ve çalışırken de huzurlu olmayı arzulamaktadır. Yazında iyi-oluş ile ilgili öznel (hedonik) ve psikolojik(eudaimonik) yaklaşımlar olmak üzere iki bakış açısı bulunmaktadır. Öznel iyi-oluş 1950'li yıllar ile birlikte ortaya çıkan ağrı ve sızidan kaçınma ve memnuniyet elde etme ile alakalı iyi oluş tanımlamalarına ve mutluluk üzerine yoğunlaşan yaklaşımdır (Telef, 2013). Psikolojik iyi oluş ise 1980'li yıllarda ortaya çıkan yaklaşımdır. DeciveRyan (2008) psikolojik iyi-oluşu kişinin özel hayatı ve iş yaşantısında saadetli olma ile en uygun etkililik hali olarak tanımlamışlardır. Psikolojik iyi-oluş hayatın düzgün gitmesi, kişinin kendisini iyi hissetmesi ve etkileyici bir şekilde çalışmalarını yürütmesidir (Huppert, 2009). Psikolojik iyi-oluş, hayatta karşılaşılan varoluşsal meydan okumaların (anlamlı amaçları sürdürme, kişisel gelişim ve diğer kişilerle vasıflıbağ kurma gibi) üstesinden gelme olarak tanımlanmıştır (Keyes, Shmotkin ve Ryff, 2002'den Akt. Telef, 2013). Psikolojik iyi-oluş perspektifine göre insan iyi oluşu, iyi hissetmekten daha ziyade iyi ömürgeçirme ve iyi şeyler yapma olarak tanımlanmıştır (Forgeard, Jayawickreme, Kern ve Seligman, 2011'den Akt. Telef, Uzman& Ergün, 2013).

1.4. Çalışmaya Tutkunluk

Çalışmaya tutkunluk, pozitif psikoloji ve örgütsel davranış alanı içerisinde ele alınan bir kavramdır. Bu kavram kurum odaklı olmaktan ziyade birey odaklı bir kavram olarak tanımlanmakta, çalışma süresi esnasında çalışanın kendisini iyi hissettiği bir psikolojik durum olarak düşünülmektedir (Çankır, 2017b).

Çalışmaya tutkunluk, canlılık, adanmışlık ve çalışmaya odaklanma özellikleriyle beraber iş ile ilgili olumlu ve tatmin veren bir zihinsel durum olarak tanımlanmaktadır (Schaufeli & Bakker, 2003). Çalışmaya tutkunluk hisseden bir çalışan bu durumu kısa süreli değil uzun süreli hissetmektedir. Çalışmaya tutkunluğun üç boyutu bulunmaktadır: Canlılık, adanmışlık ve odaklanma.

Canlılık boyutu, kişinin çalışmasını dinç ve canlı bir şekilde yapması, yüksek düzeyde enerjiye sahiplik, çalışırken zihinsel rahatlık, gayret göstermede isteklilik ve zorluklara karşı dirençli olmasını ifade etmektedir (Bakker, Demerouti & Lieke, 2012). Canlılık, kişinin işini yaparken enerji dolu, çalışma arkadaşlarına ilham verici ve iş esnasında zamanını ve çabasını harcamaktan memnun olmasını içermektedir (Çankır, 2017b).

Adanmışlık, kişinin işini severek zorluklara meydan okuma hissiyle yapması ve işe yüksek düzeyde katılım göstermesi anlamına gelmektedir

(Koyuncu, Burke & Fiksenbaum, 2006). Çalışan işini yaparken birçok zorlukla karşılaşmakta ancak bu zorlukların üstesinden adanmışlık duygusu ile gelmektedir. Odaklanma, kişinin işini yaparken işinden başka diğer hususlardan kendisini izole etmesini, yaptığı işle meşgul olmaktan mutluluk duymasını ve işten ayrılmakta zorlanmasını ifade etmektedir (Schaufeli, et al., 2002). Odaklanmadaki bu kendini kaptırma durumu, işkoliklikten farklı olarak kişinin iradesinde ve kişisel yönetiminde olup olumlu bir özelliğe sahiptir. Çalışmaya tutkun olan çalışanlar insan kaynakları yönetiminde üst kademelerde görevlendirilecek ve terfi alabilecek en önemli adaylar arasındadır. Bu da dışarıdan yeni aday arayışını, eğitim ve adaptasyon gibi maliyetlerin minimum düzeyde olmasını sağlamaktadır. Yumurtabile dışarıdan kırılırsa yemek, içeriden kırılırsa hayat olur.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu çalışma ile amaç çalışanların çalışmaya tutkunlukları, ses çıkarma davranışları ile psikolojik iyi-oluşlarının performanslarına olan etkisinin olup olmadığı belirlemektir. Ardından çalışanların performanslarının mali performans ile ilişkisini olup olmadığı ve ne ölçüde ilişkisinin olduğunu ortaya çıkarılacaktır.

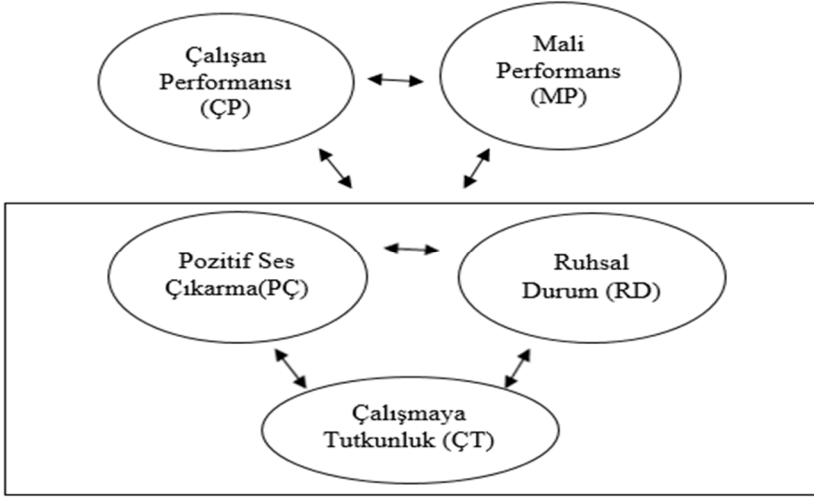
Bu çalışma ile "Çalışanların çalışmaya tutkunlukları, ses çıkarma davranışları ile psikolojik iyi-oluşları onların performanslarına etki ediyor mu ve ne ölçüde etki ediyor?", "Çalışan performansı mali performansa ile bağlantılı mı?" sorularına cevap aranacaktır.

Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Psikolojik iyi-oluş için Diener et al. (2009)'in geliştirdiği sekiz maddelik, çalışan performansı için Sigler ve Pearson (2000)'in geliştirdiği ve Türkçe uyarlaması Çöl (2011) tarafından yapılan dört maddelik ölçek, pozitif ses çıkarma davranışı için Maynes ve Podsakoff, (2014)'un geliştirdiği ve Türkçe uyarlaması Çankır (2016) tarafından yapılan "Pozitif Ses Çıkartma Davranışı Ölçeği" ve çalışmaya tutkunluk için Schaufeli, Bakker&Salanova (2006)'nın geliştirdiği ve Türkçe uyarlaması Turgut (2011) tarafından yapılan dokuz maddelik ölçek kullanılacaktır. Mali performans ölçeği olarak örnekleme konu olan otel işletmelerin mali tablolarından elde edilen net satış gelirleri ve dönem net karları kullanılmıştır. Anket çalışması hizmet sektörü olan otel işletmeleri personellerine uygulanmıştır. İstanbul ve Antalya bölgesindeki otel işletmelerinden uygulanmanın kolaylığı, hızlı ve az masraflı olması sebebiyle kolayda örnekleme yolu ile elde edilen 330 anket verisi SPSS16 programında korelasyon ve regresyon analizine tabi tutulmuştur. Araştırma modeli ve bulgular aşağıdaki gibidir.

Araştırmanın Modeli

Araştırma konusu gereği Çalışan Performansı ile Mali Performans arasındaki ilişkiyi incelerken bu performans türlerinin Pozitif Ses Çıkarma, Psikolojik İyi-Oluş ve Çalışmaya Tutkunluk ile ilişkileri değerlendirilecektir. Bu amaçla araştırmanın modeli aşağıdaki gibidir.

Bulgular

Çalışmanın geçerlilik güvenilirliği için Cronbachalpha değerine bakılmış sonuç 0,884 çıkmıştır. Araştırmaya konu olan örnekleme ait demografik özellikler tablo 1'deki gibidir. Sektör çalışanlarının ağırlıklı olarak Lise/Meslek Lisesi ve Önlisans mezunu olduğu görülmektedir. Ayrıca örneklemin çalışma tecrübeleri sorgulandığında aynı kurum içinde devamlılığın düşük olduğu da dikkat çekmektedir.

Tablo 1: Demografik Özellikler

İşletme sınıfı	N	%	İşletme yönetim yapısı	N	%	Departman	N	%
Beş yıldızlı otel	201	60,91	Bağımsız işletme	14	4,24	Ön Büro	32	9,70
Dört yıldızlı otel	88	26,67	Yerli otel zinciri/yönetim	31	9,39	Kat Hizmetleri	27	8,18
Birinci sınıf tatil koyu	36	10,91	79	23,94	Yiyecek-İçecek ve Mutfak	38	11,52	
Diğer	5	1,52	Yabancı otel zinciri/yönetim			İnsan Kaynakları	44	13,33
			Bağımsız/Franchise (sadece isim hakkı kullanılıyor)	198	60,00	Mali-İdari İşler	29	8,79
			Diğer	8	2,42	Satış-Pazarlama	61	18,48
Oda sayısı	N	%	Pozisyon	N	%	Teknik Servis	14	4,24
50 den az	0	0,00	Üst düzey yönetici	43	13,03	Satılma	39	11,82
51-100	9	2,73	Orta düzey yönetici	32	9,70			
101-150	87	26,36						

151-200	215	65,15	Yönetici	92	27,88	Güvenlik	34	10,30
201-250	16	4,85	Çalışan	163	49,39	Sağlık Kulübü ve SPA	12	3,64
251'den fazla	3	0,91						
			Sektördeki tecrübe	N	%	Çalıştığımız şirketteki tecrübe	N	%
Eğitim	N	%	0-1 yıl	64	19,39	0-1 yıl	73	22,12
Master/doktora	8	2,42	1-3 yıl	92	27,88	1-3 yıl	102	30,91
4 yıllık üniversite	36	10,91	3-5 yıl	57	17,27	3-5 yıl	66	20,00
2 yıllık yüksek okul	94	28,48	5-8 yıl	42	12,73	5-8 yıl	48	14,55
Lise/meslek lisesi	192	58,18	8-13 yıl	34	10,30	8-13 yıl	27	8,18
Toplam	330	100	13 yıl ve üzeri	41	12,42	13 yıl ve üzeri	14	4,24

Korelasyon Analizi

Ölçeklerin birbirleri arasındaki ilişkileri görmek amacıyla korelasyon analizi yapılmıştır. Mali ve çalışma performansları ile diğer değerler arasındaki ilişkilere ait korelasyonlar, ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 2 'de gösterilmektedir. Tablo 2'de basit korelasyon katsayılarından görüldüğü gibi, mali ve çalışan performansları Pozitif Ses Çıkarma, Psikolojik Durum ve Çalışmaya Tutkunluk değeri arasındaki ilişkiler incelendiğinde tüm ilişkilerin * $p < .05$, ** $p < .01$ düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir.

Tablo 2: Araştırmanın Değişkenleri Arasındaki Basit Korelasyon Katsayıları, Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Değişkenler	MP	ÇP	PÇ	RD	ÇT
Mali Performans (MP)	1				
Çalışan Performansı (ÇP)	,603	1			
Pozitif Ses Çıkarma (PÇ)	,362	,221	1		
Psikolojik İyi-Oluş (RD)	,423	,265	,307	1	
Çalışmaya Tutkunluk (ÇT)	,209	,164	,259	,373	1
Ortalama	4,45	4,69	4,28	3,97	3,25
Std sapma	0,23	0,61	1,02	0,97	0,44

Korelasyon tablosu değerlendirilirken 0,00-0,25 arasındaki değerler ilişkinin çok zayıf olduğunu ifade ederken sırasıyla 0,26-0,49 arası zayıf, 0,50-0,69 orta, 0,70-0,89 yüksek, 0,90-1,00 çok yüksek ilişkiyi ifade etmektedir.

Regresyon Analizi

Pozitif Ses Çıkarma, Psikolojik Durum ve Çalışmaya Tutkunluğun çalışan performansı ve mali performansa olan etkileri regresyon analizi ile ölçülmüştür. Regresyon analizi ile çıkarılacak formül;

$$\text{Mali Performans (MP)} = k (\text{sabit}) + a * \text{Pozitif Ses Çıkarma (PÇ)} + b * \text{Psikolojik İyi-Oluş (RD)} + c * \text{Çalışmaya Tutkunluk (ÇT)}$$

$$\text{Çalışan Performansı (ÇP)} = m (\text{sabit}) + d * \text{Pozitif Ses Çıkarma (PÇ)} + e * \text{Psikolojik İyi-Oluş (RD)} + f * \text{Çalışmaya Tutkunluk (ÇT)}$$

gibidir. Buradaki a, b, c, d, e ve f önünde bulunduğu değişkenin bulunduğu formüldeki performans türüne olan etki derecesini ifade etmektedir. Regresyon analizi çıktıları aşağıdaki gibidir.

Tablo 3: Regresyon Analizi

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	R ²	α	β	t	p
Mali Performans	Pozitif Ses Çıkarma	,095	23,637	0,326	2,362	,013
Mali Performans	Psikolojik Durum	,051		0,439	2,964	,022
Mali Performans	Çalışmaya Tutkunluk	,205		0,441	2,374	,019
Çalışan Performansı	Pozitif Ses Çıkarma	,106	12,992	0,309	1,992	,038
Çalışan Performansı	Psikolojik İyi-Oluş	,192		0,426	3,069	,024
Çalışan Performansı	Çalışmaya Tutkunluk	,194		0,453	2,782	,015

$$\text{Mali Performans (MP)} = 23,637 + 0,326 * (PÇ) + 0,439 * (RD) + 0,441 * (ÇT)$$

$$\text{Çalışan Performansı (ÇP)} = 12,992 + 0,309 * (PÇ) + 0,426 * (RD) + 0,453 * (ÇT)$$

3. SONUÇ

Korelasyon analizi sonucu göstermektedir ki mali performans ile çalışan performansı arası yükseğe yakın orta dereceli bir ilişki vardır. Pozitif ses çıkarma, psikolojik durum ve çalışmaya tutkunluğun mali performans ile ilişkileri çalışan performansları ile ilişkiden daha olduğu görülse de çalışan performansı ile mali performans arasındaki ilişkiyi yüksekliği bu değişkenlerin çalışan performansı üzerindeki dolaylı ilişkisine dikkat edilmesi gerekmektedir.

Değişkenlerin performanslar ile olan ilişkilerinde pozitif ses çıkarmanın mali performansa olan etkisinin çalışan performansına göre büyük bir fark olmamakla birlikte daha yüksek olduğu görülmektedir. Psikolojik iyi-oluşun ve çalışmaya tutkunluğun da etkileri mali performans üzerinde etkileri çalışan performansına göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu farklılıklar mali performansı ile çalışan performansı arasındaki ilişkiyi yüksekliği dikkate alınarak yorumlanması gerektiği unutulmamalıdır. Dolayısıyla yöneticilerin çalışan performansı üzerindeki etki mali performansına göre düşük olsa da ilişkinin yüksekliği sebebiyle dolaylı etkiye dikkat etmeleri gerekmektedir.

Çalışma özellikle ses çıkarma davranışı ile diğer değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemesi açısından alanyazında belli bir boşluğu doldurmaktadır. Bundan sonra ilgili alanda çalışma yapmak isteyenlere ses çıkarma davranışı ile iş-aile zenginleşmesi, işin anlamlılığı gibi güncel değişkenlerle inceleme yapmaları tavsiye edilmektedir. Araştırma sadece İstanbul ve Antalya'da ve turizm sektöründe yapıldığından belirli bir sınırlılığa sahiptir. Modelin farklı sektör ve kültürlerde de incelenmesi bu araştırmanın bir diğer önerilerindedir.

KAYNAKÇA

AKKAYA, D. (2017). Örgütsel Bağlılığın Bireylerin İş Performansı Üzerine Etkisi, Personel Güçlendirmenin Aracılık Rolü ile İlgili Araştırma. Yüksek Lisans Tezi. Mersin: Toros Üniversitesi.

ALKAN, D. P., & ÇANKIR, B. (2016). Lider Üye Etkilesiminin Pozitif Ses Çıkartma Davranışı Üzerindeki Etkisinde Dagitim Adaletinin Aracılık Etkisi. *TURAN: Stratejik Arastirmalar Merkezi*, 8(32), 473-481.

ARSLAN, A., YENER, S. (2016). İşgören Sosliliği Ölçeğinin Türkçe'ye Uyarlanması Çalışması. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 14(1); 173-191.

ARTHUR, J. B. (1994). Effects of human resource systems on manufacturing performance and turnover. *Academy of Management Journal*, 37(3), 670-687.

BAKKER, A. B., DEMEROUTI, E., & LIEKE, L. (2012). Workengagement, performance, andactivelearning: The role of conscientiousness. *Journal of VocationalBehavior*, 80(2), 555-564.

BARNES, P. (1987). The analysis and use of financial ratios: a review article. *Journal of Business Finance & Accounting*, 14(4), 449-461.

BAŞARAN İ.E. (2000). Örgütsel Davranış İnsanın Üretim Gücü. Ankara: Bilim Kitap Kırtasiye.

BENLİGİRAY, S. (2004). İnsan kaynakları yönetimi. Eskişehir, Anadolu Üniversitesi.

BİNGÖL, D. (1990). Personel Yönetimi ve Beşerî İlişkiler, Atatürk Üniversitesi Yayını, Yayın No: 676, Erzurum.

BORMAN, W. C., & Motowidlo, S. J. (1997). Task performance and contextual performance: The meaning for personnel selection research. *Human performance*, 10(2), 99-109.

CAMPBELL, J.P. (1990). Modeling the Performance Prediction Problem in Industrial and Organizational Psychology. In *Handbook of Industrial and Organizational Psychology*, Vol. 1, 2nd ed., ed. M.D. Dunnetteand L.M. Hough. Palo Alto, CA: Consulting Psychologists Press, 687-732.

CHARNES, A., COOPER, W. W., & RHODES, E. (1978), Measuring the efficiency of decision making units, *EuropeanJournal of Operational Research* 2, 429-444.

COLQUİTT, J., LEPİNE, J. A., & WESSON, M. J. (2011). Organizational behavior: Improving performance and commitment in the workplace. McGraw-Hill Irwin.

ÇANKIR, B. (2016). Çalışanlarda Pozitif Ses Çıkartma Davranışı Nasıl Oluşur? Örgütsel Güven, Psikolojik Sözleşme İhlali, Lider-Üye Etkileşimi ile Pozitif Ses Çıkartma Davranışı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *KLUİİBF Dergisi*, 5(2), 1-12.

ÇANKIR, B. (2017a). Öz-Yeterlilik ve Değişime Karşı Direncin Girişimcilik Eğilimi Üzerine Etkisi. *International Journal of Economic Studies*, 3(2), 115-124.

ÇANKIR, B. (2017b). Çalışmaya Tutkunluk. (Ed. Ersin Kavi). *Çalışma Yaşamında Güncel Psikolojik Konular*. Dora Basım-Yayın. 191-215.

ÇETİN, F. & FIKIRKOCA, A., (2010). Rol ötesi olumlu davranışlar kişisel ve tutumsal faktörlerle öngörülebilir mi? *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65(4), 41-66.

ÇÖL, G., (2011). Algılanan güçlendirmenin işgören performansı üzerine etkileri. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 9(1), 35-46.

DECI, E. L. & RYAN, R. M. (2008). Self-determination theory: A macro theory of human motivation, development, and health. *Canadian psychology / Psychologie canadienne*, 49(3), 182.

DOĞAN, Y. & ÖZDEVECİOĞLU, M. (2009). Pozitif ve negatif duygusallığın çalışanların performansları üzerindeki etkisi. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 1(18), 165-190.

DUMANOĞLU, S. & ERGÜL, N. (2010). IMKB'de İşlem Gören Teknoloji Sirketlerinin Mali Performans Ölçümü. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (48).

FORGEARD, M. J., JAYAWICKREME, E., KERN, M. L., & SELIGMAN, M. E. (2011). Doing the right thing: Measuring wellbeing for public policy. *International Journal of Wellbeing*, 1(1).

HIRSCHMAN, A. O. (1970) Exit, voice, and loyalty: Responses to decline in firms, organizations, and states Cambridge, MA: Harvard University Press.

HUPPERT, F. A. (2009). Psychological well-being: Evidence regarding its causes and consequences. *Applied Psychology: Health and Well-Being*, 1(2), 137-164.

HUSELID, M. A. (1995). The impact of human resource management practices on turnover, productivity, and corporate financial performance. *Academy of management journal*, 38(3), 635-672.

ICHNIOWSKI, C. (1990). Human resource management systems and the performance of US manufacturing businesses (No. w3449). National Bureau of Economic Research.

ICHNIOWSKI, C., SHAW, K., & PRENNUSHI, G. (1997). The effects of human resource management practices on productivity: A study of steel finishing lines. *The American Economic Review*, 291-313.

JANSSEN, O., de VRIES, T., COZIJNSEN, A. J. (1998) Voicing by adapting and innovating employees: An empirical study on how personality and environment interact to affect voice behavior *Human Relations*, 51(7); 945-967.

KARAYEL, M. (2016). Örgütsel Destek, Lider Desteği ve Sosyal Desteğin İş Performansına Etkisinde Lider-Üye Etkileşiminin Aracılık Rolü: Yerel Yönetimler Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Türk Hava Kurumu Üniversitesi.

KOYUNCU, M., BURKE, R. J., & FIKSENBAUM, L. (2006). Work engagement among women managers and professionals in a Turkish bank: Potential antecedents and consequences. *Equal Opportunities International*, 25(4), 299-310.

MACDUFFIE, J. P. (1995). Human resource bundles and manufacturing performance: Organizational logic and flexible production systems in the World auto industry. *ILR Review*, 48(2), 197-221.

MAYNES, T. D., PODSAKOFF, P. M. (2014) Speaking more broadly: An examination of the nature, antecedents, and consequences of an expanded set of employee voice behaviors *Journal of Applied Psychology*, 99(1); 87-112.

MOTOWILDO, S. J., BORMAN, W. C., & SCHMIT, M. J. (1997). A theory of individual differences in task and contextual performance. *Human performance*, 10(2), 71-83.

PODSAKOFF, N. P. - MAYNES, T. D. - WHITING, S. W. - PODSAKOFF, P. M. (2015), One (rating) from many (observations): Factors affecting the individual assessment of voice behavior in groups *Journal of Applied Psychology*, 100(4); 1189.

SCHAUFELI, W. B. & BAKKER, A. B. (2003). Utrecht work engagement scale: Preliminary manual. Occupational Health Psychology Unit, Utrecht University, Utrecht.

SCHAUFELI, W. B., SALANOVA, M., GONZÁLEZ-ROMÁ, V. & BAKKER, A. B. (2002). The measurement of engagement and burnout: A two sample confirmatory factor analytic approach. *Journal of Happiness Studies*, 3(1), 71-92.

SONNENTAG, S. & FREESE, M. (2002). Performance concepts and performance theory. *Psychological management of individual performance*, 23(1), 3-25.

TDK, http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.59a3f3d65ae9f1.87749167. Erişim Tarihi: 28.08.2017.

TELEF, B. B. (2013). Psikolojik iyi oluş ölçeği: Türkçeye uyarlama, geçerlik ve güvenilirlik çalışması. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 28 (28-3).

TELEF, B. B., UZMAN, E., & ERGÜN, E. (2013). Öğretmen Adaylarında Psikolojik İyi Oluş ve Değerler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Electronic Turkish Studies*, 8(12), 1297-1307.

Van DYNE, L., ve LEPINE, J. A. (1998) Helping and voice extra-role behaviors: Evidence of construct and predictive validity *Academy of Management Journal*, 41(1); 108-119.

YELBOĞA, A. (2006). Kişilik Özellikleri ve İş Performansı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 8 (2), 196-211.

Summary

The aim of providing sustainable competitive advantage is a lot of human resource and performance for today's businesses. This study focuses on financial and employee performance behaviors. The study seeks to find out whether financial and employee performance are related to each other or they are engaged in working on financial and employee performance, positive emotional behaviors and psychological well-being. It has been determined that no such study has been done when analyzing the literature on financial and employee performance. The purpose of this study is to determine whether employees have an effect on work engagement or they have an effect on the performance of their voice and their psychological well-being. Then the relationship between employees' performance and financial performance has been researched. This research "Are and how far affecting employees' work engagement, voice actors and well-being their performance?", "Is employee performance related to financial performance?" has been tried to be answered to these questions. The scales used within the questionnaire are for psychological well-being scale developed by Diener et al. (2009); employee performance scale developed by Sigler ve Pearson (2000) and adapted to Turkish by Çöl (2011); positive voice scale developed by Maynes and Podsakoff (2014) and adapted to Turkish by Çankır (2016); work engagement scale (UEWS-9) developed by Schaufeli, Bakker & Salanova (2006) and adapted to Turkish by Turgut (2011). as the financial performance measure net sales revenues and net period profits from the financial statements of the hotel enterprises subject to sampling are used. A survey was conducted from 330 employees which employed at Istanbul and Antalya hotel companies to determine the relationship between the variables. The questionnaire was applied to the hotel staff, the service sector. The questionnaire was examined to correlation and regression analysis in the SPSS16 program.

The result of correlation analysis shows that there is a moderate correlation between financial performance and employee performance. Although positive sounding, psychological state and work engagement are related to employee performance in relation to employee performance, the relationship between employee performance and financial performance must be closely related to the indirect relationship of these variables on employee performance. It is seen that the effect of the positive voice on the performance of the variables in relation to the performances is higher than the performance of the employees but not a big difference. Psychological well-being and work engagement also seem to have higher effects on financial performance than on employee performance. It should be remembered that these differences should be interpreted taking into account the high level of the relationship between financial performance and employee performance. Hence, although the impact on managers' performance on performance is low relative to their financial performance, it is necessary for the manager to pay attention to the indirect effect due to the height of the relationship.

Örgütler Neden Benzeşir ve/veya Farklılaşır? Türkiye'deki Kamu Yönetimi Lisans Bölümleri Üzerine Bir İnceleme*

Metin ÖZKARAL**

Öz

Kurumsal kuram, örgütlerin, kurumsal çevre baskıları nedeniyle birbirlerine zaman içerisinde benzeştiğini iddia etmektedir. Kurumsal kurama göre, örgütler, meşruiyet sağlamak ve belirsizliği gidermek adına kurumsal çevreden gelen baskılara uyum sağlayıp eş biçimli hale gelirler. Örgütsel alan içerisinde kurumlardan oluşan çevreyi; yasalar, meslekî kalıplar, belirsizliği gidermeye yönelik meşruiyet davranışları ve model olarak görülen büyük örgütler oluşturmaktadır. Kurumsal baskıya verilen yanıtlar bazen benzeşmeden farklı olabilir. Örgütler, kurumsal çevreden gelen baskılara farklı tepkiler göstererek; baskı sahipleriyle uzlaşabilir, onlardan kaçınabilir, onları reddedebilir veya dönüştürebilir. Bu çalışmada, Türkiye'deki kamu yönetimi lisans bölümlerinin kurumsal çevrelerinden gelen baskılara verdikleri tepkiler incelenmiştir. Çalışma sonuçları göstermiştir ki, Türkiye'deki kamu yönetimi lisans bölümleri, model örgütler aracılığıyla, devlet eliyle ve yasal zorunluluklar nedeniyle eş biçimli hale gelirken, Batılı öğretim modellerinden oluşan kurumsal mantıkları aracılığıyla melez ve çoğulcu bir görüntü sergilemektedir.

Anahtar Kelimeler: Örgüt Kuramları, Kurumsal Kuram, Kamu Yönetimi, Yükseköğretim, Eş Biçimlilik.

Why do Organizations Resemble or/and Be Different? A Research on Public Administration Undergraduate Programmes in Turkey

Abstract

The institutional theory claims that organizations are getting similar to each other over time due to the pressures of the institutional environment. According to institutional theory, organizations become uniform to adapt to the pressures coming from the institutional environment in order to provide legitimacy and eliminate

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş/Received: 20.07.2018

Kabul/Accepted: 30.09.2018

DOI: <http://dx.doi.org/10.17336/igusb.431020>

* Bu çalışma, 2016 yılında, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Doktora Programı'nda, Prof. Dr. Nail Öztaş danışmanlığında hazırlanan ve yazar Metin Özkartal'a ait "Örgütler Arası Eş biçimlilik ve Çeşitlilik: Türkiye'de Kamu Yönetimi Bölümleri Üzerine Bir İnceleme" isimli doktora tezinin teorik çerçevesinin ve bulgularının derlenmiş ve özetlenmiş halidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı, Karabük, Türkiye,

E-posta: metinozkartal@hotmail.com **ORCID ID** <https://orcid.org/0000-0002-3209-7260>

uncertainty. Legislations, professional patterns, legitimacy behaviors to eliminate uncertainty and model large organizations constitutes the environment formed by the institutions within the organizational field. Responses to institutional pressure can sometimes be different from affinity. The organizations can show different reactions to the pressures coming from the institutional environment; it can be compromise, avoid, refuse or transform them. In this study, the responses to pressures coming from institutional environment of the public administration degree programs in Turkey were examined. The study results showed that the public administration undergraduate programs in Turkey are becoming uniform by model organizations and government and due to legal obligations, also they are differentiated through their institutional logic of Western teaching models and demonstrating hybrid and pluralistic image.

Keywords: Organization Theories, Institutional Theory, Public Administration, Higher Education, Isomorphism.

1. Kuramsal Zemin

Kurumsal kuramın özünde *kurum* kavramı yer alır. Türkçede "kurmak" fiilinden türeyen kurum kelimesi, bir şeyleri düzenli, devamlı ve kurallara uygun bir şekilde yapma yolları anlamına gelmektedir (Türkkahraman, 2009, s. 26). Kurum, "*kuruluş, müessese, tesis*" olarak; sosyal bir birim olarak "*evlilik, aile, ortaklık, mülkiyet gibi insanlar tarafından oluşturulan şey, müessese*" biçiminde tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu Sözlüğü, s. 935). İnsanlar önce ihtiyaçlarını karşılamak üzere bir eylemde bulunurlar, eylemler tekrarlanır, bu eylemler alışkanlığa dönüşür, alışkanlıklar zamanla adet halini alır. Bu adetler kurallaştırılır, nihayet bu kurallar kurumlaşır. Bir kurum olarak ailenin işlevi, üreme ve çocukların bakımınıdır. Kurum olarak ekonomi, mal ve hizmetlerin üretimi ve dağıtımını kapsar. Kurum olarak siyaset, vatandaşların güvenliğini ve refahını ele almaktadır. Eğitim kurumu ise bilimsel ve kültürel bilginin yeni kuşaklara geçmesini sağlamaktadır. Kurumlar, insanların sosyal yaşamda karşılaştıkları sorunlarla başa çıkmak için kullandıkları az veya çok standart hale gelmiş çözüm yollarıdır (Çakar ve Danışman, 2012, s. 251).

Kurumsal kuram, örgütlerin kurumsal çevreyle ilişkilerine odaklanan çalışma, fikir ve analizlerden oluşmaktadır. Kurumsal kuram, temelde, örgütlerin teknik çevrelerinden değil kurumsal çevrelerinden etkilendiğini iddia etmektedir. Örgütlerin çevrelerinden meşruiyet sağlamak için kurumsal çevreyle ilişkileri sonucunda benzeşme yoluna gittiklerini; zorlayıcı, öykünmeci veya mesleki profesyonelleşme yollarıyla birbirlerine benzediklerini iddia etmektedir. Örgüt ve yönetim alanında kurumsalcılık, örgütlerin, kurumsal çevrelerindeki olgular tarafından kurgulandıklarını ve onlara benzeme eğilimi gösterdiklerini ve biçimsel örgütlerin karşılıklı bağımlılıklar yoluyla kurumsal çevrelerine uyumlu hale geldiklerini öne süren bir kuramdır (Meyer ve Rowan, 1977, s. 346). Diğer örgüt kuramları, örgütleri açıklamaya çalışırken, kurumsal kuram örgütleri hem anlamaya hem de açıklamaya çalışmaktadır. "Örgütler neden birbirlerine bu kadar benzerler?" sorusu, kurumsal kuramın temel araştırma sorusudur (Özen, 2007, s. 238).

Kuram, 1980'nin ilk yarısında, DiMaggio ve Powell'ın çalışmalarıyla daha da popülerlik kazanmıştır (Polat ve Seymen, 2006: 225). Powell ve DiMaggio'nun (1991) derlediği "*turuncu kitap*"¹, kurumsal kuramın asıl kimliğini bulmasını sağlamıştır. 15 ayrı makaleden oluşan kitapta, en baştan kitabın yayımlandığı güne kadar yayımlanmış temel kurumsalcı örgüt çalışmaları derlenmiştir. Kitapta, konuya ilişkin yeni ve ilk defa basılan eserler de vardır. DiMaggio ve Powell, bu kitabın önsözünde, yeni kurumsalcılık kapsamında; yasal düzenlemeleri, meslek kuruluşları ve normatif baskılar yoluyla örgüt yapıları, stratejileri, faaliyetleri ve rutin iş yapma biçimleri birbirine benzer hale gelen örgütleri açıklamaya çalışmışlardır. Ayrıca yazarlar, çevreye uyumun, örgütler için önemli sonuçlar doğurduğunu da ifade etmişlerdir. Söz konusu "*turuncu*" kitaptan sonra, ilk dönem çalışmalar, kurumsal kuram veya eski kurumsal kuram olarak anılmaktadır. Sonraları ortaya çıkan görüşler ise yeni kurumsal kuram olarak ifade edilmektedir.²

Kurumsal kuramın örgütler dünyasına ilişkin benzeşme süreçlerine dönük ortaya attığı görüşlerde bazı önemli kavramlar vardır. Bunlar; *meşruiyet*, *kurumsal çevre*, *eş biçimlilik*, *kurumsal baskılara verilen diğer çeşitli tepkiler*, *kurumsal mantık* ve *kurumsal girişimci* şeklinde sıralanabilir.

Kurumsal kuramın örgüt çalışmalarına sağladığı en önemli katkılardan birisi, *meşruiyet* kavramıdır. Kurumsal kurama göre, örgütlerin kurumlara uymalarının nedeni, bu uyumun onları toplumsal olarak kabul edilebilir ve/veya meşru kıldığıdır. Bu meşruiyet, örgütlerin hayatta kalması için gerekli kaynakların sağlanmasını kolaylaştırmaktadır. Meşruiyet sadece yasalara uygunluk demek değildir. Bir örgütsel davranış yasalara uygun olduğu halde çeşitli toplumsal kesimler tarafından meşru görülmemeyebilir. Bir örgütün eylemlerinin meşruluğu, bulunduğu toplumsal alandaki normlara, inançlara, değerlere ve kurallara uygun olma derecesidir (Suchman, 1995, s. 575).

Kurumsal kuram, örgütlerin yapı ve süreçlerinin teknik çevreden ziyade *kurumsal çevrenin* özelliklerine göre şekillendiğini savunmaktadır. Kurumsal kuram, çevreyi, örgütün dışında nesnel ve teknik bir çevre olarak değil, örgütlerin hem etkilediği hem de etkilendiği, sosyal olarak inşa edilmiş kurumsal bir çevre olarak tanımlar. Kurumsal çevrede örgütler ekonomik verimlilik çıktılarına göre değil, yapı ve süreçlerinin toplumsal olarak kabul görmesine göre değerlendirilirler (Özen, 2007: 268-269; Çakar ve Danışman, 2012: 242). Aynı kurumsal çevre içinde faaliyet gösteren örgütler, içinde yaşadıkları kurumsal çevrenin değerlerini belirli ölçüde benzer şekilde yansıtan ve çeşitli açılardan ortak özellikler taşıyan yapısal ve davranışsal uygulamalar gerçekleştirebilecektir. Bu durum, zamanla, birbirine benzer örgütler oluşacaktır. DiMaggio ve Powell (1983), bu durumu *kurumsal eş biçimlilik* kavramı ile açıklamaktadır. Örgütsel alanda örgütlerin eş biçimli hale gelmesi,

¹ Powell ve DiMaggio, P. J. (1991). (Der.) *The new institutionalism in organizational analysis*, Chicago: University of Chicago Press.

² Bu çalışmadan bundan sonraki bölümlerde, her iki yaklaşımı da kapsamı için "*kurumsal kuram*" ifadesi kullanılmıştır.

zorlayıcı, öykünmeci ve normatif mekanizmalarla gerçekleşmektedir (DiMaggio ve Powell, 1983, s. 155).

Zorlayıcı eş biçimlilik, örgütlere, bağımlı oldukları başka örgütler veya içinde yaşadıkları toplumdaki kültürel beklentiler tarafından uygulanan formel veya enformel baskılardan kaynaklanmaktadır. Bu tür eş biçimliliğin kökeninde, kısaca, siyasal baskılar, yasal kurallar ve devlet uygulamaları yer almaktadır. Örgütler devletin zorunlu kıldığı yasayla belirlenmiş uygulamaları benimseyerek eş biçimli hale gelmektedir (Çakar ve Danışman, 2012, s. 255). Ortak kanuni bir çevrenin varlığı, kurumların tavır ve yapılarını birçok yönden etkilemektedir. Meyer ve Rowan (1977, s. 352), devletlerin toplumsal hayat içerisindeki hâkimiyetlerini genişlettikleri sürece, örgütsel yapıların, devlet tarafından yasallaştırılmış kuralları yansıtacağını savunmuştur.

Öte yandan, kurumsal eş biçimliliğin tamamı zorlayıcı otoriteden türememektedir. Belirsizlik unsurları, örgütler için *öykünmeciliğin* önünü açmaktadır. Örgütsel süreçler iyi şekilde anlaşılmadığında, amaçlar belirsiz olduğunda veya çevrede sembolik bir belirsizlik hâkim olduğunda, örgütler, başka örgütleri model haline getirebilmektedir. Model kabul edilen örgütün uygulamalarını taklit etmek belirsizliği gidermeye yaramaktadır (Dimaggio ve Powell, 1983, s. 150-152).

Örgütsel değişimin üçüncü kaynağı ise *mesleki profesyonelleşme* olgusundan türemektedir (Dimaggio ve Powell, 1983, s. 152-153). Örgütten örgüte dolaşan insanların yetiştirilmesi ve örgütleri birbirine benzetmesi, profesyonelleşme yoluyla gerçekleşen normatif eş biçimliliği doğurur (Erel, 2002, s. 261). Profesyonelleşme, bir mesleğin mensuplarının mesleki özerklik sağlamak amacıyla iş koşullarını ve iş görme yöntemlerini belirlemeleridir. Profesyonelleşme eğitim ve profesyonel kurumlar aracılığıyla sağlanmaktadır. Örneğin, meslek odaları, mesleklerin icrasında belirli standartlar getirmekte ve bu odalara üye olanlar benzer anlayışları ve iş yapma biçimlerini örgütlere taşıdıklarından dolayı eş biçimlilik oluşmaktadır (Çakar ve Danışman, 2012, s. 256). Profesyonelleşmenin iki özelliği eş biçimlilik için önemli birer kaynak olma niteliğini taşımaktadır. Bunlardan biri resmi eğitim ve onaylamanın, üniversite uzmanları tarafından geliştirilen kavramsal bir temele dayanarak; diğeri ise örgütleri kapsayan ve yeni modellerin hızlıca yayılmasına sebep olan profesyonel ağların gelişim ve detaylandırılmasıdır. Üniversiteler ve profesyonel eğitim kurumları, profesyonel yöneticiler ve çalışanları arasındaki örgütsel normların gelişimi açısından önemli merkezler olma özelliğini taşımaktadır (Dimaggio ve Powell, 1983, s. 150-151).

Zamanla anlaşılmıştır ki, örgütler kurumsal çevrelerinden gelen baskılara her zaman *uyum göstermezler*. Yeni uygulamaların yayıldıkça standart modeller hâline gelmediği, aksine bulanıklaştığı ve çeşitlendiği ileri sürülmektedir. Oliver (1991, s. 145-150), kurumsal baskılar karşısında örgütlerin beş temel strateji izleyebileceğini belirtmektedir: *uyum, uzlaşma, kaçınma, karşı koyma, manipüle etme*. Bu tepkisel çeşitlilik, örgütlerin sahip olduğu kurumsal mantıklardan kaynaklanmaktadır. *Kurumsal mantık* kavramı ilk olarak Friedland ve Alford (1991, s. 232-263) tarafından modern batı toplumlarının kurumlarının içindeki

çelişen uygulama ve inançları açıklamak üzere kullanılmıştır. Örgütler adeta birer hafıza gibi bağlı oldukları kurumsal modellere yani mantıklara bağlılık gösterirler. Farklı örgütler farklı kurumsal mantıkları, menfaatlerini korumak ve sürdürmek için kullanabilirler. Böylece kurumsal yapıyı bu tür çelişkiler neticesinde dönüştürebilirler (Çakar ve Danişman, 2012, s. 256). Thornton ve Occasio (2008), *kurumsal girişimci* kavramına işaret etmektedir. Kurumsal girişimciler, mevcut kurumları muhafaza etmek için örgütlerin bu kurumlara uymasını sağlayacak sosyal mekanizmaları destekler, onarır veya yeniden düzenlerler (Lawrence ve Suddaby, 2006: 230-235). Kurumsal girişimciler, kaynakları kendi çıkarları için kullanarak kurumları üreten, değiştiren ve varlıklarını sağlamlaştıran aktörlerdir. Lawrence ve Suddaby (2006: 230), kurumsal girişimcilerin kurumları etkilemek üzere giriştiği eylemleri kurumsal iş olarak adlandırmaktadır.

Görüldüğü üzere kurumsalcı bakış, örgütler dünyasındaki benzeşme, melezleşme ve farklılaşma süreçlerine ilişkin, örgütleri anlamak ve açıklamak için uzun yıllardır yapılan çalışmalar ve ortaya atılan fikirlerle zengin bir tartışma alanı oluşturmuş ve bilimsel bilgi birikimi sağlamıştır. Örgütleri, rekabete dayalı ve etkililik temelli anlamaya çalışan kuramların yanında, örgütlerin meşruiyet edinme gibi kaygıları olduğunu savunan, daha sosyolojik bir bakış açıklamaya çalışan kurumsal kuram üzerinde en çok çalışılan kuram olmuştur.

2. Kamu Yönetimi Bölümleri Üzerine Bir İnceleme: Kurumsal Çevre Baskılarıyla Benzeşme mi ve/veya Melezleşme mi?

Bu çalışmada, kurumsal kuramın bilgileri ışığında, Türkiye'de öğretim yapan kamu yönetimi lisans bölümlerinin birer örgüt olarak kurumsal çevrelerinden gelen tepkilere verdikleri yanıtlar analiz edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın inceleme alanını, Türkiye sınırları içerisinde bulunan kamu yönetimi lisans bölümleri ve kurumsal çevreleri oluşturmaktadır. Çalışmanın; değişimin ana hatları, benzerliğin temel aktörleri ve modeller aracılığıyla korunan özelliklerin ortaya koyduğu görüntüyü belirlemek ve kamu yönetimi lisans öğretimi açısından, bir anlamda, mevcut durumun resmini çizebilmek açısından faydalı olması beklenmektedir.

2.1. Yöntem

Bu çalışmada, örgüt ve yönetim bilimi alanında ortaya atılmış kurumsal kuramın teorik önermeleri doğrultusunda, birer örgüt olarak, Türkiye'de kamu yönetimi öğretimi veren lisans bölümlerinin kurumsal çevrelerinden gelen baskılara karşı verdikleri yanıtlar irdelenmiştir. Evrenin tümünü yansıtan özelliklerin bulunması ve yeterli sayıda örneğin yer almasına özen gösterilmiştir. Bu nedenlerle, Türkiye'de lisans öğretimi yapan tüm "kamu yönetimi" ile "siyaset bilimi ve kamu yönetimi" bölümleri çalışmada yer almaktadır. Türkiye'de ÖSYM 2015 yılı tercih kılavuzuna göre "kamu yönetimi"

ile "siyaset bilimi ve kamu yönetimi" adı altında lisans öğretimi yapan bölüm sayısı toplam 187 adettir. Tutarlı ve güncel olması nedeniyle henüz mezun vermemiş bölümler kapsam dışında tutulmuştur. Aynı bölüm içerisindeki ikinci öğretim programlar, Vakıf üniversiteleri içerisindeki aynı bölümde yer alan ancak farklı burs kriterlerine göre açılan programlar, yurtdışında yer alan programlar çıkartılmıştır (Kıbrıs, Uluslararası Balkan Üni. vb.). "Siyaset bilimi" veya "siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler" bölümleri ve farklı bir öğretim yöntemine sahip olduğu için uzaktan eğitim programları ile açık öğretim programı çıkarılmıştır. Yukarıdaki unsurlar dışında yer alan tüm programlar çalışmaya dâhil edilmiştir. Henüz mezun vermemiş programları tespit edebilmek için 2010 yılı ÖSYM tercih kılavuzu referans alınmıştır. Bu dönemde isim değişikliği yapan programlar güncel isimleriyle çalışmaya dâhil edilmişlerdir. Aradan geçen dönemde kapanan herhangi bir bölüm bulunmamaktadır. Sonuç olarak, Türkiye sınırları içerisinde, yüz yüze 4 yıllık öğretim faaliyetinde bulunan ve mezun vermiş tüm programlar çalışmanın kapsamı dâhilindedir. Böylelikle, araştırmada toplam 5 vakıf üniversitesi ve 43 devlet üniversitesindeki bölümler yer almaktadır.

Yöntem olarak, Behlül Üsdiken'in "*Plurality in Institutional Environments And Educational Content: The Undergraduate Business Degree In Turkey*" isimli çalışması rehber kabul edilmiştir.³ Üsdiken, daha önce de anılan çalışmasında (2003), işletme bölümlerinin çeşitliliği ve benzerliğini incelerken Batılı eğitim modellerinin etkisini kurumsal mantık olarak belirlemiş ve bu durumu ölçmek istemiştir. Buna göre Üsdiken, çalışmasında, Kıta Avrupası eğitim modeli olarak tanımladığı yapının, uzmanlaşmaya yönelik, mesleki yeterliliği önemseyen, zorunlu ve yoğun ders programına, bitirme tezine, anabilim dalı bölünmeye daha yatkın özellikler taşıdığını ifade etmektedir. Yine aynı çalışmada, Amerikan eğitim modelinin ise daha çok genel felsefi eğitime yatkın olduğunu, temel bilim derslerinin yoğun olduğu ancak toplamda az ders ve yoğun olmayan yapıları içerdiği gösterilmektedir. Üsdiken'in çalışmasının rehberliğinde, bu çalışmanın konusunu oluşturan kamu yönetimi bilimi alanına ve güncel durumlara yönelik eklemeler yapılmıştır.

İlk olarak, kamu yönetimi özelinde, öykünülen model örgütlerin temel özellikleri bağlamında, Avrupa temelli hukuk ve siyaset yaklaşımı ile Amerikancı etkililik anlayışlarına yönelik tartışma çalışmaya dâhil edilmiştir. Ayrıca, güncel bir gelişme olarak, programlar üzerinde etkisi giderek artan Bologna Süreci de çalışma kapsamına alınmıştır. Son olarak, bir zorlayıcı eş biçimlilik aracı olarak YÖK'ün baskısı da incelenmeye eklenmiştir. Böylelikle çalışmanın temel inceleme başlıkları ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda; "*temel bilim dersleri ve uzmanlaşma dersleri, etkililik dersleri, siyaset ve hukuk dersleri, genel ders yoğunluğu, seçmeli ve zorunlu ders oranları, öğretim dili, bitirme tezi,*

---

³ Üsdiken, B. (2003). *Plurality in institutional environments and educational content: the undergraduate business degree in Turkey*. In R.P. Amdam, R. Kvalshaugen and E. Larsen (Eds.), *Inside the business schools: the content of european business education*. Liber: Copenhagen Business School Press, pp. 87-109.

kürsüleşme, YÖK ve Bologna Süreci" değişkenleri üzerinden bölümler arasındaki benzeşme süreçleri ve diğer tepkiler üzerine bir inceleme yapılmıştır.

Çalışmanın inceleme nesnesini oluşturan lisans bölümlerini ve inceleme başlıklarını netleştirdikten sonraki aşama, bu lisans bölümlerinin anlamlı bir şekilde sınıflandırılması olmuştur. İlk olarak, söz konusu lisans bölümleri temel bir tarihi sürece göre tasnif edilmiştir. Bu tarihi dönüm noktası, Yükseköğretim Kurulunun kurulduğu yıl olan 1981 yılıdır. 1981 yılında kurulan Yükseköğretim Kurulu ve programlara zorunlu tuttuğu program çalışma açısından anlamlı bir dönüm noktasını ifade etmektedir. Böylelikle, ilk tasnif, 1981 öncesi ve sonrası kurulan programlar şeklinde olmuştur. Söz konusu ayrı tarihsel ayrıma tabi olan bölümler de kendi aralarında da ikiye ayrılmıştır. 1981 öncesi kurulan lisans bölümleri, kuruluş süreçleri ve ait oldukları kurumsal modellere göre Klasik Avrupa modeli ve Amerikan modeline göre kurulan üniversitelerdeki bölümler şeklinde ikiye ayrılmıştır. 1981 sonrası kurulan bölümler ise devlet ve vakıf üniversiteleri olarak tasnif edilmiştir. Hem kurumsal mantıkları hem de amaçlarının farklı olması nedeniyle bu tasnifleme çalışma açısından anlamlı bir bölümlenme olmaktadır.

Böylelikle, tasniflemede, ilk grup, 1981 öncesi kurulan, klasik üniversiteler olarak adlandırılan ve ayrıca Fransız ve Alman geleneklerinin bir karışımı olan Kıta Avrupası (uygulamaya dönük) üniversitelerine benzer biçimde kurulan üniversitelerdeki programlardan oluşmaktadır (Üsdiken, 2003, s. 15). Çalışma kapsamında bu üniversiteler, önceleri Ankara Ticari ve İktisadi İlimler Akademisi olan Gazi Üniversitesi, önceleri İstanbul Ticari ve İktisadi İlimler Akademisi olan Marmara Üniversitesi, İstanbul Siyasal ve Ankara Siyasal Bilgiler Fakültelerini içeren İstanbul ve Ankara Üniversiteleridir.

İkinci inceleme grubunu ise Amerikancı (liberal) modellenen kurulan Ortadoğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) oluşturmaktadır. Yükseköğretim alanına ODTÜ'nün 1957'de kuruluşuyla yeni tip bir üniversite girmiştir. Bu değişimi, Türkiye ile 1950'li yıllarda gelişen siyasi ve iktisadi ilişkileri nedeniyle Amerika Birleşik Devletleri (ABD) sağlamıştır. ODTÜ'yü farklı kılan en başta örgütlenme şeklidir. Amerikan üniversiteleri örnek alınarak kurulan yönetim düzeni bir yana, ODTÜ'nün Türkiye için yeni bir üniversite tipi teşkil etmesinin başka yönleri de vardır. Bunlardan belki de en önemlisi, o sıralarda var olan bütün yükseköğretim kuruluşlarından farklı olarak öğretimin tümüyle İngilizce yürütülmesidir. Öğretime ilişkin, yine öncesinde hiç olmayan diğer bir uygulamayı da örnek alınan Amerikan üniversiteleri gibi, lisans ile yüksek lisans eğitiminin ayrıştırılarak ayrı kademeler haline getirilmesi teşkil etmiştir (Üsdiken, 2003, s. 79).

Üçüncü grup ise örgütsel biçimlerde tekil biçimli bir yüksek eğitim olgusunun kurulması amacıyla hazırlanan yeni yasayla birlikte 1981 senesinden itibaren kurulan devlet üniversiteleridir. 1981 sonrası kurulan devlet üniversiteleri, Batılı iki temel model karşısında nasıl davrandıklarının tespiti açısından önem arz etmektedir. Belirsizlik karşısındaki tavırları ve yasal otoriteyle ilişkileri kurumsal kuramın tezlerini sınamak açısından önem

taşımaktadır. 1981 sonrası kurulan toplam 38 devlet üniversitesinde kamu yönetimi lisans öğretimi yapılmaktadır.

Son grup ise vakıf üniversitelerinde yer alan lisans bölümlerinden oluşmaktadır. Vakıf üniversiteleri, mütevelli heyeti tarafından yönetilen, özel sektör girişimcileri tarafından yasaya uygun olarak kurulan ve faaliyet gösteren üniversitelerdir. Türkiye'de kamu yönetimi alanında mezun vermiş toplam 5 adet vakıf üniversitesi mevcuttur. Bunlar, Zirve, Yeditepe, Atılım, Bilkent ve Fatih Üniversiteleridir. Tüm vakıf üniversiteleri 1981 sonrası kurulmuştur.

Bu kategorilendirmelerden sonra ortaya çıkan örneklem kümesini oluşturan tablo aşağıdaki gibidir;

ÜNİVERSİTE ADI	KURULUŞ MODELİ
Yeditepe Üniversitesi	1981 Sonrası Vakıf
Bilkent Üniversitesi	1981 Sonrası Vakıf
Fatih Üniversitesi	1981 Sonrası Vakıf
Zirve Üniversitesi	1981 Sonrası Vakıf
Atılım Üniversitesi	1981 Sonrası Vakıf
Ortadoğu Teknik Üniversitesi	Amerikan Modeli
Gazi Üniversitesi	Klasik Avrupa Modeli
İstanbul Üniversitesi	Klasik Avrupa Modeli
Marmara Üniversitesi	Klasik Avrupa Modeli
Ankara Üniversitesi	Klasik Avrupa Modeli
Dokuz Eylül Üniversitesi	1981 Sonrası Devlet
Uludağ Üniversitesi	1981 Sonrası Devlet
Akdeniz Üniversitesi	1981 Sonrası Devlet
Karadeniz Teknik Üniversitesi	1981 Sonrası Devlet
Selçuk Üniversitesi	1981 Sonrası Devlet
Atatürk Üniversitesi	1981 Sonrası Devlet
Abant İzzet Baysal Ün.	1981 Sonrası Devlet
Celal Bayar Üniversitesi	1981 Sonrası Devlet
Mersin Üniversitesi	1981 Sonrası Devlet
Onsekiz Mart Üniversitesi	1981 Sonrası Devlet
Trakya Üniversitesi	1981 Sonrası Devlet
Muğla Sıtkı Koçman Ün.	1981 Sonrası Devlet
Süleyman Demirel Ün.	1981 Sonrası Devlet
Afyon Kocatepe Üniversitesi	1981 Sonrası Devlet
Cumhuriyet Üniversitesi	1981 Sonrası Devlet

ÜNİVERSİTE ADI	KURULUŞ MODELİ
Mustafa Kemal Üniversitesi	1981 Sonrası Devlet
Dumlupınar Üniversitesi	1981 Sonrası Devlet
Ahi Evran Üniversitesi	1981 Sonrası Devlet
Adıyaman Üniversitesi	1981 Sonrası Devlet
Sütçü İmam Üniversitesi	1981 Sonrası Devlet
Aksaray Üniversitesi	1981 Sonrası Devlet
Niğde Üniversitesi	1981 Sonrası Devlet
Erzincan Üniversitesi	1981 Sonrası Devlet
Gaziosmanpaşa Üniversitesi	1981 Sonrası Devlet
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi	1981 Sonrası Devlet
Hacettepe Üniversitesi	1981 Sonrası Devlet
Kocaeli Üniversitesi	1981 Sonrası Devlet
Erciyes Üniversitesi	1981 Sonrası Devlet
Sakarya Üniversitesi	1981 Sonrası Devlet
Pamukkale Üniversitesi	1981 Sonrası Devlet
Kırıkkale Üniversitesi	1981 Sonrası Devlet
İnönü Üniversitesi	1981 Sonrası Devlet
Balıkesir Üniversitesi	1981 Sonrası Devlet
Adnan Menderes Üniversitesi	1981 Sonrası Devlet
Kastamonu Üniversitesi	1981 Sonrası Devlet
Hitit Üniversitesi	1981 Sonrası Devlet
Bilecik Üniversitesi	1981 Sonrası Devlet
19 Mayıs Üniversitesi	1981 Sonrası Devlet

Tablo 1. İncelenen kamu yönetimi bölümlerinin sınıflandırılması

Çalışmanın kategorilendirilmesinin anlamlı olup olmadığının tespiti için Kruskal-Wallis analizi yapılmıştır. İncelenen başlıklara göre çıkan rakamlar ve sonuçlar, bölümler arası anlamlı bir kategorilendirme yapılmış olduğunu

ortaya koymaktadır.⁴ İnceleme kapsamındaki lisans bölümlerinin tümünün internet (web) sayfası vardır. Tümü erişime açıktır (27.12.2015). Müfredata bölümlerin internet sayfalarından ulaşılmıştır. Yine derslerin AKTS kredileri bölümlerin internet sayfaları ve ekte mevcut olan müfredat listelerinde yer almaktadır. Bölümlerle ilgili diğer temel bilgiler ÖSYM kılavuzlarından temin edilmiştir.

Tüm bu tasniflerden sonra, bölümlerin kurumsal çevrelerini analiz ve tespit etmek önemlidir. Kamu yönetimi bölümleri yasal düzenlemeler ve yapısal anlamda Yükseköğretim Kurumu'na (YÖK) bağlıdır. YÖK, özellikle ilk dönemlerde, üniversiteler üzerinde devletin ideolojik bir baskı aracı görünümündedir. Kuruluş amacı ve görevleri devlet ideolojisinin yayılması ve korunmasında YÖK'e geniş yetkiler tanımaktadır. 2547 sayılı kanuna göre, YÖK, yükseköğretimle ilgili amaç ve ilkeleri belirlemek ve bütün yükseköğretim kurumlarının ve üst kuruluşlarının teşkilatlanma, işleyiş, görev, yetki ve sorumlulukları ile eğitim-öğretim, araştırma, yayım, öğretim elemanları, öğrenciler ve diğer personel ile ilgili esasları bir bütünlük içinde düzenlemekle yükümlüdür.

Öte yandan, kamu örgütleri *siyasetin* eylemlerinden bağımsız düşünülemez. Hem siyasetin işleyiş biçimi hem de yapısal konumu, bürokrasi ile doğrudan ilişkilidir. Türkiye'de de temsili demokrasiye dayanan parlamenter sistemin; bürokrasinin oluşumu, davranışları ve yapısı ile ilgili etkisi yüksektir. Türkiye'de siyasetin rotasını yüzyıllardır Batılılaşma ve modernleşme kültürü oluşturmaktadır. Tanzimat döneminde, Osmanlı Devleti'ne doğu sistem ve kurumlarının yerine Avrupa hukuk ve yönetim sistemleri getirilmiştir. Türkiye'nin bugünkü kültür, idare ve hukuk sistemlerinin hemen hepsinin esasları bu devirde oluşturulmuştur (Altunok, 2012: 77). Zamanla gelişen ve büyüyen bu dönüşümde 1940'lı yılların başından günümüze kadar ise Türkiye ile Amerika arasındaki ilişkilerin yoğunlaştığı görülmektedir (Altunok, 2012: 78). Bu bağlamda, Türkiye'de yükseköğretim, *Batı tipi eğitim modellerinin* etkisi altında kalmıştır. Bunlar önceleri Almanya ve Fransa, daha sonraları Amerika temelli modeller olarak ifade edilebilir. Bu durum kamu yönetimi öğretimi alanına da yansımıştır. Üsdiken ve Çetin'in de ifade ettiği üzere (1999: 50-51), bir yandan II. Dünya Savaşı öncesinde Kıta Avrupası'nda olduğu gibi Türkiye'de egemen olan yönetime hukuki yaklaşım ile yönetimin hukuk dışı teknik yönlerini vurgulayan Anglo-Amerikan yönetim yaklaşımı arasındaki etkileşim, diğer yandan Batılı ülkelerden ithal edilen kurumsal yapı ve programların kökleri, Osmanlı dönemine giden mevcut yapı ve programların yerini almaya başlayınca, Türkiye'de bu alanda melez bir kurumsallaşma ve öğretim modelinin doğmasına yol açmıştır. Bu bağlamda,

Test Statistics

	Siyaset	Hukuk	İsletme	Yönetim	İktisat	Maliye	Kent	Diğer	Ortak Zorunlu	İçerik	Alan	Puan	Temel Bilin	Zaman	İnsan	Sayı	Zorunlu
Chi-Square	13.517	3.958	14.980	2.368	4.224	7.653	10.328	3.206	.082	13.571	21.005	8.018	4.059	13.738	3.206		
df	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
Asymp. Sig.	.004	.266	.002	.500	.238	.054	.016	.361	.994	.004	.000	.046	.255	.003	.361		

a. Kruskal Wallis Test

4 b. Grouping Variable: Üniversite Tipi

Avrupa temelli ve Amerika modeli üniversite öğretim modelleri, Türkiye'de kamu yönetimi bölümlerinin adeta birer hafızası gibi işleyen kurumsal mantıklarını oluşturmaktadır.

Yine bu kapsamda ele alınabilecek bir diğer husus da yasal yollarla bağlı olunan Avrupa Birliği uyum sürecinin yükseköğretim alanına yansıyan *Bologna Süreci*'nin etkisidir. Bologna süreci ve beraberinde getirdiği yenilikler, bölümler arasında da etkili olmaktadır. Bu durum zamanla mesleki bir benzeşmeye yol açmıştır. Teknik bir gereklilikten ziyade meşruiyet sağlama ve kurumsal çevreye uyum sağlama yönleri bulunmaktadır. Henüz zorunlu değilken AKTS etiketi almak için başvuran ve bu hakkı kazanan bölümler olmakla beraber, Bologna Süreci artık aynı zamanda devlet eliyle zorunlu tutulan bir durumu işaret etmektedir.

Tüm bu veriler değerlendirildiğinde, makro ölçekte bakıldığında, bölümlerin kurumsal çevresinin; *devletin Batılılaşma tercihi ve bunun siyasi, toplumsal ve kültürel etkilerinden, kurumsal aktör olarak ise Yükseköğretim Kurumu ve Bologna Süreci*'nden oluştuğu, bununla birlikte, kurumsal mantık ve model olarak ise *Kıta Avrupası ve Amerikan öğretim modelleri* olmak üzere Batılı eğitim modellerinin etkili olduğu ortaya çıkmaktadır. Bölümler belirlenip tasniflendikten ve kurumsal çevre aktörleri belirlendikten sonra incelemeye ilişkin bulgular ve veriler üretilmiştir.

2.2. Bulgular: Bölümler Arası Benzeşme Süreçleri

İlk olarak *Batılı öğretim modellerinin* bölümler üzerindeki etkisi incelenmiştir. Şener (2015, s. 490) Türkiye'de kamu yönetimi öğretiminde 3 temel yaklaşım bulunduğunu ifade etmektedir. Bunlar, evrensel (liberal), girişimci ve teknik bakış açılarıdır. Evrensel/liberal⁵ yaklaşım, özel ve kamu yönelimi fark etmeksizin yönetimin evrensel olduğunu öne sürmektedir. Evrensellikten kastedilen esas olarak kamu yönetiminin sosyal bilimlerin bir parçası olduğuyula ilgilidir. Herhangi bir sosyal bilimler öğrencisinin sahip olduğu temel çerçeveye kamu yönetimi öğrencisinin de sahip olması gerektiği, uzmanlık bilgisinin ancak bu genel çerçeve üzerine ve sonradan inşa edilmesi fikrine dayanır. Böyle bir eğilim düzleminde idari teşkilat üzerinde uzmanlaşmaktan söz edilemez. Devlet, bir bütün olarak iç ve dış ilişkiler toplamıyla ele alınır, ancak bunun dışında devlet-dışı aktörler de önem kazanır. Kamu yönetimi bu durumda siyasal ve daha geniş bir içerik de kazanarak, bir anlamda "kamu yönetimi" perspektifi ortaya çıkmaktadır. Birçok yönüyle girişimci bakış ile benzerlik içerisindedir. Girişimci bakış ise işletmecilik değerlerini de içermektedir. Bunlar arasında en önemlileri verimlilik, etkililik, tasarruf ve girişimciliktir. Özellikle vakıf üniversiteleri açısından takip

---

⁵ Liberal veya özgür sanatlar eski dönemde gramer ve mantık dersleri ile başlayıp daha sonra aritmetik, geometri, müzik ve astronomiyi de içeren, erdem sahibi, etik ilkeleri olan ve genel kültür sahibi yurttaşlar oluşturma hedefine işaret etmektedir. Günümüzde ise sosyal ve beşerî bilimleri içeren, uzmanlaştırmadan ziyade genel bilgi vermeyi ve disiplinler arası çalışma imkânı vermeyi hedefleyen sisteme adımı vermektedir (Haidar; 2004'ten aktaran; Şener, 2015: 491).

edilebilecek bir strateji olarak görülmelidir. Bu bağlamda üniversiteler rekabetçi gücünü artırmak amacıyla stratejisini seçer. Liberal yaklaşımda olduğu gibi üniversitelerin, sanayi ve sivil toplum kuruluşları ile iş birlikleri özel önem kazanır. Hedef istihdam sadece kamu yönetimi değil, ulusal ve uluslararası tüm sektörlerdir (Şener, 2015, s. 490-491). Uzmanlığa dönük teknik yaklaşım ise daha çok devlet üniversiteleri için düşünülebilir. Bu yaklaşım içerisinde devlet üniversitelerinin birincil amaçları kamu görevlisi yetiştirmek olarak görülebilir. Kamu yönetimi öğretiminde ön plana çıkarılan değerlerin klasik kamu yönetimi değerleri olması beklenir; yasalık, tarafsızlık ve liyakat gibi. Bu stratejiyi benimseyen üniversitelerin kendisini araştırmadan ziyade eğitim üniversiteleri olarak konumlandırması beklenebilir. Evrensel yaklaşımın tersine esas amacı, işe girdikten sonra değil işe girmeden önce gerekli uzmanlık bilgisinin verilmesidir. Bu nedenle bölümdeki teorik bilginin dışında kamu kurumlarında pratik bilgi edinme yolları da yer almaktadır (Şener, 2015, s. 490-491).

Bu çalışmada, İngiltere'ye ait kabul edilen evrenselci/liberal yaklaşım ile Amerikancı girişimci yaklaşımları, taşıdıkları benzer özellikler nedeniyle Anglo-Amerikan gelenek olarak ele alınmıştır. Kıta Avrupası yaklaşımı da teknik uzmanlığa dayalı yaklaşımı ifade etmektedir. O halde, Batılı öğretim modelleri arasında temel bazı farklılıklar ortaya çıkmaktadır. İncelemenin temel ölçekleri olarak ele alınan bu farklılıklar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

	Kıta Avrupası Anlayışı	Anglo-Amerikan Anlayışı
Gelenek	Hukuk, Siyaset ve İdare	İşletme ve Kamu Politikası
Derslerin Niteliği	Teknik - Uzmanlaşmaya Yönelik	Temel Bilim Dersleri (Liberal Arts)
Hukuk	Yoğun	Az
Yönetim Felsefesi	İdare (Administration)	İşletme (Management)
Bitirme Tezi	Var	Yok
Zorunlu Ders	Çok	Az
Seçmeli Ders	Az	Çok
Dil	Fransızca - Almanca	İngilizce
Staj	Var	Yok
Toplam Ders Yüğü	Fazla	Düşük
Anabilim Dalı	Yaygın	Yok

Tablo 2. Kamu yönetimi öğretimi yaklaşımlarının özellikleri

Avrupa ve Amerikan öğretim modellerinde temel farklardan birisi *uzmanlaşmaya* bakış açısından kaynaklanmaktadır (Üsdiken, 2003, s. 38-40). Bu aşamada, ilk olarak, kamu yönetimi bölümlerinin "liberal arts"a (temel bilim derslerine) ve karşıtı sayılabilecek temel derslere ne kadar yer verdikleri incelenmiştir. Yani sosyal bilimler, matematik, insan bilimleri ve doğa bilimleri ile ilgili temel derslerin, bölüm müfredatlarında ne kadar yer aldıkları tespit edilmiştir. Bu bağlamda, temel bilim dersleri olarak; matematik, istatistik, sosyoloji, üniversite hayatı, uygarlık tarihi, insan hakları vb. dersler kabul edilmiştir. Uzmanlaşma dersleri ise daha çok Avrupa tipi modeline uygundur.

Meslek edindirme temelli bu dersler, daha çok pratiğe dönüktür. Bitirme tezi, staj, mesleki yabancı dil, araştırma yöntemleri, girişimcilik, proje yönetimi vb. dersler uzmanlaşma dersleri olarak ele alınmıştır. Bu tasnife göre bölümler arasındaki dağılım aşağıdaki gibidir.

	Klasik (Avrupa Temelli) Üniversiteler	Amerikan Modelli Üniversiteler	1981 Sonrası Devlet	1981 Sonrası Vakıf
Temel Bilim Dersleri	11	29,5	11,6	20,4
AKTS Ortalaması				
Uzmanlaşma Dersleri	6,76	0	8,9	3,4
AKTS Ortalaması				

Tablo 3. Temel Bilim Dersleri ve Uzmanlaşma Dersleri Ortalamaları

Ortaya çıkan bulgular göstermektedir ki; Amerikan tipi modelde *uzmanlaşma* dersine hiç yer yoktur. En fazla uzmanlaşmaya dönük eğitim veren bölümler 1981 sonrası kurulan devlet üniversiteleridir. Vakıf üniversitelerinde ise ciddi bir *temel bilim dersi yoğunluğu* göze çarpmaktadır. Klasik üniversiteler, temel bilim derslerine az yer vermekle beraber, uygulamalı uzmanlaşma derslerine de çok yer vermemiştir. Klasik Avrupa temelli bölümler için ortaya çıkan tablo melez bir görüntü sergilemektedir. Bu tablonun ortaya koyduğu bir diğer ilginç durum ise, 1980 sonrası kurulan devlet üniversitelerinin temel bilim derslerine, Avrupa temelli programlar kadar yer verirken, aynı anda, uzmanlaşma derslerine Avrupa temelli programlara göre daha fazla yer vermesidir. Bu durum, bu bölümlerin, öğrencilerini devlette memuriyet sınavlarına hazırlama güdülerinin diğer tüm bölümlerden daha fazla olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Uzmanlaşma ve mesleki yeterliliği sağlamanın önemli bir yolu da *bitirme tezi* uygulamasıdır. Bazı bölümlerde lisans tezi olarak da geçen bu uygulama, Kıtası Avrupası modeline aittir. Bitirme teziyle ilgili programlar incelendiğinde ortaya çıkan bulgular bir kez daha göstermiştir ki, ODTÜ Amerikancı modele bağlılığını bitirme tezi konusunda da korumaktadır. Bitirme tezi dersine yer vermemiştir. Vakıf üniversiteleri de aynı şekilde bitirme tezi uygulamasına önem vermemektedir. Burada ilginç olan Avrupa temelli klasik üniversitelerde yer alan bölümlerde de mezuniyet tezi uygulamasının yer almamasıdır. Öte yandan 1981 sonrası kurulan devlet üniversiteleri de genelde bitirme tezi uygulamasına sahip değildir. Sadece 9 bölümde bu uygulama vardır. Bu durum, bir dönem kurumsallaşmış olan bitirme tezi uygulamasının değişime uğrayarak

yok olmaya başladığının bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Bu sonuç, kurumsal melezleşme ile ilgili bir veri olarak ortaya ifade edilebilir.

Daha sonra, Kıta Avrupası geleneğinin kamu yönetimi öğretimini üzerine kurduğu siyaset ve hukuk konularını içeren dersler ve Amerikan tipi işletmecilik derslerinin kredi sayıları ve ortalaması hesaplanmıştır. Bu durumda Amerikancı çizgi *etkililik (işletmecilik)*, Avrupalı çizgi ise *hukuk ve siyaset* temelli derslere ağırlık vermesi beklenmektedir. Etkililik dersleri; muhasebe, girişimcilik, üretim yönetimi, pazarlama, halkla ilişkiler, finansman, yeni kamu işletmeciliği gibi dersleri içermektedir. Hukuk ve siyaset dersleri ise söz konusu alanlarla ilgili tüm dersleri kapsamaktadır. Buna göre ortaya çıkan tablo aşağıdaki gibidir:

	Klasik (Avrupa Temelli) Üniversiteler	Amerikan Modelli Üniversiteler	1981 Sonrası Devlet	1981 Sonrası Vakıf
Etkililik Kredi Ortalaması	2,25	0	8,9	1,2
Hukukilik Kredi Ortalaması	35	18	32,47	22,2
Siyaset Kredi Ortalaması	35	42	33,31	63

Tablo 4. Etkililik ve siyaset-hukukilik dersleri ortalamaları

Yukarıdaki tablodan da anlaşıldığı üzere vakıf üniversitelerinde ve 1981 sonrası kurulan devlet üniversitelerinde siyaset ve hukuk dersleri daha yoğun gözükmemektedir. Avrupa temelli üniversitelerde çok fazla etkililik dersi yoktur. Devlet üniversiteleri ise etkililik derslerine önem vermektedir. Amerikan tipi modelde ise etkililik derslerine hiç yer verilmemiştir. Vakıf üniversiteleri de aynı şekilde işletmecilik/etkililik derslerine az yer vermiştir. Özellikle Amerikan modeli ODTÜ'de hiç etkililik dersinin yer almaması ilginçtir. Öte yandan hukuk ve siyaset, tüm programlarda güçlüdür. Özellikle vakıf üniversiteleri siyaset derslerine ağırlık vermektedir. Amerikan model hukuka daha az yer verirken siyaset derslerine ağırlık vermektedir. Klasik üniversitelerde ve devlet üniversitelerinde yer alan bölümlerin hukuk ve siyaset derslerine verdiği önem eşit düzeyde sayılabilir.

Yine aynı bağlamda, bir diğer değişken olarak, bölümlerdeki *zorunlu ve seçmeli ders* sayı ve oranları da incelenmiştir. Buna göre ortaya çıkan tablo şu şekildedir:

	Klasik (Avrupa Temelli) Üniversiteler	Amerikan Modelli Üniversiteler	1981 Sonrası Devlet	1981 Sonrası Vakıf
Ders Sayısı	56,25	44	57,06	46,4
Zorunlu Akts	195,5	156	186,2	161,6

Tablo 5. Zorunlu ve seçmeli ders oranları

Beklendiği üzere, Amerikan modeli ODTÜ'de ders sayısı oldukça az, seçmeli ders kredisi ise yüksektir. Aynı tablo, vakıf üniversitelerinde de göze çarpmaktadır. Klasik Avrupa temelli üniversitelerde yer alan bölümlerde ise ders sayısı diğer modellere göre daha fazladır. Yine aynı programlarda, aynı şekilde zorunlu ders oranı da yüksek gözükmektedir. Devlet üniversiteleri yine aynı şekilde klasik üniversite bölümlerine yakın görüntüler vermektedir. En düşük ders sayısı, 43 ders ile Bilkent Üniversitesi'nde; en fazla ders sayısı ise 80 ders ile Trakya Üniversitesi'nde bulunmaktadır. En fazla seçmeli ders 120 AKTS ile yine Bilkent Üniversitesi'ne aitken, en az seçmeli ders 27 kredi ile Ankara Üniversitesi'ndedir. Bu tablo Ankara Üniversitesi'nin Kıta Avrupası kurumsal modeline bağlılığını gösteren verilerden birisidir.

Avrupa ve Amerikan eğitim modelleri arasındaki temel farklardan bir diğeri de *anabilim dalı (kursü)* oluşumudur (Üsdiken, 2003, s. 99). Amerikan tipi örgütlenmede kursü veya anabilim dalı yoktur. Bunun yerine ilgi alanına göre bölümlendirme yapılmaktadır. Avrupa modelinde ise anabilim dalına örgütlenme yaygındır. Bu doğrultuda, bu bölümde, anabilim dalı örgütlenmesinin olup olmadığı ve buna bağlı olarak programlar arasındaki farklar incelenmiştir. İnceleme sonucu anlaşılmıştır ki anabilim dalı üzerinden örgütlenme vakıf ve Amerikan üniversitelerinde yoktur. Bu bölümler daha çok çalışma ve ilgi alanları üzerinden uzmanlaşmaya gitmektedir. Devlet üniversiteleri ve klasik üniversitelerde yer alan bölümler ise anabilim dalına göre örgütlenmektedir. Bunların neredeyse tamamı Yönetim Bilimleri, Kentleşme ve Çevre Sorunları, Siyaset ve Sosyal Bilimler ile Hukuk Bilimleri adı altında 4 adet anabilim dalına sahiptir. Ortaya çıkan tablo, devlet üniversitelerindeki lisans bölümlerinin birer örgüt olarak Kıta Avrupası ve Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi eğilimli kurumsal hafızalarına sahip çıktıklarını bir kez daha göstermektedir. Yine aynı şekilde ODTÜ kurumsal hafızasına sahip çıkmaktadır. Vakıf üniversiteleri ise bu konuda Anglo Amerikan çizgiye yakınsamaktadır.

Çalışmada bir diğer önemli değişken olarak belirlenen bölümlerin *öğretim dili*, bölümünü içeriği ve puanına göre değişmektedir. Amerikan ve Avrupa modeli ayırında ise ilk model için İngilizce, ikinci model için Fransızca ve Almanca'nın olması muhtemeldir. Veriler değerlendirildiğinde ortaya çıkan bulgular göstermektedir ki, yine vakıf üniversiteleri ve ODTÜ Amerikancı çizgiye yakın durmaktadır. Bu bölümlerde öğretim, ODTÜ tümüyle İngilizce,

vakıf üniversitelerinde büyük oranda ya İngilizce ya da İngilizce-Türkçe karma yapılmaktadır. Sadece Zirve Üniversitesi Türkçe eğitim vermektedir. Öte yandan Avrupa temelli klasik üniversitelerde yer alan programlar, Türkçe veya İngilizce-Türkçe karma öğretim yaparken, Marmara Üniversitesi kurumsal tarihi altyapısını korumakta ve öğretimine Fransızca vermektedir. 1981 sonrası kurulan devlet üniversitelerinin çoğu Türkçe eğitim vermektedir.

Bölümlerin kurumsal çevresindeki en güçlü benzeşme aktörü yasal bir amir konumunda bulunan *YÖK*'tür. Ömürgönülşen (2004, s. 31), *YÖK* ile birlikte kamu yönetimi yapan yükseköğretim kurumlarında bir standartlaşma dönemi olduğunu iddia etmektedir. *YÖK*'ün 1981 yılında kamu yönetimi programlarına gönderdiği zorunlu müfredat, benzeşme sürecinde önemli bir yer tutmaktadır.

1981 yılında, *YÖK*, geçmiş dönemlerde üniversitelerde yaşanan siyasi çatışmaların önüne geçmek ve denetimi arttırmak için tüm lisans programlarına ortak zorunlu bir müfredat yollamıştır. Söz konusu müfredatın, güncel kamu yönetimi lisans programlarını halen etkileyip etkilemediğini incelemek için bu müfredatta yer alan dersler ana hatlarıyla toplam 9 kategoriye ayrılmıştır. Bu ders kategorileri aşağıdaki gibidir;

- Hukuk
- Kentleşme ve Çevre Sorunları
- Siyaset
- İktisat
- Yönetim
- Maliye
- İşletme
- Diğer
- Ortak Zorunlu

Bu müfredatta yer alan derslerin müfredat içindeki oransal dağılımı aşağıdaki gibidir.

	TEM. BİL.	UZM.	YÖN.	KENT.	HUK.	SİY.	İŞL.	MAL.	İKT.	DĞR	ORT. ZOR.
YÖK	16	4	28	0	24	28	0	8	24	4	32

Tablo 6. *YÖK* Zorunlu Müfredat Ders Dağılımı

2016 yılında kamu yönetimi bölümlerinde verilen derslerin aynı kategori üzerinden oransal dağılımı ise aşağıdaki gibidir.

	Klasik (Avrupa Temelli) Üniversiteler	Amerikan Modelli Üniversiteler	1981 Sonrası Devlet	1981 Sonrası Vakf	YÖK Müfredatı
SİYASET Kredi Ortalaması	34,75	42	33,65	63	28
HUKUK Kredi Ortalaması	35	18	32,65	22,2	24
İŞLETME Kredi Ortalaması	2,25	0	8,2	1,2	0
YÖNETİM Kredi Ortalaması	35,25	30	31,65	20,6	28
İKTİSAT Kredi Ortalaması	21,5	16	11,9	13,3	24
MALİYE Kredi Ortalaması	4,75	0	7,2	3	8
KENTLEŞME Kredi Ortalaması	6,5	0	10,51	1,4	0
DİĞER Kredi Ortalaması	12,75	0	8,68	17,7	4
ORTAK ZORUNLU Kredi Ortalaması	12,75	13	14,07	13,8	32

Tablo 7. Kamu Yönetimi Bölümlerinde Verilen Derslerin Güncel Dağılımı

Tablolardan anlaşılmaktadır ki, kamu yönetimi lisans öğretimi ister klasik modellen ister Amerikan temelli ister devlet üniversitesi veya vakıf üniversitesi olsun *üç temel sacayağı* üzerine kurulmuştur. Bunlar sırasıyla *siyaset, yönetim ve hukuktur*. Vakıf üniversiteleri, işletme, maliye ve kentleşme dallarına ait derslere az yer vermektedir. Amerikan modellen ODTÜ'de siyaset ve yönetim dersleri güçlü sayılmaktadır. Öte yandan Amerikancı çizgideki ODTÜ'de işletme derslerine yer verilmemesi ilginç bir bulgudur. Klasik temelli üniversitelerdeki bölümlerde iktisat dersleri, diğer bölümlere göre hala etkilidir. Hukuk, siyaset ve yönetim dersleri dengeli bir biçimde hala baskındır. Bu programlarda, işletme dersleri ise kendisine fazla yer bulamamaktadır. Öte yandan o dönemde iktisat derslerinin daha yoğun olduğu göze çarpmaktadır. İşletme ve kentleşme derslerinde ise bugüne kadar bir artış olduğu gözlenmektedir. Ortak zorunlu derslerde ise bütün modeller aynı davranmaktadır. Bu durum, zorlayıcı eş biçimleşme açısından değerli bir bulgu olarak yorumlanabilir. Buna rağmen, ortak zorunlu derslerin yoğunluğundaki azalma, YÖK'ün zorunlu müfredatı ile ilgili önemli bir değişim olarak sayılabilir. YÖK'ün zorunlu müfredat benzeri

uygulamaları dışında yasalar yoluyla da eş biçimliliğe neden olduğu bilinmektedir. Örgütlenme biçimleri, öğretim süreleri, diploma koşulları, atama kriterleri, ortak zorunlu dersler gibi konular YÖK'ün örgütleri biçimsel bağlamda eş biçimli yaptığı alanlardır.

Öte yandan, bölümlerin *Bologna Süreci* aracılığıyla yasal zorunluluklar nedeniyle benzeşmesi de ayrı bir önemli benzeşme alanı olarak dikkat çekmektedir. Etkinliği ve varlığı giderek daha çok hissedilen bu süreç, tüm üniversiteleri ve eğitim programlarını etkilediği gibi kamu yönetimi lisans öğretimi alanını da etkilemektedir. Yükseköğretim Kurulu, Bologna Süreci'ni yükseköğretim sisteminin yeniden yapılanması için uygun bir araç olarak değerlendirmekte ve yükseköğretim kurumlarının uluslararası düzeyde görünürlüğünü, tanınırlığını, kalitesini artırmak için çalışmalarını sürdürdüğünü ifade etmektedir. (www.yok.gov.tr) Bologna Süreci mesleki bir benzeşme olduğu kadar zorlayıcı bir baskı süreci olarak da ifade edilebilir. Avrupa Kredi Transfer Sistemi (AKTS), Bologna Sürecinin hedeflerinden biri olarak Türk yükseköğretim kurumları için yeni bir kavramdır. Türkiye'deki kredi sistemi ders saatlerine göre düzenlenmektedir ve AKTS'nin temelinde yatan dersler dışındaki iş yükünü içermemektedir. Ayrıca bu şekilde uygulanan kredi sistemi Avrupa Yükseköğretim Alanı'ndaki olağan iş yükünden çok daha fazla olduğundan AKTS sürece uyum sağlayabilmek amacıyla ayrıca bir kredi sistemi olarak uygulanmaktadır. Bu durum da bölümler arası yapısal ve aynı zamanda mesleki bir eş biçimliliğe neden olmaktadır. Yalnızca müfredatın değil, diğer tüm ders ve bölüm içeriği ile ilgili bilgilerin AKTS paketleri halinde hazırlanması da yapısal eş biçimliliğe neden olmaktadır. Bütün bölümler en az 240 AKTS kredisi ders vermek zorunda ve kendilerini tanıtan bilgileri internete koymak durumundadır. Bu durum kendisini tanıtmayı bile belli bir format altına almaktadır. Bu durum da bölümleri benzeştirmektedir.

Kurumsal kuramın varsayımları etrafından şekillenen bu çalışmada ortaya çıkan tüm bulgular göstermektedir ki; tüm bu kurumlar, kuruluşlar, süreçler, aktörler, girişimciler ve uygulamalar bölümlerin birbirine benzer hale gelmesinde veya melez olmalarında önemli rol oynamaktadır.

Sonuç

Çalışmada ortaya çıkan bulgular bazı durumları ortaya koymaktadır. Öncelikle bölümler, belirsizliği gidermek, meşru kabul edilmek ve hayatta kalabilmek için bazı davranışlarda bulunmaktadır. Bunların başında devlet eli ve yasalar aracılığıyla uygulanan baskılara uyum gösterme davranışı gelmektedir. Tarihi süreçte, Türkiye'de kamu yönetimi bölümlerinin devlet eliyle zorlayıcı bir biçimde eş biçimli hale getirildiği üç kırılma dönemi vardır. Bunlardan birincisi 1933'te yapılan düzenlemelerle üniversite örgütlenmesinin ortaya çıkması, ikincisi 1980 sonrası fakülte oluşumunun yerleştirilmesi ve akabinde dayatılan zorunlu müfredat, sonuncusu ise son dönemde hayata geçirilen Bologna Sürecidir. Bu süreçler yapısal olarak, kamu yönetimi bölümlerini eş biçimli hale getirmiştir. Bölümler arası benzeşme noktalardan

birisi de yapıya dair yani örgüt biçimine aittir. Bu durum mevzuattan kaynaklanmaktadır. YÖK, koyduğu kurullarla, biçimsel anlamda bölümleri eş biçimli hale getiren en baskın aktördür. Bütün bölümlerde öğretim, 8'er dönem olmak üzere 4'er yıl yapılmaktadır. Bologna süreci nedeniyle 240 AKTS uygulamasından sonra bölümler arası toplam müfredat kredisinde anlamlı bir farklılık yoktur. Hatta çoğu minimum olan 240 AKTS'yi tüm bölümler toplam müfredata tam 240 olarak eşitlemektedir. Bir diğer yapısal benzeşme ise AKTS bilgi paketlerinin oluşturulması ve bölümlerin, derslerin ve diğer bilgilerin bir paket halinde internetten sunulmasıdır.

Bölümler arası benzeşen yapısal bir diğer nokta ise anabilim dallarıdır. Türkiye'de kamu yönetimi lisans bölümleri arasında anabilim dalılaşma veya diğer adıyla kürsüleşme yaygındır. Bu örgütlenme tipinde en çok rastlanan anabilim dalları; Siyaset ve Sosyal Bilimler, Yönetim Bilimleri, Hukuk Bilimleri ve Kentleşme ve Çevre Sorunlarıdır. Vakıf ve Amerikan üniversitelerinde kürsüleşme yoktur. Öte yandan, bölümler arasında öğretim dili açısından da bir benzeşme mevcuttur. Avrupa modeline sahip üniversiteler ve devlet üniversitelerinde, bir tek Marmara Üniversitesi'nde verilen Fransızca öğretim dışında, büyük oranda dersler Türkçe verilmektedir. 1981 sonrası devlet üniversitesi bölümleri, büyük ölçüde Türkçe eğitim vermeye devam etmektedir. Amerikan modeline sahip ODTÜ'de ise İngilizce eğitim verilmektedir. Vakıf üniversiteleri de ağırlıklı olarak İngilizce eğitim vermektedir.

Bölümler, Avrupa ve Amerika kurumsal mantık olarak gördükleri Batılı öğretim modellerinden beklenen temel özellikleri büyük oranda göstermiştir. Bazı durumlarda ise kurumsal mantıklar arasında bir çelişki ve melezlenme görülmektedir. Bu durum, belirsizliği gidermek ve meşruiyeti sağlamak adına yapılan öykünme eylemleri olarak gösterilebilir. Örneğin, bölümler zorunlu ve seçmeli ders seçimlerinde kurumsal mantıklarına uygun hareket etmiştir. Öte yandan ise Amerikan ve Kıta Avrupası modeline dayalı programlarda ve vakıf üniversitesi programlarında, mezuniyet veya bitirme tezi uygulamasının olmamasıdır. Bütün bitirme tezi olan bölümler devlet üniversiteleri arasındadır. Yine uzman yetiştirme amaçlı zorunlu staj uygulaması programların hiçbirinde uygulanmamaktadır. Tüm bu bulgulara göre hem bir eş biçimlilişmeden hem de bir farklılaşmadan bahsedilebilir. Bu durum, programların kurumsal mantıklarını koruduklarına yönelik bir diğer veri olarak kabul edilebilir.

Türkiye'de öğretim yapan kamu yönetimi lisans bölümleri arasındaki örgütsel alanda; Batılı eğitim modellerine öykünmek ve onları adeta birer hafıza gibi kurumsal mantık olarak korumaya çalışma eylemi yaygın bir davranış olarak gözükmektedir. Örgütler, kurumsal mantıkları ve geçmişe bağlılıklarını korumaktadır. ODTÜ Anglo Amerikancı geleneğe, 1981 öncesi kurulan devlet üniversiteleri Kıta Avrupası geleneğine, 1981 sonrası kurulan devlet üniversiteleri ve vakıf üniversiteleri ise Amerikancı ve Avrupa temelli modellerin kurumsal baskısı karşısında her ikisine de benzeyerek tavır almıştır. Sonuç olarak, örgütlerin sorunlar karşısında karşılaştıkları kurumsal çevreye uyum sırasında melez bir görüntü sergileyebilecekleri iddiası, bu çalışmada

kendisine yer bulmaktadır. Kurumsal mantıkları sayesinde örgütlerin çeşitli kurumsal çevrelere aynı anda uyum sağlayabildiği anlaşılmaktadır.

Bu çalışmalarının sonuçları bazı fikirleri de beraberinde getirmiştir. Örneğin, kurumsal kuramın tezleri doğrultusunda üretilen bu çalışmanın temel sorularına diğer örgüt kuramları temelinde bakmak ilginç olabilir. Buna ek olarak, melezleşmenin ortaya çıkması, bu çalışmada yapılanın aksine makro düzeyde değil mikro düzeyde incelenerek daha derinlemesine bir analize tabi tutulabilir. Öte yandan, bu çalışma çerçevesinde teknik çevre aktörü olarak kabul edilen Kamu Personeli Seçme Sınavı (KPSS)'nin bölümler üzerindeki etkisi ayrı bir çalışmanın konusunu teşkil edebilir. Mülakat yapılan öğretim üyelerinin tecrübe ve birikimine belli bir süre sonra sahip olan eski ve yeni nesil öğretim üyeleri ile yapılan mülakatlar, karşılaştırma yapabilmeye adına katkı sağlayabilir.

Özetle söylemek gerekirse, çalışmada ortaya çıkan bulgular göstermiştir ki, Türkiye'de öğretim yapan kamu yönetimi bölümleri, *devlet yani YÖK* eliyle zorlayıcı kurumsal çevre baskısı nedeniyle yapısal eş biçimli hale gelmiştir. Ayrıca, yüzyıllardır devam eden *Batılılaşma* sürecinin son unsuru olarak göze çarpan Bologna sürecinin kamu yönetimi lisans bölümlerini yine yapısal bir benzerliğe neden olduğu açıktır. Öte yandan söz konusu bölümlerin *Kıta Avrupası ve Amerikan* yaklaşımlı iki temel eğitim modellerini birer kurumsal mantık olarak içselleştirdiği gözükmemektedir. Türkiye'deki kamu yönetimi temelli öğretim yapan lisans bölümleri, kurumsal çevreden gelen baskılara biçimsel olarak zorunlu uysalar da kurumsal mantık olarak benimsedikleri Batılı eğitim modellerine ait özellikleri korumakta olduğu ve bu bağlamda melez ve çoğulcu bir görünüm sergilediği anlaşılmaktadır. Devlet baskısı aracılığıyla, Amerikancı modelin ister istemez yapısal olarak Kıta Avrupası modeline yakınsadığı söylenebilir. Böylelikle, bu çalışma, kurumsal kuramın ortaya attığı, devlet eliyle oluşan zorlayıcı, model örgütleri taklit ederek öykünmeciliğe dönüşen eş biçimlilik iddialarını desteklemektedir. Öte yandan, aynı zamanda, kurumsal kuramın son dönem çalışmalarındaki ortaya atılan, kurumsal mantıkların korunduğu ve bu sayede örgütler arası bir melezleşme, çeşitlilik olduğu iddiasına yönelik varsayımlarını destekleyen sonuçları da destekleyen veriler ortaya konmuştur.

KAYNAKÇA

ALTUNOK, M. (2012). *Türkiye'de kamu yönetimi düşüncesi: tarihsel ve disiplinler bağımlılık*, Ankara: Gazi Kitabevi.

ÇAKAR, M. ve DANIŞMAN, A. (2012). *Kurumsal kuram*. C. Sözen ve N. Basım (Editörler). *Örgüt Kuramları*. İstanbul: Beta Yayınevi.

DIMAGGIO, P. J. (1988). *Interest and agency in institutional theory*. In L. G. Zucker (Ed.), *Institutional patterns and organizations*. Cambridge, Mass: Ballinger, 3-22.

DIMAGGIO, P. J. and POWELL, W.W. (1983). *Iron cage revisited: institutional isomorphism and collective rationality in organizational fields*. *American Sociological Review*, 48, 147-160.

DIMAGGIO, P. J. and POWELL, W.W. (1991). *The new institutionalism in organizational analysis*. Chicago: University of Chicago Press.

EREL, D. (2002). *Kurumsal çevre-örgüt ilişkileri: Türkiye'deki sanayi işletmelerinde ISO 9000 serisi kalite güvence sistemi uygulamaları örneği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

FRIEDLAND, R. ve ALFORD, R. R. (1991). *Bringing society back in: symbols, practices and institutional contradictions*. İç. W.W. Powell and P. J. Di Maggio (Eds.), *The new institutionalism in organizational analysis*. Chicago: University of Chicago Press, 232-263.

LAWRENCE, T. B. and SUDDABY, R. (2006). *Institutions and institutional work*. In S. Clegg, C. Hardy, T. B. Lawrence & W. R. Nord (Eds.), *Handbook of Organization Studies*. London, Sage Publications.

MEYER, J. W. and ROWAN, B. (1977). *Institutionalized organizations: formal structure as myth and ceremony*. *American Journal of Sociology*, 83, 340-363.

OLIVER, C. (1991). *Strategic responses to institutional processes*. *Academy of Management Review*, (16), 145-179.

ÖMÜRGÖNÜLŞEN, U. (2004). Türkiye'de lisans düzeyinde kamu yönetimi öğretiminin kurumsal gelişimi ve sorunları. s. 27-83. İç. M. K. Öktem ve U. Ömürgönülşen, (Editörler). *Kamu yönetimi: gelişimi ve güncel sorunları*. Ankara: İmaj Yayınevi

ÖZEN, Ş. (2007). *Yeni kurumsal kuram: örgütleri çözümlemeye yeni ufuklar yeni sorunlar*. (s. 237-330) içinde, A. S. Sargut ve Ş. Özen (Editörler). *Örgüt Kuramları*. Ankara: İmge Kitabevi,

POLAT, Tamer ve SEYMEYEN AYTEMİZ, Oya. (2006) *Yönetim ve örgüt düşüncesinde kurumsalcılık, yeni kurumsalcılık ve kurumsal eşbiçimlilik*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 16, Sayı: 1 (223-254).

ŞENER, H. E. (2015). *Kamu yönetimi eğitiminde alternatif stratejiler*. İç. B.Parlak, M. Okçu ve E. Akman (Ed.) *Kamu yönetimi eğitimi: geçmişten geleceğe küresel ve ulusal perspektifler*, İstanbul: Ekin Yayınevi.

THORNTON, P. H. and OCASIO, W. (2008). *Institutional logics*. In R.Greenwood, C. Oliver, R. Suddaby, & K. Sahlin (Eds.), *The sage handbook of organizational institutionalism* (pp. 1- 46). Los Angeles: Sage Publications.

Türk Dil Kurumu Sözlüğü (TDK). Erişim Tarihi: (18.08.2015).
<http://www.tdk.gov.tr>

TÜRKKAHARAMAN, M. (2009). *Teorik ve fonksiyonel açıdan toplumsal kurumlar ve kurumlar arası ilişkiler*. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 14(2), 25-46.

ÜSDİKEN, B. (2003). *Plurality in institutional environments and educational content: the undergraduate business degree in Turkey*. In R.P. Amdam, R. Kvalshaugen and E. Larsen (Eds.), *Inside the Business Schools: The*

Content of European Business Education. Liber: Copenhagen Business School Press, pp. 87-109.

ÜSDİKEN, B. ve ÇETİN, D. (1999). *Türkiye'de akademik dünyanın yönetme işine yaklaşımında 1950'li yıllarla birlikte ne değişti? Amme idaresi Dergisi*, 32(4),47-65.

Yükseköğretim Kurulu (YÖK). Erişim Tarihi: (15.01.2016).

www.yok.gov.tr

Summary

According to institutional theory, organizations become uniform to adapt to the pressures coming from the institutional environment in order to provide legitimacy and eliminate uncertainty. Legislations, professional patterns, legitimacy towards uncertainty and model large organizations constitutes the environment formed by the institutions within the organizational field. Responses to institutional pressure can sometimes be different from getting similar. The organizations can show different responses to the pressures coming from the institutional environment; it can compromise, avoid, refuse or transform them.

In this study, the responses to pressures coming from their institutional environment were analyzed which is given by the public administration degree programs in Turkey. When choosing a sample group, it has cared that there are enough examples and characteristics which reflect the whole universe. Since departments, which don't have graduates yet, aren't consistent and current, they have been excluded. The second programmes of instruction in the same department have been taken out. Programmes that take place in the same department at private universities but have been opened according to different scholarship criteria have been taken out. Programmes that take place abroad have been taken out. 'Political Science' or 'Political Science and International Relations' departments have been excluded. Distance education programmes have been taken out because they have different teaching methods.

So, departments of 5 private universities and 43 public universities in total have taken place in the research. Four basic department types have been determined to examine the departments. Firstly, these undergraduate departments have been classified according to a basic historical process. This historical milestone is the year 1981 when YÖK (Turkish Council of High Education) was established. Thus, the first classification has been regarded as established programmes before and after 1981. Thus, the first classification has been regarded as established programmes before and after 1981. Following departments that are subjected to different historical discrimination are divided into two parts in itself. Undergraduate departments that were established before 1981 split in half as the department of universities which were established classical Europe model and American model. Departments that were established after 1981 have been classified as state and private universities.

Then, we have studied about the other organizational reactions with compulsive, empirical and normative isomorphism processes by the help of some variables such as the language of education, department, Bologna Process, graduation dissertation, compulsory internship and the effect of YÖK. Departments tend to adjust the pressure which is applied by the government and laws. One of the resemblance topics of departments is about the structure and belongs to organization form. This situation originates from legislation. YÖK is the most dominant actor who shapes the departments as uniformed by the rules it has established. By the way, having a special department for public administration departments of universities in Turkey is very common. Private or American Universities do not have special departments. On the other hand, there is a resemblance of the language of educations between departments. Except for Marmara University, which uses French as a language of education, universities which have the European model and public universities mostly use Turkish as a language of education. The departments of public universities have mostly been giving education in Turkish since 1981. ODTÜ which has an American education model uses English as a language of education. On the other hand, the study also presents the data which supports the idea which recently claims that institutional logic is preserved and by this way an isomorphism and a variation occurs in inter-organizational relations.

The results of the study show that public administration departments in Turkey have become structurally uniform because of compelling corporate environmental pressure by the government and YÖK. It is also obvious that Bologna Process, which is seen as the last element of the westernization process that has been going on for centuries, causes a structural resemblance for public administration departments at universities. On the other hand, European and American education models seem to be internalized as a corporate logic by abovementioned departments. Although public administration departments at universities in Turkey obey the compelling environmental pressure structurally, they try to protect the features, which belongs to Western education model, and it is understood that they have a hybrid and pluralistic appearance. By this way, this study promotes the idea of uniformity, by imitating the coercive model organizations formed by the state, revealed by the institutional theory.

Sürdürülebilir Otel Paradigmasının, Turizm İşletmelerinde Uygulanabilirliği Üzerine Bir Araştırma

Nil KONYALILAR*

Öz

Bu yazının amacı, turizm işletmelerinde sürdürülebilir otel paradigmasının uygulanabilirliğini araştırmaktır. Çevre bilincinin hızla arttığı ve rekabetin gittikçe daha da zorlaştığı turizm pazarında sürdürülebilirliğin sürdürülebilirliği, turizm bilinci artırıcı işletmeler açısından önemli faydalar sağlayabilir. Çalışmanın evrenini Kocaeli Kartepe'de faaliyet gösteren 9 otelde çalışan 530 kişi oluşturuyor. Bu nedenle, örnek hesaplama tablosuna göre 345 kişi olarak belirlenmiştir. Çalışmaya katılanlardan elde edilen veriler için Sürdürülebilir Otel Paradigması Ölçeği ve Sürdürülebilirlik Uygulanabilirlik Ölçeği kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda, çalışanların yaş değişkenlerinin, sürdürülebilirlik sağlanması açısından hizmet içi ve okul dışı eğitimlerin çevre üzerindeki artışına istatistiksel olarak etkisi olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, eğitimdeki artış ve çevre kirliliğinin yokluğu arasında da pozitif bir ilişki bulunmuştur. Tüketicilerin ihtiyaçlarının karşılanması ve çevre kirliliğinin önlenmesi için çevre koruma alanında teşvik edilmesi arasında bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik, Sürdürülebilir Otel, Ekolojik Denge, Çevre Duyarlılığı, Turizm İşletmeleri

An Investigation on the Applicability of the Sustainable Hotel Paradigm in Tourism Businesses

Abstract

The purpose of this article is to investigate the applicability of the sustainable hotel paradigm in tourism businesses. The successful continuity of sustainability and awareness raising of employees in the tourism market where environmental awareness is increasing rapidly and competition is becoming more and more difficult will provide significant benefits in terms of businesses. The universe of the work consists of 530 people working in 9 hotels operating in Kocaeli, Kartepe. Therefore, according to the sample of calculation table, 345 people have formed. The "Sustainable Hotel Paradigm Scale" and the "Sustainability Applicability Scale" used for the data will be obtained from participants in the study. As a result of the analyzes made, it was determined that the

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş/Received: 26.04.2017

Kabul/Accepted: 17.01.2018

DOI: <http://dx.doi.org/10.17336/igusb.308247>

* Doktora Öğr., İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Programı, İstanbul, Türkiye, E-posta: nkonyalilar@hotmail.com **ORCID ID** <https://orcid.org/0000-0002-7310-7779>

age variability of employees is statistically effecting on ensuring sustainability, the environment, increasing in-service and external training. Additionally, a positive relationship was found between increasing education and absence of environmental pollution. It has been determined that there is a relationship between the encouragement of consumers in the area of environmental protection while meeting their needs and the prevention of environmental pollution.

Keywords: Sustainability, Sustainable Hotel, Ecological Balance, Environmental Responsibility, Tourism Businesses

Giriş

Çevreye duyarlı, müşteri memnuniyetini esas alan turizm işletmeleri, çalışanlarının vasıflı ve hizmetlerinin kaliteli olması durumunda varlıklarını sürdürebilmekte ve rekabette başarı sağlayabilmektedirler. Turizm sektörü, sürekli olarak önemli gelişmeler gösteren ve ülke ekonomilerinin lokomotifi haline gelen bir yapıya sahiptir. Çevreyle sürekli etkileşim içinde olan turizm endüstrisi, kültürel zenginliklerin korunması ile gelişebilecektir. Çevreye duyarlı tüketicilerin artması, çevre bilincinin yaygınlaşmasına ve turizm sektörünün de çevreye karşı duyarlılığının artmasına neden olmaktadır. Sürdürülebilir bir turizm ve rekabet edebilir bir hizmet kalitesini sağlayabilmek için çalışanların eğitimi ve bireylerin çevre duyarlılığının artırılmasının önemi oldukça fazladır.

İşletmelerde, önce uygun olan personelin seçimi, işe alınma aşamasının tamamlanması ve sonrasında işin benimsemesinin akabinde personelin eğitilmesi aşamasına gelinmektedir. Eğitimi, personelin tanımlanmış işi yapmak üzere nitelik ve bilgisini artırmak için uygulanan sistemlerin bütünü olarak tanımlamak mümkündür. İyi hazırlanmış bir eğitim programı, hem personele hem de işletmeye faydalar sağlamaktadır. Eğitim programı hazırlanırken, gerçek ihtiyacı karşılayabilmesi için, belirli görevde ve ilgili işkollarında çalışan personelin de katkısının sağlanması gereklidir. Personel gerçekten faydalanacağı eğitim programlarına katılmayı arzu etmektedir. Eğitim, personelin yapmakta olduğu işini daha iyi yapmasına ve üst unvana terfi ederek, kariyerini geliştirmesine imkân sağlamaktadır. Eğitim programlarının ve faaliyetlerin yoğun şekilde düzenlendiği, bilgi paylaşımlarının yapıldığı işletmeler, personel için bir çeşit okul görevi de görmektedir (Ertürk, 2006: 291).

Modern ve karmaşık bir iş çevresinde, çalışanların eğitimi ve gelişimi; değişimler gösteren iş dünyasında rekabet avantajı sağlayabilmek için ana konulardan birisidir. Eğitim ve kişisel gelişim, çalışanlar ve işletme için önemli faydalar sağlamaktadır (Falola and Osibanjo, 2014: 166).

"Sürdürülebilir Otel" denilen veya başka bir ifadeyle yeşil otel olarak adlandırılan kavram, daha az enerji ve su tüketen, CO2 emisyonları azaltılmış, küresel iklim değişikliği tehlikesine karşı bilinçli, gıda güvenliği, kuraklık ve çevre kirliliği bilinci ile doğa ile ilişkisini doğru tanımlamış, bu nedenle ekolojik

İlkelere uygun çevre dostu yerel ve geri dönüştürülebilir malzemeler ile inşa edilmiş, toplum sağlığına önemli katkı sağlayan ve böylece yatırımcısının sosyal ve çevresel sorumluluğunu belgeleyen otel anlamına gelmektedir. "Sürdürülebilir Otel" kavramı, giderek daha fazla bilinirliği artarak yaygınlaşmaktadır. Gerek butik oteller gerekse de dünya çapında tanınmış otel zincirleri, otel tasarımı ve işletmesinde değişiklikler yapmışlardır. Sayıları giderek artan yeşil otellerden bir kısmı, bünyesinde hiçbir şekilde elektronik alet barındırmayı tercih etmezken, bazıları sadece müşteriler istediği zaman havlu ve çarşafı değiştirerek tasarruf sağlamaya çalışmaktadırlar. Ancak globalleşen dünyada turistik tesisler için en doğru çözüm tüm yeni teknolojileri kullanarak, tasarımdan planlamaya, uygulamadan malzemeye uzanan tüm aşamalarda ekolojik ilkelere uygun, doğa dostu uygulamaları temel alarak toplam karbon ayak izini ve su tüketimini azaltabilmek olmalıdır (Canbay, 2012: 49).

Sürdürülebilirlik, turizm sektöründe önemli konulardan birisidir. Uluslararası otel şirketleri sürdürülebilirliklerini artırabilmek için tüketicileri teşvik edici uygulamalar gerçekleştirmektedir (Upadhyay et al., 2013: 1). Turizm işletmelerinin tüketicilerinin memnuniyetini artıracak uygulamalar gerçekleştirmeleri, rekabet başarısı açısından vazgeçilemez bir husustur.

Çevre duyarlılığı, son yıllarda daha da yaygınlaşan bir kavram haline gelmiştir. Böylece işletmeler topluma karşı sorumluluklarını ifa etme fırsatı bulmuşlardır. Çevreye duyarlı olmak ve ekolojik ilkelerle uyumlu olmak, küçük ve orta boy işletmeler için beraberinde geniş olanaklar da getirmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, işletmelerin çevre konusunda duyarlılığının gerçek olup olmadığı konusudur. Son dönemde sivil toplum kuruluşlarının da verdiği desteğin itici gücüyle kamuoyunun dikkatini çeken ve kuruluşlara çok fazla yol açabilen çevre duyarlılığı, sadece bir çevre projesinin desteklenmesi olarak algılanmamalıdır. Bu bağlamda, doğal çevreye karşı duyarlılığın artması, doğanın korunması ve yeniden kazanılması çabalarının en önemli unsurlarından biri kuşkusuz toplumun bilinçlenmesidir. Bu sebeple çevre konusunda resim, fotoğraf ya da kompozisyon gibi yarışmalar, etkinlikler düzenlenmesi faydalı olacaktır (Çavuşoğlu, 2015: 92).

Çevre, bütün canlı ve cansız varlıkların bulunduğu bir alanı kapsamaktadır. Yaşadığımız çevrede ihtiyaçların karşılanabilmesi için su, hava ve toprak gibi kaynaklara ihtiyaç olmaktadır. İnsan ihtiyaçlarının karşılanabilmesi sırasında bir takım bilinçsiz baskılar uygulamalar nedeniyle çevrede birçok olumsuzluk meydana gelebilmektedir. Çevrenin bozulmalar karşısında kendisini yenileme şansı olmadığı takdirde çevre kirliliği kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Örneğin; yeraltı sularının aşırı kullanılması, onların tamamen kaybedilmesine neden olabilecektir. Bu nedenlerle, çevre koruma konusunda farkındalık yaratılmasına ihtiyaç vardır. Çevremizi ulusal ve uluslararası seviyede korumak her bireyin görevi olabilmelidir (Contemporary: Erişim Tarihi: 16.07.2016).

Turizm işletmeleri için tüketici kitlesi her geçen gün artmaktadır fakat küreselleşme, teknolojik gelişme ve artan rekabet, bu işletmeleri uluslararası turizm pazarındaki paylarını arttırmak için zorlu bir yarış içine sokmuştur. Bu yarış kazanabilmek için tüketici davranışlarını ve bu davranışları etkileyen faktörleri belirlemek turizm işletmelerinin pazarlama faaliyetlerine ve satış arttırma çabalarına olumlu katkı yapacaktır. Tüketici davranışları hangi mal ve hizmetlerin satın alınacağı kimden, nasıl, nereden, ne zaman satın alınacağı ve satın alınıp alınmayacağına ilişkin bireylerin kararlarına ait süreçtir. Bu nedenle tüketici davranışlarını anlamak, turizm ürünlerini tüketicinin isteği doğrultusunda üretmeyi ve tüketiciye sunmayı sağlamaktadır. Turizm ürünlerini doğru ve kusursuz sunmak için tüketiciyi etkileyebilen nedenlerin neler olduğunu, ürün ve destinasyon tercihlerini hangi faktörlerin etkilediğini, satın alma şekli ve sebeplerini; diğer bir deyişle, tüketicilerin karar aşamalarını iyi analiz edebilmek gerekmektedir. Tüketicinin içinde bulunduğu durumla olmasını istediği durum arasında bir farklılık var ise ortaya sorun çıkıyor demektir. Sorunun istenen yönde sonuç verecek şekilde çözümü, karar verme sürecinin işleyişi ile gerçekleşir. Bu nedenle satın alma karar süreci, tüketicinin en yüksek fayda veya en üst verimi elde edeceği ürünü seçerken izleyeceği yol haritasını belirtmektedir (Demir ve Kozak, 2011: 19). Turizm sektörü yöneticilerinin, turizm tüketicilerini tüketim kararlarını etkileyen tercihlerini dikkate almadan başarılı olabilmeleri mümkün olamamaktadır. Yöneticilerin, tüketici davranışlarını dikkate alması gerekmektedir. Örneğin; tüketicilerin satın alma sebepleri, çeşitli promosyonlara karşı tüketicilerin tepkisinin izlenmesi gerekmektedir (Qırıç, 2011: 2).

Kalite kavramına, hizmet sektörü açısından bakıldığında belirsiz ve karmaşık kavram olduğu ifade edilebilir. Bunun sebebi, anlaşılma zorluğu, uygulanabilirlik, kontrol edebilme ve sürekliliği sağlama açısından karşılaşılan zorluklar olarak ifade edilebilir. Hizmet kalitesi, pek çok nedenden dolayı farklı anlaşılmaktadır. Hizmet sektöründe hizmetin kalitesi görecelidir. Hizmeti gören kişiden kişiye hatta hizmeti alan müşteriden müşteriye farklılıklar gösterebilmektedir. Farklılık, hizmetlerin mallara kıyasla standardize edilmesinin zor olması yüzünden oluşmaktadır. Kavramın bu kadar zor anlaşılır olmasının sonucunda ise değerlendirilmesi de aynı oranda kolay olmamaktadır (Kılış ve Eleren, 2009: 92).

Hizmet kalitesinde söz konusu olan beş temel boyut; a) fiziksel görünüm, donanım, b) güvenilirlik, c) çalışanların güvencesi, d) empati, e) duyarlılık olarak sıralanabilir. İşletmelerin hizmet kalitesini sunabilmek için fiziksel görünümünün eksiksiz, güvenilirliğin en üst seviyede, çalışanların tecrübeli, empatinin en üst seviyede ve tüketiciye karşı duyarlılığın en iyi şekilde olması gerekmektedir (Saghier and Nathan, 2013: 3).

YÖNTEM

Amaç; Sürdürülebilir oteller veya yeşil oteller; seyahat esnasında çevreye zarar vermeyen, çevreye karşı duyarlılığı yüksek, geleceğe önem veren

ve bu gibi nedenlerle daha fazla ödemeye hazır, çevreye duyarlı turizm tüketicileri tarafından tercih edilen merkezler olarak tanımlanmaktadır. Çalışmanın amacı; sürdürülebilir otellerin sayısının artırılmasını, çevreye duyarlılığın artmasını, ekonominin gelişmesini, ilgili işletmelerin karlılığının artmasını, alınacak sertifikalarla sürdürülebilir turizm işletmelerinin çoğalmasını ve çevreye duyarlı ziyaretçilerin rahatça ayarlanabilmesini sağlayacak tedbirlerin neler olduğunu tespit etmek, verilecek eğitimlerin yararlarını izah etmek ve sürdürülebilir otel yapılanmasını sağlayacak öneriler sunabilmektir.

Personelin çevre farkındalığını artırması ve eğitimi, otel çalışanlarının yeşil otel anlayışını benimsemesini artırabilecektir. Yapılacak toplantılar ve gerçekleştirilecek geri beslemeler çalışanların farkındalığını artırabilecektir. Ayrıca, çalışanların motive edilmesi, teşvik edilmesi ve ödüllendirilmesi hizmet kalitesini artırabilecektir.

Evren ve örneklem; bu çalışmada evren büyüklüklerine göre örneklem hacmi, Tablo-1'e bakılarak oluşturulmuştur. Çalışmanın evrenini Kocaeli Kartepe'de faaliyet gösteren 9 otelde çalışan 530 kişi oluşturmaktadır. Tablo-1'e bakıldığında 1000 kişiden oluşmakta olan ana kütle büyüklüğünde, %5 güvenlilikte ve 244 kişinin yeterli olabileceği görülmektedir. Dolayısıyla, örneklem hesaplama tablosuna göre 345 kişi oluşturmuştur.

Tablo-1 Örneklem Büyüklükleri (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004: 50)

Evren Büyüklüğü	+0.03 örnekleme hatası (d)			+0.05 örnekleme hatası (d)			+0.10 örnekleme hatası (d)		
	p=0.5 q=0.5	p=0.8 q= 0.2	p=0.3 q=0.7	p=0.5 q=0.5	p=0.8 q= 0.2	p=0.3 q=0.7	p=0.5 q=0.5	p=0.8 q= 0.2	p=0.3 q=0.7
100	92	87	90	80	71	77	49	38	45
500	341	289	321	217	165	196	81	55	70
750	441	358	409	254	185	226	85	57	73
1000	516	406	473	278	198	244	88	58	75
2500	748	537	660	333	224	286	93	60	78
5000	880	601	760	357	234	303	94	61	79
10000	964	639	823	370	240	313	95	61	80
25000	1023	665	865	378	244	319	96	61	80
50000	1045	674	881	381	245	321	96	61	81
100000	1056	678	888	383	245	322	96	61	81
1000000	1066	682	896	384	246	323	96	61	81
100 milyon	1067	683	896	384	245	323	96	61	81

Hipotezler:

Hipotez H0.1: Çalışanların yaş değişkeninin, sürdürülebilirliğin sağlanmasında çevre konusunda hizmet içi ve dışardan eğitimlerin artırılması üzerinde istatistiksel olarak etkisi yoktur.

Hipotez H0.2: Çalışanların yaş değişkeninin, tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılarken çevre kirliliğine neden olmamasına istatistiksel olarak etkisi yoktur.

Hipotez H0.3: Çalışanların yaş değişkeninin, insanların tüketim alışkanlıklarının çevreye karşı duyarlılığa özendirilmesine istatistiksel olarak etkisi yoktur.

Hipotez H0.4: Sürdürülebilirliğin sağlanmasında çevre konusunda hizmet içi ve dışardan eğitimlerin artırılması ile diğer faktörler arasında istatistiksel anlamda bir ilişki yoktur.

Hipotez H0.5: Tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılarken çevre kirliliğine neden olmaması faktörünün diğer faktörler üzerinde istatistiksel olarak etkisi yoktur.

Verilerinin Elde Edilmesi: Bu çalışmanın teorik bölümünde, sürdürülebilirlik, çalışanların bilgilendirilmesi, çevre duyarlılığı vb. ilgili hususlar ele alınmıştır. Çalışmanın alan araştırması kısmında, alan uygulamalı, verilerin ankete elde edildiği, niceliksel yöntem izlenmiştir. Hazırlanacak anket ile katılımcıların verdikleri cevaplar vasıtasıyla veriler elde edilecektir. Anketin hazırlanmasında beşli likert yöntemine başvurulmuştur.

Ölçekler: "Sürdürülebilir Otel Paradigması Ölçeği" (Dunlap et al., 2000: 433) ve "Sürdürülebilirliğin Uygulanabilirliği Ölçeği" (Güven ve Aydoğdu, 2012: 201-202) yardımı ile katılımcılardan çalışmanın verileri elde edilmiştir.

Verilerin analizi: Araştırma verilerinin analizinde; Anova analizi, Kaiser-Meyer-Olkin Değerlerinin hesaplanması (KMO) testi, Cronbach's Alpha Katsayısının Analizi, Faktör Analizi, Regresyon Analizi gibi analizlerden yararlanılmıştır. Hipotezleri sınamak için veriler SPSS 21 programında istatistiksel analizler yardımıyla değerlendirilmiştir.

1. Araştırma Ölçeklerinin Genel Güvenilirlik Analizi

Tablo-2 Güvenilirlik Analizi Tablosu

Cronbach's Alpha Katsayısı	Sayı
,697	11

Cronbach's Alpha katsayısı yapılan çalışmadaki soruların güvenilirliğini ölçmektedir ve sıfır ile bir arasında değerler alır. Cronbach's Alpha katsayısı 0 ve 0'a yakın değerler aldığında çalışmanın güvenilirliğinin az olduğu, 1'e yaklaştıkça güvenilirliğin arttığını ve yüksek olduğu kabul edilmektedir. Yapılan araştırmanın güvenilirlik katsayısı 0,697 olarak hesaplanmış ve yüksek bir değer olduğu görülmüştür. Bu yüzden çalışma güvenilirdir kararı verilir.

Tablo-3 Demografik Değişkenlerin Frekans Analizleri

		Frekans	Yüzde
Öğrenim Durumu	İlköğretim	208	60,5
	Üniversite	24	7,0
	Lisans	95	27,6
	Yüksek Lisans	17	4,9
Yaş	20-30 Yaş	143	41,6
	31-42 Yaş	63	18,3
	43-54 Yaş	87	25,3
	55 ve Üzeri	50	14,5
Göreviniz	Muhasebeci	31	9,0
	Yönetici	26	7,6
	Resepsiyon Görevlisi	55	16,0
	Ofis Memuru	63	18,3
	Temzilik Elemanı	169	49,1

Yapılan çalışmaya 208 ilkokul (%60,5) , 24 üniversite (%7,0) , 95 lisans (%27,6) ve 17 yüksek lisans (%4,9) eğitimi almış kişi katılmıştır. Çalışmada eğitim durumu dağılımının büyük çoğunluğunun ilköğretim mezunu olduğu görülmektedir.

Katılımcıların 143'ü (%41,6) 20-30 yaş aralığında, 63'ü (%18,3) 31-42 Yaş Aralığında, 87'si (%25,3) 43-54 yaş aralığında ve 50 kişi (%14,5) ise 55 yaş ve üzeridir. Katılımcıların yaş değişkenine göre dağılımları incelendiğinde büyük çoğunluğunun genç ve orta yaş grubundan oluştuğu görülmektedir.

Katılımcıların görevlerine göre dağılımlarına bakıldığı zaman 26 yönetici (%7,6) , 31 muhasebeci (%9) , 55 resepsiyon görevlisi (%16,0) , 169 temizlik görevlisi (%49,1) ve 63 kişinin (%18,3) ise ofis memuru olarak hizmet verdiği görülmektedir. Çalışanların yaklaşık yarısının temizlik elemanı olarak hizmet verdiği görülmektedir.

2. Faktör Analizi

2.1. Kaise-Mayer-Olkin ve Bartlett Testi

Tablo-4 Kaiser-Meyer-Olkin ve Bartlett's Test

KMO and Bartlett's Testi		
Kaiser-Meyer-Olkin Ölçüm Değeri		,897
Bartlett's Testi	Ki-Kare Değeri	1373,697
	Df Değeri	55
	Sigma Değeri	,000

Faktör analizi, birbiriyle ilişkili çok sayıda değişkeni bir araya getirerek az sayıda kavramsal olarak anlamlı yeni değişkenler (faktörler, boyutlar) bulmayı, keşfetmeyi amaçlayan çok değişkenli bir istatistiktir. Ancak her veri setine faktör analizi uygulanmaz. Faktör analizi yapmak için Faktör analizine uygunluğu test eden KMO ölçüm değeri ve bartlett testi incelenmelidir. KMO ölçüm değeri 0 ile 1 arasında değerler alır. Bu değer 1' yaklaştıkça değişkenler arasındaki ilişkinin arttığı ve faktör analizi yapmanın anlamlı olduğu kararı verilir. Bu değer 1'e yaklaştıkça sigma değeri küçülür ve bir yerden sonra 0 eşitlenir. Sigma değeri 0,05 değeri olan alfa değerinden küçük olmalıdır. Yapılan çalışmada elimizdeki veriler için yapılan KMO bartlett testinin sonucunda elde edilen ölçüm değeri **0,897** olarak hesaplanmıştır. Aynı zamanda sigma değeride **0,000** olarak hesaplanmıştır. Bu durumda veriler üzerinde faktör analizi uygulamanın uygun olduğuna karar verilir.

2.2. Faktör Sayısının Tespiti

Faktör sayısının tespiti için öz değere analiz yapılacaktır.

Tablo-5 Öz Değer Analizi Tablosu

	Genel Öz Değerler			Öz Değer Çıkarımları			Döndürülmüş Öz Değer Çıkarımları		
	Öz Değer	Açıklama Yüzdeleri	Birikimli Açıklama Yüzdeleri	Öz Değer	Açıklama Yüzdeleri	Birikimli Açıklama Yüzdeleri	Öz Değer	Açıklama Yüzdeleri	Birikimli Açıklama Yüzdeleri
1	4,358	39,615	39,615	4,358	39,615	39,615	4,284	38,943	38,943
2	2,158	20,525	60,140	2,158	20,525	60,140	1,231	21,189	60,131
3	1,011	9,188	69,328	1,011	9,188	69,328	1,012	9,197	69,328
4	,971	8,828	68,156						
5	,834	7,586	75,742						

6	,796	7,240	82,983						
7	,548	4,978	87,960						
8	,501	4,552	92,512						
9	,365	3,318	95,830						
10	,240	2,185	98,015						
11	,218	1,985	100,000						

Faktör analizi uygulanan veri seti için faktör sayısı belirlenirken öz değerler incelenir. Öz değerleri 1'den büyük olan değerlerin sayısı bize faktör sayımızı verecektir. **Tabloda öz değerler incelendiğinde 3 değer 1'den büyük olduğu görülmektedir.** Bu yüzden faktör sayısı 3 olarak belirlenir. Birinci faktör tek başına çalışmanın yüzde **38,943** ' ünü , İkinci faktör tek başına **21,189**'unu ve üçüncü faktör tek başına **9,197**'sini açıklamaktadır. Üç faktör birlikte anketin yüzde 69,328'ini açıklamaktadır.

2.3. Faktör Analizi

Tablo-6 Faktör Analizi Tablosu

Sorular	Sürdürülebilirliğin Sağlanmasında Çevre Konusunda Hizmet İçi ve Dışardan Eğitimlerin Artırılması	Tüketicilerin İhtiyaçlarını Karşılarken Çevre Kirliliğine Neden Olmama	İnsanların Tüketim Alışkanlıklarının Çevreye Karşı Duyarlı Olmaya Özendirilmesi
S5	,716	,138	,026
S6	,242	,528	-,072
S7	,300	,711	,028
S8	,694	,326	-,019
S9	,875	,019	,060
S10	,870	,093	,000
S11	,117	-,477	,026
S12	-,341	,517	,122
S13	,818	-,061	-,074
S14	,881	,042	,022
S15	,010	-,031	,990

Faktör sayısı 3 olarak belirlendikten sonra değişkenlerin faktörler üzerindeki dağılımları yapılmalıdır. Tabloda değişkenlerin faktörler üzerindeki yük dağılımları görülmektedir. Değişkenin en fazla yükü hangi faktörde ise değişken o faktöre aittir.

2.4. Faktörlerin Anket Sorularına Dağılımı

Tablo-7 Çalışan Performansı Anket Sorularının Faktörlere Dağılımı Tablosu

Faktörler	Döndürülmüş Faktör Analizi
F1. Sürdürülebilirliğin Sağlanmasında Çevre Konusunda Hizmet İçi ve Dışardan Eğitimlerin Artırılması	S5, S8, S9, S10, S13, S14
F2. Tüketicilerin İhtiyaçlarını Karşılarken Çevre Kirliliğine Neden Olmamak	S6, S7, S11, S12
F3. İnsanların Tüketim Alışkanlıklarının Çevreye Karşı Duyarlı Olmaya Özendirilmesi	S15

Tablo-7 incelendiğinde, döndürülmüş faktör analizi sonucunda, anket sorularının belirlenen 4 faktöre dengeli bir şekilde dağıldığı gözlemlenmektedir. Anket sorularının, faktörlere dağılımı yukarıdaki tabloda gösterilmiştir.

2.5. Ki-Kare Testi

Tablo-8 Normallik Testi Tablosu

	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
	İstatistik Değeri	Df Değeri	Sigma	İstatistik Değeri	Df Değeri	Sigma
Sürdürülebilirliğin Sağlanmasında Çevre Konusunda Hizmet İçi ve Dışardan Eğitimlerin Artırılması	,184	344	,000	,875	344	,000
Tüketicilerin İhtiyaçlarını Karşılarken Çevre Kirliliğine Neden Olmamak	,091	344	,000	,983	344	,001
İnsanların Tüketim Alışkanlıklarının Çevreye Karşı Duyarlılığa Özendirilmesi	,225	344	,000	,842	344	,000

Normallik testi verilerin normal dağılıma uyum sağlayıp sağlamadığını ölçmek için yapılır. Normallik varsayımı parametrik testlerin başında gelmektedir. O yüzden uygulanacak teste karar vermeden önce varsayımlar incelenmelidir. Yukarıdaki tabloda tüm faktörler için Sigma değeri 0,000 olarak hesaplanmış ve bu değerler alfa değerinden (0,05) daha küçük olduğu görülmüştür. Bu yüzden ilgili analizlerin yapılmasına karar verilir.

2.5.1. Çalışanların Yaş Durumu ile Araştırma Faktörlerinin Ki-Kare Testi

Tablo-9 Çalışanların Yaş Durumu ile Araştırma Faktörlerinin Ki-Kare Testi

Faktörler	Ki- Kare	Df Değeri	Sigma
Sürdürülebilirliğin Sağlanmasında Çevre Konusunda Hizmet İçi ve Dışardan Eğitimlerin Artırılması	9,491	3	,038
Tüketicilerin İhtiyaçlarını Karşılarken Çevre Kirliliğine Neden Olmamak	2,887	3	,409
İnsanların Tüketim Alışkanlıklarının Çevreye Karşı Duyarlılığa Özendirilmesi	3,230	3	,358

Hipotezler;

Hipotez H0.1: Çalışanların yaş değişkeninin, sürdürülebilirliğin sağlanmasında çevre konusunda hizmet içi ve dışardan eğitimlerin artırılması üzerinde istatistiksel olarak etkisi yoktur.

Hipotez H0.2: Çalışanların yaş değişkeninin, tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılarken çevre kirliliğine neden olmamasına istatistiksel olarak etkisi yoktur.

Hipotez H0.3: Çalışanların yaş değişkeninin, insanların tüketim alışkanlıklarının çevreye karşı duyarlılığa özendirilmesine istatistiksel olarak etkisi yoktur.

Çalışanların görevlerine göre farklılıklar incelenmiş ve gerekli hesaplamalar tablo-8'de verilmiştir. Bu tablodaki Sigma değerleri alfa değerinden (0,05) küçük olursa hipotez reddedilir. Sürdürülebilirliğin sağlanmasında çevre konusunda hizmet içi ve dışardan eğitimlerin artırılması, tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılarken çevre kirliliğine neden olmaması ve insanların tüketim alışkanlıklarının çevreye karşı duyarlılığa özendirilmesi faktörlerinin Sigma değerleri sırası ile 0,038, 0,409 ve 0,358 olarak hesaplanmıştır ve bu değerlerden Sürdürülebilirliğin sağlanmasında çevre konusunda hizmet içi ve dışardan eğitimlerin artırılması faktörü için olan sigma değeri alfa değerinden (0,05) küçüktür ($p = 0,38 < 0,05$). Bu yüzden H0 hipotezi reddedilir, H1 kabul edilir ve çalışanların yaş değişkeninin sürdürülebilirliğin sağlanmasında çevre konusunda hizmet içi ve dışardan eğitimlerin artırılması faktörü üzerinde etkisi vardır.

2.6. Regresyon Analizi

2.6.1. Sürdürülebilirliğin Sağlanmasında Çevre Konusunda Hizmet İçi ve Dışardan Eğitimlerin Artırılması ile Diğer Faktörlerin Karşılaştırılması

Tablo-10 Regresyon Analizi Anlamlılık Tablosu

Model	Kareler Toplamı	Df Değeri	Kareler Ortalaması	F	Sigma
Regresyon	5,474	2	2,737	2,254	,037
Artık Değer	414,123	341	1,214		
Toplam	419,598	343			

Regresyon Analizi Anlamlılık Tablosu aralarındaki ilişkileri incelediğimiz değişkenler üzerinde regresyon analizi uygulamanın anlamlı olup olmadığını inceler. Regresyon analizi yapıp yapmamaya karar verirken ise sigma değerini kullanır. Eğer Sigma değeri alfa değeri olan 0,05'ten değerinden büyük olursa regresyon modeli anlamsız bulunmuştur demektir. Sürdürülebilirliğin sağlanmasında çevre konusunda hizmet içi ve dışardan eğitimlerin artırılması faktörü için gerekli hesaplamalar yapılmış ve Sigma değeri 0,037 olarak hesaplanmıştır. Bu durumda değişkenler üzerinde regresyon analizi uygulamak anlamlı bulunmuştur.

Tablo-11 Sürdürülebilirliğin Sağlanmasında Çevre Konusunda Hizmet İçi ve Dışardan Eğitimlerin Artırılması ile Diğer Faktörlerin Regresyon Analizi Katsayı Tablosu

Model	Standart Olmayan Katsayılar		Standart Değerler	T-Değeri	Sigma
	B	Standart Hata	Beta		
	2,329	,379		6,148	,000
Tüketicilerin İhtiyaçlarını Karşılarken Çevre Kirliliğine Neden Olmamak	,177	,084	,114	2,123	,034
İnsanların Tüketim Alışkanlıklarının Çevreye Karşı Duyarlı Olmaya Özendirilmesi	-,002	,061	-,001	-,025	,980

Hipotez H0.4: Sürdürülebilirliğin sağlanmasında çevre konusunda hizmet içi ve dışardan eğitimlerin artırılması ile diğer faktörler arasında istatistiksel anlamda bir ilişki yoktur.

Regresyon tablosu incelendiğinde anlamlı bulunan katsayılar ile regresyon denklemi oluşturulmalıdır. Anlamlı bulunan katsayılara Sigma değeri yardımı ile karar verilmektedir. Bu değer alfa değerinden (0,05) küçük olursa regresyon modeli için anlamlı bir değişken olduğuna karar verilir. Yukarıdaki regresyon tablosunda sürdürülebilirliğin sağlanmasında çevre konusunda hizmet

İç ve dışardan eğitimlerin artırılması ile diğer faktörler arasındaki ilişki incelenmiş ve sürdürülebilirliğin sağlanmasında çevre konusunda hizmet içi ve dışardan eğitimlerin artırılması ile tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılarken çevre kirliliğine neden olmaması arasındaki ilişki anlamlı bulunmuştur. Regresyon denklemi ise şu şekilde yazılır; sürdürülebilirliğin sağlanmasında çevre konusunda hizmet içi ve dışardan eğitimlerin artırılması = 2,329+ 0,177 tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılarken çevre kirliliğine neden olmaması.

Burada, tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılarken çevre kirliliğine neden olmaması 1 birim arttığı zaman, sürdürülebilirliğin sağlanmasında çevre konusunda hizmet içi ve dışardan eğitimlerin artırılması faktörü 0,177 birim artacaktır. Tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılarken çevre kirliliğine neden olmaması faktörü; sürdürülebilirliğin sağlanmasında çevre konusunda hizmet içi ve dışardan eğitimlerin artırılması faktörünü yüzde 17,7 oranında etkilemektedir ve aralarında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

2.6.2. Tüketicilerin İhtiyaçlarını Karşılarken Çevre Kirliliğine Neden Olmaması ile Diğer Faktörler Arasındaki Regresyon Analizi

Tablo-12 Regresyon Analizi Anlamlılık Tablosu

Model	Kareler Toplamı	Df Değeri	Kareler Ortalaması	F	Sigma
Regresyon	2,286	2	1,143	4,272	,045
Artık Değer	171,505	341	,251		
Toplam	173,791	343			

Tablo-12 temelde bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasında regresyon analizi yapmanın anlamlı olup olmadığını ölçer. Bu durumda Sigma değerine göre karar verilir. Eğer Sigma değeri alfa değerinden büyük olursa regresyon modeli anlamsız bulunmaktadır. Tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılarken çevre kirliliğine neden olmama faktörü için ölçüm ve hesaplamalar yukarıdaki tabloda verilmiştir. Sigma değeri **0,045** olarak hesaplanmıştır. Bu durumda regresyon modeli çıkarmak anlamlı bulunmuştur.

Tablo-13 Tüketicilerin İhtiyaçlarını Karşılarken Çevre Kirliliğine Neden Olmaması ile Diğer Faktörlerin Regresyon Analizi Katsayı Tablosu

Model	Standart Olmayan Katsayılar	Standart Katsayılar	T-Değeri	Sigma
	B	Standart Hata	Beta	
(Constant)		3,246	,187	
Sürdürülebilirliğin Sağlanmasında Çevre Konusunda Hizmet İçi ve Dışardan Eğitimlerin Artırılması		,144	,035	,114
İnsanların Tüketim Alışkanlıklarının Çevreye Karşı Duyarlılığa Özendirmesi		,008	,039	,010

Hipotez H0.5: Tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılarken çevre kirliliğine neden olmaması faktörünün diğer faktörler üzerinde istatistiksel olarak etkisi yoktur.

Regresyon tablosu incelendiğinde anlamlı bulunan katsayılar ile regresyon denklemi oluşturulmalıdır. Anlamlı bulunan katsayılar Sigma değeri yardımı ile karar verilmektedir. Bu değer alfa değerinden (0,05) küçük olursa regresyon modeli için anlamlı bir değişken olduğuna karar verilir. Regresyon tablosunda, insanların tüketim alışkanlıklarının çevreye karşı duyarlılığa özendirilmesi ile tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılarken çevre kirliliğine neden olmaması faktörleri arasındaki ilişki anlamlı bulunmuştur. Regresyon denklemi ise şu şekilde yazılır; tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılarken çevre kirliliğine neden olunmaması = 3,246 + 0,008 sürdürülebilirliğin sağlanmasında çevre konusunda hizmet içi ve dışardan eğitimlerin artırılması,

Bu durumda; sürdürülebilirliğin sağlanmasında çevre konusunda hizmet içi ve dışardan eğitimlerin artırılması 1 birim arttığı zaman, tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılarken çevre kirliliğine neden olmaması faktörü 0,008 birim artacaktır. İnsanların tüketim alışkanlıklarının çevreye karşı duyarlılığa özendirilmesi, tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılarken çevre kirliliğine neden olmamasını yüzde 8 oranında etkilemektedir.

2.6.3. İnsanların Tüketim Alışkanlıklarının Çevreye Karşı Duyarlılığa Özendirilmesi ile Diğer Faktörler Arasındaki Regresyon Analizi

Tablo-14 Regresyon Analizi Anlamlılık Tablosu

	Kareler Toplamı	Df Değeri	Kareler Ortalaması	F	Sigma
Regresyon	,035	2	,018	,018	,982 ^b
Artık Değer	328,197	341	,962		
Total	328,233	343			

Yukarıdaki tablo temelde bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasında regresyon analizi yapmanın anlamlı olup olmadığını ölçer. Bu durumda Sigma değerine göre karar verilir. Eğer Sigma değeri alfa değerinden büyük olursa regresyon modeli anlamsız bulunmaktadır. İnsanların tüketim alışkanlıklarının çevreye karşı duyarlılığa özendirilmesi faktörü için ölçüm ve hesaplamalar yukarıdaki tabloda verilmiştir. Sigma değeri 0,982 olarak hesaplanmıştır. Bu durumda regresyon modeli çıkarmak anlamlı bulunmamış ve çok yüksek bir sigma değeri ile reddedilmiştir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Çalışmada eğitim durumu dağılımının büyük çoğunluğunun ilköğretim mezunu olduğu (208 kişi %60,5) tespit edilmiştir. İşletmenin çalışanların

kariyerlerini yükseltecek teşvikler uygulaması çalışanların verimliliği açısından önemli yararlar sağlayabilecektir.

Çalışanların yaklaşık yarısının temizlik elemanı olarak hizmet verdiği (169 kişi, %49,1) tespit edilmiştir. İşletmelerin hizmet kalitesi ve verimliliğinin artırılması için yönetici, resepsiyon vb. görev tütündeki elemanların artırılmasının yararı olabilecektir.

Yaş değişkeni ile sürdürülebilirliğin sağlanmasında çevre konusunda hizmet içi ve dışardan eğitimlerin artırılması arasında ilişki bulunmuştur. İşletmelerin çalışanların yaşını dikkate alan çevre eğitimleri vermesi daha yararlı olabilecektir.

Tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılarken çevre kirliliğine neden olmaması ile sürdürülebilirliğin sağlanmasında çevre konusunda hizmet içi ve dışardan eğitimlerin artırılması arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Dolayısıyla işletmeler, tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılarken çevre kirliliğine neden olmamalı ve sürdürülebilirlik için çevre konusunda eğitimlerini artırmaları yararlı olacaktır.

Çevre duyarlılığına özendirme ile tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılarken çevre kirliliğine neden olmaması arasında ilişki bulunmuştur. Bu durumda, tüketicilerin ihtiyaçlarını karşılarken, çevreye duyarlı ürünlerin sunulması, tanıtılması, fiyat indirimleri uygulanması veya ödüller verilmesi sürdürülebilir otelcilik ve temiz bir çevre için taraflara önemli kazanımlar sağlayabilecektir.

KAYNAKÇA

CANBAY, Nilay, "Nasıl Sürdürülebilir Otel Olunur?", *Eko Yapı Dergisi*, 2012, 36-54, s. 49, <http://www.ekoyapidergisi.org/21-nasil-surdurulebilir-otel-olunur.html> (Erişim Tarihi: 08.07.2016).

CONTEMPORARY, Major, "Environmental Awareness", <http://download.nos.org/srsec317newE/317EL23.pdf>, (Erişim Tarihi: 16.07.2016).

ÇAVUŞOĞLU, Bora, **Marka Yönetimi ve Pazarlama Stratejileri**, Nobel Yayın, Ankara 2015.

DEMİR, Şirvan Şen ve Metin Kozak, "Turizmde Tüketici Davranışları Modelini Oluşturan Aşamalar Arasındaki İlişki", **Turizm Araştırmaları Dergisi**, Cilt 22, Sayı 1, 2011, s. 19-34.

DUNLAP, Riley E....[et al.], "Measuring Endorsement of the New Ecological Paradigm: A Revised NEP Scale", **Journal of Social Issues**, Volume 56, No 3, 2000, s. 425-442.

ERTÜRK, Mümin, **İşletme Biliminin Temel İlkeleri**, Beta Yayınları, İstanbul 2006.

FALOLA, H. O. and OSIBANJO, A. O., "Effectiveness of Training and Development on Employees' Performance and Organisation Competitiveness in The Nigerian Banking Industry", **Bulletin of the Transilvania University of Braşov**, Volume 7, No 1, 2014, s. 161-170.

GÜVEN, Ezgi ve Murat Aydoğdu, "Çevre Sorunlarına Yönelik Farkındalık Ölçeğinin Geliştirilmesi ve Öğretmen Adaylarının Farkındalık Düzeylerinin Belirlenmesi", **Öğretmen Eğitimi ve Eğitimcileri Dergisi**, Cilt 1, Sayı 2, 2012, s. 185-202.

KILIÇ, Burhan ve Ali Eleren, "Turizm Sektöründe Hizmet Kalitesi Ölçümü Üzerine Bir Literatür Araştırması", **Alanya İşletme Fakültesi Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, 2009, s. 91-118.

QIRIC, Eleina, "Analysis of Consumers Profile as an Important Tool for Tourism Development", **Journal of Knowledge Management, Economics and Information Technology**, Issue 7, 2011, s. 1-12.

SAGHIER, Niveen El and Demyana Nathan, "Service Quality Dimensions and Customers' Satisfactions of Banks in Egypt", International Business Research Conference, Dubai, 4-5 April 2013, s. 1-13.

UPADHYAY, Arvind...[et al.], "Sustainable Operations in Hotel Industry", **Turizm Journal**, 2013, s. 1-10.

YAZICIOĞLU, Yahşi ve Samiye Erdoğan, **SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri**, Detay Yayıncılık, Ankara 2004.

Summary

In this article, the applicability of the sustainable hotel paradigm in tourism enterprises has been researched. It can be said that competition has increased in the world market, consumers' preferences have changed and consumer demands have increased in terms of environmental sensitivity. Sustainable hotel or green hotel activities include activities that include applications such as food safety, less energy, less environmentally hazardous emissions, use of materials for environmental protection, and recycled packaging materials.

Sustainability is noteworthy as one of the most important objectives aimed at all businesses. Increasing numbers of green hotels are increasing their environmental awareness as consumers' preferred accommodation centers. In order for successful businesses in the sector to succeed, it may be beneficial to increase consumer satisfaction, make environment-friendly practices, activities that emphasize human health, environmentally conscious employees, environmentally conscious products and efforts to leave a cleaner world for future generations.

The universe of the work consists of 530 people working in 9 hotels operating in Kocaeli Kartepe region. Therefore, the sample of the study was identified as 345 people. After the questionnaire application, SPSS analyzes were made using the information obtained from the participants. After the analysis, it was observed that the increase of the training was the effect of ensuring the sustainability of the enterprises. It has been determined that increasing the number of training has an impact on the prevention of environmental pollution. It

was observed that the vast majority of participants (208 persons, 60.5%) were primary school graduates and the result that more training oriented studies were required. There was a positive relationship between the lack of environmental pollution and the in-service training while meeting the needs of the consumers. Consumer demand for global competition is increasing and changing day by day. In addition, the worldwide disadvantages of technological developments and environmental pollution make it necessary for businesses to be more sensitive to the environment. Employees, employees, consumers, governments, non-governmental organizations, etc. are required to develop sustainable hotel understanding and to enable businesses to be successful in the competitive market. Working together in a team spirit can provide positive contributions to all parties.

Adana'da Turizm Sektörünün Bölgesel Kalkınmadaki Rolü*

Sibel OĞUZ**, Özgür KIZILDEMİR***, Nuray EKER****

Öz

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren turizm, dünya ekonomisinde en hızlı gelişen ve genişleyen endüstrilerden biri haline gelmiştir (Çımat ve Bahar, 2003; UNWTO, 2014). Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO)'nün 2016 yılında yayınlanan raporuna göre, uluslararası seyahatlere katılan kişi sayısının 1 milyarı geçtiği, bu hareketler sonucunda 1 trilyon doların üzerinde bir gelir elde edildiği anlaşılmaktadır (UNWTO, 2016). Bu araştırma, Adana destinasyonunun mevcut turizm potansiyelinin incelenmesi ile başlayıp, turizm destinasyonu kapsamında turistlerin harcamaları incelenmiştir. Yapılan bu turistik harcamaların destinasyondaki ekonomik etkilerine bakılarak bölgesel kalkınmadaki rolü değerlendirilmiştir. Bu araştırmanın amacı; bölgesel kalkınmada Adana ekonomisine turizm endüstrisinin ekonomik katkılarını değerlendirmektir. Adana'ya gelen turist sayısının yıllar itibarıyla artış göstermesi il ekonomisine turizmin katkısının ölçülmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Çalışma kapsamında 396'sı T.C. vatandaşı olmak üzere Adana ilini ziyaret eden 600 turiste bölgesel kalkınma anketi uygulanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre kişi başı ortalama turist harcaması 2232 TL'dir. Gelen turist sayısının ortalama kişi başına harcamayla çarpılması sonucu yaklaşık 2,44 milyar TL/642 milyon \$ (1 \$=3,8 TL) doğrudan Adana ekonomisine katkı yaptığı görülmektedir. Adana'da turizmin geliştirilmesi bölgeye ekonomik katkılar sunacak, bölgedeki ulaşım ağlarının, alt yapı ve üst yapının, turizm işletmelerinin, istihdamın ve bölgedeki diğer sektörlerin gelişimine katkılar sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Turizm Sektörü, Turistik Harcama, Ekonomik Etki, Bölgesel Kalkınma, Adana.

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş/Received: 10.08.2018

Kabul/Accepted: 21.08.2018

DOI: <http://dx.doi.org/10.17336/igusb.431644>

* Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiştir (Proje No: 17117001).

** Sorumlu Yazar, Dr. Öğr. Üyesi, Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, İşletme Fakültesi Adana, Türkiye, E-posta: soguz@adanabtu.edu.tr [ORCID ID https://orcid.org/0000-0002-1951-3821](https://orcid.org/0000-0002-1951-3821)

*** Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İ.İ.S.B.F., İstanbul, Türkiye,

E-posta: okizildemir@gmail.com [ORCID ID https://orcid.org/0000-0002-0681-6137](https://orcid.org/0000-0002-0681-6137)

**** Arş. Gör., Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Adana, Türkiye, E-posta: neker@adanabtu.edu.tr [ORCID ID https://orcid.org/0000-0002-2891-2592](https://orcid.org/0000-0002-2891-2592)

The Role of Tourism Sector in Regional Development in Adana

Abstract

Tourism has become one of the fastest growing and expanding industries in the world economy since the second half of the 20th century (Çımat ve Bahar, 2003; UNWTO, 2014). According to the United Nations World Tourism Organization (UNWTO) report published in 2013, it is understood that the number of people participating in international travel has exceeded 1 billion, and as a result of these movements an income of over 1 trillion dollars has been obtained (UNWTO, 2016). This research starts with examining the existing tourism potential of the Adana destination and examines the expenditures of tourists within the tourism destination. The role of these tourist expenditures in regional development was evaluated based on the economic effects of the destination. The purpose of this research is to evaluate the economic contribution of the tourism industry to the Adana economy in regional development. The increase in the number of tourists coming to Adana shows the necessity to measuring the contribution of tourism to the provincial economy. Within the scope of the study, a regional development survey was applied to 600 tourists visiting Adana province 396 of whom were Turkish Citizen. According to the results of the research, average tourist expenditure per person is 2232 TL. The result of multiplying the number of arriving tourists by the average per capita expenditure seems to have contributed directly to the Adana economy with approximately 2.44 billion TL / 642 million \$ (1 \$ = 3.8 TL). The development of tourism in Adana will provide economic contributions to the region and will contribute to the development of transport networks, infrastructure and superstructure, tourism enterprises, employment and other sectors in the region.

Keywords: Tourism Sector, Tourist Spending, Economic Impact Regional Development, Adana.

1. Giriş

Turizm günümüzde Türkiye dâhil olmak üzere birçok ekonomi açısından önemi giderek artan bir sektördür. Bu sektörün hangi nedenlerden dolayı önemli olduğu, tek başına bu sektöre dayalı ekonomik büyümenin mümkün olup olmayacağı, turizm talebi ve arzına ait özellikler ile ekonomiye mal ve hizmet sunan diğer sektörlerin özellikleri arasındaki benzerlik ve farklılıkların neler olduğu, turizmin doğal hammaddesi kabul edilen deniz, güneş, kum, tarih ve kültür değerlerinin üst yapı olmadan ne dereceye kadar çekim gücü yaratabilecekleri, var olan kaynakların kullanım sınırının bulunup bulunmadığı, küresel eğilimlerin etkisiyle uluslararası turizmin ne yönde şekil değiştirdiği, çok uluslu firmaların turizm piyasalarına etki derecelerinin hangi düzeyde olduğu, iç ve dış turizm harcamalarının ekonomide yarattığı gelir akımının etilerinin neler olduğu gibi bir dizi sorular ve bu sorulara ait yanıtlar turizm ekonomisinin ilgi alanına girmektedir (Yağcı, 2007:1).

Sanayi devrimiyle birlikte insanlar tarımdan ve doğadan uzaklaşmaya başlamıştır. Yaşadığı yerden uzaklaşmak için ise turistik faaliyetlere katılmaya başlayarak turizm sektörünün gelişmesini sağlamışlardır. Turizm talebinin

artması ile turizm kaynakları olan destinasyonlarda turizmin ekonomik etkileri artırmıştır. Hatta bir çok destinasyon için turizm, en önemli gelir kaynağı ve ekonomik kalkınma aracı olmuştur. Diğer yandan sadece ekonomik katkısı ile değil, sosyo-kültürel etkileri, çevresel etkileri ve ülkenin tanıtımına olan etkileri nedeni ile de öncü sektör olarak kabul edilmeye başlamıştır. Turizmin artan önemi nedeniyle daha fazla pay almak isteyen hem az gelişmiş ülkeler, hem gelişmekte olan ülkeler, hem de gelişmiş ülkelerin turizm gelirlerini kendine çekmek için çok çeşitli ve yönlü stratejiler ortaya koymaktadırlar.

Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO)'nün 2016 yılında yayınlanan raporuna göre ise uluslararası seyahatlere katılan kişi sayısının 1 milyarı geçtiği, bu hareketler sonucunda 1 trilyon doların üzerinde bir gelir elde edildiği anlaşılmaktadır (UNWTO, 2016). Türkiye'nin turizm rakamları Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre incelendiğinde ise 2016 yılında bir önceki yıla göre % 30 azalarak 22.107.440 dolara gerilediği görülmektedir. Gelen turist sayısı bakımından 2015 yılında, 41.617.530 kişi iken 2016 yılında bu rakam 31.365.330 olmuştur. Ortalama kişi başına harcama ise 2015 yılında 756 dolar iken, 2016 yılında bu rakam 705 dolara düşmüştür. Gayri Safi Milli Hâsıla (GSMH) içerisindeki payına bakıldığında, 1980 yılında 0,6 iken 2015 yılında 6,2 ve 2016 yılında ise bu rakam 2,6 rakamlarına ulaştığı görülmektedir. (TUİK, 2016). Turizm gelirlerinin Türkiye 2023 Stratejisine göre ise, 2023 yılında, 63 milyon turist, 86 milyar dolar dış turizm geliri ve turist başına yaklaşık 1350 dolar harcamaya ulaşılması öngörülmektedir. Bu bağlamda turizmin ekonomik etkilerinin hem küresel hem de Türkiye açısından ne kadar önemli bir yere sahip olduğu rakamlarla da görülmektedir (Türkiye Turizm Stratejiler 2023 Eylem Planı 2007-2013).

Konuya Adana ili açısından bakıldığında ise; Adana, ilk sanayileşen şehirlerden biri olmuştur. Pamuk, buğday, soya fasulyesi, arpa, üzüm ve narenciye'nin büyük miktarlarda üretildiği Çukurova tarım bölgesinin pazarlama ve dağıtım merkezidir. Tekstil ve deri sanayi Adana'nın üretiminin %29'unu oluşturan büyük sanayi kollarıdır ve bitkisel yağ ile işlenmiş yiyecek üreten tesisler de sayıca fazladır. Otomotiv sanayide Adana'nın en büyük firması olan Temsa'nın 2.500'den fazla çalışana sahip olup yıllık 4.000 otobüs üretmektedir. Güney Türkiye'deki önde gelen ticari merkezlerden biri olan şehir birçok şirketin ve kamu kuruluşunun bölgesel müdürlüklerine ev sahipliği yapmaktadır. Tarım ile birlikte hayvancılık da coğrafi koşulların imkân vermesiyle Adana ekonomisine ülke ekonomisinin ortalamasının üstünde katkı sağlamaktadır. Büyükbaş ve küçükbaş hayvancılığın yanı sıra, Akdeniz'e kıyısı bulunan Adana'nın ilçeleri Yumurtalık ve Karataş'ta deniz mahsulleri üretimi de önemli bir yer tutmaktadır (<http://www.adana.bel.tr>, Erişim Tarihi: 02.10.2017). Eski çağlardan beri askeri ve ticari yollar üstünde yer alan Adana, tarihin her döneminde çeşitli devreler için çekici bir yer olmuştur. Günümüzde 1 milyar 700 milyon doları aşan ihracatıyla Adana, ekonomi, ticaret, sanayi ve bankacılık alanlarında Türkiye'nin önde gelen şehirlerinden birisidir (<http://www.adana.gov.tr>, Erişim Tarihi 02.10.2017). Adana ili, Anadolu, Mezopotamya ve Doğu Akdeniz arasında köprü vazifesi görmesi, coğrafi

konumu, kara, deniz ve ırmaklar üzerinden sağladığı ulaşım kolaylığı, dört mevsim hiç eksilmeyen güneşi ile tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Binlerce yıllık tarihi geçmişi, bu geçmişten günümüze kalan sayısız tarihi eserleri; kaleleri, antik kentleri, konakları, mutfağı, doğal güzellikleri, el sanatları; coğrafi ve iklim özellikleri nedeniyle mevcut turizm potansiyeli ve çeşitliliği açısından oldukça zengin bir ildir (Adana İli Potansiyel Yatırım Konuları Araştırması, 2016: 147). Adana'da Adana İl Kültür Turizm Müdürlüğü 2016-2017 verilerine göre, turizm ve belediye belgeli toplam 10.772 yatak kapasitesi, 7 adet yiyecek içecek işletmesi, 129 adet seyahat acentesi, 143 adet rehber mevcuttur (Adana İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Erişim Tarihi 02.10.2017). Belirtilen bu rakamlar ışığında turizmin çoğu zaman hesaplanamayan giderlerine rağmen hala dünyada pek çok ülke ekonomisi için çekiciliği sürmektedir.

Bu araştırmanın amacı; bölgesel kalkınmada Adana ekonomisine turizmin ekonomik katkılarını değerlendirmektir. Adana'ya gelen turist sayısının yıllar itibarıyla artış göstermesi il ekonomisine turizmin katkısının ölçülmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Ayrıca bu çalışmanın Adana gibi önemli turistik çekiciliklere sahip bir destinasyondaki yerel paydaşlara, yatırımcılara, ulusal ve bölgesel planlayıcılara ışık tutması açısından da önemli bir kaynak olacağı düşünülmektedir.

2. Adana'da Turizm Sektörü

Adana'nın mevcut turistik kaynakları bölgesel kalkınma açısından değerlendirildiğinde faydalı olabilecek düzeyde olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda Adana'nın turistik arz ve talebi konularının incelenmesi bölgesel kalkınmaya katkısının ölçülmesi açısından faydalı olacaktır.

2.1. Adana'nın Turistik Arz ve Talebi

Adana'nın Akdeniz'e bulunan 160 km sahili, 300 gün güneşli havası, yüzlerce tescilli kültür varlığı, binlerce arkeolojik ve etnoğrafik eseri, yüzlerce çeşit bitkisi, trekking (dağ yürüyüşü) alanları, yaylaları ve doğal güzellikleri ile turizmin her çeşidine olanak sağlayarak Adana'nın kalkınması açısından önemli turistik kaynaklara sahip olduğu görülmektedir (Adana Turizm Master Planı, 2016: 42).

Turizm arzı olarak Adana'da bulunan konaklama işletmeleri (belediye belgeli ve turizm belgeli), seyahat işletmeleri ve turizm belgeli yeme-içme (lokantalar) tesislerinin rakamları aşağıdaki tablo 1, tablo 2 ve tablo 3'te özetlenmektedir.

SINIFI	SAYISI	YATAK SAYISI
5 yıldızlı Otel	6	2.350
4 yıldızlı Otel	16	2.557
3 yıldızlı Otel	14	1.559

Tesis Türü	Sayı	Yatak Sayısı
2 yıldızlı Otel	4	331
Motel	4	250
Butik Otel	1	60
Müstakil Otel	1	56
Özel Belgeli Otel	2	92
TOPLAM	48	7.255

Kaynak: Adana İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2016.

Tablo 1'de görüldüğü üzere Adana'da turizm belgeli otel sayısının 48 yatak sayısının ise 7.255 olduğu anlaşılmaktadır. Tablo 2'ye göre Adana'da belediye belgeli konaklama işletmelerinin toplam tesis sayısının 75, yatak sayısının ise 3.517 olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Tablo 1 ve Tablo 2'den anlaşılacağı üzere Adana'da turizm belgeli ve belediye belgeli konaklama işletmelerinde toplam yatak sayısı 10.772'dir.

İLÇE	TESİS SAYISI	ODA SAYISI	YATAK SAYISI
ALADAĞ	2	28	64
CEYHAN	4	99	188
ÇUKUROVA	0	0	0
FEKE	0	0	0
İMAMOĞLU	0	0	0
KARAIŞALI	0	0	0
KARATAŞ	12	216	422
KOZAN	1	12	13
SAIMBEYLİ	2	20	40
SARIÇAM	0	0	0
SEYHAN	29	777	1.321
TUFANBEYLİ	2	46	86
YUMURTALIK	19	377	1.149
POZANTI	3	40	74
YÜREĞİR	1	83	160
TOPLAM	75	1.698	3.517

Kaynak: Adana İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2016.

Adana'da bulunan bir diğer turizm işletme çeşidi olan seyahat acentelerinin toplam sayısının 129 adet olduğu Tablo 3'ten anlaşılmaktadır. Tablo 3'e göre Adana'da faaliyet gösteren seyahat acentelerinin çoğunluğunu A grubu oluşturduğu görülmektedir.

Acenta Grubu	Sayısı
A Grubu Seyahat Acentaları(MERKEZ)	83
A Grubu Seyahat Acentaları(ŞUBE)	39
C Grubu Seyahat Acentaları	7
TOPLAM	129

Kaynak: Adana İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2016.

Adana İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2016) verilerine göre ise turizm belgeli yeme-İçme tesis sayısının ise sadece 7 adet olduğu anlaşılmaktadır. Bu sayının az olması Adana'da faaliyet gösteren yeme-içme tesislerinin büyük çoğunluğunun belediye belgeli olarak faaliyet göstermesidir.

Adana'da turizm işletmesi olarak faaliyet gösteren turistik arzların bir diğer boyutu ise şehirdeki turizm kaynaklarıdır. Bu bağlamda Adana'nın sahip olduğu turizm kaynakları ise genel olarak müzeler, geleneksel evler, antik kentler, kaleler, kiliseler, köprüler, kervansaraylar, hanlar, camiler, konaklar, saat kulesi, anıtlar, şelaleler, milli parklar, tabiat parkları, baraj gölü, çeşitli festivaller ve kendine özgü mutfağı olarak sıralayabilmek mümkündür. Yukarıda sayılan turizm kaynakları Adana'ya turizm talebi oluşturmada kolaylık sağlayabilecek en temel faktörlerdir.

Adana'nın sahip olduğu turistik arzlar çeşitli turizm türlerinin yapılmasına olanak sağlamaktadır. Bu bağlamda Adana'nın sahip olduğu turizm kaynaklarına olan turistik talebin artışının sağlanması ile birlikte bölgesel kalkınma açısından faydalı olabileceğini söylemek mümkündür. Adana'nın mevcut turizm talebi Tablo 4'te incelenmektedir. Tablo 4'e göre belediye belgeli konaklama işletmelerinde en fazla konaklamanın 2014 yılında olduğu görülmektedir. 2015 yılında ise konaklama sayısının neredeyse yarı yarıya düştüğü anlaşılmaktadır.

YILLAR	Belediye Belgeli İşletmeler		
	Tesise geliş sayısı / Vatandaş	Tesise geliş sayısı / Yabancı	Tesise geliş sayısı / Toplam
2011	54.836	452	55.288
2012	127.359	2.540	129.899
2013	202.563	12.966	215.529
2014	340.621	9.527	350.148
2015	168.601	16.151	184.752

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2016.

Tablo 5 Adana'da turizm işletme belgeli konaklama tesislerindeki konaklama yapan yerli ve yabancı turist sayılarını göstermektedir. Buna göre en fazla konaklamanın 2015 yılında yapıldığı ve genel olarak 2011 yılından

İtibaren konaklama yapan turistlerin sayılarında bir artış eğilimi olduğu yorumunu yapmak mümkündür.

YILLAR	Turizm İşletme Belgeli İşletmeler		
	Tesise geliş sayısı / Vatandaş	Tesise geliş sayısı / Yabancı	Tesise geliş sayısı / Toplam
2011	282.584	40.220	322.804
2012	284.583	39.592	324.175
2013	371.153	44.641	415.794
2014	406.224	51.782	458.006
2015	487.674	52.632	540.306

Kaynak: *Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2016.*

Sonuç olarak Adana'da 2015 yılı itibari ile belediye belgeli ve turizm belgeli konaklama işletmelerinde konaklama yapan yerli ve yabancı turistlerin sayılarına bakıldığında toplamda 725.058 olduğu anlaşılmaktadır.

3. Bölgesel Kalkınma

Bölgesel kalkınma, bölgenin sahip olduğu kaynaklarının harekete geçirilmesi ve girişimciliğin özendirilmesi ile birlikte bölgedeki gelir seviyesinin ve istihdamının artırılması, yaşam standartlarının iyi bir seviyeye gelmesi olarak tanımlanabilir (Durgun, 2006: 42). Bir başka deyişle ise şehir, metropoliten alan ve alt ulusal bölge olarak tanımlanan topluluktaki herkesin yaşam kalitesini artıran ve ekonomik faydaları yükselten sürdürülebilir ekonomik büyümeyi gerçekleştirmek için yerel otoritelerin, özel sektörün, kar amacı olmayan kurumların ve yerel halkın birlikte çalışması şeklinde tanımlanmaktadır (Kaypak, 2013: 203).

Bölgesel kalkınma ve turizm ilişkisi incelendiğinde turizm sektörünün az gelişmiş ve geri kalmış bölgelerin gelişmesine, ekonominin yeniden yapılandırılmasına ve sonuçta bir bütün olarak ekonomik büyüme ile kalkınmaya bir araç olarak kullanılmaktadır (Bahar, 2007). Turizmin bölgesel kalkınmaya etkisi yukarıda ifade edilen özelliklerin dışında şu şekilde sıralamak mümkündür (Çeken, 2008:300-302);

- Turizm sayesinde ihracı mümkün olmayan, jeo-ekonomik varlıklar, sosyo-kültürel varlık, değer ve olaylar ile spesifik bazı hizmetler bölge için döviz kaynağı haline gelmektedir.
- Bölgeye gelen yerli ve yabancı turistlerin yapmış oldukları turistik tüketim harcamaları ile artan turizm talebini karşılamak amacıyla yapılan turistik yatırımlar gerek turizm sektöründe gerekse sektörü belirleyen diğer sektörlerdeki üretim faktörlerinin gelirlerini artırır.
- Turizm sektörü her ne kadar hizmet sektörü içinde yer alsada taşıdığı özellikler nedeniyle 37 tane sektörle yakın bir ilişki içindedir. Yani bir ülkede veya bölgede turizmin gelişmesi aynı zamanda 37 tane sektörün

de gelişmesi demektir. Ancak turizmin sektörler üzerindeki o ülkede veya bölgede gelişmiş olan turizm çeşidine göre farklılıklar arz etmektedir.

- Turizm sektörüne paralel olarak turizmin gelir etkisinin artması, tarım sektöründe üretim kalitesinin artmasına, standardizasyonun sağlanmasına ve kaliteli ürünün gerçek değerini bulmasına neden olur. Bunun sonucunda o bölgede tarımla geçinen kesimin gelirinde bir artış olacaktır. Turizm olmasaydı bu ürünler gerçek değerini bulamayacak ve halkın gelirinde düşüş olacaktır. Bu durum özellikle Türkiye için son derece önemlidir. Çünkü halkın büyük bir bölümü tarımla geçinmektedir. Tarım ekonomisinin yaygın olduğu bölgelerde turizmin gelişmesi demek tarımla geçinen halkın gelir ve refah seviyesinin artması demektir. Tarım sektöründeki gizli işsizlik sorunu da turizmin gelişmesine paralel olarak ortadan kalkmaktadır. Dolayısıyla işsiz kesimin sanayileşmiş bölgelere göç etmesinin önüne geçilmekte ve bölgelerarası dengesizlik de en aza indirilmiş olmaktadır.
- Turizm sektörünün gelişmesi sonucunda, bölgede ikamet edenler, evlerini pansiyon olarak turistlere kiraya verme yoluyla bir gelir elde etmektedirler. Bununla birlikte, aile ve turistlerin aynı çatı altında birlikte yaşamaları sosyo-ekonomik kalkınmaya olumlu yönden katkı sağlamaktadır. Turizm yoluyla kısa sürede oluşan sosyo-ekonomik içerikli yapı değişimi, çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma savaşı veren toplumlar için son derece önemlidir.
- Turizmin geliştiği bölgelerde aynı zamanda bölgede bir çevre bilincinin gelişmesine de yol açmaktadır. Temiz bir çevre turizmin temel sermayesidir. Turizm çevreyi koruyacak, hava ve su kirlenmesini önleyecektir. Yörede sürdürülebilir bir çevre modeli gelişecek ve kalkınma sürecinin gelişmesine neden olacaktır.
- Turizmin gelişmesi sonucunda bölgede, kalkınma hızı ile nüfus artış hızı arasındaki dengesizliğin sebep olduğu iç göçler, turizm nedeniyle yer yer azalacak veya duracaktır. Bu süreç kentlerin gecekondulaşmasını veya çarpık kentleşme hızını yavaşlatacaktır. Turizmin, çözümü güç ve aşılması zor olan bu toplumsal sorunların çıkmasını önleyici ve azaltıcı bu fonksiyonu, ülkenin kalkınmasına bir katkı olarak değerlendirilmektedir.
- Turizm arz potansiyeline sahip çekim bölgelerde oturanların sahip oldukları sosyo-kültürel değerleri yıpranmayacak hatta değer kazanacaktır. Çünkü yörenin sahip olduğu gelenekler ve görenekler bölge için birer çekim unsuru olacaktır. Bu çekim unsurlarının zenginliği aynı zamanda bölgenin de gelişim sürecini hızlandıracaktır.

4. Metodoloji

Turizmin toplumlar üzerinde ekonomik, kültürel, sosyal, çevresel etkileri olduğu bilinmektedir. Turizmin bu etkilerinin destinasyon bazında tespit

edilmesi ve bilgilerin paydaşlara sunulması, söz konusu destinasyonda turizmi daha ileri noktalara taşımak ve kalkınmasına destek olmak adına önem arz etmektedir. Turizmin bölgesel kalkınma üzerindeki etkileri onu kritik bir noktaya taşımaktadır.

Ulusal ve uluslararası arenada turizmin bölgesel kalkınmaya etkilerini konu alan pek çok çalışma mevcuttur. Turizmin gelişmiş olduğu destinasyonlarda turizmin bölgesel kalkınma ile ilişki açık bir şekilde ortaya konmaktadır. Bu çalışmada bölge ekonomisi turizme bağlı olmayan bir şehir olarak Adana ili ele alınmaktadır. Tarihi değerleri, doğal çekicilikleri, yerel kültürü, gastronomisi, fuar ve festivalleri ile dikkat çekmesine rağmen turizmde henüz hak ettiği yere kavuşamamıştır. Yapılan bu çalışma ile Adana ilinde turizmin bölgesel kalkınmaya etkilerinin belirlenmesi amaçlanmakta olup, ayrıca Kızıldemir'in 2015 yılındaki topladığı veriler ile kıyaslama yaparak bölgede turizmin gelişmesi adına önemli bulgular ortaya koyması ve bir öneri niteliği taşıması planlanmaktadır.

Adana'nın bölgesel kalkınmasında turizmin rolünü ölçmeyi hedefleyen bu çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden biri olan anket tekniği kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan anket formu iki bölümden oluşmaktadır. Anketin birinci bölümü katılımcıların demografik bilgilerine ilişkin veri elde edilmesi amacıyla oluşturulan demografik sorular ile seyahat süreçlerine ilişkin sorulardan oluşmaktadır. Uygulanan ölçeğin ikinci kısmı katılımcıların Adana'da kaldıkları süreçte yapmış oldukları harcamaları tespit etmek amaçlı soruları içermektedir. Bu çalışmada Kızıldemir'in (2017) doktora tezinde kullanmış olduğu ölçek temel alınmıştır.

Araştırma evreni Adana ilinde ziyaret eden yerli ve yabancı turistler olup bu rakam 2017 yılı için 1.094.335 kişidir (www.adanakulturturizm.gov.tr). Hazırlanan ölçek, evreni temsil edeceği düşünülerek (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2014) 600 katılımcıya uygulanmıştır. Bu çalışmada olasılığa dayalı olmayan örnekleme yöntemlerinden kasti örnekleme metodu kullanılmıştır. Bu çalışmada Adana ilini ziyaret eden yerli ve yabancı turistlerin tatil süreçlerinde yaptıkları harcamaların tespit edilmesi amaçlandığı için, Adana'dan ayrılmak üzere olan ziyaretçileri tespit etmek üzere Adana Şakir Paşa Hava Limanı'nda giden yolcu peronlarında katılımcılara anket uygulanmıştır. Veri toplama işlemi 25 Aralık 2017- 5 Ocak 2018 tarihi arasında gerçekleştirilmiştir.

4.1. Bulgular

4.1.1. Katılımcıların Demografik Değişkenleri ve Tatil Süreçlerine İlişkin Bulgular

Araştırmaya dâhil edilen katılımcıların milliyetleri ve yaşadıkları ülkeler hakkındaki bilgiler çapraz tablo ile analiz edilerek Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Katılımcıların Milliyetlerine ve Yaşadıkları Ülkelere İlişkin Bilgiler														
MİLLİYET	YAŞANILAN ÜLKE													
	KKTC	Türkiye	Suriye	Hollanda	Fransa	Belçika	Gürcistan	Arabistan	Almanya	Mısır	Katar	Azerbaycan	Diğer Ülkeler ¹	Toplam
TC Vatandaşı	110	105	1	29	29	26	15	16	20	18	4	4	19	396
KKTC Vatandaşı	56	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	56
Suriye Vatandaşı	-	2	45	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	47
Arabistan Vatandaşı	-	-	1	-	-	-	-	10	-	-	6	-	-	17
Gürcistan Vatandaşı	2	-	-	-	-	-	11	-	-	-	-	-	-	13
Azerbaycan Vatandaşı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	9	-	9
Türkmenistan Vatandaşı	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7	9
Hollanda Vatandaşı	-	-	-	8	-	-	-	-	-	-	-	-	-	8
Diğer Ülke Vatandaşları ²	-	-	-	1	1	3	-	-	1	3	6	-	30	45
Toplam	170	107	47	38	30	29	26	26	21	21	16	13	56	600

Tablo 6, katılımcıların milliyetlerine ve yaşadıkları ülkelere ilişkin bilgileri içermektedir. Çapraz tablo incelendiğinde 396 katılımcının TC vatandaşı olması; 170 katılımcının KKTC'nde, 107 katılımcının Türkiye'de ikamet ediyor olması; Belçika, Hollanda, Fransa ve Almanya vatandaşlarının milliyet bazında en çok katılıma sahip olan ülkeler olduğu dikkat çekmektedir. Araştırmaya dâhil olan 600 katılımcının 107'si Türkiye'de ikamet ederken, 493 katılımcının ülke dışında ikamet ettiği anlaşılmaktadır.

Araştırmaya dâhil olan katılımcılara ait demografik bilgiler Tablo 7'de gösterilmektedir.

Tablo 7. Katılımcıların Demografik Değişkenlerine İlişkin Bilgiler								
Cinsiyet	Yaş							
	18-25	26-30	31-35	36-40	41-45	46-50	51 ve üz.	TOP.
	Kadın	60	43	37	27	19	10	28
Erkek	61	70	73	54	16	26	76	376
TOPLAM	121	113	110	81	35	36	104	600
Cinsiyet	Medeni Durum							
	Evli		Bekâr		TOPLAM			
	Kadın	130	94	224	Erkek	216	160	376
TOPLAM	346	254	600					
Cinsiyet	Eğitim							
	Eğitimsiz	İlköğretim	Ortaöğretim	Ön lisans	Lisans	Lisansüstü	TOP.	
	Kadın	4	18	74	9	111	8	22

¹ Katar, Belçika, Mısır, Ukrayna, Rusya, Lübnan, Irak, Sırbistan, Ermenistan, Bulgaristan, Fransa, Almanya

² Lübnan, Irak, Sırbistan, Ermenistan, Bulgaristan, Türkmenistan, Kırgızistan, Japonya, İngiltere, Fas, Tayland, Avustralya

								4	
	Erkek	1	32	148	26	167	2	376	
TOPLAM		5	50	222	35	278	10	600	
Meslek									
Cinsiyet		Kendi işi	Memur	İşçi	İşveren	Emekli	Çalışmıyor	TOPLAM	
	Kadın	17	74	37	2	24	70	224	
	Erkek	113	68	122	18	35	20	376	
TOPLAM		130	142	159	20	59	90	600	
Gelir (\$)									
		501-1000	1001-1500	1501-2000	2001-2500	2501-3000	3001-3500	3501 ve üzeri	TOPLAM
	Kadın	53	51	45	32	37	5	1	224
	Erkek	63	68	69	51	58	33	34	376
TOPLAM		116	119	114	83	95	38	35	600
Gelir Seviyesi									
Cinsiyet		Düşük	Orta	Orta Üzeri	Yüksek	TOPLAM			
	Kadın	65	111	46	2	224			
	Erkek	39	200	101	36	376			
TOPLAM		104	311	147	38	600			

Tablo 7'de yer alan demografik bilgilere göre katılımcıların 224'ünün kadınlardan ve 376'sının erkek katılımcılardan oluşmaktadır. Katılımcıların çoğu 18-25 yaş grubu arasında yer almaktadır. Cinsiyet farklılığı ile yaşlara bakıldığında kadınların çoğunun 18-25, erkeklerin çoğunun 51 yaş üzeri grupta yer aldığı görülmektedir. Hem kadın hem de erkek katılımcıların çoğu evlidir. Eğitim durumlarına bakıldığında eğitimsiz olanlar ile lisansüstü düzeyde eğitime sahip olanların azınlıkta olduğu dikkat çekmektedir. Eğitim düzeyinde katılım, hem erkeklerde hem de kadınlarda lisans düzeyinde çoğunluk göstermektedir. Katılımcılar arasında kadınların çoğu çalışmamaktadır, çalışan kadınların ise çoğu memurdur. Erkek katılımcılarda ise işçi ve kendi işi yapan katılımcıların çoğunlukta olduğu tabloda gösterilmektedir.

Katılımcıların gelir düzeyleri incelendiğinde kadın katılımcılarda 3500 \$ üzeri gelire sahip sadece 1 katılımcı var iken, kadınlarının çoğunun 500-1000\$ arası gelir elde ettiği gözlemlenmektedir. Erkek katılımcılarda çoğunluğun 1501-2000\$ gelire sahip olduğu; bunu takiben en fazla katılımın 3001'doların üzerinde olduğu tablodan açıkça anlaşılmaktadır. Bununla birlikte hem kadın hem de erkek katılımcılar kendilerinin orta düzey gelir seviyesinde olduklarını ifade etmişlerdir. Elde edilen gelir ile gelir seviyesi kendi içinde çapraz tablo analizine tabi tutulmuş olup tablo 9'da gösterilmektedir. Eğitim seviyesi ve meslek grupları kendi içinde çapraz tablo analizine tabi tutulmuş olup Tablo 8'de gösterilmektedir.

		Meslek						Toplam
		Kendi işi	Memur	İşçi	İşveren	Emekli	Çalışmıyor	
Eğitim Seviyesi	Eğitimsiz	0	0	3	0	0	2	5
	İlköğretim	6	0	29	0	6	9	50
	Ortaöğretim	35	18	73	12	41	43	222
	Ön lisans	8	13	7	1	3	3	35
	Lisans	80	104	47	7	9	31	278
	Lisansüstü	1	7	0	0	0	2	10
Toplam		130	142	159	20	59	90	600

Tablo 8 incelendiğinde ilköğretim ve ortaöğretim düzeyinde eğitime sahip olan katılımcıların çoğunun işçi olarak; ön lisans, lisans ve lisansüstü düzeyde eğitime sahip olanların memur olarak çalıştıkları dikkat çekmektedir.

Elde edilen gelir ile gelir seviyesi kendi içinde çapraz tablo analizine tabi tutulmuş olup tablo 9'da gösterilmektedir.

		Gelir Seviyesi				Toplam
		Düşük	Orta	Orta Üzeri	Yüksek	
Geliriniz	501-1000	46	70	0	0	116
	1001-1500	41	78	0	0	119
	1501-2000	17	90	7	0	114
	2001-2500	0	73	9	1	83
	2501-3000	0	0	93	2	95
	3001-3500	0	0	38	0	38
	3500 ve üzeri	0	0	0	35	35
Toplam		104	311	147	38	600

Tablo 10'a göre katılımcıların %44,8'i akraba veya arkadaşlarını ziyaret etmek üzere; %30,5'i tatil amaçlı Adana'ya gelmiştir. En az katılım ise ticari ve kültürel nedenlerdir. Tabloda yer alan bilgilere göre katılımcıların büyük çoğunluğu seyahatlerini bireysel olarak planlamışlardır. Bununla birlikte katılımcıların seyahatlerine ilişkin bilgi edindikleri en önemli bilgi kaynağı yine seyahat acenteleridir. Katılımcıların yarısının seyahatlerinin Adana dışındaki illeri de kapsadığı tabloda açıkça görülmektedir.

Tablo 10. Katılımcıların Seyahatleri ve Seyahat Süreçlerine İlişkin Bilgiler			
Bu seyahatimizde Adana'yı seçmenizdeki en önemli amaç nedir?		N	P
Ziyaret Nedeni	Akraba-arkadaş ziyareti	269	44,8
	Tatil	183	30,5
	İş ilişkileri	77	12,8
	Toplantı konferans	29	4,8
	Eğitim- öğrenim	10	1,7
	Kamu hizmeti	10	1,7
	Sağlık Tedavisi	9	1,5
	Transit	6	1,0
	Kültürel	4	0,7
	Ticari	3	0,5
Seyahatinizi nasıl organize ettiniz?		N	P
Bireysel		584	97,3
Seyahat Acentesi		16	2,7
Seyahatiniz için gerekli bilgiyi sağladığınız en önemli kaynak hangisidir?		N	P
Bilgi Kaynağı	Seyahat acentesi	365	60,8
	Eş, Dost ve Akraba	126	21,0
	İnternet	54	9,0
	Turizm Bürosu	49	8,2
	TV, gazete, dergi vb.	6	1,0
Bu seyahatiniz Adana dışındaki şehirleri de kapsıyor mu?		N	P
Hayır		303	50,5
Evet		297	49,5

Tablo 11. Katılımcıların Konaklamalarına İlişkin Bilgiler								
Gün Sayısı	Tatil süresi (Gün)	N	P	Mean	Otel Geceleme Sayısı			
					Geceleme	N	P	
7,4433	1 Gün	32	5,3	7,4433	1 Gece	24	4,0	
	2 Gün	38	6,3		2 Gece	24	4,0	
	3 Gün	74	12,3		3 Gece	35	5,8	
	4 Gün	52	8,7		4 Gece	16	2,7	
	5 Gün	96	16,0		5 Gece	57	9,5	
	6 Gün	45	7,5		6 Gece	11	1,8	
	7 Gün	66	11,0		7 Gece	12	2,0	
	8 Gün	19	3,2		8 Gece	5	0,8	
	9 Gün	7	1,2		10 Gece	2	0,3	
	10 Gün	67	11,2		Toplam	186	31	
	11 Gün	2	0,3		Mean	3,9570		
	12 Gün	8	1,3		Pansiyon-Kiralık Ev Geceleme Sayısı			
	13 Gün	4	0,7		Geceleme	N	P	
	14 Gün	6	1,0		2 Gece	2	0,3	
	15 Gün	45	7,5		6 Gece	3	0,5	
	17 Gün	1	0,2		10 Gece	1	0,2	
	18 Gün	3	0,5		12 Gece	1	0,2	
	19 Gün	3	0,5		15 Gece	1	0,2	
	20 Gün	16	2,7		20 Gece	3	0,5	
	21 Gün	1	0,2		27 Gece	1	0,2	
	25 Gün	2	0,3		28 Gece	1	0,2	
	27 Gün	1	0,2					

	28 Gün	1	0,2		29 Gece	2	0,3
	29 Gün	2	0,3		30 Gece	3	0,5
	30 Gün	9	1,5		Toplam	18	3,0
	Toplam	600	100		Mean	17,8889	
	Kalınan yer	N	P		Aile, Akraba Arkadaş Evi Geceleme Sayısı		
	Akraba Evi	283	47,1		Mean: 8,5601		
	Otel	186	31,0				
	Arkadaş Evi	55	9,2				
	Aile Evi	52	8,7				
	Pansiyon/Kiralık Ev	18	3,0				
	Hastane	6	1,0				

Katılımcıların tatil süreleri, konaklama yaptıkları yerler ve konaklama sürelerine ilişkin bilgiler tablo 11'de yer almaktadır.

Tablo 11 incelendiğinde, katılımcıların tatil sürelerinin bir günden bir aya kadar değişiklik gösterdiği dikkat çekmektedir. Tabloda yer alan bilgilere göre kişi başı ortalama tatil süresi yaklaşık bir haftadır (mean: 7,4433). Katılımcıların %34'ü konaklamak için çeşitli büyüklükteki otelleri, pansiyonları ve kiralık evleri tercih ederken; %65'i aile, akraba veya arkadaşlarının evlerinde konaklama yapmışlardır. Çeşitli büyüklükteki otellerde konaklama yapan 186 katılımcının oteldeki kişi başı ortalama geceleme süresi yaklaşık 4 gecedir. Pansiyon ve kiralık evlerde ise kişi başı ortalama geceleme sayısı yaklaşık 18'dir. Aile, akraba ve arkadaş yanında tatillerini geçiren katılımcıların ortalama geceleme süresi ise 8,5'tir.

4.1.2. Katılımcıların Adana İlinde Yaptıkları Harcamalara İlişkin Bulgular

Adana'ya gelen turistlerin genel harcamalarını ve harcama kalemlerini gözlemleyebilmek için elde edilen verilere ilişkin bulgular bu bölümde ele alınmaktadır. Euro ve Dolar bazında yapılan harcamalar 25 Aralık 2017- 5 Ocak 2018 tarihleri arasındaki döviz kuru baz alınarak yaklaşık bir değer ile Türk Lirasına (TL) çevrilmiştir (1 Dolar=3,8 TL; 1 Euro=4,5 TL).

Katılımcıların ikamet ettiği ülkelere göre ortalama harcamaları Tablo 12'de gösterilmektedir.

Ülkeler	HARCAMA (TL)											Ortalama Harcama
	0-1000	1001-1500	1501-2000	2001-2500	2501-3000	3001-3500	3501-4000	4001-4500	4501-5000	5001-6000	6000 ve üzeri	
Fransa	5	1	0	0	0	1	2	1	0	3	17	5790
Belçika	1	1	0	3	0	6	1	3	1	5	8	5171
Hollanda	10	3	0	3	0	1	5	1	0	1	14	4506
Arabistan	8	2	4	0	0	2	2	0	2	1	5	3853
Mısır	4	0	1	0	1	3	2	3	2	3	2	3661
Katar	7	2	0	0	0	1	2	0	0	0	4	3153

Almanya	13	1	1	0	1	0	0	1	0	0	4	2353
KKTC	95	31	10	8	7	2	4	4	3	3	3	1459
Azerbayc.	6	3	1	0	1	2	0	0	0	0	0	1448
Türkiye	74	15	9	3	3	0	0	0	2	0	1	1025
Gürcistan	14	11	1	0	0	0	0	0	0	0	0	909
Suriye	40	4	0	2	0	1	0	0	0	0	0	657
Diğer	14	11	9	4	5	3	3	1	0	3	3	2452
Toplam	291	85	36	23	18	22	21	14	10	19	61	2232

Tablo 12'ye göre kişi başı ortalama harcamanın en yüksek olduğu ülkeler sırasıyla Fransa, Belçika, Hollanda, Arabistan ve Mısır'dır. Tablo 12 incelendiğinde Hollanda, Fransa, Belçika'da ikamet eden katılımcıların daha çok 6000 TL ve üzeri harcama yaptıkları, KKTC, Türkiye, Almanya ve Suriye'de ikamet eden katılımcıların çoğunlukla 500 TL'nin altında harcama yaptıkları dikkat çekmektedir. Tabloda yer alan bilgilere göre Gürcistan'da ikamet eden katılımcıların çoğunun 1000-1500 TL arası harcama yaptıkları, Azerbaycan'da ikamet eden katılımcıların 3500 TL üzerinde harcama yapmadıkları söylenebilir. Mısır, Katar ve Arabistan'da ikamet eden katılımcıların harcama aralığı ise değişiklik göstermektedir.

Tablo 13-14 katılımcıların ikamet ettikleri ülkeler bazında harcama dağılımları ile ilgili bilgileri göstermektedir.

Tablo 13. Türkiye'de İkamet Eden Katılımcıların Harcama Dağılımlarına İlişkin Bilgiler					
Harcama Kalemleri	Ortalama (Mean)	Sayı (N)	Minimum Harcama (TL)	Maksimum Harcama (TL)	Toplam Harcama (TL)
Konaklama	507,61	21	80	3.600	10.660
Yiyecek-İçecek	285,53	103	30	2.000	29.410
Ulaşım	123,28	73	20	600	9.000
Sağlık	95	6	80	130	570
Eğlence	405,32	14	50	8.000	31.210
Kültür/Etkinlik	70,71	14	30	200	990
Giyim	341,53	26	80	1200	8.800
Kişisel Bakım	148,08	47	20	500	6.960
Alkol/Tütün	72,75	29	20	200	2.110
Kiralık Araç	303,75	4	75	850	1.215
İletişim	177,5	4	30	600	710
Gazete/Dergi	-	-	-	-	-
Hediyelik Eşya	176,77	45	20	500	7.955
Türkiye (Genel)	1.024,95	107	30	11.800	109.670

Tablo 13 incelendiğinde Türkiye'de ikamet eden katılımcıların Adana'yı ziyaretleri süresince toplam harcamaları 109.670 TL'dir. Bu rakam içerisinde 31 bin TL'ni aşkın tutar ile en çok harcama yapılan kalem eğlencedir. Katılımcıların neredeyse tamamı yiyecek içecek için harcama yaparken, gazete ve dergi için harcama yapan hiç katılımcı olmadığı dikkat çekmektedir. Harcama kalemlerine ilişkin ortalama harcama tutarları dikkate alındığında ise sinema ve tiyatro gibi kültürel etkinlikler en az kişi başı ortalama harcama tutarına sahipken; en yüksek kişi başı ortalama harcama 507 TL ile konaklamaya aittir.

Harcama Kalemleri	Ortalama (Mean)	Sayı (N)	Minimum Harcama (TL)	Maksimum Harcama (TL)	Toplam Harcama (TL)
Konaklama	440,15	64	100	1.900	28.170
Yiyecek-İçecek	390,30	165	40	8.000	64.400
Ulaşım	132,16	127	20	12.000	16.785
Sağlık	148,82	17	30	600	2.530
Eğlence	504,39	116	50	4.560	58.510
Kültür/Etkinlik	68,92	13	3	380	896
Giyim	537,44	43	80	1.710	23.110
Kişisel Bakım	203,87	62	20	760	12.640
Alkol/Tütün	83,93	49	20	300	4.113
Kiralık Araç	416,36	22	100	1.140	9.160
İletişim	70	4	30	100	280
Gazete/Dergi	-	-	-	-	-
Hediyelik Eşya	346,77	79	20	2.000	27.395
KKTC (Genel)	1458,75	170	40	11.900	247.989

Tablo 14'e göre KKTC'de ikamet eden katılımcıların Adana'yı ziyaretleri süresince yaptıkları toplam harcama tutarı 247.989 TL'dir. Bu tutar içerisinde yiyecek içecek harcamaları 64.400 TL ile en yüksek paya sahip kalemdir. Türkiye'de ikamet eden katılımcılarda olduğu gibi gazete ve dergi için bir harcama yapılmadığı ve katılımcıların neredeyse tamamının yiyecek-içecek harcaması yapmış olduğu dikkat çekmektedir. Harcama kalemlerine ait kişi başı ortalama tutarlar incelendiğinde; en yüksek ortalama 537,44 TL ile giyime aitken, 68,92 TL ile sinema ve tiyatro gibi etkinlikler en az ortalamaya sahip harcama kalemidir.

Harcama Kalemleri	Ortalama (Mean)	Sayı (N)	Minimum Harcama Tutarı (TL)	Maksimum Harcama Tutarı (TL)	Toplam Harcanan (TL)
Konaklama	360,00	5	200	600	1.800
Yiyecek-İçecek	171,33	45	40	600	7.710
Ulaşım	83,42	38	30	200	3.170
Sağlık	121,25	8	20	200	970
Eğlence	248,27	29	100	650	7.200
Kültür/Etkinlik	55	4	30	10	220
Giyim	298	10	90	700	2.980
Kişisel Bakım	120	12	40	400	1.440
Alkol/Tütün	72	20	30	150	1.440
Kiralık Araç	-	-	-	-	-
İletişim	60,71	7	30	100	425
Gazete/Dergi	-	-	-	-	-
Hediyelik Eşya	221,25	16	90	1.200	3.540
Suriye (Genel)	657,34	47	0,00	2.400	30.895

Tablo 15'e göre Suriye'de ikamet eden katılımcıların Adana'yı ziyaretleri süresince yaptıkları toplam harcama tutarı 30.895 TL'dir. Bu tutar içerisinde yiyecek içecek harcamaları 7.710 TL ve eğlence harcamaları 7200 TL ile en yüksek paya sahip kalemlerdir. Türkiye ve KKTC'de ikamet eden katılımcılarda olduğu gibi gazete ve dergi için bir harcama yapılmadığı ve katılımcıların neredeyse tamamının yiyecek-içecek harcaması yapmış olduğu dikkat çekmektedir. Suriye'de ikamet eden katılımcılar kiralık araç için de herhangi bir harcama yapmamışlardır. Harcama kalemlerine ait kişi başı ortalama tutarlar incelendiğinde; en yüksek ortalama 360 TL ile konaklamaya aitken, 55 TL ile sinema ve tiyatro gibi etkinlikler en az ortalama harcama kalemidir.

	Ortalama (Mean)	Sayı (N)	Minimum Harcama Tutarı (TL)	Maksimum Harcama Tutarı (TL)	Toplam Harcanan (TL)
Harcama Kalemleri					
Konaklama	531,81	11	300	1.000	5.850
Yiyecek-İçecek	982,89	38	100	2.700	37.350
Ulaşım	126,15	13	25	225	1.640
Sağlık	100	1	100	1	100
Eğlence	877,5	36	100	2.700	31.590
Kültür/Etkinlik	35	4	30	50	140
Giyim	1.556,81	22	100	3.150	34.250
Kişisel Bakım	666,66	24	30	1.350	16.000
Alkol/Tütün	200	3	150	225	600
Kiralık Araç	997,27	22	290	1.800	21.940
İletişim	55	2	50	60	110
Gazete/Dergi	-	-	-	-	-
Hediyelik Eşya	746,72	29	60	1800	21.655
Hollanda (Genel)	4.505,92	38	400	11025	171.225

Tablo 16 incelendiğinde Hollanda'da ikamet eden katılımcıların Adana'yı ziyaretleri süresince toplam harcamaları 171.225 TL'dir. Bu rakam içerisinde 37.350 TL'ni ile en çok harcama yapılan kalem yiyecek-içecektir. Katılımcıların tamamı yiyecek içecek için harcama yaparken, gazete ve dergi için harcama yapan katılımcı olmadığı dikkat çekmektedir. Harcama kalemlerine ilişkin ortalama harcama tutarları dikkate alındığında ise sinema ve tiyatro gibi kültürel etkinlikler en az kişi başı ortalama harcama tutarına sahipken; en yüksek kişi başı ortalama harcama 1556,81 TL ile giyime aittir.

Harcama Kalemleri	Ortalama (Mean)	Sayı (N)	Minimum Harcama Tutarı (TL)	Maksimum Harcama Tutarı (TL)	Toplam Harcanan (TL)
Konaklama	1.706,92	13	300	4.560	22.190
Yiyecek-İçecek	1.137,23	26	100	4.000	29.568
Ulaşım	151,33	15	40	600	2.270
Sağlık	2000	1	2.000	2.000	2.000
Eğlence	631,05	19	100	1.900	11.990
Kültür/Etkinlik	67,5	4	20	100	270
Giyim	855,55	9	90	2.660	7.700
Kişisel Bakım	670	9	150	2.660	6.030
Alkol/Tütün	187,5	4	120	300	750
Kiralık Araç	658,57	7	450	900	4.610
İletişim	-	-	-	-	-
Gazete/Dergi	-	-	-	-	-
Hediyelik Eşya	753,52	17	100	4560	12.810
Arabistan (Genel)	3.853,38	26	200	16.420	100.188

Tablo 17'ye göre Arabistan'da ikamet eden katılımcıların Adana'yı ziyaretleri süresince yaptıkları toplam harcama tutarı 100.188 TL'dir. Bu tutar içerisinde yiyecek içecek harcamaları 29.568 TL ile en yüksek paya sahip kalemdir. Gazete ve dergi ile iletişim için bir harcama yapılmadığı ve katılımcıların tamamının yiyecek-içecek harcaması yapmış olduğu dikkat çekmektedir. Harcama kalemlerine ait kişi başı ortalama tutarlar incelendiğinde; en yüksek ortalama 1706,92 TL ile konaklamaya aitken, 67,5 TL ile sinema ve tiyatro gibi etkinlikler en az ortalama sahip harcama kalemidir.

Harcama Kalemleri	Ortalama (Mean)	Sayı (N)	Minimum Harcama Tutarı (TL)	Maksimum Harcama Tutarı (TL)	Toplam Harcanan (TL)
Konaklama	315	6	140	600	1.890
Yiyecek-İçecek	270,76	26	100	500	7.040
Ulaşım	119,44	18	50	500	2.150
Sağlık	80	1	80	80	80
Eğlence	270,45	22	100	500	5.950
Kültür/Etkinlik	80	2	60	100	160
Giyim	200	1	200	200	200
Kişisel Bakım	90	7	60	200	630
Alkol/Tütün	114	10	50	200	1.140
Kiralık Araç	323,33	3	220	450	970
İletişim	-	-	-	-	-
Gazete/Dergi	-	-	-	-	-
Hediyelik Eşya	228,66	15	50	760	3.430
Gürcistan (Genel)	909,23	26	330	1720	23.640

Tablo 18 incelendiğinde Gürcistan'da ikamet eden katılımcıların Adana'yı ziyaretleri süresince toplam harcamaları 23.640 TL'dir. Bu rakam içerisinde 7.040 TL ile en çok harcama yapılan kalem yiyecek-içecektir. Katılımcıların tamamı yiyecek içecek için harcama yaparken, gazete ve dergi ile iletişim için harcama yapan katılımcı olmadığı dikkat çekmektedir. Sağlık, giyim, kültürel etkinlikler ve araç kiralama harcamaları en az katılım gören harcamalardır. Harcama kalemlerine ilişkin ortalama harcama tutarları dikkate alındığında ise sinema ve tiyatro gibi kültürel etkinlikler en az kişi başı ortalama harcama tutarına sahipken; en yüksek kişi başı ortalama harcama 323,33 TL ile araç kiralama aittir.

Harcama Kalemleri	Ortalama (Mean)	Sayı (N)	Minimum Harcama Tutarı (TL)	Maksimum Harcama Tutarı (TL)	Toplam Harcanan (TL)
Konaklama	810	5	270	1.500	4.050
Yiyecek-İçecek	355	12	80	1.000	4.260
Ulaşım	151	10	50	300	1.510
Sağlık	-	-	-	-	-
Eğlence	264	10	120	450	2.640
Kültür/Etkinlik	40	3	40	40	120
Giyim	250	5	100	400	1.250
Kişisel Bakım	177,14	7	50	400	1.240
Alkol/Tütün	67,5	4	50	100	270
Kiralık Araç	600	2	600	600	1.200
İletişim	-	-	-	-	-
Gazete/Dergi	10	2	10	10	20
Hediyelik Eşya	251,11	9	50	550	2.260
Azerbaycan (Genel)	1.447,69	13	100	3.300	18.820

Tablo 19'a göre Azerbaycan'da ikamet edip Adana'yı ziyaret eden katılımcıların tatil süreçlerinde yaptıkları toplam harcama tutarı 18.820 TL'dir. Bu tutar içerisinde en yüksek harcama payı 4260 TL ile yiyecek içecek ve 4050 TL ile konaklamaya aittir. Sağlık ve iletişim için herhangi bir harcama yapılmadığı tablodan elde edilen bilgilerde yer almaktadır. Katılımcı sayısı bağlamında en fazla harcama yapılan kalemler yeme-içme, ulaşım, eğlence ve hediyelik eşyalardır. Kişi başı ortalama harcamalar izlendiğinde en fazla ortalama 810 TL ile konaklamaya ait iken; en az kişi başı ortalama harcama 10 TL ile gazete ve dergiyeye aittir.

Harcama Kalemleri	Ortalama (Mean)	Sayı (N)	Minimum Harcama Tutarı (TL)	Maksimum Harcama Tutarı (TL)	Toplam Harcanan (TL)
Konaklama	838	10	180	1.520	8.380
Yiyecek-İçecek	718,66	15	100	2.660	10.780
Ulaşım	110	7	40	250	770
Sağlık	-	-	-	-	-
Eğlence	953,75	8	200	2.470	7.630
Kültür/Etkinlik	-	-	-	-	-
Giyim	1.014	10	50	2.280	10.140
Kişisel Bakım	380,7	10	90	950	3.800
Alkol/Tütün	162,5	4	30	380	650
Kiralık Araç	840	7	180	1.140	5.880
İletişim	-	-	-	-	-
Gazete/Dergi	18	1	18	18	18
Hediyelik Eşya	298,75	8	150	570	2.390
Katar (Genel)	3.152,81	16	350	10.220	50.445

Tablo 20'ye göre Katar'da ikamet eden katılımcıların Adana'yı ziyaretleri süresince yaptıkları toplam harcama tutarı 50.445 TL'dir. Bu tutar içerisinde 10.780 TL ile yiyecek içecek harcamaları ve 10.140 TL giyim harcamaları en yüksek paya sahip kalemlerdir. Sağlık, kültürel etkinlikler ve iletişim için bir harcama yapılmadığı ve katılımcıların neredeyse tamamının yiyecek-icecek harcaması yapmış olduğu dikkat çekmektedir. Harcama kalemlerine ait kişi başı ortalama tutarlar incelendiğinde; en yüksek ortalama 1.104 TL ile giyime ait iken, 18 TL ile gazete-dergi ve 110 TL ile ulaşım harcamaları en az ortalamaya sahip harcama kalemidir.

Harcama Kalemleri	Ortalama (Mean)	Sayı (N)	Minimum Harcama Tutarı (TL)	Maksimum Harcama Tutarı (TL)	Toplam Harcanan (TL)
Konaklama	1.070,88	17	250	2.280	18.205
Yiyecek-İçecek	817	20	100	2.280	16.340
Ulaşım	127,77	9	60	300	1.150
Sağlık	-	-	-	-	-
Eğlence	663,05	18	200	1.200	11.935
Kültür/Etkinlik	40	1	40	40	40
Giyim	738	10	250	1.400	7.380
Kişisel Bakım	381,42	14	150	600	5.340
Alkol/Tütün	-	-	-	-	-
Kiralık Araç	581,66	12	300	1.500	6.980
İletişim	-	-	-	-	-
Gazete/Dergi	-	-	-	-	-
Hediyelik Eşya	523,75	16	100	950	8.380
Mısır (Genel)	3.661,42	21	540	7.040	76.890

Tablo 21 incelendiğinde Mısır'da e ikamet eden katılımcıların Adana'yı ziyaretleri süresince toplam harcamaları 76.980TL'dir. Bu rakam içerisinde 18.205 TL ile en çok harcama yapılan kalem konaklamadır. Katılımcıların neredeyse tamamı yiyecek içecek için harcama yaparken, sağlık, iletişim, gazete ve dergi ile iletişim için harcama yapan katılımcı olmadığı dikkat çekmektedir. Harcama kalemlerine ilişkin ortalama harcama tutarları dikkate alındığında ise sinema ve tiyatro gibi kültürel etkinlikler ile kişisel bakım harcamaları en az kişi başı ortalama harcama tutarına sahipken; en yüksek kişi başı ortalama harcama 1.070,88 TL ile araç kiralamaya aittir.

Harcama Kalemleri	Ortalama (Mean)	Sayı (N)	Minimum Harcama Tutarı (TL)	Maksimum Harcama Tutarı (TL)	Toplam Harcanan (TL)
Konaklama	1.208,57	7	180	2.025	8.460
Yiyecek-İçecek	1.372,16	30	80	4.500	41.165
Ulaşım	244,54	11	40	675	2.690
Sağlık	-	-	-	-	-
Eğlence	1.439	25	200	3.150	35.975
Kültür/Etkinlik	50	1	50	50	50
Giyim	1.365,47	21	250	3.150	28.675
Kişisel Bakım	760	25	50	1.575	19.000
Alkol/Tütün	145	3	60	225	435
Kiralık Araç	972	16	160	1.350	15.560
İletişim	-	-	-	-	-
Gazete/Dergi	-	-	-	-	-
Hediyelik Eşya	867,80	25	100	4.500	21.695
Fransa (Genel)	5.790,16	30	180	13.500	173.705

Tablo 22'ye göre Fransa'da ikamet edip Adana'yı ziyaret eden katılımcıların tatil süreçlerinde yaptıkları toplam harcama tutarı 173.705 TL'dir. Bu tutar içerisinde en yüksek harcama payı 41.165 TL ile yiyecek içecek ve 35.975 TL ile eğlenceye aittir. Sağlık, iletişim, gazete ve dergi için herhangi bir harcama yapılmadığı tablodan elde edilen bilgilerde yer almaktadır. Katılımcı sayısı bağlamında en az harcama yapılan kalemler kültür/etkinlik ile alkol/tütündür. Kişi başı ortalama harcamalar izlendiğinde en fazla ortalama 1365,47 TL ile giyime ait iken; en az kişi başı ortalama harcama 145 TL ile alkol ve tütün harcamalarına aittir.

Harcama Kalemleri	Ortalama (Mean)	Sayı (N)	Minimum Harcama Tutarı (TL)	Maksimum Harcama Tutarı (TL)	Toplam Harcanan (TL)
Konaklama	925	8	500	1.300	7.400
Yiyecek-İçecek	1.137,58	29	100	3.150	32.990
Ulaşım	150	1	150	150	150
Sağlık	375	4	150	600	1.500
Eğlence	1.093,51	27	200	2.700	29.525

Kültür/Etkinlik	-	-	-	-	-
Giyim	1.183,33	21	200	2.700	24.850
Kişisel Bakım	514,61	26	30	1.575	13.380
Alkol/Tütün	450	1	450	450	450
Kiralık Araç	773,95	24	150	1.800	18.575
İletişim	-	-	-	-	-
Gazete/Dergi	-	-	-	-	-
Hediyelik Eşya	782,96	27	50	1.800	21.140
Belçika (Genel)	5.171,03	29	540	10.350	149.960

Tablo 23 incelendiğinde Belçika'da ikamet eden katılımcıların Adana'yı ziyaretleri süresince toplam harcamaları 149.960 TL'dir. Bu rakam içerisinde 32.990 TL ile en çok harcama yapılan kalem yeme-içmedir. Katılımcıların tamamı yiyecek içecek için harcama yaparken; kültür/etkinlik, iletişim, gazete ve dergi ile iletişim için harcama yapan katılımcı olmadığı dikkat çekmektedir. Harcama kalemlerine ilişkin ortalama harcama tutarları dikkate alındığında ise sağlık ve ulaşım harcamaları en az kişi başı ortalama harcama tutarına sahipken; en yüksek kişi başı ortalama harcama 1.183,33 TL ile giyim, 1.137,58 TL ile yeme-içme ve 1.093,51 TL ile eğlenceye aittir.

Harcama Kalemleri	Ortalama (Mean)	Sayı (N)	Minimum Harcama Tutarı (TL)	Maksimum Harcama Tutarı (TL)	Toplam Harcanan (TL)
Konaklama	350	1	350	350	350
Yiyecek-İçecek	730	21	60	4.500	15.330
Ulaşım	155,55	9	100	300	1.400
Sağlık	90	1	90	90	90
Eğlence	729,06	16	50	4.500	11.665
Kültür/Etkinlik	86,66	3	60	100	260
Giyim	904,44	9	50	2.280	8.140
Kişisel Bakım	483,33	12	40	2.700	5.800
Alkol/Tütün	93,33	6	40	190	560
Kiralık Araç	425	2	250	600	850
İletişim	30	1	30	30	30
Gazete/Dergi	30	2	30	30	60
Hediyelik Eşya	405,83	12	100	1.575	4.870
Almanya (Genel)	2.353,61	21	200	9700	49.405

Tablo 24'e göre Almanya'da ikamet edip Adana'yı ziyaret eden katılımcıların tatil sürelerinde yaptıkları toplam harcama tutarı 49.405 TL'dir. Bu tutar içerisinde en yüksek harcama payı 15.330 TL ile yiyecek içecek ve 11.665 TL ile eğlenceye aittir. Katılımcı sayısı bağlamında en az harcama yapılan kalemler konaklama, sağlık, iletişim, kiralık araç, gazete ve dergidir. Kişi başı ortalama harcamalar izlendiğinde en fazla ortalama 904,44 TL ile giyime ait iken; en az kişi başı ortalama harcama 30 TL ile iletişim ile gazete ve dergi harcamalarına aittir.

4.1.3. Araştırma Verilerinden Elde Edilen Diğer Bulgular

Araştırmada elde edilen verilere göre araştırmaya katılan 600 katılımcının toplam harcamaları 1.339.202 TL'dir. Katılımcıların kişi başı ortalama harcamaları 2232 TL olup, en fazla ortalamaya sahip olan harcama kalemleri kişi başı ortalama 861,26 TL ile giyim, 669,22 TL ile konaklama ve 604,70 TL ile eğlencedir. Katılımcı sayısı bağlamında en çok harcama yapılan alan 582 katılımcı ile yeme-içmedir ve ortalama kişi başı harcama tutarı 552,44 TL'dir. Ayrıca yiyecek içecek harcamaları toplam harcamadaki en büyük harcama kalemini oluşturmaktadır ve bu kaleme ayrılan toplam harcama tutarı 321.523 TL'dir. Bu rakamı 272.720 TL ile eğlence, 177.420 TL ile giyim, 153.355 TL ile hediyelik eşya ve 129.160 TL ile konaklama harcamaları takip etmektedir.

Katılımcılar arasında en yüksek kişi başı ortalama 5790,16 TL ile Fransa, 5171,03 TL ile Belçika ve 4505,92 TL ile Hollanda'ya aittir. Toplam harcama tutarları baz alındığında ise en yüksek harcama tutarı 247.989 TL ile KKTC, 173.705 TL ile Fransa ve 171.225 TL ile Hollanda'dır. En yüksek kişi başı ortalamalar ile harcama kalemleri ele alındığında yiyecek içecek için en yüksek ortalama 1372,16 TL ile Fransa'da ikamet eden katılımcılara aittir. Diğer harcama kalemleri için ise elde edilen bulgular şöyledir: konaklama 1706,92 TL ile Arabistan, ulaşım 244,54 TL ile Fransa, sağlık 2000 TL ile Arabistan, eğlence 1439 TL ile Fransa, Kültür/Etkinlik 200 TL ile Japonya, giyim 1556,81 TL ile Hollanda, kişisel bakım 766,25 TL ile Ukrayna, Tütün/alkol 450 TL ile Belçika, araç kiralama 997,27 TL ile Hollanda ve hediyelik eşya 867,8 TL ile Fransa'ya aittir. Ayrıca elde edilen veriler ışığında cezerye/lokum, salça, aksesuar, bijuteri ve bakliyatın Adana'dan götürülen hediyelik eşyalar arasında ilk sıralarda yer aldığını söylemek mümkündür.

Sonuç ve Öneriler

Turizm, özelinde destinasyonların, genelinde ise bölgelerin ve ülkelerin turistik arz kaynaklarını verimli bir şekilde kullanarak, bölgeler arasındaki dengesizliklerin giderilmesinde ve bölgesel kalkınmanın sağlanmasında önemli bir itici güce sahiptir. Turizm sektörü, hem gelişmiş, hem gelişmekte olan, hem de az gelişmiş ülkelerin ekonomilerinde de önemli bir yere sahiptir. Bu yüzden, bir yerin kalkınmasındaki turizmin rolü incelenirken o bölgeye gelen turistlerin harcama kalemlerinin incelenmesi ve bu doğrultuda turizm politikalarının oluşturulmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Adana'nın bölgesel kalkınmasında turizmin rolünü ölçmeyi hedefleyen bu çalışmada, Adana ilini ziyaret eden yerli ve yabancı turistlerin tatil süreçlerinde yaptıkları harcamalar tespit edilmeye çalışılmıştır.

Araştırmada elde edilen bulgular ışığında katılımcıların %97 sinin yeme içme için harcama yaptığı dikkat çekmektedir. Bununla birlikte eğlence için katılımcıların %75,2'si, ulaşım için katılımcıların %61,5'i, hediyelik eşya için katılımcıların %54,2'si, kişisel bakım için %47 ve konaklama için katılımcıların

%32,2'si harcama yapmıştır. 600 katılımcının Adana'yı ziyaretlerinde harcadıkları toplam harcama tutarı 1.339.202 TL'dir. Bu harcama içerisinde en büyük pay 321.523 TL ile yeme-içme kalemine ait olup toplam harcama tutarının %24'ünü ifade etmektedir. Yeme içmeden sonra en çok harcama yapılan kalem eğlence kalemidir. Eğlence için harcanan toplama harcama tutarı 272.720 TL'dir ve toplama harcamanın %20,36'sını oluşturmaktadır. Giyim harcamaları toplam harcamanın %13,24'ünü, hediyeelik eşya % 11,45'ini, konaklama harcamaları %9,64'ünü, kişisel bakım harcamaları toplam harcamanın %7,79'unu oluşturmaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde Adana'ya 2017 yılında gelen turist sayısı 1.094.335 kişi ve araştırma çerçevesinde ortalama tespit edilen kişi başına harcama 2232 TL'dir. Gelen turist sayısının ortalama kişi başına harcamayla çarpılması sonucu yaklaşık 2,44 milyar TL/642 milyon \$ (1 \$=3,8 TL) doğrudan Adana ekonomisine katkı yaptığı görülmektedir. Kızıldemir'in 2015 yılında Adana ekonomisi üzerinde yaptığı çalışma sonuçlarına göre ortalama kişi başı turist harcaması 1578 TL, Adana ili yaklaşık turizm geliri 1,14 milyar TL'dir. Bu sonuçlardan da anlaşılacağı üzere; her ne kadar son yıllarda ülkede yaşanan sorunlar turist sayısını ülke genelinde etkilemiş olsa da; kent turizmi bağlamında gelişmeye devam eden Adana'da bu durum çok etki etmeden artışa yol açmıştır. Turizmin ekonomiye doğrudan, dolaylı ve uyarılmış etkileri düşünüldüğünde yaklaşık 2,44 milyar TL'nin Adana ekonomisinde daha fazla bir etki yapacağını söylemek mümkündür.

Araştırma evreni Adana ilinde ziyaret eden yerli ve yabancı turistler olup bu rakam 2017 yılı için 1.094.335 kişidir. Araştırmaya dahil olan 600 katılımcının 107'si Türkiye'de ikamet ederken, 493 katılımcının ülke dışında (Fransa, Belçika, Hollanda, Arabistan, Mısır, Katar, Almanya, KKTC, Azerbaycan, Gürcistan, Suriye) ikamet ettiği görülmektedir. Katılımcıların çoğu 18-25 yaş grubu arasında yer aldığı, cinsiyet farklılığı ile yaşları incelendiğinde kadınların çoğunun 18-25, erkeklerin çoğunun 51 yaş üzeri grupta yer aldığı, hem kadın hem de erkek katılımcıların çoğu evli olduğu saptanmıştır. Eğitim durumlarına bakıldığında ise eğitimsiz olanlar ile lisansüstü düzeyde eğitime sahip olanların azınlıkta olduğu dikkat çekmektedir. Eğitim düzeyinde katılım, hem erkeklerde hem de kadınlarda lisans düzeyinde çoğunluk gösterdiği görülmektedir. Katılımcılar arasında kadınların çoğunun çalışmadığı, çalışan kadınların ise çoğu memur olduğu, erkek katılımcılarda ise işçi ve kendi işi yapan katılımcılardan oluştuğu, Katılımcıların gelir düzeyleri incelendiğinde hem kadın hem de erkek katılımcılar kendilerinin orta düzey gelir seviyesinde oldukları tespit edilmiştir.

Adana'yı ziyaret eden katılımcıların seyahatleri ve seyahat süreçleri incelendiğinde katılımcıların %44,8'i akraba veya arkadaş ziyareti; %30,5'i tatil amaçlı Adana'ya geldikleri en az katılımın ise ticari ve kültürel nedenlerle olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların tatil sürelerinin bir günden bir aya kadar değişiklik gösterdiği dikkat çekerken, kişi başı ortalama tatil süresinin yaklaşık bir hafta olduğu saptanmıştır. Katılımcıların %34'ü konaklamak için çeşitli büyüklükteki otelleri, pansiyonları ve kiralık evleri tercih ettikleri; %65'inin

aile, akraba veya arkadaşlarının evlerinde konaklama yaptıkları, çeşitli büyüklükteki otellerdeki kişi başı ortalama geceleme yaklaşık 4 gece, pansiyon ve kiralık evlerde ise kişi başı ortalama geceleme sayısı yaklaşık 18 iken aile, akraba ve arkadaş yanında tatillerini geçiren katılımcıların ortalama geceleme süresi ise 8,5 gece olduğu görülmektedir.

Katılımcıların ikamet ettiği ülkelere göre ortalama harcamaları incelendiğinde kişi başı ortalama harcamanın en yüksek olduğu ülkeler sırasıyla Fransa, Belçika, Hollanda, Arabistan ve Mısır'dır. Hollanda, Fransa, Belçika'da ikamet eden katılımcıların daha çok 6000 TL ve üzeri harcama yaptıkları, KKTC, Türkiye, Almanya ve Suriye'de ikamet eden katılımcıların çoğunlukla 500 TL'nin altında harcama yaptıkları dikkat çekmektedir. Gürcistan'da ikamet eden katılımcıların çoğunun 1000-1500 TL arası harcama yaptıkları, Azerbaycan'da ikamet eden katılımcıların 3500 TL üzerinde harcama yapmadıkları tespit edilmiştir.

Türkiye'de ikamet eden katılımcıların Adana'yı ziyaretleri süresince toplam harcamaları 109.670 TL olduğu bu rakam içerisinde 31 bin TL'ni aşkın tutar ile en çok harcama yapılan kalemin eğlence olduğu, KKTC'de ikamet eden katılımcıların toplam harcama tutarı 247.989 TL olduğu bu tutar içerisinde yiyecek içecek harcamaları 64.400 TL ile en yüksek paya sahip kalem olduğu saptanmıştır. Suriye'de ikamet eden katılımcıların toplam harcama tutarı 30.895 TL olduğu bu tutar içerisinde yiyecek içecek harcamaları 7.710 TL ve eğlence harcamaları 7200 TL ile en yüksek paya sahip kalemler olduğu, Hollanda'da ikamet eden katılımcıların toplam harcamalarının 171.225 TL olduğu ve bu rakam içerisinde 37.350 TL ile en çok harcama yapılan kalem yiyecek-içecek olduğu tespit edilmiştir. Arabistan'da ikamet eden katılımcıların toplam harcama tutarının 100.188 TL olduğu bu tutar içerisinde yiyecek içecek harcamaları 29.568 TL ile en yüksek paya sahip kalem olduğu, Gürcistan'da ikamet eden katılımcıların toplam harcamalarının 23.640TL olduğu ve bu rakam içerisinde 7.040 TL ile en çok harcama yapılan kalem yiyecek-içecek harcamaları olduğu saptanmıştır.

Azerbaycan'da ikamet edip Adana'yı ziyaret eden katılımcıların tatil süreçlerinde yaptıkları toplam harcama tutarı 18.820 TL iken bu tutar içerisinde en yüksek harcama payı 4260 TL ile yiyecek içecek ve 4050 TL ile konaklama harcamaları olduğu, Katar'da ikamet eden katılımcıların toplam harcama tutarı 50.445 TL iken bu tutar içerisinde 10.780 TL ile yiyecek içecek harcamaları ve 10.140 TL giyim harcamalarının en yüksek paya sahip kalemler olduğu tespit edilmiştir. Mısır'da e ikamet eden katılımcıların toplam harcamaları 76.980 TL iken bu rakam içerisinde 18.205 TL ile en çok harcama yapılan kalemin konaklama olduğu, Fransa'da ikamet eden katılımcıların tatil süreçlerinde yaptıkları toplam harcama tutarı 173.705 TL iken bu tutar içerisinde en yüksek harcama payının 41.165 TL ile yiyecek içecek ve 35.975 TL ile eğlenceye ait olduğu saptanmıştır. Belçika'da ikamet eden katılımcıların harcamaları 149.960 TL iken bu rakam içerisinde 32.990 TL ile en çok harcama yapılan kalem yeme-içme olduğu, Almanya'da ikamet eden katılımcıların toplam harcama tutarı 49.405 TL iken bu tutar içerisinde en yüksek harcama

payı 15.330 TL ile yiyecek içecek ve 11.665 TL ile eğlenceye ait olduğu saptanmıştır.

Tarım, sanayi, otomotiv veya tekstil sektörleri aracılığı ile kalkınma potansiyeli olmayan ancak zengin turizm arz kaynaklarına sahip destinasyonların ve hatta ülkelerin, bölgelerin kalkınmasında turizm sektörü bir politika olarak önem kazanmaktadır. Turizm sektörünün kalkınmada dinamik bir araç olarak kullanılması için ise bazı önlemlerin alınması gerekmektedir. Bu önlemleri Adana destinasyonu özelinde aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür:

- Adana'nın dengeli bir şekilde kalkınması, kalkınma strateji ve planlarına toplumun tüm kesimlerinin katılımıyla gerçekleşeceği göz ardı edilmemelidir.
- Şakirpaşa Havaalanının kent merkezinde kalması ve yurt içi ve yurtdışı taşımacılığın artırılması gerekmektedir.
- Demiryolu taşımacılığındaki hız ve kalite sorunları çözülmelidir.
- Gelişmelerin yaşandığı gıda ve yiyecek sektörü özellikle kültürel turizm amacıyla gelen turist sayısı arttırıldığında daha fazla gelir getirir düzeye gelebilir.
- Adana'daki kamu ve özel sağlık kuruluşlarındaki gelişmeler sağlık turizmi amacıyla gelen turistlerin sayısını arttırabilir.
- Daha fazla yabancı turist Adana'yı ziyaret etmesiyle birlikte; istihdam, gelir ve katma değer artacak, sürdürülebilir bir kalkınma gerçekleştirebilecektir.
- Adana'nın tanıtımının yoğun bir şekilde yapılması gerekmektedir.
- Adana'ya yönelik turları organize edecek ve düzenleyecek acentelerle bağlantılar kurulmalıdır.
- Adana'nın cazip bir hale getirilmesi için hem yerel hem de kamu otoritesinin, üniversiteler ile ortak hareket etmesi ve yeni projeleri hayata geçirmesi gereklidir.
- Adana'daki turistik tesislerde kalifiye elemanların istihdamı ile kaliteyi yakalamak mümkün olabilecektir.
- Adana'nın diğer destinasyonlara göre sahip olduğu farklı turizm ürünlerini ortaya koymalıdır.
- Adana'daki doğal güzellikler ön plana çıkarılarak eko turizm amacıyla gelen turistlerin sayısını arttırabilir.

Adana'nın doğal, tarihi ve kültürel güzellikleri ile turizme kazandırılması; bölgenin turizm payını arttıracak, doğal olarak bölge ekonomisi ve yeni istihdam olanaklarını geliştirecektir. Bu bağlamda bölgenin turizm destinasyonu olarak geliştirilmesi, ziyaretçilerin istek ve beklentilerini karşılamaya yönelik girişimlerin yapılması ve turizm değerlerinin turistik ürün haline getirilmesine yönelik çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Öte yandan bölgede ekoturizm, kuş gözlemciliği, kırsal turizm, sağlık turizmi, kongre turizmi, gastronomi turizmi gibi alternatif turizm alanlarında desteklenmesi bölgenin mevcut turizm değerlerinin farkındalık kazanmasında etkili olacaktır.

Sonuç olarak Adana'nın mevcut değerlerinin turizm ile bütünleştirilerek arz edilmesi, Adana turizminin önünü açacak ve bölgeye ekonomik katkılar sunacaktır. Turizmin Adana'ya ekonomik katkıları bölgedeki ulaşım ağlarının, alt yapı ve üst yapının, turizm işletmelerinin, istihdamın ve bölgedeki diğer sektörlerin gelişimine de katkılar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Adana Büyükşehir Belediyesi (t.y.), *Ekonomi*. <http://www.adanabel.tr/ekonomi> (Erš.Tar. 02.10.2017).
- Adana İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (t.y.). *Turizm*. <http://www.adanakulturturizm.gov.tr> (Erš.Tar. 02.10.2017).
- Adana İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (t.y.). *Turizm*. <http://www.adanakulturturizm.gov.tr/TR,161748/turizm-isletme-belgeli-konaklama-tesisleri.html> Erş.Tar. 02.08.2017).
- Adana Valiliği. (t.y.). *Sanayi ve Ticaret*. <http://www.adana.gov.tr/sanayi-ticaret> (Erš.Tar. 02.10.2017).
- Adana Valiliği. (t.y.). *Turizm*. http://www.adana.gov.tr/?act=kt_turizm (Erš.Tar. 14.04.2015).
- BAHAR, O. (2007). Bölgesel Kalkınmada Turizm Sektörünün Ekonomik Açından Yeri ve Önemi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Güz*(19).
- ÇEKEN, H. (2008). Turizmin Bölgesel Kalkınmaya Etkisi Üzerine Teorik Bir inceleme. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi, 10*(2), 293-306.
- ÇİMAT, A., & BAHAR, O. (2003). Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisi İçindeki Yeri ve Önemi Üzerine Bir Değerlendirme. *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3*(6).
- DURGUN, A. (2006). Bölgesel Kalkınmada Turizmin Rolü: Isparta Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi*.
- KAYPAK, Ş. (2013). Yerel Kalkınmada Yeni Bir Anlayış: Kentlerin Markalaşması (Hatay Marka Kent Örneği). *Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yerel ve Bölgesel Kalkınma: Küresel ve Yerel Bakış Açıları, Manisa*.
- KIZILDEMİR, Ö. (2017). Turizm Endüstrisinin Ekonomik Etkilerinin Bölgesel Kalkınma Açısından Değerlendirilmesi: Adana Örneği. *Yayınlanmamış Doktora Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı (2016). *Turizm İstatistikleri*. <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR,9856/konaklama-istatistikleri.html> (Erš.Tar. 14.05.2016).
- Kültür ve Turizm Bakanlığı, (2007). *Türkiye Turizm Stratejiler 2023 Eylem Planı 2007-2013*. <http://www.kulturturizm.gov.tr> (Erš.Tar. 24.02.2017).
- TÜİK (2016). *İstihdam Rakamları*. (Erš.Tar. 15 Eylül 2017).

Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. (2016). *Adana İli Potansiyel Yatırım Konuları Araştırması*, Ocak, Ankara, *Türkiye Turizm Stratejisi-2023*, www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/03/20070302-17-1.doc (Erş.Tar. 2/08/2017).

UNWTO, (2014). *Tourism Highlights. World Tourism Organization Publishing.*

UNWTO, (2016). *Tourism Highlights. World Tourism Organization Publishing.*

Wikipedia. (t.y.). *Adana İli*. <http://tr.wikipedia.org/wiki/Adana> (Erş.Tar. 14.04.2015).

YAĞCI, Ö. (2007). *Turizm Ekonomisi* (2.Baskı b.). Ankara: Detay.

YAZICIOĞLU, Y., & ERDOĞAN, S. (2004). *SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Summary

As one of the fastest growing industries in the world, tourism has significant impacts on economic development. For this reason, countries that give importance to their development also place emphasis on tourism improvement. It is a known fact that tourism has contributions on both territorial and regional development. The role of tourism, especially in the context globalisation, cannot be underestimated. In this research, the effects of tourism have been studied by using tourism expenditures dataset of tourists that visit Adana.

Adana is the marketing and distribution center of Cukurova agriculture area where is famous with the production of cotton, wheat, soya bean, barley, grape and citrus fruit. Textile and leather industry are the major industries that constitute 29% of Adana's production. Besides agriculture and textile Adana also has improved in the automotive industry. Temsa, the biggest company of Adana in the automotive industry, has more than 2,500 employees and produces 4,000 buses per year. Along with agriculture and industry, livestock also makes important contributions to the economy of Adana. Today, with exports exceeding 1 billion 700 million dollars, Adana is one of the leading cities of Turkey in economy, trade, industry and banking sector.

Adana, which has been on military and commercial roads since ancient times, has become an attractive place for various communities. This city has always been essential especially as a location between Anatolia, Mesopotamia and Eastern Mediterranean. With its convenient climate for four seasons, geographical location, transportation facilities, this city has been a sight of many civilizations through history. Thanks to its historical background, numerous historic monuments, antique cities, castles, natural beauties, handicrafts, culinary culture, climatic conditions, Adana has a good potential in terms of tourism. According to the data of 2016-2017, there are a total of 10.772 bed capacity with

tourism and municipality certificates, 7 food and beverage operations, 129 travel agencies and 143 guides in Adana.

The aim of this study is to evaluate the role of tourism in the regional development of Adana. When the role of tourism in the development of a destination is examined, the expenditures of tourists visiting that region are considered. These reviews can influence tourism policy and planning for the future. In this context, the expenditures of the domestic and foreign tourists visiting Adana were examined in this study. Dataset was created from 600 participants, including 107 residents and 493 nonresidents. The research data were collected in November 2016. Expenditures made in Euro and Dollar have been converted into Turkish Liras at an approximate value based on the exchange rate between December 25, 2017, and January 5, 2018. (1 \$=3,8 ₺; 1 €= 4,5 ₺).

According to the results of the research, the total expenditure of 600 participants participating in their visit to Adana is ₺ 1,339,202 and the average expenditure per person is ₺ 2232. Tourists that visit Adana mostly spent money for food and beverages. The total amount of money that spent on food and beverage is ₺ 321.523 and it consists of 24% of total expenditures. When the average expenditures are analyzed according to the countries where the participants reside, the countries with the highest average per capita expenditure are France, Belgium, Netherlands, Arabia and Egypt. When evaluated in general, the number of tourists coming to Adana in 2017 is 1.094.335 people and the average per capita expenditure in the research framework is ₺ 2232. The result of multiplying the number of arriving tourists by the average per capita expenditure seems to have contributed directly to the Adana economy with approximately 2.44 billion TL / 642 million \$ (1 \$ = 3.8 ₺). This situation shows that tourism is effective for regional development of Adana that is one of the most developed cities of Turkey in terms of agriculture and industry. So it can be said that tourism may make significant contributions to regional development.

As a result, the integration of Adana's existing values with tourism may contribute to tourism and may provide economic contributions to the region. The economic contributions of tourism to Adana may also important for the development of transport networks, infrastructure and superstructure, tourism enterprises, employment and other sectors in the region. The development of tourism in the region makes sense not only for Adana but also Turkey.

Roma Dönemi'nde Kıbrıs'ın Yaşadığı Dönüşüm

Ekrem Yaşar AKÇAY*

Öz

Bu çalışmanın amacı doğal zenginlikleri ve jeo-politik konumu nedeniyle tarih boyunca pek çok devletin ilgisini çeken Kıbrıs'ın Roma İmparatorluğu döneminde yaşamış olduğu dönüşümü incelemektir. Çalışmada Roma İmparatorluğu öncesinde Mısır, Hitit, Aka, Fenike, Asur, Pers, gibi pek çok uygarlığın egemenliğinde yaşayan Kıbrıs, söz konusu devletler sayesinde de bir değişim ve dönüşüm yaşamış olsa da Roma İmparatorluğu döneminde Kıbrıs halkı barış içinde yaşamış, ticaret gelişmiş ve refah arttığı gösterilmeye çalışılacaktır. Ayrıca çalışmada Roma İmparatorluğu döneminde adanın bütünleşmiş olduğu ve Roma sistemiyle yönetildiği, adada sağlanmış olan barış ile birlikte adada ekonomik bir gelişimin olduğu ve bu durumun git gide diğer alanlara da yayıldığı tespitleri yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Roma İmparatorluğu, Hristiyanlık, Dönüşüm Süreci, Ticaret.

Transition of the Life of Cyprus in the Roman Period

Abstract

The purpose of this study is to examine the transformation of Cyprus, which had attracted many states throughout history due to its natural richness and geopolitical position, during the Roman Empire. Cyprus, which had lived under the rule of many civilizations such as Egypt, Hittite, Aqa, Phoenician, Assyrian, Persian, before the Roman Empire in the period of the Roman Empire, although it had experienced a change and transformation thanks to the states, the Cypriot people lived in peace during the Roman Empire, will be tried to show. In addition, during the Roman Empire period, it was determined that the island was integrated and that it was ruled by the Roman system, that there was an economic development in the island with the peace provided in the island, and this situation spread to other areas.

Keywords: Cyprus, Roman Empire, Christianity, Transformation Process, Trade.

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş/Received: 09.03.2017

Kabul/Accepted: 31.07.2018

DOI: <http://dx.doi.org/10.17336/igusb.296962>

* Dr. Öğr. Üyesi, Hakkari Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Hakkari, Türkiye, E-posta: ekremyasarakcay@hakkari.edu.tr [ORCID ID https://orcid.org/0000-0001-9157-6133](https://orcid.org/0000-0001-9157-6133)

Giriş

Sicilya ve Sardunya adalarından sonra Akdeniz'in en büyük üçüncü adası olan Kıbrıs adası, Asya, Afrika ve Avrupa kıtalarının geçiş noktası olup büyük medeniyetlerin yer aldığı bir konumda bulunmaktadır (Toraman, 2012). Bu durum sayesinde Kıbrıs, hem uygarlıklar arasında bir köprü olmuş, hem de Kıbrıs'ın ticaretinin hızlı bir şekilde gelişmesine neden olmuştur (Konur, 1946; Öner, 2013). Diğer yandan adanın coğrafi yapısı adayı Akdeniz'in doğusunda önemli bir üs haline getirmiştir.

Pek çok devletin istilasına maruz kalan Kıbrıs, değişik isimlerle anılmıştır. Mısır ve Hitit kaynaklarında adaya *Alasya* ve Asi, Fenikeliler zamanında *Hettim*, Asur belgelerinde *Yatnana* isimleri görülmektedir (Khan Academy, 2017). Bazı dönemlerde Kıbrıs'ta kurulan Amatusya, Salamisya ve Pafya şehir devletleri adanın isimleri olarak kullanılmıştır (Lacovou, 2018). Ayrıca Kıbrıs adının ana kraliçe Kibele'ye Kıbrıs adasında verilen *Kipris* adından, bakır sözcüğünün İbranicedeki karşılığı olan *kopher* kelimesinden ve Akadça, Latince karşılığı olan *cuprum* adından ve Kıbrıs'ta çok fazla bulunan servi ağacının Latince karşılığı olan *Cypress* sözcüklerinden geldiğine dair değişik rivayetler bulunmaktadır (KKTC Enformasyon Dairesi, 2016).

Yeryüzü şekilleri ve coğrafi özelliklerinden ötürü tarıma elverişli bir yapıya sahip olan adada narenciyeden zeytine çeşitli sebze ve meyve çeşidini bir araya toplamıştır (Konur, 1946). Diğer yandan ada, şarap üreticiliğinin de önemli merkezlerinden biri durumunda olup şarap ve üzüm üretimi adanın önemli gelir kaynakları arasındadır (Şahin, 2006). M.Ö. 3000'lerde bakır madeninin bulunmasıyla madencilik alanında da önemli bir konuma gelen Kıbrıs, bu özelliklerinden dolayı tarih boyunca pek çok medeniyetin dikkatini çekmiştir (Güler, 2004; Meydan Larousse, 1974; Brown, 1988). Bununla birlikte Suriye, İsrail, Süveyş Kanalı ve Mısır'a uzanan deniz yolları Kıbrıs'ın etki ve kontrolündedir. Kıbrıs, Akdeniz'den gelen bütün istikametlere Ortadoğu'yu açıp kapatmaktadır. Ortadoğu'da bulunan petrol ve Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı da göz önüne alındığında Kıbrıs'ın önemi bir kat daha artmaktadır (Demirel, 2003; Kalaycı, 2004). Bölge üzerinde çıkarları olan devletler de Ortadoğu'yu kontrol etmek için hava ve deniz üssü olarak Kıbrıs'ı kullanmak istemişlerdir (Cerrahoğlu, 1998).

Kıbrıs'ta Bronz Çağı Kıbrıs Çağları olarak da isimlendirilmektedir (Alatos, 1976). Bu dönemde Kıbrıs, Yakın Doğu, Mısır ve Yunan dünyasıyla yakın ilişkiler içine girmiştir. Deniz kavimlerinin bütün Akdeniz'i dolaşıp bazı şehirleri yıkmaları Kıbrıs adasını da etkilemiştir. Buna karşın Kıbrıs çabuk toparlanmış ve hayat kısa zaman içinde eski halini almıştır (Brown, 1998). Üstelik adada Bronz Çağı bitmeden ada uygarlık gelişimini tamamlamıştır (Karageorghis, 1962).

Mısır'dan Hititlere, Fenikelilerden Asurlulara kadar pek çok devletin egemenliği altında yaşayan Kıbrıs, her dönemde önemli değişimden geçmiştir (Manisalı, 2005). Bu dönemlerde ada kendi içinde şehir krallıklarına bölünmüştür. Krallar çevresinde politik ve kültürel yaşamın olduğu merkezi

kişi, en büyük rahip ve bütün kültürel aktivitelerin başı olmuştur (Karageorghis, 1982a). Bununla birlikte değişim geçirdiği uygarlıklardan biri de Roma İmparatorluğu'dur. Çalışmamız, Kıbrıs adasının Roma döneminde geçirdiği değişimleri ele alacaktır. Çalışmamızda Roma İmparatorluğu'nun egemenliğine giren Kıbrıs'ta yaklaşık 500 yıl sağlanan barış ortamı ve Roma İmparatorluğu'nun merkezi yönetim sisteminin adada uygulanması ile birlikte adanın hem ekonomik hem de siyasi olarak gelişmesine ve güçlenmesine neden olduğunu, diğer yandan adanın Hristiyanlığı kabul etmesiyle birlikte pagan inanış sona erdiği ve adanın bu yeni inanışla sosyal yapısında da değişimler yaşandığı tespitlerini doğrulamaya çalışacaktır.

Roma İmparatorluğu Öncesi Dönemde Kıbrıs'taki Gelişmeler: Kıbrıs'a Hâkim Olan Devletler ve Adaya Etkileri

Kıbrıs adasına yerleşim konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bir grup için adaya yerleşimin en erken M.Ö. 10000'lerde başladığı düşünülmekle birlikte, başka bir grup ise adada yaşayan ilk insanların Cilalı Taş devrinde (M.Ö. 8500-3900) olduğu ileri sürmektedir. Bu insanların Anadolu'nun güneyinden geldiği iddia edilmektedir (Solsten, 1993; Bozkurt, 2001; Tarkan, 1975).

Adadaki yaşam, Bronz Çağıyla değişmeye başlamıştır. M.Ö. 3000 yılları civarında adada bakır yataklarının keşfedilmesiyle insanlar bakır madenini her alanda kullanmaya başlamış, bakıra dayalı üretim ve ticari hayat başlamıştır (Seyithanoğlu, 2015). Bu durum pek çok devletin Kıbrıs'a ilgisini artırmış ve Kıbrıs, değişik devletlerin egemenlikleri altına girmeye başlamıştır (Prucell, 1969). Yani kültürel çeşitlilik ve ekonomik canlanma, Kıbrıs'a sosyal ve ekonomik açılarından avantajlar sağlamakla birlikte adanın farklı medeniyetlerin egemenlikleri altına yaşamalarına da neden olmuştur (Koç, 2005; Çevikel, 2000).

Kıbrıs üzerinde ilk egemenlik kuran devlet Mısır olmuştur (Ünalmiş, 2012). M.Ö. 1500-1450 arasında Mısır egemenliğinde yaşayan Kıbrıs, M.Ö. 1320 yılında Hitit İmparatorluğu'nun egemenliğine girmiştir. Denizci olmayan bir imparatorluk olan Hititler, Suriye'yi daha iyi kontrol etmek için adada varlık sürdürmek istemişlerdir (Hasanoğlu, 2003). Hitit İmparatorluğu bu dönemde bakır ihtiyacını adadan karşılamış, buna ilaveten adayı bir sürgün yeri olarak kullanmıştır (Hakeri, 1993). M.Ö. 1200 yılında Hitit İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla birlikte tekrar Mısır egemenliğine giren ada önemli bir ticaret merkezi haline almıştır. Bu dönemde yaşanan Dor istilasıyla birlikte Yunanlar da adaya girmişlerdir (Belen, 2010: 10). Dağınık olarak yaşayan Yunanlar, adada hiçbir zaman birleşerek bir Yunan devleti kuramamışlardır (Demirel, 2003: 74). Yunanlar adayı hem ticaret yapmak hem de artan nüfusu taşımak için kullanmışlardır (Konur, 1946: 15).

Adanın ticaret yüzünden ekonomik gelişimi ve doğal kaynakların varlığı, farklı uygarlıkların cazibe merkezi olmasına neden olmuştur. Örneğin Mikenli ve Akalı tüccarlar, şehre ticari ziyaretlere başlamıştır. Buraya gelen uygarlıklar,

kendi kullandıkları dili yaygınlaştırıp ticareti geliştirecek bir alfabe geliştirmişlerdir. Aynı zamanda adada çömlek yapımına da başlayan bu uygarlıklar, ürettikleri çömlekleri birçok ülkeye pazarlama imkânı bulmuşlardır (Prucell, 1969).

M.Ö. 1000'li yıllarda ada Fenikelilerin kontrolü altına girmiş ve adayı M.Ö. 709'da adayı ele geçiren Asurlulara kadar yönetmişlerdir. Fenikelilerle adada güçlü bağlar kurulmuş olsa da zaman içinde kültür çeşitliliğinin fazlalığı iç içe geçmiş kültürleri barındırdığından adada doğrudan bir Fenike etkisini görmek zordur (Girgin, 2006). Fenikeliler diğer uygarlıklardan farklı olarak adada üstünlük kurmaktan çok krallıklar kurarak adadan vergi toplamıştır (Hakeri, 1993). M.Ö. 709'da adayı Fenikelilerden alan Asurlular, M.Ö. 609'a kadar adayı yönetmişlerdir. Bu dönemde var olan Kıbrıs şehir krallıkları, Asur krallarına bağlılık sözü vererek ve haraç ödeyerek varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu krallar hem dini hem de siyasi lider olarak adamın savunmasında görevli kuvvetleri kumanda etmişlerdir (Solsten, 1993).

Asurluların güç kaybetmeleriyle birlikte, Kıbrıs, bir dönem bağımsız bir krallık olarak varlık gösterse de ada çok sürmeden yeniden Mısır egemenliğine girmiştir (T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 2003; Hasanoglu, 2003)). Adada yeniden egemen olan Mısırlılar, ticaretin rotasını değiştirmiş ve adadan çıkarılan maden ve keresteler Mısır ve Suriye tarafına yönlendirilmiştir. Kıbrıs'tan gelen keresteler Mısır'da donanma yapımında kullanılmıştır (Roebuck, 1950). Bu sayede Kıbrıs'taki kralların zenginliklerini ve gelişmelerini de devam ettirmiştir.

Adadaki Mısır egemenliği, M.Ö. 525'te Perslerin Mısır'ı ele geçirmesiyle sona ermiştir. Kıbrıs'taki krallar bu sefer de Perslere haraç ödeyerek varlıklarına devam etmişlerdir. Aynı zamanda adadaki Pers egemenliği, Fenikeliler sayesinde de güçlenmiştir. Öyle ki kara devleti olan Perslerin deniz gücü Fenikeliler olmuştur. Persler bunun karşılığında Fenikelilerin Idalium'daki bakır merkezine sahip olmalarına izin vermişlerdir (Hakeri, 1993).

M.Ö. 545'te Pers Kralına gönüllü olarak boyun eğen Kıbrıslı Kralların Pers hâkimiyetinin ilk yıllarında güçlü otoriteleri olmuştur (Karageorghis, 1982a). Hatta Perslerden bağımsız bir dış politika izlemişlerdir. Fakat Darius'un yayımlacı bir politika izlemesi Perslerin Kıbrıslılara karşı tutumunu değiştirmiş ve Persler Kıbrıslı Krallara karşı sert bir politika izlemeye başlamışlardır. Bazı krallar bu duruma boyun eğerken bazıları karşı çıkmıştır. İonia'da Perslere karşı isyan çıkmış ve isyancılarla yapılan savaşı Persler kazanarak Kıbrıs'ta 200 yıllık kölelik dönemi başlamıştır (Karageorghis, 1982a).

Perslerin döneminde Kıbrıs, bütünleşmiş bir yapıya bürünse de pasifleştirilmiştir. Diğer yandan Perslerin ithalat ve ihracat yapmak için kullandıkları adada aldıkları ağır vergiler, Kıbrıslıları bunaltırmıştır. Bu yüzden M.Ö. 499'da Yunanlar Perslere karşı ayaklanınca krallar da Perslere karşı ayaklanma başlatmış ve Fenikelilerin yardımıyla ada Pers egemenliğinde kalmaya devam etmiştir (Hill, 2010). Kıbrıs, M.Ö. 333'te Büyük İskender'in Persleri İssus Savaşı'nda yenmesiyle Büyük İskender'in kontrolüne girmiştir

(Maric, 2010; Arslan, 2011). Büyük İskender döneminde Kıbrıs'taki krallıkların çoğu ortadan kalkmıştır. Bazı krallıklar birbirleriyle birleşmiş bazıları ise başka kentlere yerleşmiştir. Adada Patos ve Salamis olmak üzere iki krallık kalmıştır (Hakeri, 1993). M.Ö. 323'te Büyük İskender'in ölümünden sonra komutanları arasında başlayan taht kavgaları sonucunda generallerinden Antigonlar ve Ptolemyler arasında taht kavgası başlamış ve Ptolemy adayı ancak M.Ö. 294'e ele geçirebilmiştir (Hellander, 2003). Ptolemaios Kıbrıs adasını Mısır'ı korumak için bir tampon bölge olarak kullanmış, bunun yanında da Akdeniz'de kurmak istedikleri deniz imparatorluğunun merkezi olarak gördüğü için ele geçirmiştir (Arca, Gökalp ve Önen, 2011). Bu dönemde Kıbrıs adası Mısır'a siyasi ve ticari bağlarla bağlanmış, ormanları ve zengin maden yataklarıyla Kıbrıs, Mısır için güzel bir hazine olmuştur (Bonnard, 2004). Daha sonra ada M.Ö. 58'de Ptolemaios'un Roma'dan alınan ve ödenmeyen borcundan dolayı Romalı komutan Marcus Parcius Cata tarafından fethedilmiştir (Acaroğlu, Altınova, Demirel, v.d., 1990).

Bununla birlikte M.Ö. 47'de Mısır krallığı Julius Cesar tarafından Kleopatra'ya, Kıbrıs ise Ptolemy ve Arsino'e mülk olarak verilmiştir. Daha sonra Antuva adayı Kelopatra'ya hediye etmiş; ancak Aksiom Savaşı'nda Antuvan'ı yenen Augustus, adayı almış ve ada M.Ö. 30'da tamamen Roma kontrolüne girmiştir (Alasya, 1998).

Roma İmparatorluğu'nun Kıbrıs'a Etkileri

Roma İmparatorluğu'nun adayı M. Ö. 58'de hâkimiyetine almasından sonra ada, Anadolu'daki Kilikya eyaletinin bir parçası olarak yönetilmiştir Erdemir, 2009). Yönetim M.Ö. 22'de Roma Senatosu'na devredilmiş ve ada Amathus, Paphos, Lapithos ve Salamis olmak üzere dört bölgeye ayrılmıştır (Karageorghis, 1982b). Paphos, adanın yönetim merkezi olurken Salamis de ticaret merkezi olmuştur (Bunson, 2002). Roma döneminde adada yaklaşık 461 yıl barış sağlanmış, modern endüstri ve ticaret gelişmiştir (<http://www.cypnet.co.uk>, 2016). Elde edilen gelirden hem Kıbrıslılar hem de Roma İmparatorluğu faydalanmıştır. Genel olarak bakıldığında Roma İmparatorluğu Kıbrıs adasını şu sebeplerden ötürü egemenliği altına almak istemiştir.

- Adanın doğal zenginlikleri
- Adanın stratejik önemi
- Batı Akdeniz'de hâkimiyet kurmuş olan Roma'nın Doğu Akdeniz'e de egemen olma isteği
- Romalı bir asil olan Cladius'un Kıbrıs sularında korsanlarca esir alınmasıdır (Magie, 1950).

Kıbrıs'ın Roma İmparatorluğu tarafından alınmasından sonra Aziz Claudius Lex Clodia adında bir tasarı hazırlamış ve bu tasarı uyarınca Kıbrıs'ta bulunan krallığın son bulması kararı alınmıştır (Wiseman, 1999). M.Ö. 53-51 arasında Kıbrıs'ta valilik yapan Claudius döneminde ekonomik ve siyasi

sorunlar yaşanmıştır. Bu nedenle halkın üzerindeki ağır vergiler kaldırılamamıştır. Bunun üzerine M.Ö 51'de Çiçerro adaya vali olarak atanmıştır (Kısakürek ve Kısakürek, 2009). Bu dönemde Kıbrıs'ın ekonomisi iyileşmiştir. Hasat zamanında ortaya çıkan kıtlık sorununu çözen Çiçerro halkın sevgisini kazanmıştır. Halkla vergi toplayanlar arasında yaşanan sorunları çözen Çiçerro, vergi toplayanları cezalandırarak halkın üzerindeki yükü hafifletmiştir (Freeman, 2003). Valiliği döneminde oluşturulan bir ordu Fırat Nehri'ni geçerek Anadolu'ya girmiştir. Amanos dağlarında yaşayan ve Roma hâkimiyeti altında olmayan kabileleri Roma İmparatorluğu egemenliğine katan Çiçerro, askeri alanda da başarılar elde etmeye çalışmıştır (Magie, 1950).

Roma döneminde adada ekonomik, tarım, bayındırlık alanlarında gelişmeler olmuştur. Yeni yollar, limanlar, rıhtımlar, yollar kanalizasyon, gemi tezgâhları ve kamu binaları yapılmıştır (Maric, 2010). Aslında Roma İmparatorluğu birliğini sağlamak, imparatorluğun sınırları içinde düzeni devam ettirmek için bu gelişmelerin olmasını sağlamıştır Kinder and Hilgemann, 2006). Üstelik Roma döneminde adaya su getirilmiştir. Diğer yandan ticari alanda da gelişmeler olmuştur. Adada yağ, buğday, demir, bakır ve gümüş üretilip satılmıştır. Bu durum Kıbrıs'a diğer bölgelerden göçün yoğunlaşmasına neden olmuştur. Ticari açıdan zeytinyağı önemli bir ürün olmuştur. Zeytinyağı önemli bir besin kaynağı olarak kullanılmasının yanında tıp ve kozmetik alanlarında da önemli bir hale gelmiştir (Kinsley and Decker, 2001). Diğer yandan şarap, tahıl, mineraller, cam, kereste ve gemi ticareti Kıbrıs'ın en önemli ekonomik kaynakları olmuştur. Bu malları bölgedeki devletlere satan Kıbrıslılar oradaki yerel yapılarla bağlantı kurmuşlar ve özellikle gemicilik, Kıbrıs günlük yaşamı ve kültürünün önemli bir parçası olmuştur (Amandry, 1993).

Ekonomik olarak Roma Dönemi Kıbrıs için önemli dönemlerden biri olmuştur. Bu dönemde Salamis gibi şehirlerde ticaret çok gelişmiştir. Kendine yeten bir yapıya sahip olan adadaki doğal kaynakların ticareti Kıbrıs ekonomisini güçlendirmiştir (Michaelides, 1996). Diğer yandan adanın stratejik konumu ve önemli ticaret merkezlerine olan yakınlığı ekonomik gelişmesinde büyük etken olmuş ve ada Roma İmparatorluğu için önemli bir ekonomik kazanç bölgesi haline almıştır (Park, 2004).

Bu dönemde siyasi anlamda Kıbrıs bütünlüştür. Örneğin, Kıbrıs Federasyonu adıyla para bastırılmıştır (Hakeri, 1993). Adanın yönetim şekli Roma prensiplerine göre olmuştur. Adadaki şehirler, belediyeler tarafından yönetilir. Belediyeler, iç sorunlarını kendilerini çözmekten tutun paralarını kendileri üretecek kadar geniş yetkilere sahip olmuşlardır. Vali ise sadece tahkimleri çözen ve vergileri kontrol eden bir konumda olmuştur. Diğer yandan Roma İmparatorluğu adada büyük askeri birimlerden çok küçük birimler bırakmıştır (<http://northcyprustur.ru>, 2015). Roma döneminde Kıbrıs'ta sadece iki tür askeri yapı bulunmuştur. Birincisi yerel konseyin içişlerinde asayişi sağlamak için bulundurduğu atlı birlikler ikincisi ise Yahudi isyanında da kullanılan askeri birliklerdir. Bu birliklerin sayısı 2000 kadar olup Roma İmparatorluğu Kıbrıs'ta başka askeri bir yapıya ihtiyaç duymamıştır. Diğer yandan Roma idari sistemi de Kıbrıs'ta oldukça esnekti. Genel olarak yönetim

Roma senatosundaydı. Senatonun adadaki temsilcileri ise vali ve yardımcılarında oluşmuştur. Bu görevliler ise şunlardan oluşmuştur.

- Yüksek mahkeme adli görevlileri
- Rahipler
- Su kemerleri, yollar binalar yapan görevliler
- Adanın iç güvenliğini sağlayan görevlilerdir (Mittford, 1980).

Bu dönemde kadınlar kısıtlı bir hayat yaşamışlardır. Yazıtlardan elde edilen bilgiler ışığında kadınların geneli ev hanımı olmuş ve sağlıklı ailelerden gelen sağlıklı ve yüksek mertebeden erkeklerle evlenerek sosyal hayatta yer almışlardır (Mittford, 1980) Roma İmparatorluğu döneminde ada, Hristiyanlıkla tanışmış ve bu din yavaş yavaş Pagan inanışın yerini almıştır. Kıbrıs'ta Hristiyanlık yayılırken hem halk hem de bazı Romalı yöneticiler Hristiyanlığa inandırılarak din aşılana çalışılmıştır (Güçlü, 2007). Öyle ki adanın genel valisi Paulus, Roma İmparatorluğu'nda Hristiyanlığı kabul eden ilk soylu Romalı olmuş ve Kıbrıs da Roma İmparatorluğu içinde Hristiyan biri tarafından yönetilen ilk yer olmuştur (Prucell, 1969). 70'lerde Roma İmparatorluğu'nun Kudüs'ü ele geçirmesinden sonra adaya Yahudiler de gelmeye başlamıştır. Ancak 115 yılında Artemiaon liderliğinde isyan çıkarmışlar ve bu isyan sonucunda Salamis şehrini yağmalayıp tahrip etmişlerdir (Güven, 2010). 117 yılında Roma yönetimi tarafından isyan bastırılmış ve isyan nedeniyle Kıbrıs'a girmeleri uzunca bir süre yasaklanmıştır (Darke and Stewart, 2015; Gatheil and Kraus, 2015). Yahudilerin adadan çıkarılmasından sonra Hristiyanlık daha hızlı yayılmıştır. Ancak adada bazı dönemlerde yaşanan depremler nedeniyle adanın yapısı bozulmuştur. Yaşanan depremler yüzünden ada yıkılsa da yeniden yaptırılmıştır (Wdowski, 2004). Buna karşın adada kıtlık yaşanmaya başlamış ve bunun sonucunda pek çok insan adayı terk etmek zorunda kalmıştır (Tarkan, 1975). Aynı dönem içinde Kudüs'ü ziyaretten dönen Konstantin'in annesi Helena, Kıbrıs'ı ziyaret etmiş ve adayı tekrar refaha kavuşturmak için halka parasız arazi vermiş ve vergiden muaf tutmuştur. Bu sayede adada yeniden refah sağlanmış ve Hristiyanlık daha hızlı yayılmıştır (Konur, 1946). 333-334 yıllarında ise Calocaerus, Kıbrıs'taki tahtta hak iddia etmiş ve I. Konstantin'e karşı ayaklanmıştır (Maier, 1968). Ancak isyan, Flourus Dalmatius komutasındaki birlikler tarafından bastırılmıştır. Roma İmparatorluğu'nun 395'te ikiye ayrılmasından sonra Kıbrıs, Bizans İmparatorluğu'nun bir parçası olmuş ve 800 yıl Bizans İmparatorluğu tarafından yönetilmiştir (Köse, 2017; Emilianides, 2011)

Sonuç

Köklü bir tarihi olan Kıbrıs adası, jeo-politik ve jeo-stratejik konumu nedeniyle tarih boyunca pek çok devletin ilgisini çekmiştir. Tarihsel süreç içinde adada egemen olan Mısır, Hitit, Asur, Fenike gibi devletler, adayı farklı nedenlerden ötürü kontrol etmişlerdir. Bir grup devlet adayı, Ortadoğu'yu

kontrol etmek için açılan bir kapı olarak görüp elde etmek isterken bir başka grup ise adanın doğal kaynaklarını kullanmak için egemen olmak istemiştir.

Adadaki doğal kaynakların zenginliği, zeytinyağı üretimi, tarıma elverişli topraklar ve ticaret yollarına yakınlık ticareti geliştirmiştir. Salamis, Pafos gibi şehirler adanın önemli ticari merkezleri olmuşlardır. Ekonomik olarak adanın gelişimi ise hem Roma İmparatorluğu'na hem de Kıbrıs'a oldukça önemli ekonomik kazançlar sağlamıştır. Ticaretin gelişmesi, nedeniyle ada çok göç almaya başlamış ve bu durum adanın kültürel zenginliğini artırmıştır. M.Ö. 58'de adaya hâkim olmaya başlayan Roma İmparatorluğu döneminde, adada görece daha barışçıl ve daha refah bir ortam olmuştur. Adada sağlanan refah ortamı, doğal olarak modern endüstrinin, tarımın, bayındırlık alanının gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Siyasi olarak ada, Roma İmparatorluğu döneminde bütünleştirilmiştir. Örneğin adada bu dönemde Kıbrıs Federasyonu adıyla para bastırılmıştır. Aynı zamanda ada bu dönemde Roma sistemiyle yönetilmiştir. Örneğin adadaki şehirler, belediyeler tarafından yönetilmiş ve belediyeler oldukça geniş yetkilere sahip olmuşlardır. Adanın genel yöneticisi valiler ise kontrol ve denetleme mekanizması olarak kalmıştır. Sıkı bir yönetim ve savunma yapısına gerek duymayan Roma İmparatorluğu az sayıda görevli ile Kıbrıs'ta istediği idari düzeni sağlamıştır. Adanın siyasi açıdan bütünlük içinde olması, düzenin ve refahın sağlanmasına ve ekonominin gelişmesine katkı sağlamıştır.

Bunların yanında Roma İmparatorluğu döneminde adanın Hristiyanlıkla tanışması ve Hıristiyanlığı hızlı bir şekilde yayılması, adada pagan inancı sonlandırmaya başlamıştır. Roma İmparatorluğu içinde Hıristiyan biri tarafından yönetilen ilk yer olan Kıbrıs'ta Hristiyanlığın etkisiyle sosyal yapıda da değişimler yaşanmıştır.

KAYNAKÇA

ACAROĞLU, T., ALTINOVA, N., DEMİREL, N., v.d. (1990). *Meydan Larousse*. İstanbul: Sabah Yayınları.

ALASTOS, D. (1976). *Cyprus in history*. London.

ALASYA, H. F. (1988). *Tarihte Kıbrıs*. Ankara: Kıbrıs Türk Kültür Derneği.

ARCA, E. A., GÖKALP, N., ÖNEN, N. T. (2011). Pamphylia bölgesinin Mısır ve Kıbrıs ile olan ilişkileri. *OLBA*, Vol. 29, 287-316.

AMANDRY, M. (1993). *Coinage production and Monetary circulation in Roman Cyprus*. Nicosia: Bank of Cyprus Cultural Foundation,

ARSLAN, M. (2011). Yalvaç-Beyşehir-Suğla oluşu'nun M.Ö. 500-M.S. 500 yılları arasında tarihi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Konya.

BONNARD, A. (2004). *Antik Yunan uygarlığı: Euripides'ten İskenderiye'ye*. Kerem Kurtgözü (çev.) Cilt 3. İstanbul: Evrensel Basın Yayın.

- BOZKURT, İ. (2001). Kıbrıs'ın tarihine bir bakış. İrfan Kaya Ülger ve Ertan Efeğil (ed.) *Avrupa Birliği Kışkırcısında Kıbrıs Meselesi*. Ankara: Ahsen Yayıncılık.
- BROWN, V. T. (1988). *Ancient Cyprus*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BUNSON, M. (2002). *Encyclopedia of the Roman Empire*. New York: Facts on File.
- CERRAHOĞLU, Z. (1998). *Birleşmiş Milletler gözetiminde Kıbrıs sorunu ile ilgili yapılan toplumlararası görüşmeler (1968-1990)*. Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Cyprus under Roman Empire. Erişim tarihi: 10.10.2016.*
<http://www.cypnet.co.uk/ncyprus/history/13.htm>.
- ÇEVİKEL N. (2000). *Kıbrıs eyaleti yönetim, kilise, ayan ve halk /1750-1880: Bir değişim döneminin anatomisi*. Gazimağusa: Doğu Akdeniz Üniversitesi Basımevi.
- DARKE, D. and STEWART, M. (2015). *North Cyprus*. Guilford: Bradt Travel Guides.
- DEMİREL, H. (2003). Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyeliği ve Kıbrıs problemi. *Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Isparta.
- EMILIANIDES, A. C. (2011). *Religion and Law in Cyprus*, New York: Wolter Kluwer Legal.
- ERDEMİR, H. P. (2009). Economic management of Cilicia in the time of Cicer. *OLBA. Vol. 27*, 141-156.
- FREEMAN, C. (2003). *Mısır, Yunan ve Roma Antik Akdeniz uygarlıkları*. Ankara: Dost Kitabevi.
- GATTHEIL, R. and KRAUSS, S. (2016). *Cyprus. Erişim tarihi: 10.10.2016,*
<http://www.jewishencyclopedia.com/articles/4825-cyprus>.
- GİRGİN, G. (2006). Fenikelilerde Akdeniz ticareti. *Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Konya.
- GÜÇLÜ, D. (2007). Antik Bithynia bölgesinin tarihsel içerikli yazıtları kataloğu ve tarihçesi. *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Antalya.
- GÜLER, Y. (2004). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar Kıbrıs meselesi. *G.Ü. Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi. Cilt 5 (1)*, 101-112.
- GÜVEN, İ. *Uygarlık tarihi*. 3. Baskı, Ankara: Pegem Akademi.
- HAKERI, B. H. (1993) *Başlangıcından 1878'e dek Kıbrıs tarihi*. Lefkoşe: KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları.
- HASANOĞLU, E. (2003). 28 Şubat sürecinde Kıbrıs, çözümler ve öneriler. *Başkent Üniversitesi Paneller Dizisi*. Ankara.
- HELLANDER, P. (2003). *Cyprus*. London: Lonely Planet.
- HILL, G. *A history of Cyprus*. New York: Cambridge University Press.
- KALAYCI, İ. (2004). Kıbrıs'ın Jeo-ekonomik yapısı. İrfan Kalaycı (ed.), *Kıbrıs ve Geleceği: Ekonomi-Politik Bir Tartışma*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- KARAGEORGHIS, V. (1962). Fouilles de salamine. *BCH. 86*, 396-405.

- KARAGEORGHIS,. (1982a). *Cyprus*. London: Picture Book
- KARAGEORGHIS,. (1982b). *Cyprus from the Stone Age to the Romans*. London: Thames and Hundson.
- KHAN ACADEMY. (2017). *The Hittites and Ancient Anatolia*. Erişim tarihi: 17.07.2017, <https://www.khanacademy.org/humanities/world-history/world-history-beginnings/ancient-egypt-hittites/a/the-hittites>.
- KISAKÜREK, E. E. ve KISAKÜREK, A. (2009). *Anadolu merkezli Dünya tarihi Kıbrıs: M.Ö. 270-70*. İstanbul: Bizimkiler.
- KINDER, H. and HILGEMANN, W. (2006). *Dünya Tarihi atlası*. 1. Cilt, Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- KINGSLEY, S. A. and DECKER, M. (2001) *The Economy of late Antique Cyprus. Economy and Exchange in the East Mediterranean during Late Antiquity*, Aarhus: Aarhus University Press.
- KKTC Enformasyon Dairesi. (2016). *Kıbrıs'ın sosyal ekonomik ve siyasi tarihi*. Erişim tarihi: 11.10.2016, <http://mfa.gov.ct.tr/pio/kibrisin-sosyal-ekonomik-ve-siyasi-tarihi/>.
- KOÇ, S. (2005). *Dünden bugüne Kıbrıs sorunu ve stratejik yaklaşımlar*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları.
- KONUR, İ. (1946). *Kıbrıs tarihi ve Kıbrıs'taki Türk eserleri*. Adana: Seyhan Basımevi.
- KÖSE, O. (2017). *Tarihte Kıbrıs*. Cilt 2, İstanbul: İmak Ofset.
- LACOVOU, M. (2018). *Mapping the Ancient Kingdoms of Cyprus cartography and classical scholarship during the enlightenment*. Erişim tarihi: 17.07.2018, <http://www.ine-notebooks.org/index.php/te/article/viewfile/117/173>.
- MAGIE, D. (1950). *Roman rule in Asia minor to the end of Third Century after Christ I-II*. Princeton: Princeton University Press.
- MAIER, F. G. (1968). *Cyprus: From earliest time to the present day*. London: Elek Books Ltd.
- MANİSALI, E. (2005). *Dünden bugüne Kıbrıs*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- MARIC, V. (2010). *Cyprus*. London: Lonely Planet.
- Meydan Larousse Gençlik Ansiklopedisi*. (1974). 2. Cilt, İstanbul: Meydan Gazetecilik.
- MICHAELIDES, D. (1996). *The development of the Cypriot Economy from the Prehistoric period to the present day*. New York: The American School of Oriental Research.
- MITTFORD, T. (1980). Roman Cyprus. *ANRW*. Vol. 2 (7), 1289-1297.
- ÖNER, N. (2003). *Kıbrıs'ta tarih ve doğa*. e-Kitap.
- PARK, D. (2004). *The Roman coinage of Cyprus*. Nicosia: Cyprus Numismatic Society.
- PRUCCELL, H. D. (1969). *Cyprus*. New York: Frederick A. Praeger.
- ROEBUCK, C. (1950). The grain trade between Greece and Egypt. *Classical Philology*, Vol. 45 (4), 236-247.
- Roma İmparatorluğu dönemi*. Erişim tarihi: 10.10.2015. <http://northcyprustur.ru>

SEYİTHANOĞLU, F. (2015). *Stratejik üs Kıbrıs. Erişim tarihi: 24.08.2015, <http://ulkemasalari.com/tr/yazi/4Geçerli-belgede-kaynak-yok.6>*.

SOLSTEN, E. (1993). *Cyprus: A country study*. Washington: GPO.

ŞAHİN, S. (2006). VI. ve VII. yüzyıllarda Kıbrıs. *Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Elazığ*.

TARKAN, M. T. (1975). *Kıbrıs (genel çizgileriyle)*. Ankara: Sevinç Matbaası.

T.C. BAŞBAKANLIK DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI. (2000). *Osmanlı idaresinde Kıbrıs (nüfusu, arazi dağılımı ve Türk vakıfları)*. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.

TORAMAN, A. (2012). *Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti. Erişim tarihi: 24.08.2015, <http://www.genelturktarihi.net/wp-content/uploads/2012/04/kibris.pdf>*.

ÜNALMIŞ, A. N. (2012), AB'nin Kıbrıs sorununa bakışı ve Türkiye-AB ilişkileri. *Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Ankara.

WDOWINSKI, S., BEN-AVRAHAM, Z., ARVIDSSON, R. and EKSTROM, G. (2004), Seismotectonics of the Cyprian Arc. *Geophysics Journal International*. 164, 176-181.

WISEMAN, T. P. (1999). Caesar, Pompey and Rome 59-50B.C. *CAH*. 9, 368-417.

Summary

The island of Cyprus claimed to be a history dating back to 10000 B.C., has attracted many governments throughout history due to its geopolitical and geostrategic position. Because the island is a very important base for the great powers who want to control the Middle East and Africa. However, the fact that the island is rich in natural resources has also encouraged big governments to control the island. States such as Egypt, Hittite, Assyrian, and Phoenician, who dominated the island in the course of history, have controlled the island for different reasons. A group of state candidates who wanted to be dominant as a gateway to control the Middle East wanted to be dominant in using the island's natural resources. In addition to the conflicts that have taken place due to the sovereignty of many states in the island, cultural diversity has also caused a great accumulation of culture. Especially the presence of rich natural resources on the island has improved trade on the island. Due to the development of trade and the prosperity of the island, the island has started to receive immigration and the island's cultural richness has continued to increase. Therefore, the influence of the sovereign states on the island has caused significant changes in the island from the economic, political and social aspects of

trade development due to the island's rich natural resources. However, this change has developed more during the Roman Empire period.

During the Roman Empire period, which began to dominate the island in 58 B.C., it became a more peaceful and more prosperous environment than in the island. The prosperity of the island naturally manifests itself in the modern industrial, agricultural, public works and trade development. Due to its proximity to olive oil, agriculture, and trade routes, Cyprus has developed economically as it has developed in commercial areas. Salamis and Paphos have become important commercial centers of the island. Economically, the development of the island has provided considerable economic gains both to the Roman Empire and to Cyprus. Politically, the island was integrated during the Roman Empire. For example, in this period, money was printed in Cyprus in the name of the Cyprus Federation. At the same time, the island was ruled by the Roman system in this period. For example, the cities on the island were governed by municipalities and the municipalities had very broad authority. Adan's general manager and governors were left as control and supervision mechanism. The Roman Empire, which did not need a strict management and defense structure, provided the administrative regime that it wanted in Cyprus with a small number of officials. Ensure that the island is politically integral, contributes to order and prosperity and to the development of the economy. In addition to this, during the Roman Empire, the island began to meet with Christianity, and to spread Christianity quickly, ending pagan belief in the island. Christianity continued to spread when the famine and poverty caused by the earthquakes that lived in certain periods on the island were overcome by the Roman Empire. In Cyprus, the first place ruled by a Christian within the Roman Empire, there was also a change in social structure due to the influence of Christianity.

Bir "Avrupa" Azınlığı Olarak Batı Trakya Türkleri

Gizem ALİOĞLU ÇAKMAK*

Öz

Batı Trakya Müslüman Türkleri, 1923'ten günümüze kadar pek çok sorunla ve ayrımcılıkla karşı karşıya kalmış, özellikle Türk-Yunan ilişkilerinin Kıbrıs Sorunu sebebiyle bozulduğu 1970li yıllar sonrasında ayrımcılığın ve sorunların şiddeti artarak devam etmiştir. Bu sorunların başında, etnik kimliğin reddi, eğitim, vatandaşlıktan ıskat, din ve vicdan hürriyeti ve buna bağlı müftülük sorunu, kurumların kontrolü sorunu, demografik yapının değiştirilmesi, ifade özgürlüğüne sınırlamalar gelmektedir. Ancak, 1990'ların son yarısında ve 2000'li yıllarda Yunanistan'da azınlık hakları konusunda olumlu gelişmeler meydana gelmiştir. Bu bağlamda, azınlığı mağdur eden tüm sorunların çözümü sağlanmasa bile bazı alanlardaki gelişmeler incelemeye değerdir. Bu çalışmanın amacı 1990'lardan itibaren Yunanistan'daki azınlık hakları konusunda Avrupalılaşıma ve Avrupa kurumlarının etkisini analiz etmektir.

Anahtar Kelimeler: Batı Trakya, Azınlık Hakları, Avrupalılaşıma, Yunanistan, Türk azınlık.

The Turks of Western Thrace as a "European" Minority Group

Abstract

The Turkish Muslim Minority in Western Thrace has been subject to discriminative practices and human right violations since 1923. Especially after the 1970s, when the Turkish-Greek relations deteriorated due to the Cyprus Problem, the situation for the Minority worsened dramatically. The most significant problems of the Minority are; the denial of ethnic identity, education, de-nationalization of the minority members, freedom of religion and the election of Muftis, the problem concerning the control of the Minority institutions, demographic changes, and the freedom of expression. Since the late 1990s and throughout the 2000s, considerable positive developments in minority rights have been taking place in Greece. Despite the liberalization of minority rights and softening of the discriminative measures and repressive policies, as the fundamental problems of Western Thrace Turks still persist, this process is worth examining. The aim of this study is to examine the role of

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş/Received: 02.02.2018

Kabul/Accepted: 26.04.2018

DOI: <http://dx.doi.org/10.17336/igusb.409435>

* Dr. Öğr. Üyesi, Yeditepe Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü (İng.), İstanbul, Türkiye, E-posta: galioglu@yeditepe.edu.tr <https://orcid.org/0000-0002-8860-0857>

Europeanization and European Institutions on the minority rights in Greece starting with the 1990s.

Keywords: Western Thrace, Minority rights, Europeanization, Greece, Turkish Minority.

Giriş

Balkan Savaşları sonucu Osmanlı İmparatorluğu Avrupa'daki topraklarının neredeyse yüzde seksenini kaybetmiş ve nüfusu çoğunlukla Türk olan, Meriç nehrinin batısındaki "Batı Trakya" toprakları ilk önce Bulgaristan, sonrasında ise Yunanistan kontrolüne geçmiştir. Bu tarihten sonra, Batı Trakya Türklerinin kaderini tayin eden en önemli gelişme ise, Kasım 1922'de başlayan Lozan Konferansı'dır. Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve Yunanistan'ın Anadolu'yu işgali sırasında ve sonrasında yüz binlerce insan evlerini bırakarak göç etmek zorunda kalmış ve böylelikle hem Türkiye hem de Yunanistan'da ciddi bir göç sorunu ortaya çıkmıştır. İnsani boyutu nedeniyle, Lozan Konferansı'nda göçmenlerin geleceği ve nüfus mübadelesi en öncelikli konulardan biri olarak gündeme gelmiştir. Uzun müzakereler sonucu, 30 Ocak 1923 yılında, Türkiye ve Yunanistan arasında 'Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol' imzalanmıştır. Bu protokole göre Türkiye'deki Ortodoks Rumlar ile Yunanistan'daki Müslümanlar zorunlu göçe tabi olacaklardır. Batı Trakya Müslüman Türkleri ve İstanbul Rumları bu ahali değişiminin dışında bırakılmış ve hakları Lozan Antlaşması'nın 37- 45. maddelerince belirlenmiştir.¹ Bu tarihten itibaren Batı Trakya Müslüman Türkleri Yunanistan Devleti'nin vatandaşı olarak, azınlık statüsünde bir topluluk olarak yaşamlarına devam ettiler. Batı Trakya Müslüman Türkleri, 1923'ten günümüze kadar pek çok sorunla ve ayrımcılıkla karşı karşıya kalmış, özellikle Türk-Yunan ilişkilerinin Kıbrıs Sorunu sebebiyle bozulduğu 1970li yıllar sonrasında ayrımcılığın ve sorunların şiddeti artarak devam etmiştir. Bu sorunların başında, etnik kimliğin reddi, eğitim, vatandaşlıktan ıskat, din ve vicdan hürriyeti ve buna bağlı müftülük sorunu, vatandaşlıktan ıskat, kurumların kontrolü sorunu, demografik yapının değiştirilmesi, yasak bölge uygulaması, ifade özgürlüğüne sınırlamalar gelmektedir. (Batı Trakya Türkleri Dayanışma Derneği, t.y.) Ancak, 1990'ların son yarısında ve 2000'li yıllarda Yunanistan'da azınlık hakları konusunda olumlu gelişmeler meydana gelmiştir. Bu bağlamda, azınlığı mağdur eden tüm sorunların çözümü sağlanmasa bile bazı alanlardaki gelişmeler incelemeye değerdir. Özellikle, 1998 yılında Yunanistan vatandaşlık yasasının ayrımcı 19. Maddesinin kaldırılması, Müslüman Türk gençlere üniversitelerde azınlık kotası sağlanması, yasak bölge

---

¹ Nüfus mübadelesinin ayrıntılı analizi için bakınız: Arı, K. (1995). *Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları; Hirschon, R. (2005). *Ege'yi Geçerken: 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları; Yıldırım, O. (2006). *Diplomasi ve Göç: Türk-Yunan Nüfus Mübadelesinin Öteki Yüzü*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

uygulamasının sonlandırılması, pratikte olmasa da kâğıt üzerinde memuriyet yolunun aılması ve bazı siyasilerin yumuşayan söylemleri bu iyileştirme politikası içerisinde ele alınabilir. Bu dönemle ilgili yapılan araştırmalara bakıldığı zaman azınlık hakları konusundaki olumlu gelişmelerin Yunanistan'ın Avrupalılaşmasına paralellik gösterdiğini tartışan çalışmalara rastlamak mümkündür.² Aslında bu dönemde meydana gelen olumlu gelişmeler ve iyileştirme politikaları sadece Avrupa etkisiyle açıklanamayacak kadar çok boyutlu bir süreçtir. Batı Trakya Müslüman Türklerinin özellikle 1980'lerle beraber artan hak taleplerini ve sorunlarını uluslararası platforma taşımadaki başarıları, anavatan olarak Türkiye'nin rolü, Türk- Yunan ilişkilerinde 1999'dan itibaren yakınlaşma sürecine girilmesi, Yunanistan'ın 90'lı yılların ikinci yarısında hızlı bir Avrupalılaşma sürecine girmesi, ve Avrupa'da azınlıklara gösterilen hassasiyetin artması bahsedilen olumlu gelişmeler üzerinde etkin olan faktörlerdir. Bu alışma bahsedilen unsurlardan Yunanistan'ın Avrupalılaşma süreci ve azınlık haklarının iyileştirilmesi konusunda Avrupa kurumlarının etkisine odaklanmaktadır. Bu makalenin amacı belirtilen etkenler arasından Yunanistan'ın Avrupalılaşma sürecinin ve Avrupa kurumlarının azınlık haklarına etkisini analiz etmektir. Özellikle, Yunanistan'da Avrupalılaşma için önemli bir tarih olarak nitelendirilebilecek olan 1996 yılı sonrası gelişmelere değinerek Yunanistan'ın Avrupalılaşması ile azınlık haklarına yansıyan somut gelişmeler arasındaki ilişki incelenecektir.

Yunanistan, Avrupa Ekonomik Topluluğu'na 1981'de ye olmuştur. ye olduğu yıllarda, siyasi kültürü, zayıf ve gelişmemiş ekonomisi, dört yüz yıllık Osmanlı mirası, Güney doğu Avrupa'daki stratejik konumu ve Ortodoks inancıyla, topluluktaki diğer ülkelerden farklı özelliklere sahiptir. Bu zellikleri göz önündeki bulundurulduğunda Yunanistan'ın Avrupalılaşma süreci incelemeye değeri, uzun bir süreçtir. Yunanistan, uzun yıllar Batı Avrupalı ortaklarından kendini ayırarak, Avrupa Topluluğu içinde kuvvetli bir 'öteki' algısıyla hareket etmiştir. 1981'de tam üyelik kazanmasının ardından dış politikasındaki milliyetçi söylemler, Avrupa kural ve normlarına gösterdiği direnç ve geri kalmış ekonomisiyle Avrupa'nın "kara koyunu" olarak görülmüştür (Clogg, 1993). Bir Avrupa lkesi olmaktan ziyade, milliyetçi dürtülerle hareket eden bir Balkan devleti konumundadır.

1996'dan beri Yunanistan hızlı bir Avrupalılaşma sürecine girmiş, Birlik içinde bir Balkan lkesi olmak yerine Avrupalı bir aktör haline gelmeyi amaçlamıştır. Yunanistan'daki azınlık hakları konusunda, Avrupa'nın da baskısıyla, somut bazı iyileştirme girişimlerinin varlığı aşıkardır.

---

² Bakınız: Grioriadis, I. N. (2008). On the europeanization of minority rights protection: comparing the cases of Greece and Turkey. *Mediterranean Politics, Cilt 13* (1), s. 23-41; Onar, N. F., zgnes, M. (2010). Europeanization of Greek and Turkish minority policies. *International Journal on Minority and Group Rights, Cilt 17* (1), s. 111-136; Anagnostou, D. (2005). Deepening democracy or defending the nation? The europeanisation of minority rights and Greek citizenship. *West European Politics, Cilt 28* (2), s. 335-357.

Teorik ereve: Modernleşme Süreci olarak Avrupalılaşma

Avrupalılaşma literatürü, yapılan çalışmaların sayısı ve başlıklarının çeşitliliği göz önünde bulundurulduğunda oldukça geniş bir çalışma sahasıdır. 1980'lerden önce Avrupalılaşma konusunda yapılan çalışmalar sınırlıyken, günümüzde alana ilgi giderek artmaktadır. Bu konuda yapılan çalışmaların yoğunluğu aynı zamanda bir anlam karmaşasını da doğurmaktadır. Kavramların ve tanımların içinde boğulmak bu alanda çalışanlar için bazen kaçınılmaz olmaktadır. Avrupalılaşma literatürüne ayrıntıları ile değinmek bu çalışmanın kapsamı dışında olduğundan bu bölümde yalnızca Yunanistan'ın Avrupalılaşmasının teorik yaklaşımıyla değerlendirmesi hedeflenmektedir.

Yunanistan'ın ve Güney Doğu Avrupa'nın Avrupalılaşma süreci birçok sosyal bilimci tarafından "modernleşme süreci" olarak tanımlanmaktadır (Ioakimidis, 2000, s. 74-75; Wong, 2011, s. 149-170). Bu çalışmaların en önemlilerinden biri Featherstone tarafından yazılan ve Yunanistan'ın 1990'larda yaşadığı hızlı Avrupalılaşma sürecine değinen "Avrupalılaşma ve Merkez evre: 1990'larda Yunanistan rneği" isimli çalışmadır. Bu çalışmanın konusu olan Yunanistan'daki azınlık haklarının Avrupalılaşması süreci de aynı teorik yaklaşımla, bir modernleşme süreci olarak açıklanabilir. Featherstone'a göre, Yunanistan'da ve Güney Avrupa'da modernleşme kavramı "Batı Avrupa normlarına ve uygulamalarına yaklaşmak" olarak değerlendirilmekteydi. Geçmişte "modernleşme" olarak adlandırılan "Batı Avrupa değerlerine yaklaşma süreci", bu değerlerin Avrupa Birliği yeliği için ön şart haline gelmesinden sonra bu süreç Avrupalılaşma olarak adlandırılmaya başlandı (Featherstone, 1998, s. 2). Avrupalılaşma, yerel gündemi dönüştüren, yerel gleri yeniden yapılandıran bir süreçtir. Yunanistan'daki siyasal süreç de Avrupalılaşma sayesinde Atina'nın kontrolünün ötesine taşınmıştır. Bir modernleşme süreci olarak Avrupalılaşma Yunanistan'ı daha açık, Avrupa'dan gelen talepler karşısında daha savunmasız, Avrupa'nın içine nüfuz ettiği bir ülke haline getirmiştir. Yine Featherstone'a göre, 1990'larda Yunan siyasal sisteminde yaşanan hiçbir gelişmeyi Avrupalılaşmadan bağımsız olarak açıklamak mümkün değildir. (Featherstone, 1998, s. 38). Yunanistan'da 1990'lardan beri azınlık haklarında yaşanan bazı olumlu düzenlemeleri de bu çerçevede değerlendirmek mümkündür.

Makalesinde zellikle Yunanistan Dış Politikasının Avrupalılaşma sürecine değinen Economides de Yunanistan'ın Avrupalılaşma sürecini bir modernleşme süreci olarak değerlendirmektedir. Economides'e göre Yunanistan'ın 1990'larda yaşadığı Avrupalılaşma süreci aynı zamanda bir "batılılaşma" ve "modernleşme" süreci olarak nitelendirilebilir (Economides, 2005, s. 475). Avrupa Topluluğu yeliği sürecinde, Yunanistan için, modernleşme batılılaşma anlamına gelirken, batılılaşma ise Avrupalılaşma anlamına gelmekteydi (Economides, 2005, s. 476). Sonuç olarak bu tanımların neredeyse eş anlamlı olarak kullandığını ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Ioakimidis Yunanistan'ın Avrupalılaşma süreciyle ilgili yapılmış en önemli çalışmalardan birine imza atmıştır. Yunanistan'ın Avrupalılaşma

sürecine değinirken yeni bir sınıflandırma ortaya koyan Ioakimidis, Avrupalılaşma kavramını iki ayrı başlıkta incelemektedir: (a) Cevap Veren (Responsive) Avrupalılaşma ve (b) İstenilen-planlanmış (intended) Avrupalılaşma (Ioakimidis, 2000, s. 74). Cevap Veren Avrupalılaşma (Responsive Europeanization) sürecinde ülkenin Avrupa normlarına ve dinamiklerine ulaşabilmesi için siyasi aktörler tarafından anlamlı bir çaba gösterilmemektedir. Bu tarz Avrupalılaşma süreci Avrupa bütünleşme sürecinin siyasi sistem üzerindeki baskıları sonucunda oluşmaktadır. Bu yüzden siyasi aktörler tarafından yrtlen bir değişim ve modernleşme süreci olarak nitelendirilemez. İstenilen- planlanmış (Intended Europeanization) Avrupalılaşma ise modernleşmeyi hedeflemektedir. Bu tip Avrupalılaşma sürecinde siyasi aktörler ülkelerini Avrupa normlarına, mantığına taşımak için büyük bir istek içerisindedirler. Sistemlerini reformlarla modernleştirmek, bir diğer tabirle, "Avrupalılaştırmak" en önemli amaçlarıdır. Avrupalılaşma ülkedeki siyasi elitler tarafından planlanarak uygulanan Avrupa modelinin kopyalanması olarak da açıklanabilir. Böylece, Avrupalılaşma süreci modernleşme adına ülkenin değişim programı ve siyasi reformlar için bir slogan haline gelmektedir (Ioakimidis, 2000, s. 75). Çalışmanın bundan sonraki kısmında değinileceği üzere, 1996 yılında iktidara gelen modernleşme yanlılarının nihai hedefi ülkeyi Avrupa'nın merkez ülkelerinden biri yapmaktır. Bu çerçevede ülkede hızlı bir reform süreci yaşanmış ve ülkenin Avrupa Birliği içindeki imajı ve tutumu gözden geçirilmiştir. Azınlık hakları konusunda atılan bazı olumlu adımlar da bu modernleşme süreci dâhilinde Avrupa normlarını ve değerlerini kopyalama bası sonucu gerçekleşmiştir.

Yunanistan'ın Avrupa Yolculuğu

Avrupa Birliği'nde ufak bir evre ülkesi olan Yunanistan'ın uyum süreci oldukça sancılı ve uzun olmuştur. Avrupa'nın etnik karışıklıklarının yoğun olarak yaşandığı bir bölgesinde konumlanan Yunanistan, kültürel, tarihsel ve dinsel olarak diğer üyelerden ayrılmaktaydı.

İkinci Dünya Savaşını takip eden Yunan İç Savaşı Döneminde, komünist glerin Batılı ülkelerin desteğiyle yenilmesi ile birlikte Batı bloğunun bir parçası olmuştur. Bu dönemden sonra yavaş seyreden bir modernleşme ve Avrupalılaşma bası içine girmiştir. 1981'de Avrupa Ekonomik Topluluğu'na ye olan ülke, uzun süre birlik içinde bir "teki" olarak konumlandırılmıştır. (Clogg, 1993). Katolik ve Protestan birlik yelerinden Ortodoks kimliğiyle de ayrılan Yunanistan, Katolik - Protestan Avrupa'yı Helen Ortodoksluğunun tarihsel düşmanı olarak konumlandırmaktaydı. Yunan kilisesi de bu ayrımı gözler önüne sermek ve desteklemek için yoğun çaba sarf etmekteydi.

Yunan siyasi kültürü incelendiğinde Avrupalı ortaklarından çok farklı bir fotoğraf karşımıza çıkmaktadır. Siyasi kültürünün belirleyici faktörleri 'popülizm' ve 'kayırmacılık' olan Yunanistan bu özellikleriyle de Avrupalı ortaklarından hayli farklı konumdaydı. Yunanistan Avrupalı çoğu ortağının aksine "kurumlar" değil "liderler" lkesidir. Bu liderlerin, keyfi, milliyetçi ve

tutarsız uygulamaları ülkeyi Birlik içinde zor durumlara sokmuştur. Bütün bu uygulamaların sonucu olarak, Birlik yeleri nezdinde Yunanistan'ın imajı çok olumsuz etkilenmiştir. Yunanistan'ın Avrupa Ekonomik Topluluğu yeliği, 1967 – 1974 yılları arasında ülkeyi yöneten Yunan Cuntasının, 1974'te Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesiyle devrilmesini takip eden dönemde gerçekleşmiştir. Türkiye'nin Kıbrıs'a asker çıkarması Yunanistan'ın tehdit algısını Sovyetler'den komşu Türkiye'ye yöneltmiştir. Kıbrıs konusunda Türkiye ile askeri bir çatışmaya giremeyecek olan Yunan Cuntası zorunlu olarak yönetimi eski politikacılara bırakmıştır.

Yunanistan önemli siyasi simalarından olan Konstantin Karamanlis sürgünde olduğu Paris'ten dönüp Yunanistan'ın başına geçmiştir. Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesini engellemeyen NATO ve Amerika'ya güveni kalmayan Yunanistan, güvenlik kaygılarıyla yeni bir ortak arayışına girmiştir. Bu bağlamda Avrupa ile entegrasyon Türkiye'ye karşı bir güvenlik garantisi olarak algılanmıştır.

1975 tarihinde Yunanistan Topluluğa tam üyelik başvurusunda bulunmuş, dış politikasının temellerini "Yunanistan Batıya aittir" şeklinde belirlemiştir. lke, Avrupa Topluluğu üyeliğiyle hem demokrasisini teminat altına alacak, hem de 2. Dünya Savaşı sonrasından beri süregelen Amerikan bağımlılığını azaltacaktı. Topluluk tarafından da Yunanistan'ın yeliği siyasi bir karar olarak algılanmış ve Yunanistan demokrasisinin teminatı olarak görülmüştür. Diğer yandan, Yunanistan'ın yeliği Topluluk için ciddi riskler taşıymaktaydı. Hem Türk-Yunan uyuşmazlığına taraf olmak, hem de ekonomik olarak Topluluğun çok gerisindeki bir ülkeyi kabul etmek bu risklerin en önemli olanlarıydı. Ayrıca, Topluluğun genişlemesi karar alma süreçlerini etkileyebilecek iç siyasi karışıklıklara sebep olabilirdi.

Karamanlis Avrupa'da var olan bu endişelerin kişisel çabalarıyla üstesinden gelmiştir. Ayrıca Avrupalı liderlerde var olan "Philhellenism – Yunan sempatisi" yeliğin yolunu açan faktörlerden biri olmuştur. Antik Yunan uygarlıklarına duyulan bu hayranlığın temelinde Antik Yunan'ın demokrasinin doğum yeri olması gelmektedir. Avrupalı liderlere göre, maliyeti ne olursa olsun Yunan demokrasisinin korunması için Avrupa ailesinde ona bir yer vermek gerekmektedir. Bütün ekonomik ve siyasi sorunlarına rağmen, Yunanistan 1981 yılında Avrupa Topluluğu'nun onuncu yesi olarak kabul edilmiştir.

yelik antlaşmasının imzalanmasından dokuz ay sonra, seçim kampanyasında ülkenin Avrupa Topluluğu yeliğine karşı çıkarak oy toplamayı başaran Andreas Papandreou başkanlığındaki PASOK iktidara geldi. İktidarının ilk döneminde sempatizanlarını kamu görevlerine atayan, sosyal politikalarını finanse etmek için devamlı borçlanan PASOK, giderek artan bütçe açığına rağmen 1985 seçimlerini kazanmayı başardı (Lyrintzis, 1993, s. 27). Bu dönemde Avrupa'ya karşı daha ılımlı bir siyaset yürüten Papandreou'nun bu aılımlının temelinde ekonomik kaygılar bulunmaktaydı. Yine bu dönemde, seçim öncesi vaatlerinin aksine, ilk kez Yunanistan'ın Avrupa Topluluğu'ndan çıkmayacağını duyurdu. Yunanistan için Avrupa ile bütünleşme daha fazla

ekonomik kaynak anlamına gelmekteydi. Papandreou yönetiminde Yunanistan, Topluluktaki fikir birliğini bozan, keyfi vetolar kullanarak karar alma mekanizmalarını sekteye uğratan, buna karşılık Topluluktan gelen finansal destekle ekonomisini ayakta tutan bir üye profili çizmiştir. Avrupa içinde Yunanistan'a duyulan sempatide ciddi bir azalma olmuş, öte yandan Yunan halkında Avrupa sempatisi giderek artmıştır. Yunan halkının "Yunanistan Avrupa Topluluğu üyeliğinden fayda görmüştür" düşüncesi 1985 yılında % 42 iken bu oran 1986 yılında %60'a yükselmiştir. (Avrupa Komisyonu, t.y.).

1990'ların ortasına kadar Avrupa karar alma mekanizmalarını sık sık keyfi olarak sekteye uğratan Yunanistan'da milliyetçilik dominant ideoloji olarak konumunu korumuş ve iç siyasette daha fazla destek kazanmak için uyguladığı politikalarla Birlik içinde "Avrupa'nın Kara Koyunu" olarak adlandırılmaya başlanmıştır (Economides, 2005, s. 471-491). Bu döneme kadar Birliğe herhangi bir somut katkısı olmamıştır. 1996'da sağlığı bozulan ve sonrasında hayatını kaybeden Andreas Papandreou'nun yerini modernleşme ve Avrupalılaşıma taraftarı Kostas Simitis almıştır. Böylece Karamanlis'in Cumhurbaşkanlığı'nın sona ermesi ve Papandreou'nun siyaset sahnesinden çekilmesiyle Yunanistan siyasetinde "dinozorlar" dönemi sona ermiştir (Clogg, 2002). Yönetime gelen bu modernleşme yanlıları Yunanistan'ı Avrupa'nın merkez ülkesi haline getirmeyi ve Avrupa Birliği içinde bir Balkan ülkesi olmaktansa, Balkanlardaki Avrupalı ülke olmayı hedeflemişlerdir. Ioakimidis'e göre Yunanistan Avrupalı olmak yerine uzun yıllar Avrupa Topluluğu içinde bir Balkan ülkesi olarak hareket etmiştir (Ioakimidis, 2001). Simitis için modernleşme ve Avrupalılaşıma eş anlamlı iki kelimedir ve Yunan siyaseti bu doğrultuda evrilmelidir. Bu gelişimi sağlamak ekonomik, sosyal ve siyasi bazı reformların hayata geçirilmesi ile mümkün olacaktır.

Simitis Hükümeti'nin hedefleri oldukça açıktı: Avrupa Para Birliği'nin bir parçası olabilmek için gereken Maastricht kriterlerinin karşılanması, Türk-Yunan yakınlaşmasının sağlanması, Türkiye ile var olan sorunların Avrupa Birliği şemsiyesi altına taşınması en öncelikli konulardı. Yunanistan siyasetindeki geleneğin aksine Simitis karizmatik bir lider değildi. Geçmişinde herhangi bir yolsuzluk veya usulsüzlük yoktu. Parti içindeki geleneksel kanatla mücadele içindeydi ve hedeflerini gerçekleştirmek için hem onları tasfiye etmesi, hem de Yunanistan'ın uluslararası imajını düzeltmesi gerekiyordu.

Türkiye ile yakınlaşma hedefini gerçekleştirebilmesi için hem parti içindeki geleneksel kanatla mücadele etmesi hem de halkın desteğini kazanması şarttı. Yönetime geldikten sonra Türkiye ile Yunanistan arasında kontrolü dışında gelişen bazı hadiseleri de kullanarak milliyetçi geleneksel kanadı partiden tasfiye etmeyi başarmıştır. Terör örgütü PKK lideri Abdullah Öcalan'ın Kenya'daki Yunan büyükelçiliğinde yakalanması hem Yunanistan'ın uluslararası alanda imajını sarsmış hem de Türkiye'nin büyük tepkisine neden olmuştur. İşte bu olay tasfiye hareketinin gerçekleşmesi için Simitis adına bir fırsata dönüşmüştür. Halkın desteğini alması ancak 1999 yılında Türkiye'de ve Atina'da ardı ardına gerçekleşen yıkıcı deprem felaketlerinin iki ülke halkı arasında yarattığı sempati ve empati vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Karşılıklı

yardımlaşma ve acıların karşılıklı olarak hissedilip paylaşılması iki ülke ilişkilerinin gelişmesi için bir vasıta haline gelmiş oldu. Bu dönemde ilişkilerin gelişmesi "deprem diplomasisi" olarak adlandırılmaktadır. ³ Yöneticiler tarafından başlatılmış olan yakınlaşma dönemi böylece halklar arasında karşılığını bulmuş oldu.

Türkiye'nin Avrupa Birliği yeliğine geleneksel olarak veto koyan Yunanistan bu tutumundan vazgeçerek Türkiye'nin AB adaylığının önünü açarak üyeliğini desteklemeye başlamıştır. Simitis'e göre Avrupa Birliği'ne yakın bir Türkiye Yunanistan'ın milli çıkarları için daha yararlı olacaktır. Böylece müzakere sürecinde sorunlar masaya yatırılacak ve Türk- Yunan uyumsuzluğu da Avrupalılaşacaktır. Avrupalılaşmasının önünde duran en büyük engeller ise ülke içindeki geleneksel odaklar olmuştur. Modernistler, özellikle Yunan Kilisesi'nin büyük muhalefetiyle karşılaşmışlardır. Yunan Kilisesi bağımsızlıktan bu yana Yunan milliyetçiliğinin kalesi olmuş ve Katolik-Protestan Avrupa ile entegrasyonun, modernleşmenin ve Batılılaşmanın karşısında olmuştur. Yunanistan komşularıyla ilişkilerinde olumlu gelişmeler sağlamış, Avrupa Birliği içinde daha uyumlu bir ortak haline gelmiş, Avrupa genişlemesini destekleyerek Güney Kıbrıs'ın Avrupa Birliği yeliğini garantilemiştir.

Simitis'ten sonra gelen hükümetler de Avrupalılaşma konusunda kendisini takip etmiş, Türk - Yunan ilişkilerindeki yakınlaşma ortamını devam ettirmişlerdir. Yunanistan,2008'den beri büyük bir ekonomik krizle boğuşmaktadır ve kriz nedeniyle Avrupa ile ilişkilerinde ekonomik boyut öne çıkmıştır. Bu dönemde Avrupa'dan mali destek alan Yunanistan ekonomisi tamamen dışa bağımlı olmuş, mali yardımlar karşısında yapılması istenen bazı reformlara Yunan halkından büyük tepkiler gelmiş ve Avrupa'nın merkez ülkelerine karşı Yunan halkında büyük bir tepki oluşmuştur. Aynı zamanda kriz ülkedeki yabancı düşmanlığını da körüklemiş, ülkede yaşayan göçmenler ve azınlık mensupları aşırı sağ partilerin hedefi haline gelmiştir.

Azınlık Hakları ve Avrupa Birliği

Azınlık haklarını düzenlemeye yönelik faaliyetlere uluslararası ilginin artması, genel olarak, devletlerarası kriz ve çatışmaların arttığı, sistemi etkileyen büyük sınır değışikliklerinin veya sistemlerin dönüşümlerinin yaşandığı dönemlere denk gelir. Bu açıdan 1815, 1878, 1919, 1945 ve 1990 kritik tarihler olarak değerlendirilebilir (Aykoç, 2009, s. 55). 1990'lardan sonra Avrupa'da azınlık haklarına yönelik ilginin sebebi Doğu bloğunun çöküşüyle açıklanabilir. 1990'ların başından beri Avrupa Konseyi, Avrupa İnsan hakları

---

³ "Deprem Diplomasisi" terimi için bakınız: Siegl, E. (2002). Greek-Turkish relations- continuity or change? *Perspectives: Central European Review of International Affairs* (18), s. 40-52; Keridis, D. (2006). Earthquakes, diplomacy and new thinking in foreign policy. *The Fletcher Forum of World Affairs*'s (30), s. 207; Rumelili, B. (2004, Ocak). The European Union's impact on the Greek-Turkish conflict: A review of the literature. *Working Papers Series in EU Border Conflicts Studies* (6).

Mahkemesi ve Avrupa Birliği, insan hakları çerçevesinde azınlık haklarının geliştirilmesinde önemli rol oynamışlardır.

Özellikle Doğu Avrupa ülkelerdeki komünist rejimlerin yıkılması ve buna bağlı olarak bölgede ortaya çıkan etnik problemler Avrupa Birliği'ni konuya daha hassas yaklaşmaya itmiştir. Sovyetler Birliği, Çekoslovakya, ve Yugoslavya'nın parçalanması sonucunda ilerinde azınlıklar barındıran 28 yeni devlet ortaya çıkmıştır. Bu lkelerin AB ile entegrasyon çabasına girmesiyle beraber AB'nin, bu etnik problemlerin bölgedeki ve birlik içindeki istikrarı bozabileceği varsayımıyla, azınlık haklarına daha fazla vurgu yapmasına sebep olmuştur. İnsan hakları, eşitlik, adalet gibi değerlere yapılan vurgu da eş zamanlı olarak artmıştır. Bu süreç aday ülkeleri etkilediği kadar birlik içindeki ülkelerin azınlık politikalarını da gözden geçirmelerine sebep olmuştur. Yine aynı dönemde, Birliğe ye olmak isteyen ülkelerin önüne "azınlık haklarını güvence altına alarak barışçıl ve adaletli bir biçimde zmelerini ve belli bir siyasal/toplumsal/ekonomik gelişme aşamasına gelmeleri" şart koşulmuştur (Ayko, 2009, s. 133). Buradaki temel kayđı bölgedeki istikrarsızlığın AB içine transferini engellemektir.

Avrupa değerleri olarak karşımıza çıkan, hukukun üstünlüğü, insan haklarına sayđı ve eşitlik ye ülkeler tarafından iyi bir şekilde zmsenip, tatbik edilmeliydi. Aday lkelerinin önüne konulan bu değerler üyeler tarafından tatbik edilip, adaylar tarafından model alınacak düzeye gelmeliydi. Yine aynı dönemde Avrupalılık vurgusu da daha yoğun bir şekilde gündeme getirilmiştir. İnsan haklarına sayđılı, Avrupa değerlerini özümsemiş bir kimlik inşa ederek Avrupa bütünleşmesini pekiştirmeyi hedeflemektedir.

Komisyon'un 1999'da yayımladığı "aday ülkeler için ilerleme raporunda" yelik için konulan siyasal kritere göre "Avrupa Birliği'ne aday ülkelerin, ye olabilmek için demokrasiyi koruyacak kurumların istikrarını sağlamaları, insan haklarına ve azınlıkların korunmasına sayđı göstermeleri ve hukukun üstünlüğünü tesis etmeleri gerekmektedir". Ayrıca Amsterdam Anlaşmasının 6. Maddesine göre, "Avrupa Birliği; zgrlk, demokrasi, insan haklarına ve temel haklara sayđı ve hukukun üstünlüğü ilkeleri üzerine kurulmuştur" (Schwellnus, 2001). Avrupa Birliği Anayasa taslağının I-2. Maddesine göre; "Birlik, insan onuruna sayđı, özgürlük, demokrasi, eşitlik, hukuk devleti ve azınlıklara mensup kişilerin haklarını da içeren insan haklarına sayđı değerleri üzerine kurulmuştur. Bu değerler, çoğulcu, ayırım gözetmeyen, hoşgrl, adil, dayanışmacı ve kadınlar ile erkekler arasında eşitliğin hüküm sürdüğü bir toplumda, ye Devletlerin hepsi için ortaktır" (Avrupa Birliği Anayasası, t.y). Byonce AB anayasası hazırlanırken azınlıklara sayđı vurgulanmış ve AB'nin üzerine kurulduğu değerleri arasında yerini almıştır.

Avrupa Birliği'nin azınlıklar konusunda aday ülkelere koymuş olduğu kriterlerin varlığına ve azınlık haklarına sayđı ve eşitlik kavramlarını Avrupa değerleri içinde vurgulamasına rağmen ye ülkeler konusunda somut bir iyileşme gösterilememiş olduğu da bir gerçektir. Buna rağmen Avrupa kurumlarının ve AB'nin etkisiyle ve de dünyada azınlık haklarına yapılan vurgunun yoğun bir şekilde gündemde olması sebebiyle ye ülkelerdeki haksız

uygulamalarda bazı değişiklikler gözlenmektedir. Yunanistan'ın azınlık haklarında iyileştirmeye yönelik faaliyetleri de bu döneme denk gelmektedir.

Yunanistan'ın Avrupalılaşması ve Azınlık Haklarına Yansıması

1990'larda uluslararası alanda azınlıklara yapılan vurgunun artmasıyla Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği de azınlık haklarının iyileştirilmesini bir siyasi kriter olarak ortaya koymuşlardır. Avrupa Konseyi azınlıkların korunmasına özen göstererek, bu konuda raporlar yayımlamış, AB ise azınlıklara saygı ve azınlıkların korunması hususunu Avrupa değerleri içine almıştır. Avrupa Birliği bütünleşmeye giden yolun önemli bir unsuru olarak kültürel ve dilsel farklılıkların korunmasını görmüş ve bu yaklaşım azınlık kültürlerinin korunması konusundaki çabaların hızlanmasına neden olmuştur.

Bu dönemde, sadece uluslararası örgütler değil, sivil toplum kuruluşları da azınlık konularında faaliyetlerini arttırmıştır. Sivil toplum kuruluşları bu kurumların azınlık sorunlarına eğilmeleri ve bu sorunlara dikkat çekme konusunda etkin olmuştur. Batı Trakya konusunun Avrupa'nın gündemine taşınmasında, azınlık konusuna artan ilginin yanı sıra konuyu uluslararası platforma taşıma gayreti içindeki azınlık mensupları ve örgütlerinin etkisi de belirleyici olmuştur. Özellikle, (Federal) Almanya'da yaşayan ve örgütlenen Batı Trakyalılar, 1980'lerin son yıllarından itibaren düzenledikleri yürüyüşler ve bu yürüyüşlerde dağıttıkları bildirilerle, Avrupalıların dikkatini Batı Trakya'da yaşanan hak ihlallerine çekme konusunda büyük çaba sarf etmişlerdir (Batı Trakya'nın Sesi, 1988, s. 26). Azınlığın yaşadığı ayrımcı uygulamalar ve azınlığın başlıca sorunları; etnik kimliğin reddi, din ve vicdan hürriyeti konusundaki sorunlar, vatandaşlıktan çıkarılma, vakıflar sorunu, örgütlenmenin engellenmesi, taşınmaz mal alıp satmanın engellenmesi, kamu görevlerinde istihdam edilememe, siyasi katılım ve temsil sorunu, eğitim ve öğretim konusundaki sorunlardır. Üzerlerinde artan baskının sonucu olarak 1980'lerde hızla hak arayışına giren azınlık mensupları Yunan parlamentosuna bağımsız listelerden temsilci göndermeyi başarmıştır. Maalesef, 1990'ların ilk yıllarında değiştirilen seçim sistemi ve konulan % 3 barajı azınlığın meclise bağımsız aday göndermesinin önünü kapamıştır. % 3 barajı aşmak için 200.000 oy gerekir ve bu rakam azınlığın nüfusunun üstündedir. Bu durumda, azınlık mensuplarının parlamentoya girişi siyasi partilerin takdir ve değerlendirmesine bırakılmaktadır. 2014 yılında BM İnsan Hakları Konseyi Oturumunda seçim barajı sorununu dile getiren Avrupa Batı Trakya Türk Federasyonu yetkilileri "Avrupa Birliği alanında azınlıkların korunmasının aday ülkeler için katılım öncesi şartlardan biri olduğunu ancak bu şartın maalesef Yunanistan dâhil eski AB üyeleri için geçerli olmadığını" ifade etmiş, böylelikle hem Yunanistan'ı hem de Avrupa Birliği'nin tutumunu eleştirmişlerdir. (ABTTF, 2014)

Azınlığın en temel sorunlarının başında etnik kimliğin reddi ve müftülük meseleleri gelmektedir. 1984'de Mahkeme kararıyla " Türk" kelimesinin kullanılması yasaklanmıştır. İsminde "Türk" kelimesi geçen derneklerin

tabelaları sökülmüştür. Yunanistan, lkede Türk azınlık olmadığı, Lozan Antlaşmasına uygun olarak "Müslüman" azınlığın var olduğunu vurgulamaktadır. Müslüman kimliğinin ne çıkarılmasına rağmen Batı Trakya azınlık mensuplarının dini özgürlükler konusunda da mağduriyetleri halen sürmektedir. Azınlığın dini liderlerini seçmesi engellenmiş, seçilen müftülere görev vermeyip devlet mft atamıştır. Bu durumda Gmlcine ve İshee'de "seçilmiş" ve "atanmış" müftüler görev yapmaktadır. Yunanistan'ın bu konudaki iddiası müftülerin aynı zamanda devletin yetkisine giren işlerden de sorumlu olmalarıdır. Yunan devleti tarafından atanmış olan, fakat azınlık tarafından benimsenmeyen müftüler, evlenme, miras, boşanma gibi işlerle ilgili yetkiyi ellerinde bulundurmaktadırlar. Din ve vicdan özgürlüğüne aykırı olan bu uygulama halen devam etmektedir ve atanmış müftüler azınlık tarafından kabul görmemektedir. Gmlcine Seçilmiş Müftüsü İbrahim Şerif, 1990'lı yılların başında ceza kanununun 175. maddesini ihlal ettiği iddiasıyla yargılanmış ve mahkeme tarafından 8 ay hapis cezasına çarptırılmıştı (Gündem, 2017). Şerif, statüsünün tanınmaması konusunu Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne taşımış, mahkeme 1999'da verdiği karar sonucunda Yunanistan'ı 2.7 milyon drahmi tazminat ödemeye mahkum etmiştir (Memişoğlu, 2007, s. 7). 1997 yılında din ve özgürlükler konulu AGİT raporunun Yunanistan ile ilgili bölümünde Yunanistan'da uygulamaya bakıldığında din özgürlüğünün bulunmadığı ifade edilmiştir. Yunanistan'daki Müslüman azınlığın çoğunluğu tarafından seçilmiş olan müftülere "makamı taklit" iddialarıyla uygulanan hukuki tedbirlere de raporda yer verilmektedir (Nurioğlu, 1997, s. 4). Tüm bu raporlara ve uluslararası mahkeme kararlarına rağmen, Rodop Savcılığı Mart 2018 tarihinde, Gmlcine seçilmiş müftüsü İbrahim Şerif'e "düzenlenen bir toplu sünnet etkinliğine katılarak resmi makamı gasp ettiği" gerekçesiyle hakkında dava açılmasına karar vermiştir (Anadolu Ajansı, 2018).

Eğitim konusu da azınlığın en büyük sorunlarından birini teşkil etmektedir. Türkiye'den alınan diplomaların denkliğinin sayılmaması, azınlık okullarının yetersizliği ve geri bırakılması, çift dilli eğitimdeki sorunlar başı çekmektedir. Uzunca bir süre eğitimde eşit fırsat sahibi olmayan Batı Trakyalı gençler eğitim alabilmek için Türkiye'ye gitmiş ve birçoğu geri dönmemiştir. Türkiye'de okuyan öğrencilerden vatandaşlıktan çıkarılanlar olduğu gibi, diplomalarına denklik alamama gibi sorunlar yüzünden de Türkiye'ye yerleşmeyi tercih edenler olmuştur. Eğitim sorunları gn en önemli sebeplerinden birini oluşturmaktadır.

Vatandaşlıktan atılma sorununa geldiğimizde bu problem sadece Türkiye'de eğitim gören gençleri mağdur eden bir sorun değildir. Yunan Vatandaşlık yasasının 19. Maddesinin keyfi bir şekilde uygulanması sonucu 60.000 civarında Batı Trakyalı vatandaşlığını kaybetmiş, vatansız olarak hayatlarına en temel haklarından yoksun bir şekilde devam etmek zorunda kalmışlardır. Bu ayrımcı maddeye göre, Yunan ırkından olmayan bir Yunan vatandaşı ülkeyi dönmemek üzere terk ederse vatandaşlıktan atılabiliyordu. 19. Madde mağdurlarının birçoğu Türkiye ve Avrupa lkelerinde ikamet eden Yunan vatandaşları olmakla beraber, Yunanistan sınırlarında yaşamaya devam

eden hatta Yunan ordusunda askerlik görevini yaparken vatandaşlıktan çıkarılan insanlar da bulunmaktadır. Buradan da anlaşılacağı gibi 19. Madde azınlık üzerinde oldukça keyfi bir şekilde uygulanmış ve binlerce insan mağdur edilmiş, vatansız bırakılmıştır (Hayrullah, Hüseyinoğlu ve Kabza, 2014).

Bütün bu sorunların varlığına rağmen, Yunanistan'daki azınlık haklarında, Avrupa kurumlarının azınlık haklarına artan ilgisine paralel olarak gelişen olumlu düzenlemeler de olmuştur. İlk olarak 1990-93 yılları arasında Başbakanlık yapan Mitsotakis bölgeyi ziyaret etmiş, azınlığın içinde bulunduğu olumsuz şartları önceki hükümetlerin uygulamalarına bağlamış ve "yasalar önünde eşit vatandaşlık" ilkesini benimsediklerini belirtmiştir. Bu dönemle birlikte Yunanistan'ın geleneksel azınlık politikasından bir kayma gözlemek mümkündür. Buna rağmen, 1996 yılında Avrupa Birliği Komisyonu'nca hazırlana raporda azınlıktan "Türk azınlık" olarak bahsedilmesi Yunan gazetelerinde infial yaratmış ve kınanmıştır (Gündem, 1996a, s. 6). Bu dönemde Batı Trakya Türkleri'nin sorunları Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı toplantılarında da dile getirilmiştir. Bu toplantılarda Müftülük konusu, etnik kimliğin reddi, eşit iş imkânları ve eğitim fırsatlarına erişimin engellenmesi ve Yunan vatandaşlık yasasının 19. Maddesi nedeniyle yaşanan mağduriyetlere vurgu yapılmaktaydı (Gündem, 1996b, s. 1). AĞİT'in devletler üzerinde yaptırım gücü olmamasına rağmen, bu hazırlanan raporlarla, azınlık ile ilgili mağduriyetlerin Avrupa gündemine taşınmasında büyük rol oynamıştır. Bu dönemde azınlık mensuplarının Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'ne yaptıkları ziyaretler de sonuç vermeye başlamıştır. AKPM Hukuk İşleri Komisyonu toplantısında bir açıklama yapan Sosyalist Parlamenter Lydie Err Yunanistan'ın sistemli bir biçimde Türk azınlık mensuplarını Yunanistan vatandaşlığından çıkarmak istediğini ve azınlığın ibadet özgürlüğünün engellendiğini belirterek ve bu sorunlarla ilgili olarak İnsan Hakları Alt Komisyonu'nda gerekli çalışmaların yapılmasını istemiştir (Gündem, 1996c, s. 3). 1996 yılı Eylül ayında Avrupa Parlamentosu'nca yayınlanan insan hakları raporunda Yunanistan eleştirildi ve buna delil olarak da vicdani inançlardan dolayı insanların hapsedilmeleri, azınlıklık haklarının, düşünce özgürlüğünün, dini özgürlüklerin kısıtlanması gösterilmiştir (Gündem, 1997a, s. 7).

1997 yılında Lüksemburglu parlamenterin başını çektiği 10 Avrupalı parlamenterin imzasıyla ortak olarak sunulan karar tasarısında da Atina'ya, azınlığa karşı yapılan haksız muameleyle son vermesi çağrısı yapılmıştır. Tasarıda, Yunan vatandaşı olan Türk azınlığa karşı azınlık haklarının ihlal edildiği, Yunan makamlarınca baskıya ve ayrıma tabii tutuldukları, taşınmaz mal alımında, eğitim, sağlık gibi hizmetlerde haksızlığa uğratıldığı belirtilmiştir (Gündem, 1997b, s. 1, 48). 1997 yılı Avrupa'da "İrkçılıkla Mücadele Yılı" olarak ilan edilmiştir. Bu bağlamda, Avrupa'da yaşayan Batı Trakya Türkleri, Avrupa Parlamenterleriyle yaptıkları görüşmelerle konuya uluslararası ilgili çekme konusunda önemli adımlar atmışlardır (Gündem, 1997c, s. 7).

Avrupa'nın ilgisi ve azınlığın konuyu Avrupalılaştırma girişimlerine paralel olarak, Yunanistan'da azınlık haklarıyla ilgili yaşanan olumlu değişiklikler 1996'da göreve gelen Simitis hükümetiyle beraber somut bir hal

almaya başlamıştır. Yeni hükümet hızlı bir Avrupalılaşıma çabasına girmiş ve Avrupa'da insan haklarına artan ilginin de farkında olarak bazı olumlu düzenlemeleri hayata geçirmiştir. 1996 yılında azınlığa cami ve evlerinin tamir ettirme ve ev yaptırma izni verilmeye başlanmış, traktör ve araba ehliyeti, banka kredisi almanın yolu açılmıştır. Köylerdeki alt yapı çalışmaları hız kazanmış, elektrik, su ve asfaltlama konularındaki sorunlar çözülmüştür (İsmail, 2012, s. 85-87). Yine 1996'da, Batı Trakya Türk öğrencilerini Yunanistan'daki üniversitelerde okumasını sağlayan 0,05'lik kontenjan açıklanmış ve azınlık mensubu öğrencilerinin Yunanistan'ın büyük şehirlerinde okuyabilmesinin yolu açılmıştır. Bu değişiklikten önce, azınlık öğrencileri çoğunlukla Türk üniversitelerine gitmekte ve Türkiye'ye yerleşmekteydi. Bunun nedeni ise ilkokuldan itibaren azınlık okullarında temel dersleri bile Türkçe okuyan öğrencilerin Yunanca dilinde yapılan sınavlarda başarılı olma ihtimalinin çok düşük olmasıydı. Eğitimde adaletsizlik ve ayrımcılık göç kalemlerinin en önemlilerinin başında gelmekteydi. Ayrıca, Yunanistan'a geri dönmeyi tercih eden Batı Trakyalılar ise denklik belgesi alamamakta ve mesleklerini icra etmekte önlerine güçlük çıkarılmaktaydı. Diploma denkliği alamayan bir grup öğrenci 1988 yılında açlık grevine başladılar (Yankı, 1988, s. 1). Bu olaydan sonra açlık grevi yapan gençlerden ikisinin diplomaları tasdik edilmiştir (Batı Trakya Türkleri Dayanışma Derneği Bursa Şubesi, 2009). Eğitim konusunda diğer bir önemli gelişme ise Avrupa Birliği fonlarıyla hayata geçirilen "*Müslüman Çocukların Eğitiminde Reform Projesi*"dir. Bu çalışma azınlık eğitiminin kalitesini arttırmayı ve iki dile de hakim bireyler yaratmaktır. Atina Üniversitesi'nden bir ekip tarafından yürütölen proje farklı disiplinlerden uzmanların desteğiyle hem kitapların hem de azınlık eğitiminin düzeltilmesini amaçlamaktadır. Bu projenin devamında yetişkenler için de toplum merkezleri açılmış annelerin de Yunanca öğrenmesi yolunda adımlar atılmıştır (AB Vizyonu, t.y.). Ayrıca yine bu dönemde, kamu görevlerinde sadece Hristiyanların çalışabilmesi hükmü gelişen azınlık hakları doğrultusunda kaldırılmış, kağıt üstünde de olsa azınlık mensuplarına orduda subay olarak görev yapmanın da yolu açılmıştır.

1998'de ise Avrupa kurumlarının yoğun baskısı sonucu, Yunanistan Vatandaşlık Yasasının 19. maddesi bir yasayla iptal edildi. Bu maddeye göre "Yunan ırkından olmayan bir Yunan vatandaşı, Yunanistan'ı dönmek üzere terk ederse vatandaşlıktan atılıyordu." Bu keyfi uygulama yüzünden Yunan devlet kayıtlarına göre 46.000 civarı azınlık mensubu vatandaşlığını kaybetmiştir. Bu yasa yüzünden vatandaşlığını kaybeden yaklaşık 60.000 kişi olduğu düşünülmektedir (Batı Trakya Online, t.y.). Bu maddeden mağdur olan Batı Trakyalılara vatandaşlık hakları geriye dönük olarak iade mağduriyeti halen devam etmektedir.

Yine bu dönemde AB'nin tarım sübvansiyonlarından Batı Trakya Türk çiftçisi yararlanmaya başladı. Ayrıca son yıllarda Yunanistan ile Türkiye ilişkilerinin yeniden yumuşak bir döneme girmesi ve iki ülke arasındaki ticaret hacminin sürekli büyümesinden Batı Trakya Türk azınlığı da istifade etti. Özellikle Türkiye'den bazı malların Batı Trakya Türkleri vasıtasıyla Yunanistan

pazarına girmesi sağlandı (İsmail, 2012, s. 86). Yunanistan, 1996'da, 30 yıl gecikmeli olarak, BM Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesini (International Covenant on Civil and Political Rights, kısaca ICCPR) imzalamıştır. Yunanistan ayrıca 1997 yılında Avrupa Konseyi'nin Milli Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesini imzalamış, sözleşme Yunan Meclisi'nde halen onaylanmamıştır. Bu sözleşmeyi hayata geçirmesi durumunda kendi sınırları içinde yaşayan etnik azınlıkların varlığını tanımak zorunda kalacağı için süreci geciktirmektedir (Avrupa Konseyi, t.y.).

Avrupalılaşıma etkisinin görünür olduğu bir diğer konu ise 1990'larda yürürlüğe konan bölgesel yönetim reformlarıdır. Bölgesel kalkınma konusunda önemli adımlar atılmış, ülke 13 yönetim bölgesine ayrılmıştır. Doğu Makedonya - Trakya Bölgesi de bu bölgelerden biri olmuş ve bu gelişme azınlık mensuplarının yerel yönetimlerde daha fazla söz sahibi olmasına sebep olmuştur. Triandafyllidou ve Anagnostou'nun verilerine göre, Doğu Makedonya - Trakya Bölgesi, 1989-93, 1994-99, 2000-2006 dönemlerinde bölgesel kalkınma fonlarından 13 bölge içinde en yüksek destek alan 3. bölge olmuştur (Anagnostou ve Triandafyllidou, 2007, s. 6). Bahsi geçen rapora göre, bu reformlar azınlık mensuplarının kendilerini eşit vatandaş olarak algılamalarına katkıda bulunmuştur. Buna rağmen, yine aynı rapora göre, azınlık mensupları en az Yunanistan devletine güvenmektedirler. Azınlık mensuplarıyla yapılan görüşmeler sonucunda edinilen bulgular, Batı Trakya'da yaşayan Türk-Müslüman azınlığın garantör olarak Türkiye'yi gördüklerini, Türkiye'den sonra ikinci sırada Avrupa Birliği'ne güvendiklerini göstermektedir (Anagnostou ve Triandafyllidou, 2007). İstanbul Üniversitesi'nde yapılan bir Yüksek Lisans çalışmasında, Batı Trakya Türk-Müslüman Azınlığına mensup kişilere "Azınlığın mevcut sorunları ileride kim tarafından çözümlenebilir?" sorusu yöneltilmiştir. Sonuçlar bir hayli dikkat çekicidir. Azınlık mensuplarının % 42'si sorunların kendi çabalarıyla çözüleceğine, % 38'i Avrupa Birliği vasıtasıyla, %10'u Türkiye vasıtasıyla, % 7'si Yunanlı politikacılar sayesinde çözüme kavuşabileceğine inanmaktadır (Çelikmen, 2010, s. 123). İki araştırmada ortak olan bulgu azınlığın sorunların çözümünde Yunanistan'a güvenmedikleridir. Bu çalışmanın odağı olan Avrupa kurumları ise, azınlık nezdinde sorunların çözülmesi noktasında önemli aktörlerdir. Yunanistan'ın Avrupalılaşıma süreciyle paralel seyreden bahsi geçen iyileştirmeler bu algının gelişmesinde büyük rol oynamıştır.

1990'ların ikinci yarısından itibaren meydana gelen olumlu gelişmelere rağmen 1999 yılındaki AGİT raporunda "Yunanistan sınırları içinde ulusal azınlık yaşadığını kabul etmeyen tek Avrupa ülkesidir" denmekteydi (Nurioğlu, 1999, s. 4). 23 Temmuz 1999 tarihinde Avrupa Konseyi bünyesindeki Ulusal Azınlıkları Koruma Girişimi dâhilinde Yunan Parlamento Başkanı ve Parti Başkanlarına Türk ve Makedon azınlıkların tanınması yönünde çağrı yapılmıştır. Bunun sonrasında 29 Temmuz tarihli Klik dergisinde dönemin Dış İşleri Bakanı Georgios Papandreou "... Batı Trakya'da Türk kökenli Müslümanların olduğundan kimse şüphe etmiyor.. Şu anki ulusal sınırlardan şüphe edilmediği sürece, kişilerin kendini Müslüman veya Türk veya da Bulgar

veya Pomak olarak tanımlamaları benim umurumda değil.." demiştir. Burada Avrupa kurumlarının özellikle 1990'ların ikinci yarısından itibaren konuya göstermiş oldukları ilginin Yunan siyasetçileri üzerinde yarattığı baskı ve etkiyi net olarak görebilmek mümkündür. Aynı yıl Avrupa Konseyi raportörleri Batı Trakya'yı ziyaret etmiş, hem halk hem de seçilmiş mftlerle karşılıklı görüşmeler yapmışlardır (Gündem, 1999, s. 5). 2000 yılında Avrupa Konseyi'nin bir kurumu olan İrklık ve Hoşgörüsüzlüğe karşı Avrupa Komisyonu'nun (ECRI) yayımlanan Yunanistan raporunda da, Türk Kimliği'nin inkârı, müftülük, vakıflar, eğitim ve 19. Madde mağdurlarının sorunları konularına yer verilmiştir. Söz konusu sorunların ivedilikle czlmesi için Yunanistan'a tavsiye de bulunan Komisyon, azınlığın Lozan Antlaşması'ndan doğan haklarına da vurgu yapmıştır (Gündem, 2000, s. 5).

Sonuç

Yunanistan'ın Avrupalılaşma süreci ülkede azınlık haklarında yapılan bazı değişiklikleri anlamak adına çok önemlidir. Yunanistan, 1981 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu'na ye olduğunda Topluluk, günümüzdeki siyasi yapısından farklı olarak, ye devletlerarasında ekonomi politikalarının yaklaştırılmaları yoluyla bir ortak pazarın kurulmasını hedefleyen bir yapıya sahipti. Topluluğu'nun o dönemki yapısı göz önünde bulundurulduğunda Yunanistan'ın üyeliğinin önüne azınlık haklarında iyileştirmeye gidilmesi gibi bir siyasi şart konulmamıştır. Bu dönemde üyelik için şart koşulan siyasi kriterlerin varlığından söz etmek bir hayli gctr. 1990'larla beraber Birliğin siyasi kimliğinin ön plana çıkması ve Birlik dâhilinde insan haklarına yapılan vurgunun artması ile Avrupa'dan Yunanistan'a eleştiriler ve baskılar gelmeye başlamıştır. Azınlık haklarında bazı sınırlı ama olumlu değişikliklere gidilmesi Yunanistan'ın Avrupalılaşma çabasına girmesiyle paralel ilerlemiştir.

1990'larla beraber başlayan olumlu düzenlemeler, 1996 yılında Simitis Hkmeti'nin Avrupalılaşma balarına paralel olarak hızlanmıştır. Simitis'in hedefi Yunanistan'ı Avrupa'nın vre ülkesi olmaktan çıkarıp, Avrupa'nın merkezine taşımadır. Bu amaç doğrultusunda dış politikada milliyetçi söylemden uzaklaşarak, koşullarıyla sorunlarını czmş, uzlaşmacı ve Avrupalı bir Yunanistan'a ulaşmak istiyordu. Her ne kadar görevinin ilk yıllarında partisi içindeki milliyetçi kanadın da etkisiyle Türkiye ile büyük krizler (Kardak Krizi 1996, calan Krizi 1999) yaşansa da, uzun vadede Türkiye'nin AB yeliğini destekleyen ve sorunları AB kanalıyla czmek isteyen bir anlayış benimsenmiştir.⁴ Depremi de etkisiyle Türkiye ile yakınlılaşma süreci başlamıştır.

Yunanistan'ın Avrupalılaşma süreci bir modernleşme süreci olarak da adlandırılabilir. 1996'da iktidar gelen modernleşme yanlıları, ülkeyi Avrupa normlarına ve değerlerine uygun olarak hareket eden bir ülkeye dönüştürmeyi hedeflemişlerdir. Bu bağlamda Yunanistan'ın Avrupalılaşması "istenilen -

⁴ Bakınız: akmak, G. (2012). *The Europeanization of Greek Foreign Policy: Progress, Challenges and Strategies* (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

planlanmış Avrupalılaşma" sınıflandırması kapsamında değerlendirilebilir. Dönemin siyasi aktörleri ülkede hızlı bir reform süreci başlatmış ve Avrupalılaşmayı modernleşme ile eş anlamlı olarak değerlendirmişlerdir. Bu dönemde Yunanistan yönetiminde modernleşme hedefiyle hareket eden siyasi elitler bulunmaktadır ve bu yönüyle de Yunanistan'ın Avrupalılaşma süreci Ioakimidis'in sınıflandırmasına uygun düşmektedir. Avrupa normlarını kopyalamak anlamına da gelen "İstenilen- Planlanmış Avrupalılaşma" tam da bu özelliğiyle Yunanistan'daki süreci aklamaktadır. Azınlık haklarında yapılan bazı olumlu değişiklikler ve gelişmeler de, Avrupa normlarının uygulanmasına yönelik faaliyetler olarak bu sürecin uzantısı niteliğinde değerlendirilebilir.

Bu modernleşme hareketi doğrultusunda Azınlık haklarında yapılan bazı iyileştirmeler ve yapılan reformlar önemli olmakla beraber azınlık mensuplarının beklentilerini karşılamaktan uzaktır. Vatandaşlık Yasasının 19. Maddesinin kaldırılması, eğitim alanında bazı olumlu düzenlemeler yapılması, kâğıt üzerinde de olsa eşit vatandaşlık vurgusunun yapılması, bölgesel yönetimlerin güçlendirilmesi önemli adımlar olarak görülebilir. Tüm yapılan olumlu düzenlemelere rağmen, Yunanistan'da azınlık hakları haklarına yönelik ihlaller ve kısıtlamalar mevcuttur. Batı Trakya Türk azınlığının üzüm bekleyen önemli sorunları bulunmaktadır. Özellikle etnik kimliğin reddi, din ve inanç hürriyeti konularında mağduriyetler devam etmektedir. 19. Madde sebebiyle vatandaşlıklarını kaybetmiş insanların mağduriyetleri de devam etmektedir. Vatandaşlıklarını geri kazanmaya çalışan insanları uzun, maliyetli ve sancılı bir yargı süreci beklemektedir. Bu süreci açarak vatandaşlığını geri kazanan azınlık mensuplarının sayısı tam olarak bilinmemekle beraber sembolik düzeydedir.

Aynı zamanda Yunanistan'ın içinde bulunduğu ekonomik kriz azınlık mensuplarını olumsuz etkilemiş, uzun yıllardır süregelen işsizlik ve istihdam konularındaki sıkıntıları tetiklemiştir.

Ayrıca krizle gittikçe tetiklenen aşırı milliyetçi oluşumlar her ne kadar bölgede Yunanistan'ın diğer bölgelerindeki kadar destekçi bulamasa da, ileriki dönemde azınlık için ciddi bir tehdit oluşturma potansiyeline sahiptir. Azınlığın yoğun olduğu bölgelerde aşırı Yunan milliyetçileri tarafından düzenlenen yürüyüşler ve eylemler tehlikenin boyutunu gözler önüne sermektedir.

KAYNAKÇA

AB Vizyonu. (t.y.). *Batı Trakya'daki Müslüman Azınlık ocuklarına Yönelik Eğitim Reformu Boğazici'nde tartışıldı*. Erişim tarihi: 02.10.2016,

<http://www.abvizyonu.com/bati-trakyadaki-musluman-azinlik-cocuklarina-yonelik-egitim-reformu-bogazicinde-tartisildi.html>

Anadolu Ajansı (AA). (08.03.2018). *Gmlcine seçilmiş muftsne 'makamı gasp' suçlaması*. Erişim tarihi: 13.03.2018, <https://aa.com.tr/tr/dunya/gumulcine-secilmis-muftusune-makami-gasp-suclamasi/1083384>

ANAGNOSTOU, D. (2005). Deepening democracy or defending the nation? The europeanisation of minority rights and Greek citizenship. *West European Politics*, Cilt 28 (2), s. 335-357.

ANAGNOSTOU, D., TRIANDAFYLLİDOU, A. (2007). *The Muslim of Western thrace, Greece. Recommendations for regional development strategies*. Hellenic Foundation for European and Foreign Policy. Erişim tarihi: 20.10.2016, [http://www.eliamep.gr/old/eliamep/files/Policyreport Thrace English 17 October 2007.pdf](http://www.eliamep.gr/old/eliamep/files/Policyreport%20Thrace%20English%2017%20October%202007.pdf)

ARI, K. (1995). *Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Avrupa Batı Trakya Türk Federasyonu (ABTTF). (16.06.2014). *ABTTF Birleşmiş Milletler'de Yunanistan'da seçim barajı sorununu gündeme taşıdı*. Erişim tarihi: 03.02.2018,

<https://www.abtff.org/html/index.php?link=detay&id=5136&grup=4&arsiv=0>

Avrupa Birliği Anayasası. (t.y.). Erişim tarihi: 01.02.2018, http://europa.eu/eu-law/decisionmaking/treaties/pdf/treaty_establishing_a_constitution_for_europe/treaty_establishing_a_constitution_for_europe_en.pdf

Avrupa Komisyonu. (t.y.) *Eurobarometer: Avrupa Birliği Kamuoyu Araştırmaları*, No 24,25,26. Brüksel: Avrupa Komisyonu

Avrupa Konseyi. (t.y.). *Etnik Azınlıkların Korunmasına İlişkin ereve Sözleşmesi Metni*. Erişim tarihi: 22.01.2018, <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/157.htm>

AYKO, E. (2009). *Türkiye ve Yunanistan'ın Azınlık Politikaları: İkilili İlişkiler, Ulusuluklar ve Azınlık Hakları Ekseninde Karşılaştırmalı Bir İnceleme* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Batı Trakya Online. (t.y.). *Vatandaşlıktan ıkarma*. Erişim tarihi: 20.01.2018, <http://www.batitrakya.org/bati-trakya/insan-haklari/vatandasliktan-cikarma.html>

Batı Trakya'nın Sesi. (1988, Mart-Nisan). *Federal Alman Yürüyüşü*.

Batı Trakya Türkleri Dayanışma Derneği. (t.y.). *Batı Trakya Türklerinin Sorunları*. Erişim tarihi: 05.01.2018, <http://www.bttdd.org.tr/sorunlarimiz/bati-trakya-turklerinin-sorunlari.html>

Batı Trakya Türkleri Dayanışma Derneği Bursa Şubesi. (22.04.2009). *Eğitim Sorunu*. Erişim tarihi: 17.07.2018, http://www.bttddbursa.org/index.php?option=com_content&view=article&id=81&Itemid=84

CLOGG, R. (1993). The pasok phenomenon. *Greece, 1981-1989: The populist decade*. Londra: Macmillan Press.

CLOGG, R. (2002). *Concise History of Greece*. Cambridge: Cambridge University Press.

ELİKMEN, B. (2010). *Azınlık Hakları ve Avrupa Birliği Kapsamında Batı Trakya Türklerinin Sorunları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

ECONOMIDES, S. (2005). The europeanisation of Greek foreign policy. *West European Politics*, Cilt 28 (2).

FEATHERSTONE, K. (1998). Europeanization and the centre periphery: The case of Greece in the 1990s. *South European Society and Politics, Cilt 3* (1).

GRORIADIS, I. N. (2008). On the europeanization of minority rights protection: comparing the cases of Greece and Turkey. *Mediterranean Politics, Cilt 13* (1), s. 23-41.

Gündem Gazetesi. (16.03.2017). *Müftü İbrahim Şerif 'makam gaspı' iddiasıyla suçlanıyor. Erişim tarihi: 10.01.2018, <http://www.gundemgazetesi.com/haber/detay/2803>*

Gündem. (12.11.1996a).

Gündem. (19.11.1996b).

Gündem. (24.12.1996c)

Gündem. (21.01.1997a).

Gündem. (17.06.1997b).

Gündem. (25.06. 1997c).

Gündem. (05.10.1999).

Gündem. (04.07.2000).

HAYRULLAH, P., HÜSEYİNOĞLU, A., KABZA, C. (2014). *A report on Western thrace Turkish minority*. Komotini: PEKEM Research Center.

HIRSCHON, R. (2005). *Ege'yi Geçerken: 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

IOAKIMIDIS, P. C. (2000). The europeanization of Greece: An overall Assessment. *South European Society and Politics, Cilt 5* (2).

IOAKIMIDIS, P. C. (2001). The europeanization of Greece: An overall assessment. *Europeanization and the southern periphery*. Londra: Frank Cass.

İSMAİL, A. (2012) *Yunanistan'da Azınlık Hakları: Batı Trakya Türk Azınlığı Örneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

KERIDIS, D. (2006). Earthquakes, diplomacy and new thinking in foreign policy. *The Fletcher Forum of World Affairs*'s (30).

LYRINTZIS, C. (1993). PASOK in power: From 'change' to disenchantment. *Greece, 1981-1989: The populist decade*. Londra: Macmillan Press.

MEMİŞOĞLU, F. (2007). The European Union's minority rights policy and its impact on the development of minority rights protection in Greece. H. O. Institute (Dü.), *Contemporary Greece: Structures, Context and Challenges*. Erişim tarihi: 23.01.2018 http://grammatikhilfe.com/europeanInstitute/research/hellenicObservatory/pdf/3rd_Symposium/PAPERS/MEMISOGLU_FULYA.pdf

NURİOĞLU, F. (03.06.1997). Avrupa günlüğü. *Gündem*.

NURİOĞLU, F. (09.11.1999). Avrupa günlüğü. *Gündem*.

ONAR, N. F., ÖZGÜNEŞ, M. (2010). Europeanization of Greek and Turkish minority policies. *International Journal on Minority and Group Rights, Cilt 17* (1), s. 111-136.

RUMELİLİ, B. (2004, Ocak). The European Union's impact on the Greek-Turkish conflict: A review of the literature. *Working Papers Series in EU Border Conflicts Studies* (6).

SCHWELLNUS, G. (2001). Much ado about nothing? Minority protection and the EU charter of fundamental rights". *Constitutionalismw eb-Papers*, ConWEB (5). Erişim tarihi: 20.01.2018, <http://www.qub.ac.uk/schools/SchoolofPoliticsInternationalStudiesandPhilosophy/FileStore/ConWEBFiles/Filetoupload.38355.en.pdf>

SIEGL, E. (2002). Greek-Turkish relations- continuity or change? *Perspectives: Central European Review of International Affairs* (18), s. 40-52.

VERNEY, S. (1993). From the special relationship to europeanism: PASOK and the European Community, 1981-89. *Greece, 1981-1989: The populist decade*. Londra: St. Martin Press.

WONG, R. (2011). Europeanization of foreign policy. *International relations and the European Union* (s. 149-170). Oxford: Oxford UP.

Yankı. (27.05.1988). *Açlık Grevi*.

YILDIRIM, O. (2006). *Diploması ve Göç: Türk-Yunan Nüfus Mübadelesinin Öteki Yüzü*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Summary

The aim of this study is to examine the role of Europeanization and European Institutions on the liberalization of minority rights in Greece starting with the 1990s. The Turkish Muslims Minority who had been given the legal status of minority by the Lausanne Treaty endured discriminative practices and human right violations by the Greek state and under the Greek governments.

Despite the fact that Greece became the member of the European Community in 1981 and passed through a period of democratization and spirit of tolerance in public sphere, the Turkish Muslim in Western Thrace kept facing with numerous human rights violations. These systematic violations led the politicization of the Minority. Especially, the Minority members and the minority associations in Germany organized several marches and protests in order to demonstrate the discriminative policies of the Greek government and the state. In the late 1990s, the human right record of Greece remained weak and the European Union and the Council of Europe put significant pressure on Greece to improve the conditions for minorities.

By 1990s, the European Community was transformed into a political union where the European norms and values were strongly emphasized. Liberalization and improvement in minority rights in Greece started in the early 1990s as a result of the growing international attention to minority rights in the post-Cold War period and the modernization, namely the Europeanization efforts of the then Greek government. Despite the existing problems of the Minority, Simitis government which came to power with an enthusiasm for Europeanization created more liberal conditions for the minority that resulted in positive changes in some of the discriminative practices such as limitations on the renovations of the mosques and houses, restrains on receiving licenses for cars and tractors, and

getting bank-loans. In 1998, particularly after the heavy pressure and criticism from the Council of Europe, Greece removed the Article 19 of the Citizenship Code that gave state authorities the 'discretion to rescind Greek citizenship from non-ethnic Greeks who left the country with no intention of returning, and which was in conflict with the principle of equality of the Greek Constitution. However, people who have lost their citizenship due to Article 19 have never been given the right to regain citizenship automatically since 1998.

As a result, after 1996, Greek political elites started to use more civic language concerning citizenship issues. Simitis's Foreign Minister Papandreou is a good example with his following statement: 'No one doubts that there are many Muslims of Turkish origin. Of course, the Treaties [of Lausanne] mention only Muslims. If no one contests the present borders, I could not care less if one calls himself a Muslim or a Turk, a Bulgarian or a Pomak' (Grigoriadis, 2008, s. 29). Using the word "Turk" referring to minority members was a significant progress for Greek politics.

The acceleration of Europeanization in Greece led to the adaptation of European values and norms including the notion of respect for minority rights. The repressive measures on the minorities were eased with the enthusiasm of Europeanization. However, despite the softening of discriminative measures and repressive policies, the fundamental problems of Western Thrace Turks in the realm of group-based rights emanating from their officially-recognized minority status, still persist as of 2018.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Girişimcilik: Klasik Dönem Üzerine Bir Çalışma

Yasin AKKUŞ*, Süleyman Ahmet MENTEŞ**

Öz

Osmanlı İmparatorluğu klasik döneminde girişimcilik, işletme bilimi bakış açısıyla yeterince incelenmemiştir. Hatta birçok eserde ya yok sayılmış ya da gayrimüslimlerin tekelinde olduğu iddia edilmiştir. Bu çalışma Osmanlı'nın klasik dönemindeki Müslüman tacirlerin girişimcilik konusunda gayet aktif olduğunu ve girişimcilik ortamının birçok Avrupa devletine kıyasla daha esnek olduğunu belirtmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nda sosyal refah sağlamanın adaletin bir boyutu olarak görülmüş ve tüm iktisadi kararların bu amaçla alınmıştır. Bu yaklaşım hem Osmanlı'nın girişimcilik kültürü ve uygulamaları açısından belirleyici bir role sahiptir hem de Osmanlı'nın klasik dönemindeki üstün iş ahlakı ve gelişmiş sosyal sorumluluk anlayışını açıklamaktadır.

Anahtar Sözcükler: Osmanlı İmparatorluğu, Girişimcilik, Ticaret, Tüccar, Sosyal Sorumluluk, İş Ahlakı

Entrepreneurship in the Ottoman Empire: A Study on Classical Period

Abstract

Entrepreneurship in Ottoman Empire's classical period is not adequately studied from a Business Science perspective. Even in many works, it was ignored or it was the monopoly of non-Muslims. This study states that in the classical period of the Ottoman era Muslim merchants were very active in entrepreneurship and the entrepreneurial environment was more flexible than many European states. Social welfare in the Ottoman Empire was seen as a dimension of justice and all economic decisions were taken for this purpose. This approach has a decisive role not only in the Ottoman entrepreneurship culture and practices but also explains the advanced business ethics and advanced social responsibility practices of the Ottomans classical period.

Keywords: Ottoman Empire, Entrepreneurship, Trade, Merchant, Social Responsibility, Business Ethics

Derleme Makale (Review Article)

Geliş/Received: 19.03.2018

Kabul/Accepted: 24.07.2018

DOI: <http://dx.doi.org/10.17336/igusb.405820>

* Uygulamalı Girişimcilik Eğitmeni, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İİBF, Tekirdağ, Türkiye,
E-posta: yasin_akkus@yahoo.com **ORCID ID** <https://orcid.org/0000-0003-3225-4251>

** Doç. Dr., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü Öğretim Üyesi, Tekirdağ,
Türkiye, E-posta: ahmetmentes@yahoo.com **ORCID ID** <https://orcid.org/0000-0001-7787-6287>

Giriş

Gerek işletme kökenli bilim insanlarının tarihsel sürece gerektiği kadar değinmemesi gerekse sosyal bilimler içerisinde disiplinler arası çalışmaların yetersiz oluşu nedeniyle Türkiye'nin girişimcilik tarihi hak ettiği ilgiyi görmemiştir. İşletme literatüründeki çoğu eserde Türkiye'deki girişimcilik, 19. Yüzyıldan başlatılmaktadır. Bu tarihten önceki girişimcilik faaliyetleri yok sayılmakta (Aşkın, 2011, s. 62) ya da yabancıların ve gayrimüslimlerin tek elinde olduğu kabul edilmektedir (Tikici & Aksoy, 2009, s. 44). Tarih bilimi alanında da daha çok Osmanlı İmparatorluğunun siyasi tarihi alanındaki çalışmalara ağırlık verilirken iktisat tarihi alanı ancak 1950'lerden sonra ilgi görmeye başladığı görülmektedir. Annales Okulunun Dünya iktisat tarihine ve Ömer Lütfi Barkan, Halil İnalçık, Mustafa Akdağ, Mehmet Genç, Suraiya Faroqhi, Ahmet Tabakoğlu, Şevket Pamuk gibi bilim insanlarının Türkiye'nin iktisat tarihine yaptıkları büyük katkılarla Osmanlı Devletinin iktisadi yapısı daha doğru olarak anlaşılmaya başlanmıştır (Kılıçbay, 1992, s. 333).

Bu çalışma ile Osmanlı İmparatorluğu'nun klasik¹ dönemindeki girişimciliğin değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Avrupa'ya kıyasla Osmanlıdaki girişimcilik ortamının zayıf olduğu savı incelenecek ve Osmanlı girişimcisi tasvir edilecektir. Ayrıca, 19. Yüzyıl öncesinde, Osmanlıdaki girişimcilik faaliyetlerinin çoğunlukla yabancılar ve gayrimüslimler tarafından gerçekleştirildiğini iddia eden görüşlerin geçerliliği değerlendirilecektir.

Girişimcilik Kavramı ve Tarihçesi

Girişimcilik tanımı günümüze gelinceye kadar değişik süreçlerden geçmiştir. Richard Cantillon² girişimciliği kar elde etmek üzere imkânlar arayan ve risk alan birey olarak tanımlarken; 20. yüzyılda Joseph A. Schumpeter bunu yenilik kavramı çerçevesinde yorumlayarak "yıkıcı girişimcilik" tanımı yapmıştır. 20. ve 21. yüzyılda girişimcilik denildiğinde daha çok Schumpeter'in bakış açısına paralel tanımlar anlaşılmaktadır. Ancak yenilik temelli girişimcilik tanımının, daha çok günümüzün bakış açısını yansıttığı ve daha sanayi devrimini yaşamamış bir dönem olan 15. ve 17. yüzyılları gerçek anlamda kapsamayacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda, dönemin girişimcilik tanımını

---

¹ Osmanlı'nın klasik dönemini tanımlayan değişik görüşler bulunmaktadır. İnalçık (2014: 188) klasik dönemi daha çok kuruluş dönemi ile birlikte ele almakta ve 14. yüzyıl ile 17. yüzyılın başları arasında sınırlanmaktadır. Bu sınırlamanın, ticaret söz konusu olduğunda 18. yüzyıla kadar genişletildiği de görülmektedir (İnalçık 2014: 317). Bazı görüşler ise klasik döneme iktisadi açıdan yaklaşmakta ve 14.-16. yüzyıllar arası oluşan iktisadi yapının 19. yüzyılların başına kadar köklü bir değişiklik geçirmediğini iddia etmektedir (Genç 2012: 175). Yukarıdaki değerlendirmelere dayanarak; bu çalışmada, Osmanlı İmparatorluğunun klasik dönemi olarak daha çok 15. Yüzyılın ortalarında başlayan 17. yüzyılın başlarında son bulan dönem kastedilmektedir (Akkuş 2009: 35).

² Girişimcilik (*Entrepreneur*) tanımının J.B. Say tarafından ekonomiye kazandırıldığı savunulsa da ekonomik bir analizde ilk defa kullanan Cantillon'dur. Yine, "*Essai sur la Nature du Commerce en Général (İng.: An Essay on Economic Theory)*" adlı eserinde Cantillon; girişimcilik kavramını tüccar (*merchant*) ve zanaatkar (*artisan*) kavramları ile beraber ve bazen bunların yerine kullanmaktadır (Cantillon, 2010, s. 31-36).

daha çok yansıttığı düşünülen Cantillon'un bakış açısı ile değerlendirmenin daha sağlıklı bir sonuç vereceği düşünülmektedir (Döm, 2015, s. 3). Ayrıca, Girişimci ve burjuva kavramları iktisadi bilimlerde sıklıkla birbirleri yerine kullanılmaktadır (Özer, 2001, s. 166). Bu yaygın anlayış ile girişimcinin hali vakti yerinde ve elit bir sınıfa ait birey olarak algılanması olağandır. Ancak Cantillon (2010, s. 31); taşradan aldığı/ürettiği ürünü kasabada, haftada bir veya iki kere kurulan pazara getirip satanlardan girişimci ve tüccar olarak bahseder. Buradan girişimcinin sadece belli bir sınıfa ait bir birey olarak tanımlamanın yanlış olduğu sonucu çıkarılabilir. Braudel (2004, s. 431), 18. yüzyıl İngiltere'sinde bile birkaç bez tüccarı ve dış ticaret ile ilgilenen tüccarlardan başka büyük girişimcilerin azınlıkta olduğunu bilinmektedir. Ayrıca 18. yüzyılda Amsterdam'da en büyük firmaların çalışan sayısının 30 kişiyi geçmediğini de eklemektedir. Tüm bunlara dayanarak 15. yüzyıl ve 17. yüzyıl arasındaki girişim kavramı; belirli bir riski üstlenerek kar elde etme amacı güden, faaliyetleri çoğunlukla aile bireyleri tarafından gerçekleştirilen, zanaatkârlıkla veya iç ya da dış ticaretle uğraşan küçük ekonomik yapılar olarak tanımlanabilir. Bu girişimleri yapan ve daha sonra yöneten bireyler ise girişimci olarak adlandırılmaktadır. Tam bu noktada girişimci ile yatırımcı³ kavramını da ayırmakta fayda görülmektedir. Yatırımcı genellikle girişimciyi sermaye olarak finanse eden kişi/kurumdur. Yatırımcının ortaya koyduğu tek değer sermayedir ve bu sermayeyi riske atmaktadır. Girişimci ise belki bir miktar sermayesi ile beraber esas olarak iş fikrini (fırsat), emeğini, bilgisini ve zamanını ortaya koymaktadır. Buradan hareketle girişimcinin riskinin yatırımcıya kıyasla daha fazla olduğu hatta bazen hayati riskler bile üstlendiği söylenebilir. Bahsi geçen dönemde girişimci ve yatırımcı kavramlarının bir biri içine geçtiği durumlara da oldukça sık rastlanmaktadır (İnalçık, 2014, s. 294-295). Girişimcinin girişimini gerçekleştirebilmesi ve sürdürebilmesi için elverişli bir ortama ihtiyacı vardır. Girişimcilik iklimi de denilen bu ortam ulusal ve uluslararası iktisadi durum, merkezi ve yerel idare politikaları, vergi uygulamaları, fon talebi karşılama olanakları, rekabet yapısı gibi faktörlerden oluşmaktadır. Girişimci, bu faktörlerin hiçbirisine ontolojik olarak doğrudan bağlı değildir. Hatta olumsuz olarak algılanan bir faktör bazen girişimciye yeni fırsatlar sunmaktadır. Ancak elverişli bir girişimcilik ortamında başarı şansının yüksek olduğu bir gerçektir (Başar, 2014, s. 86).

Osmanlı İmparatorluğu'nda Girişimcilik ve Girişimcilik Ortamı

Osmanlıdaki girişimcilik ortamını açıklayabilmek için öncelikle Osmanlı Devletinin iktisadi yapısının temelini oluşturan ve bu yapıya yön veren temel

---

³ İnalçık, "Devlet-i 'Aliye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-1" adlı eserinde *entrepreneur* (girişimci) sıfatından "kapitalist yatırımcı" olarak bahsetse de aynı eserin farklı bölümlerinde girişimci (tüccar, zanaatkâr, imalatçı) ile yatırımcı kavramlarını farklı boyutlarda ele almıştır (İnalçık, 2014, s. 280). Tüccarların diğer sektörlerde yatırım yapması, memuriyet başta olmak üzere diğer meslek erbaplarının da ticarete yatırım yapması nedeniyle kavramların bir biri yerine veya bir arada kullanıldığı düşünülebilir.

kavramlara değinmek zorunludur. Bu yapı ne kadar iyi incelenirse bahsi geçen dönemdeki bir Osmanlı girişimcisinin içinde bulunduğu ortam o denli iyi anlaşılabilir. Osmanlı girişimcisinin varlık nedenini doğrudan bu iktisadi yapıya bağlayamasak da girişimciye olan etkisinin büyük olduğu muhakkaktır. Aşağıda değinilmekte olan; iâşe, fiskalizm ve gelenekçilik ilkeleri açıklanmadan yapılacak bir "Osmanlı İmparatorluğunda Girişimcilik" değerlendirmesinin, bu günün liberal ekonomi bakış açısı nedeniyle anakronizme kapılma ihtimali ortaya çıkmaktadır. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğundaki girişimcilik kültürünü anlamak için ise dönemin ticaret ve zanaat anlayışının ve işleyişinin iyi incelenmesi gerekmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Yapısına Yön Veren İlkeler

Klasik (15. yüzyıl ile 17. yüzyıl arası) dönemde Osmanlı'nın iktisadi yapısı kendi kendine yeten "büyük iktisadi ünite" olarak kabul edilmektedir (Akdağ, 1949, s. 508-509). Bu büyük iktisadi ünite de klasik dönemde etkili olmuş üç temel ilkedен söz edilmektedir. Bunların ilki iâşe⁴(provizyonizm)ilkesidir. Weber (1995, s. 99) ekonomik etkinlik kavramını açıklarken amacın tüketicinin gereksinimlerinin karşılaşmasından çok girişimcilerin fayda sağlaması olduğunu iddia etmektedir. Buna karşılık iâşe ilkesi, tüketicilerin gereksinimlerini ön planda tutmaktadır. Osmanlı da iâşe ilkesi ile tüketici penceresinden bakarak iktisadi sisteme tüketici lehine sık sık ve sistemli olarak müdahale etmiştir. Bunlara örnek olarak birkaç hüküm şöyle sıralanabilir: Edirne'de çekilen et sıkıntısı nedeniyle Eflak ve Boğdan'dan gelen sürülerin on beşte birinin Edirne'ye sevkine dair hüküm⁵. İstanbul için kazalardan koyun ihraç edecek celeplerin tespit edilip üzerlerine yazılan mevsim koyunlarını zikredilen tarihe kadar İstanbul'daki kasaplara teslim etmelerine dair hüküm⁶. İstanbul'da üzüm sıkıntısı çekilmemesi için çeşitli kazalardaki üzümün şarap yapmak için satılmamasına dair hüküm⁷. Samsunda yetişen soğanların çeşitli kişiler tarafından satın alınıp depolanması sonucu İstanbul'da soğan darlığı yaşanması ve bunu önlemek için soğanın günlük narh üzerinden alınıp gemilerle İstanbul'a gönderilmesine dair hüküm⁸. Bu müdahalelerde temel ihtiyaç malı arzının bol olması, kalitesinin yüksek olması ve ucuz olması amaçlanmaktadır. Bu ilkeye göre ihracat öncelikli bir hedef değildir. İhracat ancak ülke içinde değeri kalmayan malların resmi izin çerçevesinde satılması ile gerçekleşmektedir. Buna karşılık ithalat, halkın ihtiyaçlarını karşıladığı için

---

⁴ İâşe kelimesi "iâş" (yaşamak) kökünden gelmekte ve yedirip içirme, barındırma, geçindirme anlamına gelmektedir (www.tdk.gov.tr, Erişim Tarihi: 21.06.2017). Geçinme ve yaşamak için gerekli olan maddeleri temin etme anlamına gelen maaş kelimesi de aynı kökün farklı bir halidir (Haldun, 2010, s. 608).

⁵ 7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569) Özet-Transkripsiyon-I,-Ankara 1997 s.23.

⁶ 12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979/1570-1572), Özet-Transkripsiyon ve İndeks I, Ankara 1996, s.249.

⁷ 6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), Özet-transkripsiyon ve indeks I, Ankara, 1995, s.46.

⁸ 5 Numaralı Mühimme Defteri (973/1565-1566), Özet ve İndeks, Ankara 1994, s.24.

iaşe ilkesine uygundur. Bu yüzden ithalat kolaylaştırılmışken ihracat ancak özel izinlerle yapılabilir (Genç, 2007, s. 45-47).

Bir diğer ilke olan fiskalizim (gelircilik) ilkesi ile devlet gelirlerinin maksimize edilmesi amaçlanmaktadır. Dış ticaret ve içerideki ekonomik faaliyetlerden alınan vergiler ile devletin gelirleri, idari masraflar ve savaş bütçesini karşılamak üzere arttırılmak istenmektedir. Pamuk (2001, s. 12)'a göre merkezi idare, uzun vadede vergi oranlarında değişiklik yapmasa da kriz durumlarında vergileri yükseltmekte tereddüt etmemektedir. Fiskalizim ilkesi uygulanırken hem gelirleri arttırmak hem de harcamaları azaltmak amaçlanmıştır. Ancak Osmanlı gelirleri yükseltmek konusunda, diğer ilkelere verilen öncelikler ve iktisadi dengeleri bozma endişesi nedeniyle zorluklar yaşamıştır (Genç, 2007, s. 50-51).

Diğer iki ilkeye oldukça bağlı olan üçüncü ilke ise gelenekçilik (Pamuk, 2001, s. 12). Gelenekçilik ilkesi daha çok, Osmanlı'nın miras devraldığı İslam devletlerinin yaklaşımlarına dayanmaktadır. Osmanlı Devletinin kuruluş döneminde, Selçuklu Devletinin ilmi ve iktisadi kadroları, Bizans şehirlerini ele geçirilmesinin ardından Osmanlı'nın hizmetine girmeye başlamıştır. Özellikle sınırların Balkanlara doğru genişlemesiyle Selçuklunun dağılan sosyal, siyasal ve ekonomik yapıları Osmanlı'nın yeni temel kurumlarını oluşturmuştur. Kısaca tanımlamak gerekirse, şeriata aykırı olmadığı müddetçe eskiden beri gelen iktisadi hükümlerin uygulanması gelenekçilik ilkesini teşkil etmektedir (Akdağ, 1949, s. 505).

Bu ilkeler kendi aralarında kıyaslandığında iaşe ilkesinin diğer iki ilkeye karşı ağır bastığı görülmektedir. İaşe o kadar önceliklidir ki yerli üreticiyi fiskal çıkarlar için korumak Osmanlı Devletinin hiç aklına gelmemiş gibidir (İnalçık, 2000, s. 87). Ayrıca Osmanlı, sosyal refah sağlamayı adaletin bir boyutu olarak görmektedir. İktisadi kararlar için bu sosyal refah gerekçe gösterilmektedir. Devletin gelirlerini arttırmak için iktisadi dengenin bozulması bunalıma yol açacak ve sosyal refah ilkesinden uzaklaşılacaktır. Bu bakış açısı nedeniyle, Osmanlı'nın iktisat sistemi talep yönlü değil arz yönlü olmuştur. Talebin arttırılmasına yönelik kapitalist sistem iaşe ilkesiyle çelişmektedir (Tabakoğlu, 2008, s. 146-147).

Osmanlı İmparatorluğu'nda Girişimcilik Kültürü

İbn Haldun (2013, s. 1425) geçinmek için gerekli olan kazanç yollarından bahsederken memuriyet, avcılık, hayvancılık ve çiftçilikten sonra ticaret ve zanaatkarlıktan bahseder. Girişimciliğin daha çok ticaret ve zanaatkarlık ekseninde toplanmasından dolayı bu iki meslek erbabına odaklanılmıştır. Girişimcilik türlerinden birisi olan ticaret, Osmanlı'da ve miras aldığı İslam Devletlerinde oldukça yaygındır. Kur'an-ı Kerimde ticaretten ve ticaret ahlakından bahseden ayetler bulunmaktadır (Örneğin; Nisa 29. ayet ve İsra 35. ayet). Hz. Peygamber'in "Güvenilir, dürüst tacir ahirette peygamberler, Sıddıklar ve şehitlerle beraberdir." ve "Rızkın onda dokuzu ticarettedir." hadisleri (Rudani, 2012, s. 120), ticareti Müslümanlar nazarında övülmüş bir

meslek haline getirmektedir. Fıkıh kitaplarında; ticaret kaidelerine, yasaklara, sınırlamalara ve hukuki sonuçlara ayrıntılı olarak değinilmektedir. Zekâta konu ticari malların sarfında, borçlular ve yolda kalmışların da olması girişimcilerin cesaretini arttırmaktadır (Kallek, 2012, s. 134). 15. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı padişahına verilen bir öğütte tüccarın teşvik edilmesinden, korunmasından ve bu ticaret sayesinde ülkede refah ve ucuzluğun sağlanacağından bahsedilmektedir (Braudel, 2004, s. 556).

İncelenen dönemde, doğal olarak iç ve dış ticaret yoğun olarak gerçekleşmektedir. Ancak; Osmanlı'nın, Avrupa ile olan ticaretine birçok çalışma yapılmışken iç ticareti, Mısır, İran ve Hindistan ile olan dış ticareti ihmal edilmiştir. Bunun nedenlerinden birisi olarak Avrupalı tüccarların diplomatların ayrıntılı raporlarının çokluğu gösterilmektedir. Diğer bir neden ise araştırmacıların Avrupa dilleri ile yazılmış raporları diğer dillerde yazılanlara göre daha çok tercih etmesidir. Avrupa dışına yapılan dış ticaret ve iç ticaret Osmanlı kaynaklarına dayanan araştırmaların artmasıyla anlaşılmaya başlanmıştır (Quataert, 2006, s. 943).

İç Ticaret

Faroqi (2006, s. 601-603)'ye göre 17. yüzyıl ve öncesinde, Osmanlıdaki ticaret üstünlüğünün Avrupalı merkantilistlerin elinde olduğu varsayımı geçerliliğini yitirmiştir. 16. yüzyıl ve sonrasında köylülerin bile mallarını pazara sürerek ticarete rol aldığı görülmektedir. İç ticaretin, hem Ankara ve Bursa'da hem de Balkan kasaba ve şehirlerinde hatırı sayılır bir sermaye birikimine yol açmıştır. Bu durum; 16. yüzyılda, Osmanlı'nın, iç ticari faaliyetleri engellemeden vergi almanın yollarını aramasından anlaşılabilir. Buradan 16. ve 17. yüzyılda toplumun her kesiminden bireylerin iç ticarete rol üstlendiği görülmektedir. Tüccarlar, yerel ekonominin önemli bir fonksiyonunu oluşturmaktadır. Ayrıca faaliyetleri bazen hammadde fiyatlarını arttırmakta ve kimi zaman yerel esnafın faaliyetlerinin olumsuz etkilemektedir. Merkezi idarenin tüccarları korumak kadar önem verdiği diğer görev onları kontrol etmektir. Osmanlı'nın, zanaatkârları kolayca kontrol ederken tüccarları kontrol etmekte oldukça zorlandığı anlaşılmaktadır (Pamuk, 2005, s. 8-9).

Dış Ticaret

Günümüzdeki yaygın görüşün aksine 15. ila 17. yüzyıllar arasında Osmanlıdaki Müslüman tacirlerin dış ticaretteki rolü oldukça güçlüdür. Bazı sektörlerdeki ağırlıklar bir millete (Ermenilerin ipek ticareti gibi) ya da gruba kaymış gibi gözükse de sektörün tamamen tekele alındığını söylemek yanlıştır. Burada, sektörel uzmanlaşmanın ve bölgesel kümelenmenin geliştiği söylenebilir (Faroqi, 2006, s. 722). İnalçık (2014, s. 281)'in Evliya Çelebi'den aktardığına göre İstanbul'da bölgeler arası ticaretle uğraşanlar üç temel grup altında toplanmaktadır. Birinci grup Müslüman ve Rum gemi kaptanlarıdır. İkinci grup bedestende oturan armatörlerdir. Vezir gibi giyinen ve çok zengin

olan bu gurubun Müslüman olduğunu Evliya Çelebi'nin "Pirleri Hazret-i Peygamberdir" ifadesinden anlaşılmaktadır. Üçüncü grup ise hemen her milletten oluşan arpa-buğday ticaretiyle uğraşan toptancılardan oluşmaktadır.

Bahsi geçen dönemde, Karadeniz ticaretinde Anadolu Müslüman tüccarların önemli etkisinin olduğu görülmektedir. Kefe, Akkerman ve Kilia gümrük kayıtlarına göre Kırım'a gelen ürünün büyük çoğunluğunun Anadolu Müslümanlar tarafından sağlandığı anlaşılmaktadır. Bu kayıtlara göre Kefe'ye denizden gelen 157 tüccardan 130'u (%82'si) Müslümandır (İnalçık, 2014, s. 273). Bu bölgeler arası ticaret ile Anadolu'daki ticaret ve imalatın gelişmesinde etken olan tek pazarın iç pazar ve büyük şehirler olmadığı söylenebilir. Yine 15. ve 16. yüzyılda Balkanlar'a bakıldığında, savaşlara rağmen ticari bir canlılık göze çarpmaktadır. Macaristan'la yapılan ticaret sayesinde zenginleşen Osmanlı askeri sınıfına mensup tüccarlar bulunmaktadır (Faroqhi, 2014, s. 360-361). 7 Numaralı Mühimme Defterindeki (1997) 61 numaralı hükümde; vefat eden Hassa tacirin yerine görevlendirilen yeni Hassa tacirine hitaben, gerektiğinde kendisine yardımcıları sağlaması için Moskova Kralına name gönderildiğinden bahsedilmektedir. Yine 5 Numaralı Mühimme Defterindeki (1994, s. 207-208) hükümde Moskova Kralına hitaben, gönderilecek hassa tacire gerekli kolaylığın yapılması ve satın alacağı mallardan gümrük vergisi alınmaması talep edilmektedir. Bu ve benzeri emirler 16. Yüzyılda Rusya ile olan ticaretin önemine işaret etmektedir.

Osmanlı uyruklu Müslüman tüccarların Avrupa devletleri ile doğrudan ticaret yaptıkları bilinmektedir. Hatta İtalya panayırlarına katılan Türk tüccarlar Venedik'in Levant ticaretini etkileyebilecek boyuta ulaşmıştır (İnalçık, 2014, s. 274). Bunun kaynağı Osmanlı ile Venedik arasındaki imtiyazlardır. Başta, tek taraflı ve Venedik lehine olan imtiyazlar Celebi Mehmed'in 6 Kasım 1419 tarihli ahitnamesi ile karşılıklı imtiyazlar olarak düzenlenmiştir. Bu ahitnameye göre Venediklilere tanınan serbest ticaret ayrıcalıklarına karşı Türk tacir ve tebaasının hiçbir yerde engellenmemesi gerektiği belirtilmiştir. Ahitnameye dayanarak, Osmanlı yönetiminin satılmak üzere gönderdiği ürünlerden bac, gümrük, dellâliye ve isdariye gibi vergilerin hiçbirisi alınmamaktadır (Uzunçarşılı, 2011, s. 684). Böylece Ege adalarından başlayarak Venedik'e kadar olan bölge Türk tüccarlara açılmıştır. Venedik'e giden tüccarlar kabaca iki gruba ayrılabilir. Birinci grup Saray mensuplarının siparişlerini getirmek üzere giden özel tüccarlardır (hasşa tacir veya memur-ı mahsus). İkinci grup ise korsan tehdidi ve navlun maliyeti nedeniyle gruplar halinde hareket eden asıl tüccarlardır. Bu ticaretlerde hem deniz yolu hem de İstanbul'dan Spalata (Split) limanına kadar kara yolu ve Adriyatik hattı kullanılmaktadır. Türk tüccarların Venedik'te kalma süreleri artınca şehirde ticarethane açmaya başlamışlardır. Bunun sonucu olarak Venedik'te, Türk tüccarların topluca faaliyet gösterebileceği Fondaco Dei Turchi (Türklerin Fondokosu) adında bir iş hanı (ticaret merkezi) tahsis edilmiştir (Turan, 1968, s. 249-261).

Her kime ait olursa olsun ihraç olunacak ürünlerin hepsi Osmanlı idaresinin iznine tabidir. Mallarının izinsiz ihraç edildiğine dair iddialar en üst

makamlarca araştırılmaktadır ve tespiti halinde hapisle cezalandırılmaktadır (Bkz. 6 Numaralı Mühimme Defteri (972/1564-1565), (Özet-Transkripsiyon ve indeks), C.1, Ankara, 1995, s.29 ve 3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560) Özet ve Transkripsiyon, Ankara, 1993, s.14-15). Ürünler ülkeden çıkmadan önce kontrolden geçmektedir. Örneğin, gönderilecek kumaşların sağlamlığına, renginin sabit olup olmamasına, ölçüsünün tutup tutmamasına iyice bakıldıktan sonra miri damgası ile damgalanmaktadır. Bu kalite kontrol politikası, Avrupa'da uzun yıllar Türk imalatlarının (daha pahalı bile olsa) revaçta olmasına neden olmuştur (Uzunçarşılı, 2010, s. 685).

Zanaatkârlık

Öncelikle Zanaatkârlığın ya da esnaflığın girişimcilik kavramının içerisinde olup olmadığına değerlendirilecektir. "Girişimcilik Kavramı ve Tarihçesi" bölümünde daha detaylı değinilmekle beraber kısaca, kendi ürettiği ürünü satan zanaatkâr girişimci olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca sanayi devrimi öncesinde ağır sanayi olarak sayılabilecek üretimler devletler eliyle yapılmakta iken küçük ve orta ölçekli imalatların nerdeyse tamamı zanaatkârlar tarafından gerçekleştirilmektedir (Kütükoğlu, 1999, s. 606-6014). Zanaatkârlığı dışarıda bırakan bir girişimcilik tanımlaması, girişimcilik kavramını sadece ticaret ile sınırlanmasına yol açabilmektedir. Bu kapsamda, ortaya sermaye koyarak hammadde, teçhizat alan ve kendi emeğini ortaya koyarak küçük ölçekli ürün üreten bir zanaatkârı girişimci olarak tanımlamak yerinde olacaktır. Nispeten orta büyüklükte imalat yapan girişimcilere ise sanayi başlığı altında değinilmektedir.

Osmanlı'da zanaatkârlık Selçuklu ve İlhanlı geleneğinin bir uzantısı sayılabilir. Ahiyanı Rum denilen ve Osmanlının kuruluşunda önemli rol oynayan derviş guruplarının aynı zamanda çiftçi ve/veya zanaatkâr oldukları bilinmektedir. Bu çiftçi/zanaatkâr dervişler, fütüvvet⁹ ilkesi ile hareket edip ordulardan önce bir manevi fetih gerçekleştirmektedir. Örneğin; Osman Gazi'nin kayınpederi olan Şeyh Edebali'den dünyalığı (malı, mülkü) ve hayvanı çok olan bir derviş olarak bahsedilir (Barkan, 2002, s. 133-154). Yine; 15. yüzyılda Bursa'da, yaptığı ekmeçleri ücretsiz olarak dağıtan Somuncu Baba (Şeyh Hamîdüddin Aksarâyî) da zanaatkâr dervişlere örnek gösterilebilir (Şahin, 2009, s. 377). İbn Battuta (2010, s. 341) seyahatnamesinde ahi (ahi) kavramını "sanatının ve zanaatının erbabını toplayan ve işi olmayan genç bekârları da bir araya getiren adam" olarak tarif eder. Ahilerden olan ve yaklaşık 200 kadar zanaatkâra liderlik yapan bir derici ustasının davetine icabet eden İbn Battuta, gösterişsiz giyinen bu zanaatkârın cömertliğinden bahsetmektedir. Ahi geleneğine mensup zanaatkârların, fütüvvet ve mesleklerinin dışında üstlendikleri başka görevler de bulunmaktadır.

⁹ Fütüvvetin kelime anlamı gençlik, kahramanlık, cömertliktir. Fütüvvet hareketi ilk ortaya çıktığında tasavvufi bir hareket olsa da 13. yüzyıldan itibaren sosyal, ekonomik ve siyasi bir yapıya bürünmüştür (Uludağ, 1996, s. 259). Fütüvvet ilkesinin Osmanlının kuruluşunda oynadığı rol için Ömer L. Barkan'ın "Osmanlı İmparatorluğunda Kolonizatör Türk Dervişleri" isimli makalesi incelenebilir.

Misafirlerin ağırlanması, bölgenin ve yolların asayişine katkıda bulunulması ve esnafın idaresi bunlara örnek olarak verilebilir. Ayrıca Ahilik adap, usul ve erkânını açıklayan fütüvvetnâmeler¹⁰ esnafın ve çalışanların ahlaki ve sosyal disiplini sağlamakta önemli yer tutmuştur (Ocak, 1996, s. 265).

Bahsi geçen dönemde Selçuklu'dan miras alınan ahilik sistemi, zanaatkârların ve muhtelif sanat erbabının bir araya geldiği lonca teşkilatına dönüşmeye başlamıştır. Her bir esnaf örgütünün esnaf şeyhi, kethüda, yiğitbaşı ve ehl-i hibre gibi azaları bulunmaktadır. Esnaf tarafından seçilen bu heyet idarece de onaylandıktan sonra göreve başlamaktadır. Bu yapı, esnafın genel durumunun takibinden başka devlet ile esnaf arasındaki köprüyü de sağlamaktadır (Uzunçarşılı, 2010, s. 689). Esnaf örgütü kendi içindeki çoğunlukla; ustalık, kalfalık şartları, çıraklık süreleri çalışma şartları, malın kalitesi, dükkânların yeri gibi konulara karar vermektedir. Belirlenen hususlar kadı tarafından örfi ve şeri hukuka göre incelendikten sonra Divân'a arz edilmektedir (Genç, 2007, s. 296). İstanbul'da 1109 loncada örgütlenmiş 126.000 ila 260.000 arasında zanaatkâr olduğu aktarılmıştır. Meyhanecilik gibi seriata göre Müslümanlara kapalı olan meslekler dışında tamamen Müslümanlardan ya da tamamen gayrimüslimlerden oluşan lonca ile karşılaşmamıştır. Ancak karma loncaların ileri gelenleri çoğunlukla Müslümanlardan seçilmektedir (Faroqhi, 2006, s. 713-714). Buna dayanarak Osmanlı Devletindeki zanaatkârların çoğunlukla Müslüman Türklere oluştuğu söylenebilmektedir.

Bir şehir veya kazada hangi esnaf türünün kaç adet dükkân açabileceği belirlenmiştir. Yine o branştaki usta ve kalfa sayısı da sınırlanmıştır. Ancak ihtiyaç olduğunda esnaf örgütlerinin önerisi/görüşü ve idarenin müsaadesiyle; dükkân, usta veya kalfa sayısı arttırılabilmektedir. Bir çırağın kalfa ya da bir kalfanın usta olması törenle gerçekleştirilmekte, isimleri ve dereceleri deftere kaydedilmektedir. Bu sistem sayesinde, önüne gelenin usta olması ve dükkân açması engellenmektedir (Uzunçarşılı, 2010, s. 690). Usulsüzlüğün engellenmesi ve hata payının azaltılması için, esnafın kullanacağı ölçü ve tartı birimlerini damgalattırması istenmektedir (Tabakoğlu, 2008, s. 238). Ölçüde sapma, kalitesiz mal yapma, narha (fiyat haddine) uymamak gibi hususlar %5 ve altında bir oranda kaldığı müddetçe insani bir hata olarak görülmektedir. Bu oranın üzerindeki sapmalar ise tekrarlanmadığı müddetçe kısa süreli olarak cezalandırılıp affedilmektedir. Bazen esnaf örgütü içerisinde; ağır ceza, dükkân kapatma, meslekten ihraç gibi taleplerle gelinse de idare çoğu zaman uzlaştırıcı, yatıştırıcı kararlar almaktadır. Esnafıktan çıkarma cezası çok nadir uygulanmakta ya da kısa süreli uygulanmaktadır (Genç, 2007, s. 298-299).

Osmanlı'daki esnaf örgütü sisteminin Avrupa'daki benzer sistemlere göre daha esnek olduğu söylenebilir. Örneğin Bursa'da lonca kaydı tutulmamış ve meslek geçişleri kolayca sağlanmıştır. Vergisini ödeyen bir zanaatkârın lonca kaydının olmadığını iddia etmenin zor olduğu belirtilmektedir (Faroqhi, 2006,

¹⁰ Fütüvvetnâme, fütüvveti konu alan, fütüvvetin usulleri ve yapıları hakkında bilgi veren eserlerdir. Ancak burada konusu geçen anlamıyla fütüvvetnâme, 13. yüzyıldan itibaren Anadolu'da gelişmeye başlayan Ahi teşkilatlarıyla ortaya çıkan ahi fütüvvetnâmeleridir (Ocak, 1996, s. 265).

s. 711-712). Avrupa'da ise şehir yetkilileri pazarın örgütlenmesini ve gözetimini sıkı bir şekilde ele almıştır. Sicilyalı bir satıcı tarifenin biraz üstünde fiyat istese kürek cezasına mahkûm olabilmektedir. Chateaudum (Fransa) kentinde üçüncü kez kusurlu bulunan fırıncılar hiçbir önlem alınmadan yük arabasının tepesinden atılmaktadır (Braudel, 2004, s. 6). Hayvan ihracatının yasak olduğu 16. yüzyıl İngiltere'sinde küçükbaş hayvan ihraç eden kimsenin malları müsadere edilmekte, ayrıca bir yıl hapis cezasının ardından pazarın kurulduğu bir günde halk önünde sol eli kesilmektedir. Aynı ceza ikinci kez işlendiğinde ise idam cezasına çarptırılmaktadır. Bu sert cezalar Avrupa'da 1417 yılına kadar geri gitmektedir ve ancak 17. yüzyılda kaldırılabilmiştir (Smith, 2015, s. 717).

Sanayi Üretimi

Osmanlı İmparatorluğu'nun klasik döneminde, halkın ihtiyacı olan hemen hemen tüm metal eşya içeride yapılmaktadır. Dışarıdan metal eşya ithal edildiğine dair bir kanıt yoktur. Giyecek başta olmak üzere birçok işlenmiş mamul dışarıdan gelse de içeride benzer üretimin olmadığını söylemek yanlıştır. Örneğin, Anadolu'nun geniş sahasına yayılmış kuvvetli bir dokuma sanayi bulunmaktadır. Deri sanayisi ise Avrupa'dan ileridedir ve deri ihraç ürünleri arasındadır (Akdağ, 1949, s. 509). Ağır sanayide ise devletin doğrudan müdahalesi hissedilmektedir. Yine madenlerin çıkartılması devletin yönetimiyle olmaktadır. Şaplar bazen hükümet tarafından işletilmekte bazen ise iltizama verilmektedir. Küre bakırı; Sivas, Tokat ve Amasya esnafına verilmekte ve fazlası İstanbul'a sevk edilmektedir. Bakırın yoğun talep nedeniyle İran'a kaçırılmamasına dikkat edilmektedir (Uzunçarşılı, 2010, s. 682-683).

Osmanlı; yetersiz üretimin tüketicinin daha yüksek fiyat ödemesine, aşırı üretimin ise üreticinin düşük fiyat yüzünden zarara uğramasına yol açtığını uzun tecrübe ve gelenekleriyle bilmektedir. 15. yüzyıl sonlarında Bursa'daki lonca, halkın yoğun talebi sonucu ucuz ipekli kumaş üretmeye başlamıştır. Yönetmelikleri hiçe sayan bu girişim, her kumaş türündeki ipek, boya miktarı ve kalitesini ayrıntılı bir şekilde belirten bir düzenlemeyle engellenmiştir. Buradan devletin ucuz ama kalitesi düşük ürüne halkın yoğun talebine rağmen izin vermediği anlaşılmaktadır (İnalçık, 2000, s. 90-91). Sıkı denetime rağmen tekstil imalatı Avrupa ile yarışır bir konumda bulunmaktadır. Avrupa'nın lüks kumaşlarının bile Bursa boyahanelerinde boyanması söz konusudur. III. Murat (1574-1595) zamanında İngiltere'ye dokuma ve boyama teknolojisi ihraç edildiği bilinmektedir (Tabakoğlu, 2008, s. 250). Sonuç olarak, 1760'lara kadar geçen süre değerlendirildiğinde; Osmanlı imalatçısının, uluslararası ticarete başarılı bir şekilde katıldığı söylenebilir (McGowan, 2006, s. 819).

Kredi ve Sermaye İmkânları

İncelenen dönemde bir zanaatkârın kullanacağı iş, alet ve makinaları kolayca ulaşabileceği kadar ucuzdur. Girişimcinin finanse edemeyeceği, görece pahalı bina ve sabit tesislerin çoğu ya devletin ya da bir vakfın mülkiyetindedir. Ayrıca devlet, ziraat ve esnafıkta doğrudan üretim araçları sağlayarak yatırımlar da yapmaktadır (Genç, 2007, s. 236,341). Bu imkânlarla rağmen bazen, girişimciler ve özellikle tüccarlar nakit paraya yani sermayeye ihtiyaç duymaktadır. Bahsi geçen dönemde girişimcilere sermaye sağlayan, değişik özellikte birçok yapı bulunmaktadır.

Bunlardan ilki ortaklık türleridir. Girişimci ve yatırımcıyı bir araya getiren çeşitli ortaklık türleri bulunmaktadır. Mudaraba (commenda), mufavada, musharaka, vücut, kapan gibi çeşitleri bulunan bu ortaklık türlerinin en sık karşılaşılanı mudaraba'dır. Avrupa'da da commenda adıyla yapılan mudaraba ortaklık türünde, kapital sahibi yatırımcı girişimci ile kar zarar ortaklığına girmektedir. Kâr genellikle 3/4'e 1/4 oranında paylaşılsa da bu oran karşılıklı olarak esnetilebilmektedir (Çizakça, 1996, s. 3-7). Mudaraba'nın ticaret için değil de imalat için yapılmasına şirketli sanayi denmektedir. Mudaraba'da bir taraf sermaye koyarken diğer taraf bilgi ve becerisi ile ticaret yapmakta, şirketli sanayi ortaklık türünde ise bir taraf sermaye koyarken diğer taraf yeteneğini ve emeğini ortaya koyarak imalatı gerçekleştirmektedir (İnalçık, 1967, s. 101).

Girişimcilere nakit sağlayan ikinci unsur ise para vakıflardır. Girişimci ihtiyaç duyduğu sermayeyi nakit sağlayan vakıftan almakta ve daha sonra faiziyle geriye ödemektedir. 1456-1551 yılları arasında İstanbul'da kurulmuş olan 2.517 vakfın %46'sı nakit sermaye sağlayan para vakfıdır. Yine Bursa'da 761 adet para vakfının girişimciye nakit sermaye sağladığı bilinmektedir. Şeyhülislam Ebussud Efendi, faizle borç vermenin haram olduğunu ancak bu vakıfları kapatmanın halkı zor durumda bırakacağını belirtmiş ve olumlu yönde fetva yayınlamıştır (Çizakça, 2006, s. 14). Bu fetva ve idarenin desteği ile para vakıfları Anadolu ve Rumeli'de hemen hemen her şehirde gelişimine devam etmiştir. Girişimciler başta olmak üzere toplumun nakit paraya ihtiyaç duyan hemen hemen her kesimine, piyasanın altında bir faiz oranıyla kredi sunan bu vakıflar, bankacılığın gelişmediği bir dönemde girişimcilik ortamına olumlu katkı sağlamıştır (Aydın, 2014, s. 88).

Girişimciye sermaye sağlayan üçüncü yapı; zengin tüccarların, askeri sınıf mensuplarının ve çiftlik sahiplerinin yaptığı tefecilik faaliyetleridir. Borç para verenlerin çoğu Müslümanlardan oluşmaktadır. İkinci sırada Hristiyanlar ve ardından Yahudiler gelmektedir. Tefecilik Osmanlı yönetimi tarafından hoş karşılanmasa da doğrudan müdahalelere pek rastlanmamaktadır. Borcunu ödeyemeyenler Divan-ı Hümayuna başvurmakta ve burada sicile kaydedilmektedir. Anlaşmazlıklarda idare, iki tarafın rızasını alarak orta yol bulmaya çalışmaktadır (Aydın, 2010, s. 443). Devlet bazen tefecilikle uğraşanları ya da aşırı zenginleşenleri İstanbul'a celep (kesilecek hayvanların ticaretini yapan kimse) tayin ederek bir nevi cezalandırmaktadır. Etin satışı için

belirlenen narhlar (fiyat hadleri) genellikle ceplerin zarar etmesine neden olmaktadır (Tabakoğlu, 2008, s. 245). Yine de; birçok Osmanlı kentindeki tereke (miras) defterleri incelendiğinde, Müslüman girişimcilerin (daha çok tüccar ve çitlik sahibi sınıfın) hatırı sayılır bir meblağı borç verdiği ve ciddi bir servet bıraktığı görülmektedir. Osmanlı'nın klasik döneminden 18. yüzyıl sonlarına kadar birçok büyük şehirde önemli kapital birikimleri gözlenmektedir (İnalçık, 2014, s. 288).

Sonuç olarak; narhlar nedeniyle esnaf ve tüccarın kar marjı %05-%15 aralığında iken faiz haddinin %10-%25 aralığında olması, esnafın ve iç ticaret yapacak tüccarın kredi almasını zorlaştırmaktadır. Kredilerin daha çok dış ticaret yapacak tüccarlar tarafından kullanıldığını söylemek daha doğru olacaktır (Genç, 2007, s. 68). Daha önce değinildiği gibi esnafın kuruluş dönemi makine-teçhizatına ve sabit değerlere (dükkân vb.) ulaşması gayet kolay olmaktadır. Dış ticarete ise girişimciler sadece tefeciye muhtaç kalmamış; para vakıfları, çeşitli ortaklık yapıları ile sermayeye ulaşmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Girişimcilik Anlayışının Avrupa'daki Anlayış ile Karşılaştırılması

Osmanlı'nın klasik dönemindeki iktisadi anlayış ile Avrupa'nın merkantilist anlayışı arasında ciddi farklılıklar bulunmaktadır. Merkantilist sistemde ülkenin zenginleşmesi için ihracatın kolaylaştırılıp ithalatın sınırlandırılması gerekmektedir. Bir diğer anlayış ise işçilik maliyetinin minimize edilip diğer ülkelerdeki işçilik maliyetinin altında tutulmasıdır. Bu sistemin çalışanın lehine olmadığı daha çok zenginlerin ve güçlülerin yararına yapılan girişimleri özendirildiği söylenebilir (Smith, 2015, s. 710-712). Merkantilist sistemin esas ilgilendiği (çıkarı göz ardı edilen) tüketiciler değil, çıkarları özen ile kollanmış üreticilerdir. Bir anlamda tüketicilerin çıkarları üreticinin lehine feda edilmiştir (Smith, 2015, s. 733). Osmanlı Devletinin esas kaygısı iç pazardaki tüketicinin korunması ve devletin fiskal çıkarları iken merkantilist ekonomilerde ekonomik düzenlemeler rekabete dayalı bir uluslararası ticaretin gerekleri tarafından belirlenmektedir (İnalçık, 2000, s. 88).

Osmanlı'nın dış ticaretteki görece serbestlik ilkesine rağmen hiç koruyucu önlem almadığını söylemek yanlış olur. Daha önce belirtildiği gibi idare, işe ilkesi gereğince hammaddelerin ihracatına sınırlamalar koymaktadır. Benzer yasaklamalar bazen esnafın hammadde sıkıntısı çekerek şikâyet etmesi sonucu da getirilmektedir. Esnafın hammadde tedarikinde Avrupalı tüccarlar karşısında zorlanması sonucunda devlet önlem almaya çalışmıştır. Birçok hammaddenin kapitülasyon verilen devletler dâhil Avrupalı tüccarlara satışı yasaklanmıştır (Akdağ, 1949, s. 511-512).

Bu noktada, aynı dönemde Avrupa'daki girişimciliğe de kısaca değinmekte fayda görülmektedir. Fransa'da uzun süre birinci olan zanaat tipi endüstri, modern endüstrinin arkasına ancak 1860'lardan sonra düşmüştür. Bu tarihe kadar ön endüstrinin esas çizgisi kapitalist yeniliklere karşı dirençtir

(Braudel, 2004, s. 665). Bir diğer örnek olarak Avrupa'da doğan putting-out sistemi verilebilir. Bu sistemde esnaf tüccar için parça başı çalışmaktadır. Esnafın her aşamada kapitalist tüccara muhtaç olduğu bu üretim sistemi her açıdan sömürgeye açıktır (Akkuş, 2009, s. 53). Buradan hareketle Osmanlı'daki girişimcilik anlayışının iktisadi gelişmeler karşısında yaşadığı problemlerin başka bir biçimde Avrupa'da da yaşandığı söylenebilir.

Osmanlı esnaf sınıfının narhlar (fiyat hadleri) nedeniyle tam serbestlik içerisinde sınırsız üretim faaliyetleri içerisine girmesine olanak tanınmamıştır. Bu nedenle esnaf sınıfında bir kapital birikime sık rastlanmamaktadır. Ancak özellikle bölgeler arası ticaretle uğran bir tüccar, kapitalist olma imkân ve koşuluna sahip bulunmaktadır (İnalçık, 2014, s. 257). Narh sistemi, kapitalist bakış açısı ve serbest pazar anlayışı ile çelişmektedir. Ancak; Avusturya'nın Trol eyaletinde bir imalatçı tüccarın 1547 yılında %23'lük bir kar marjı ile çalışması, makasın çok da açık olmadığından göstergelerinden biridir (Braudel, 2004, s. 770).

Klasik Dönem Osmanlı İmparatorluğundaki Farklı Girişimcilik Türleri

Günümüzde girişimcilik; kadın girişimcilik, sosyal girişimcilik, ekolojik girişimcilik, dezavantajlı grupların (gençler, eski mahkûmlar vb.) girişimciliği gibi alt başlıklarına ayrılmaya başlamıştır. Bu bakış açısından bakıldığında Osmanlı'nın klasik döneminde bazı yansımalar ile karşılaşmaktadır. Örneğin; 16. yüzyılda, Bursa'da ipek bükme aygıtlarının yarısı kadın girişimcilere aittir. Zengin bir kadının mudaraba usulü ile bir girişimciye sermayedar olması da gayet olağan durumlar arasındadır (Faroqhi, 2006, s. 718). İbn Battuta (2010, s. 297) Osmanlı'nın kuruluş dönemindeki Türk kadınlardan bahsederken akıncı gibi at bindiklerinden ve pazarda yoğun ticari etkinliklerde ön sırada yer aldıklarını aktarmaktadır. Kadınların; tekstil sektörü başta olmak üzere diğer sektörlerdeki etkinliğinin temelleri, Osmanlı'nın kuruluş dönemi ve klasik döneminde aranabilir. Dezavantajlı gruplar arasında olan bir kölenin, Bursa'da bir ipek tüccarının yanında çalışıp azat edildikten sonra yine aynı tüccar tarafından sermaye verilerek kendi girişimini yapması sağlanmaktadır (Faroqhi, 2006, s. 722). Başka bir örnekte; Divan-ı Hümayun tarafından mal taşıyan esnaftan, yük çeken hayvanlara geri dönüşlerinde binilmemesi ve eziyet edilmemesine dair kararlar alınmıştır (Genç, 2007, s. 73).

Tüm örnekler ve daha önce değinilen ahilik teşkilatı dikkate alındığında, tanımlanması ancak günümüzde yapılmış olan girişimcilik alt türlerinin Osmanlıda karşılığı bulunmaktadır. Ahilik teşkilatı ve klasik Osmanlı zihniyetindeki alıcı değil verici insan olma yaklaşımı günümüzün sosyal girişimcilik anlayışına önemli bir örnek teşkil etmektedir. Çağdaş kapitalist yaklaşımın "insan ekonomi içindir" anlayışını tersine "ekonomi insan içindir" yaklaşımı, ahilik zihniyeti ile bir "sosyal girişimci sınıfın" oluşmasına imkân sağlamıştır. Kapitalizmin idealize ettiği homo economicus'un temel amacı bireysel menfaat iken Osmanlı'nın klasik döneminde toplum yararını kendi

çıkarcının üstünde tutan kanaatkâr fakat girişimci insan tipi idealize edilmiştir (Tabakoğlu, 2008, s. 147-151). Yine bu günkü yaygın kanının aksine kadınların günlük hayatın ortasındaki ticarete, esnafıkta, imalatta ve hatta yatırımcılıkta hiç de azımsanamayacak, önemli bir rol üstlenmesi; kadın girişimciliğinin daha o günlerden geliştiğinin göstergesidir. Azat edilmiş bir köleye bile kendi işini kurması içine yardım edilmesi, hayvanlara eziyet edilmemesi için en üst makamlardan talimatların yayınlanması 20. yüzyıla kadar Dünya'da eşine zor rastlanır uygulamalardır. Dezavantajlı guruplardaki girişimciler bizzat başka girişimciler tarafından desteklenirken, ekolojik girişimcilik devlet otoritesi tarafından titizlikle dikte edilmektedir. Kısaca; günümüzde genel kabul gören, girişimlerdeki iş ahlakı, sosyal fayda ve sosyal sorumluluk anlayışının kâr maksimizasyonunun önüne geçmesi gerektiğine dair görüş (Menteş, 2009, s. 25) Osmanlı İmparatorluğu'ndaki girişimcilik anlayışında çağının çok ilerisinde bir vizyon çerçevesinde yer almaktadır.

Sonuç

İşletme literatüründeki birçok eserde, Osmanlı İmparatorluğundaki ve Türkiye Cumhuriyetindeki girişimcilik kavramı, 19. Yüzyıldan itibaren ele alınmaktadır. Bu tarihten önceki girişimcilik faaliyetleri yok sayılmakta ya da yabancıların ve gayrimüslimlerin tekelinde olduğu kabul edilmektedir. Ancak, Osmanlı kaynaklarına dayanan araştırmaların artmasıyla birlikte Müslüman Osmanlı tebaasının ticaretteki yoğun varlığı belgelenmiştir. Osmanlı İmparatorluğunun birçok yerinde iç ticaretin Müslüman Türk tüccarların elinde olduğunu ve Akdeniz ve Karadeniz başta olmak üzere birçok bölgede yoğun dış ticaret faaliyetlerinde buldukları aktarmaktadır. Ayrıca esnaf loncaları üzerinden yapılan değerlendirmeler ışığında Osmanlıdaki zanaatkârların büyük bir çoğunluğunun Müslüman Türklere oluşturduğu görülmektedir. Gerek birincil kaynak olarak sunulan mühimme defterlerindeki kararların gerekse Osmanlı'nın iktisadi tarihi üzerine yazılan eserlerin değerlendirilmesi sonucunda; Osmanlı klasik dönemindeki Müslüman Türk girişimcilerin yoğun bir şekilde varlık gösterdiği, hatta birçok alanda çoğunluğu teşkil ettiği kanaatine varılmaktadır. Bu kapsamda, 19. yüzyıl öncesinde Osmanlıda girişimciliğin olmadığı ve ticaretin daha çok gayrimüslimler tarafından gerçekleştirildiği hipotezinin geçerliliğini yitirdiği düşünülmektedir.

Osmanlıdaki girişimcilik ortamını açıklayabilmek için öncelikle Osmanlı Devletinin iktisadi yapısının temelini oluşturan ve bu yapıya yön veren temel ilkelere değinmek zorunludur. Bu ilkeler arasında iâşe ilkesinin ağır bastığı görülmektedir (İnalçık, 2000, s. 87). Ayrıca Osmanlı, sosyal refah sağlamayı adaletin bir boyutu olarak görmektedir. İktisadi kararlar için bu sosyal refah gerekçe gösterilmektedir. Bu yaklaşım Osmanlı'nın girişimcilik kültürü ve uygulamaları açısından belirleyici bir role sahip olmuştur. Osmanlı İmparatorluğunda iş ahlakı ve sosyal sorumluluk bakımından döneminde rastlanmayan ve döneminin çok ilerisinde bir anlayışla girişimcilik

faaliyetlerinin sürdürüldüğü görülmektedir. Benzer bakış açıları, Avrupa'da ancak 20. yüzyılın ikinci yarısında yeni yeni tartışılmaya başlanmıştır.

Osmanlı'nın girişimcilik anlayışı ile modern girişimcilik anlayışı arasında önemli farkların da bulunduğunu belirtmek gerekmektedir. Tüketimi ve bireyselleşmeyi ön plana çıkartan ve temel amacı daha fazla satış yaparak daha fazla kâr elde etmek olan modern anlayış, Osmanlı'nın klasik dönemindeki anlayış ile taban tabana zıttır. Osmanlı'nın girişimcilik anlayışı, kârdan ziyade tüketiciciyi ve tüketici tatminini ön planda tutmaktadır. Kalitesiz ürünlere karşı alınan sert tedbirler ve narhlar (fiyat hadleri) bunun en önemli göstergesidir. Tüketiciciyi önemseyen anlayışlar nedeniyle, uzun vadede, kapitalist yaklaşımlar Osmanlı İmparatorluğundaki girişimciliğin aleyhine çalışmaya başlamıştır. Tüm olumsuzluklar ve aleyhte gelişen bakış açılarına rağmen Osmanlı'nın klasik döneminde gelişen temel anlayışlardan, 19. yüzyılın başlarına kadar fazla uzaklaşmadığı görülmektedir.

Çağdaş girişimcilik bakış açısında; yakın dönemde önem kazanmaya başlayan müşteri memnuniyeti, yüksek kalite, çevre bilinci, sosyal sorumluluk gibi anlayışların Osmanlı'nın klasik döneminde temel ve kâr uğruna feda edilemez bir durumda olduğu anlaşılmaktadır. Tüm bu değerlendirmeler kapsamında Osmanlı İmparatorluğundaki girişimcilik anlayışının günümüzdeki girişimcilik anlayışına ışık tutabilecek ve örnek alınabilecek özelliklerinin bulunduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

3 numaralı mühimme defteri (966-968/1558-1560) özet ve transkripsiyon. (1993), Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yay., Ankara.

5 numaralı mühimme defteri (973/1565-1566), Özet ve İndeks. (1994), Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yay., Ankara.

6 numaralı mühimme defteri (972/1564-1565), (özet-transkripsiyon ve indeks). (1995) C.1, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yay., Ankara.

7 numaralı mühimme defteri (975-976/1567-1569), (özet-transkripsiyon-index 1). (1997), Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yay., Ankara.

12 numaralı mühimme defteri (978-979/1570-1572), (özet-transkripsiyon ve indeks 1) (1996), Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yay., Ankara.

AKDAĞ, M. (1949). Osmanlı imparatorluğunun kuruluş ve inkişafı devrinde Türkiye'nin iktisadi yapısı, *Bellekten, XIII*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 51: 497-568.

AKKUŞ, Y. (2009). XIV. ve XV. asırlarda Osmanlı ve Avrupa ekonomileri: bir mukayese denemesi, *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Sosyoloji ve Metodoloji Araştırmaları Merkezi, İstanbul, 40: 33-69

AŞKIN, A. (2011). Tarihsel süreçte girişimcilik kavramı ve gelişimi, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, Biga, 6(2): 55-72.

ATASOY, T. (2012). *Kendinizin patronu olmak: girişimcilik*, 2. Basım, Ankara: ODTÜ Yayıncılık

AYDIN, H. V. (2010). 18. yüzyılda selanik kazasında tefecilerle köylüler arasındaki borç ilişkileri, *XVI. Türk Tarih Kongresi*, 20-24 Eylül 2010, IV. Cilt-I. Kısım, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

AYDIN, H. V. (2014). Selanik'te 18. yüzyılın ilk yarısında para vakıfları ve kredi işlemleri, *Ege Üniversitesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, 29: 87-106.

BARKAN, Ö. L. (2002). Osmanlı İmparatorluğunda kolonizatör Türk dervişleri, *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 9 Osmanlı, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

BAŞAR, M. (2014). Girişimcilik iklimi, *Girişimcilik ve İş Kurma*, Editör: Yılmaz Ürper, 2. Baskı, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

BATTUTA, İ. (2010). *İbn Battuta seyahatnamesi*, Çev. A. Sait Aykut, Cilt 1, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

BRAUDEL, F. (2004). *Maddi uygarlık mübadele oyunları*, 2. Baskı, İstanbul: İmge Kitapevi.

Büyük Türkçe Sözlük. (2017) İaşe, (Erişim Tarihi:21.06.2017), *Büyük Türkçe Sözlük*. <http://www.tdk.gov.tr>

CANTILLON, R. (2010). *An essay on economic theory (an english translation of richard cantillon'sessai sur la nature du commerce en général)*, Çev. ChantalSaucier, Alabama: LudwigvonMisesInstitute.

ÇİZAKÇA, M. (1996). *A comparative evolution of business partnership*, Leiden: E. J. Brill.

ÇİZAKÇA, M. (2006). Cross-cultural borrowing and comparative evolution of institutions between islamic world and the west, *Relazioni Economiche tra Europa E Mondo Islamico*, Secc. XIII-XVIII, Edit. S. Cavaciocchi, Istituto di Storia Economica, F. Datini, Serie II, 38.

DÖM, T. S. (2015). *Girişimcilik ve küçük işletme yöneticiliği*, 5. Baskı, Ankara: Detay Yayıncılık.

FAROQHI, S. (2006). Ticaret: bölgesel, bölgelerarası ve uluslararası, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Cilt II: 1600-16914, Çev. Ayşe Berktaş vd., İstanbul: Eren Yayıncılık.

FAROQHI, S. (2014). *Osmanlı'da kentler ve kentliler*, Çev. Neyyir Berktaş, 5. Baskı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

GENÇ, M. (2007). *Osmanlı imparatorluğunda devlet ve ekonomi*, 5. Baskı, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

GENÇ, M. (2012). Osmanlı iktisadi dünya görüşünün ilkeleri, *Sosyoloji Dergisi*, 3(1): 175-186.

HALDUN, İ. (2013). *Mukaddime*, Cilt I ve II., Yayına Haz. Arslan Tekin, İstanbul: İlki Kültür Sanat Yayıncılık.

İNALCIK, H. (1967). Capital formation in the Ottoman Empire, *The Journal of Economic History*, Cilt. 29, No. 1, The Tasks of Economic History, 29 (1): 97-140.

- İNALCIK, H. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik ve sosyal tarihi*, Cilt I: 1300-1600, Çev. Halil Berktaş, İstanbul: Eren Yayıncılık.
- İNALCIK, H. (2014). *Devlet-i 'Aliye Osmanlı İmparatorluğu üzerine araştırmalar-I*, 54. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- KALLEK, C. (2012). Ticaret, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 41, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 134-144.
- KILIÇBAY, M. A. (1992). Braudel, Fernand, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 6, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 333-335.
- KÜTÜKOĞLU, M. S. (1999). Osmanlı iktisadi yapısı, *Osmanlı Devleti Tarihi* 2, İhsanoğlu, E. (Ed.), İstanbul: IRCIA
- McGOWAN, B. (2006). Tüccar ve zanaatkâr, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Cilt II: 1600-16914, Çev. Ayşe Berktaş vd., İstanbul: Eren Yayıncılık.
- MENTEŞ, A. (2009). *Kurumsal yönetim ve Türkiye analizi*, İstanbul: Derin Yayınları.
- OCAK, A. Y. (1996). Fütüvvetnâme, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 13, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 264-265.
- ÖZER, A. (2001). Girişimci sınıf, iktisadi hayat ve siyaset, *İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3/2001, Ankara: Gazi Üniversitesi.
- PAMUK, Ş. (2001). *A monetary history of the ottoman empire*, 2. Baskı, Cambridge: Cambridge University Press.
- PAMUK, Ş. (2004). The evolution of factor markets in the Ottoman Empire, 1500-1800, *The Rise, Organization and Institutional Framework of Factor Markets, Global EconomicHistory Network Workshop*, 23-25 Haziran 2005.
- QUATAERT, D. (2006). Ticaret, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Cilt 2: 1600-16914, (Çev. Ayşe Berktaş vd.), İstanbul: Eren Yayıncılık.
- RUDANI, M. B. S. (2012). *Büyük hadis külliyyatı cem'u'l-fevaid*, Çev. Naim Erdoğan, Cilt 2, İstanbul: İz Yayıncılık.
- SMITH, A. (2015). *Milletlerin zenginliği*, (Çev. Haldun Derin), 10. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- ŞAHİN, H. (2009). Somuncu baba, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 37, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 377-378.
- TABAKOĞLU, A. (2008). *Türkiye iktisadi tarihi*, 8. Baskı, İstanbul: Dergah Yayınları.
- TİKİCİ, M. (2009). *Girişimcilik ve küçük işletmeler*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.,
- TURAN, Ş. (1968). Venedik'te Türk ticaret merkezi, *Bellekten*, Cilt:32, Ankara: Türk Tarih Kurumu. 126: 247-283
- ULUDAĞ, S. (1996). Fütüvvet, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt 13, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 259-261.
- UZUNÇARŞILI, İ. H. (2011). *Osmanlı tarihi*, Cilt 2, 10. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

WEBER, M. (1995). *Toplumsal ve ekonomik örgütlenme kuramı*, Çev. Özer Ozankaya, Ankara: İmge Kitabevi.

Summary

Entrepreneurship in Ottoman Empire's classical period is not adequately studied from a Business Science perspective. Majority of the related literature assumes entrepreneurship does not exist in the Ottoman Empire or it is in exclusive control of non-Muslim merchants. This study points out that the Muslim merchants were very active entrepreneurs and entrepreneurship environment in Ottoman Empire was much more favorable compared to some other European states.

Ottoman State assumes attaining social welfare is a dimension of justice and all economic decisions made by the state aim to attain this goal. This approach plays a critical role not only in determining entrepreneurship culture and related practices but also explains the advanced business ethics and sophisticated social responsibility practices of the Ottomans at the studied period.

KİTAP İNCELEMESİ – 1

Hazırlayan: Burçin YAZAR*

DÜRTME: SAĞLIK, ZENGİNLİK VE MUTLULUKLA İLGİLİ KARARLARI UYGULAMAK

Yazarlar:

Richard H. THALER, Cass R. SUNSTEIN
(çev. Enver Günsel),

**Dürtme: Sağlık, Zenginlik ve Mutlulukla
İlgili Kararları Uygulamak**, (4. bs.),

İstanbul: Pegasus Yayınları,
2017, 336 s.

ISBN: 9786053430421

2017 Nobel Ekonomi Ödülü sahibi Richard H. Thaler ve Harvard Hukuk Fakültesi Profesörü Cass R. Sunstein tarafından yazılan “**Nudge: Improving Decisions About Health, Wealth, and Happiness**” ve Enver Günsel tarafından Kasım 2017’de “**Dürtme: Sağlık, Zenginlik ve Mutlulukla İlgili Kararları Uygulamak**” olarak çevrilen bu incelemenin konusu olan eser; hiçbir seçeneğin tarafsız bir şekilde sunulmadığını, bireylerin daha zengin, daha sağlıklı ve daha özgür olmalarını sağlayarak, hayatlarını iyileştirecek kararlara doğru dürtülmesi üzerine yeni bir bilim dalı olan davranışsal bilim araştırmasıyla seçim mimarisini nasıl uygulayabileceğimiz üzerine tartışma yaratarak, hem bireylere hem de devletlere seçim özgürlüğünü kısıtlamadan seçim mimarisini nasıl oluşturabileceğini önermektedir. Pegasus Yayınları tarafından yayınlanan eser teşekkür, önsöz ve kitap sonunda yer alan notlar kısımları hariç, “*İnsanlar ve Econ’lar*” isimli ilk kısmın ardından “*Para*”, “*Sağlık*”, “*Özgürlük*” ve son olarak da “*Uzatmalar ve İtirazlar*” adlı beş ana kısım ve bu kısımların alt başlıkları olmak üzere toplam on sekiz bölümden oluşmaktadır.

Kitabın ilk bölümü olan “*Giriş*” bölümünde yazarlar bir hasta için alternatif tedavi yöntemlerini belirleyen ve ilaçlar için tavsiye veren doktordan, şirket elemanlarının sağlık planına dâhil olması için dolduracakları formun

---

* Arş. Gör., İstanbul Gelişim Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, İstanbul, Türkiye, E-posta: byazar@gelisim.edu.tr
ORCID ID <https://orcid.org/0000-0003-0227-4374>

tasarımını hazırlayan kişilere kadar herkesi, insanların karar verdikleri konuda organize etme sorumluluğunu yüklenmiş “seçilmiş mimar” türünden insan olarak tanımlamaktadırlar. Küçük ve önemsiz gibi görünen ayrıntıların bireylerin davranışlarını büyük ölçüde etkilediği “Her şey önemlidir” varsayımı ile seçilmiş mimarların daha iyi olana dürtme (nudge) eylemi “Serbestçe Ataerkil Yönetim” (Libertarian Paternalism) olarak karşımıza çıkmaktadır. Thaler ve Sunstein seçim mimarlarının bir dürtme geliştirirken dikkate alması gerekeceği konulara iki farklı bakış açısından yaklaşmaktadırlar. Bu yaklaşımlardan ilki normal bir insan olarak hepimizin hata yapmamıza sebep olan çeşitli önyargılara teslim olduğumuz ve hatalarımızın bizi daha yoksul ve daha az sağlıklı hale getirdiği; çoğu kez, eğitim, kişisel finansman, sağlık hizmetleri, ipotekli konut finansmanı, kredi kartları, aile ve hatta dünyayı kapsayan konularda kötü kararlar aldığımız yaklaşımdır. İkincisi ise rasyonel düşünme yapısına sahip psikolojik olarak etkilenmeyen, sadece teşviklere cevap veren Econlardır.

Kısım I: İnsanlar ve Econlar, “Eğilimler ve Aptalca Hatalar” adlı ilk bölümde, karmaşık bir dünyada yaşayan bireylerin seçimlerinde derin düşünme olanağı bulamadığı durumlarda, kendi akıllarına göre yaklaşık hesaplar ve tahminlerinin yanlış yollara saptırdığı ve insanların dürtülebilen varlıklar olması sebebiyle hayatlarının en önemli kararlarında bile beklenmeyecek şekilde etkilendikleri belirtilmiştir. Yazarlar insan beyninin “Otomatik Sistem” olarak adlandırılan sezgi yoluyla, başka bir deyişle içgüdüsel ve otomatik anlayış, diğeri ise düşünerek ve mantık yoluyla “Düşünce Sistemi” olarak çalıştığını ifade etmişlerdir. Aynı zamanda bu farklılığın Amos Tversky ve Daniel Kahneman (1974) adlı iki psikolog tarafından geliştirilen sistematik eğilimlere ve önyargılara (heuristics and biases) neden olduğu belirtilmiş, demirleme (anchoring), hazır bulunma (availability) ve temsilcilik (representativeness) gibi üç anlayışa bağlı eğilimlere de yer vermişlerdir. Bireylerin kaybetmekten hoşlanmama duygusu bilinçsiz seçim ile birleştiğinde, eğer bir seçenek yokluk olarak tanımlanırsa da büyük bir pazar payına, yani güçlü bir dürtü etkisine sahip olacağı belirtilmiştir. “Yoldan Çıkmaya Karşı Direnmek” isimli ikinci bölümde, bireylerin davranışlarında öz-kontrol ya da kendine hâkim olma sorunu olduğu, şartlar ve çevrenin bireylerin seçimlerine etkileri konusunda belirli bir saflık ve deneyimsizlik yansıttığı ve nöroekonomi alanında yapılan araştırmalara göre de kendine hâkim olma, ya da öz-kontrol kavramlarına uygun ipuçları bulunduğu belirtilmiştir. Öz-kontrolün bir sorun olabileceğini bildiğimizden ve insanların kendi zayıf yanlarını biraz da olsa fark edince alışveriş listesi yapmak, sabah erken kalkmak için alarm kullanmak gibi bireylerin kendilerini kontrol etmek için kullandıkları dış sistemler olduğu gibi, “zihinsel muhasebe” denilen, aile bütçelerini yapmak, ayarlamak ve uygulamak için kullandıkları iç kontrol sistemlerine de sahip oldukları belirtilmektedir. Zihinsel muhasebeyi anlamak aynı zamanda kamu politikasını da geliştireceği, tasarrufları teşvik etmek istiyorsak, harcama konusunda tahriklerin fazla olmayacağı bir zihinsel (ya da gerçek) hesaba yöneltmek önemli olacaktır olgusu vardır. “Sürüyü İzlemek” isimli üçüncü bölümde, sosyal etkilerin nasıl ve

neden ortaya çıktığını bazen piyasalarda ve politikalarda da büyük sosyal değişimlerin küçük bir sosyal dürtü sonucu meydana geldiği vurgulanmaktadır. Yazarlara göre bilgi ve çevre baskısından kaynaklı sosyal etkiler ve baskıların nedenleri olarak da “uyum sağlama” arzusu, pek çok grubun yerleşik ölçülere bağlı kalma eğilimi olarak “kolektif tutuculuk” ve bir geleneği veya uygulamayı sevdiğimiz veya savunabilir olduğu için değil sadece çoğunluğun sevdiğini düşündüğü için takip etme durumu “çoğulcu cehalet” terimleriyle açıklanmaktadır. “Dürtülmeye ne zaman ihtiyaç duyarız?” isimli dördüncü bölümünde ise, serbestçi ataerkil yönetimin altın kuralı olarak seçim mimarisinin kaçınılmaz etkilerinden dolayı insanların içinde buldukları durumu kolayca anlamakta zorluk çektikleri zaman hemen geri itilim yapmadıkları ve önlerindeki seçimleri kazanacaklarını deneyimlerle bağdaştırma problemi yaşamaları halinde iyi kararlar almakta güçlük çektiklerinde kolay kararlar almak için dürtüye ihtiyaç gösterecekleri belirtilmektedir. “Seçme Mimarisi” isimli son bölümde yazarlar “iNcentives (Teşvikler), Understand mappings (Planlamayı anlamak), Defaults (Defolar, ihmaller), Give feedback (bilgilendir), Expect error (hatayı bekle), Structure complex choices (Karmaşık seçimleri planla) şeklinde, satır başlarındaki harflerin NUDGES kelimesini oluşturduğunu dikkat çekerek tüketiciler için şeffaf olmayan ya da anlaşılmayan ve karmaşık gelen durumlarda daha iyi seçimler sağlayan bir “seçme mimarisi” taslağı açıklamaktadır. Thaler ve Sunstein “Kaydet, Değerlendir ve Alternatif Fiyatları Kıyasla” anlamı taşıyan RECAP dedikleri serbestçi ataerkil yönetim ile ilgili hükümet ödemeler düzenlemesi önermektedir.

Kısım II: Para bölümünde Econlar ve İnsanların çok farklı düşündükleri, tasarruf, yatırım yaparken ve borç alırken daha akıllıca davranması için neler yapmasını göstermek, ayrıca kamu ve özel sektör kurumlarının da insanları daha güvenli ve rahat bir yaşantıya kavuşturmak için o yönde uyararak ve dürtme konusunda bazı tavsiyelerin verildiği bu kısmın “Yarın Daha Çok Tasarruf Et” adlı ilk bölümünde, Thaler ve Sunstein, emeklilik için tasarruf yapma teorisinin oldukça basit ve güzel olmasına rağmen insanların çalışma hayatları boyunca ne kadar kazanacakları, emekli olduklarında ne kadar paraya ihtiyaç olacakları insanların buna uyup uymadıkları konusuna gelince ciddi sorunlar çıktığı, bu sorunlardan birincisi insanların ne kadar tasarruf yapmaları gerektiği gibi zor bir matematik problemini çözecek yeteneğe kadar yeterli iradeye sahip olmamaları şeklinde belirtilmiştir ve birer dürtü örneği olan iki tavsiyede bulunmuşlardır. Bu tavsiyelerden ilki tasarrufları otomatik yapmak adına çalışan kişi plana katılma hakkı kazandığı zaman, istemediğini belirten bir belge doldurmadığı takdirde, belli katkı payı ve koşullarla plana otomatik olarak katılacağını bildiren bir belgenin verildiği “Otomatik Kayıt”, ikincisi de katılımcıların maaş ve katılım payı artışları arasında bir eşleme sağlayan ve insanların harekete geçmesi için kayıp yaşamayacaklarını düşünmelerini teşvik eden ve insan davranışlarının temelini oluşturan psikolojik ilkelerle yakın

ilişkili olarak geliştirilmiş bir seçme-mimarisi sistemi olarak önerilen “Yarın Daha Çok Tasarruf Et” programıdır.

Kısım III: Sağlık bölümünde “Reçeteli İlaçlar: Göz Korkutmak için Part D”, “Organ Bağışları Nasıl Artırılır” ve “Dünyayı Kurtarmak” adlı üç alt başlıktan oluşan bu kısımda yazarlar doktorların çok önemli seçim mimarları olduğu ve insanların nasıl düşündüklerini anlarsa, onların sağlıklı yaşam koşulları geliştirmek ve ömürlerini uzatmak için çok şey yapabileceklerini, “kapak ve e-ticaret” sistemi dedikleri, kirlilik yaratana belirli miktarda kapak kirletme hakkı gibi teşvik tabanlı sistemlerin seçme özgürlüğünü artıracığı örnekleri verilmiştir.

Eserin Kısım IV: Özgürlük bölümünde, Serbestçi ataerkil yönetimin özgürlüğe önem verdiği, insanların kendi yollarına gitmesini engelleyen yaklaşımlardan kuşku duydukları belirtilmektedir. Rekabetin çocuklara yarayacağı düşünülerek, eğitimde seçeneklerin artırılması, doktorların hasta özgürlüklerini kısıtlama mesajı vermeden tedavi sürecine yönelik motive etmesi hastanın tedaviye uyma olasılığının arttırdığının olumlu katkılar sağlayacağını belirtmişlerdir.

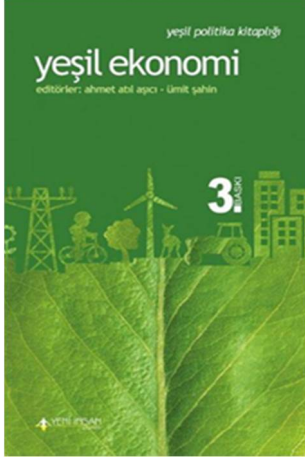
Eserin “*Uzattmalar ve İtirazlar*” isimli son ana kısmında, bağış kurumuna küçük bir bağış yapmak ve bunu her yıl artırmak isteyip istemediğini sorabilme temalı “*Yarın Daha Çok Ver*”; “*Hayırseverlik Borcu Kartı ve Vergi İndirimi*” isimli bağışları vergiden düşürme konulu program ve öfkeli anında mesaj gönderme sakın diyen “*Nezaket Kontrolü*” gibi dürtü yaratan bazı örnekler sıralanmıştır.

Thaler ve Sunstein’in “Dürtme: sağlık, zenginlik ve mutlulukla ilgili kararları uygulamak” adlı bu eseri, insanların nazıkçe dürtülerek kendileri için en iyi olanı seçerken dahi davranışlarında tamamen özgür olmalarını sağlayan ve daha kazançlı yönlere dürtülecek özenli bir “seçim mimarisi” ile nasıl oluşturulabileceğini, mevcut politikaların basit bir şekilde ince ayarlanmasıyla pek çok sosyal faydanın sağlanabileceği konuları üzerine dikkat çekici niteliktedir.

KİTAP İNCELEMESİ – 2

Hazırlayan Sedef ÇEVİKALP*

YEŞİL EKONOMİ

Yazar:

Kolektif

Editörler: Ahmet Atıl AŞICI, Ümit ŞAHİN

Yeşil Ekonomi (3. bs.),

İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi,
2017, 224 s.

ISBN: 978-975-2498-21-1

Editörlüğü Ahmet Atıl Aşıcı ve Ümit Şahin tarafından yapılan Yeşil Ekonomi isimli eserin üçüncü baskısı Ağustos, 2017 yılında Yeni İnsan Yayınevi tarafından basılmıştır. Teori ve somut politika önerilerinin birlikte örüldüğü bu kitapta okuyucuyu yeşil ekonomi ile ilgili bilgilendirmek ve yeşil ekonomiye dair soruların cevaplarını vermek amaçlanmıştır. Kitapta Yüksel Selek tarafından yazılmış önsöz, Ümit Şahin tarafından yazılmış sunuş kısımları hariç sekiz bölüm daha yer almaktadır. Ahmet Atıl Aşıcı tarafından yazılmış 'İktisadi Düşüncede Çevrenin Yeri ve Yeşil Ekonomi: Karşılaştırmalı Bir Analiz' isimli ilk bölümde iktisadi düşüncede çevrenin yer almasına tarihsel bir bakışla başlayıp, “Yeşil ekonomi nedir?” sorusuna cevap vermek için yeşil ekonominin farklı tanımlarına, ilgilendiği sorunlara değinilmiştir. Daha sonra ekonomik büyüme, refah ve sürdürülebilirlik kavramlarını, bunların birbiriyle olan ilişkisini açıklamıştır. Bu kavramların açıklayıcılığı başarılı ve böylece okuyucuyu açık bir şekilde bilgilendirici yanı yüksektir. Alain Lipietz’in yazısının çevirisinin yapıldığı 'Korkular ve Umutlar: Liberal Üretkenlik Modelinin Krizi ve Yeşil Alternatif' başlığını taşıyan ikinci bölümde ise kapitalist kalkınma modelinin sebep olduğu krizler, bu krizlerin ekolojik krizlere uzanışı ve sürdürülebilirlik sorunu ele alınmıştır. Bu krizlere karşılık yeşil yatırımlara dayalı yeni bir gelişme modeli yani yeni yeşil düzen alternatif

* Arş. Gör., İstanbul Gelişim Üniversitesi, İİSBF, Uluslararası Ticaret Bölümü, İstanbul, Türkiye,
E-posta: scevikalp@gelisim.edu.tr **ORCID ID** <https://orcid.org/0000-0002-1272-3287>

olarak görülmüş ancak bu yolda karşılaşılabilecek engeller ve yapılması gerekenler de açıklanmıştır. Ahmet Atıl Aşıcı tarafından yazılan ‘Sürdürülebilir Yaşam İçin Bir Dönüşüm Önerisi: Yeşil Yeni Düzen’ bölümünde 1929 Krizi sonrası oluşturulan yeni düzen olarak adlandırılan politikaların tarihsel planı ve ekolojik krizle bağlantısının neler olduğu, ekonomik, toplumsal ve ekolojik olarak üç ayaklı şekilde ortaya çıkan krizlerden çıkmak için öne sürülen yeni yeşil düzenin ne anlama geldiği ve bu düzene neden karşı çıktığı noktalarına değinilmiştir. Ayrıca uluslararası ticaret ve finans ile ekolojik dönüşüm arasındaki bağlantı kurulmuştur. Eserin bu bölümün son kısmında ekonomik, toplumsal ve ekolojik olarak sürdürülebilirliğin sağlanmasında yerel ekonomi ve kırsal kalkınmanın var olmasının ve canlı tutulmasının önemi anlatılmıştır. Dördüncü bölüm, Mayıs, 2010 Avrupa Parlamentosu Yeşiller Grubu Yeşil Yeni Düzen Çalışma Grubu Tartışma Tebliği olarak hazırlanan yazının çevirisidir. ‘Yeşil Yeni Düzene Neden İhtiyaç Duyuyoruz’ başlıklı bu bölümde sadece gayri safi yurtiçi hasıla artışı olarak algılanan büyüme vizyonu yerine daha geniş kapsamlı, daha küresel bir refahı temele alan kalkınma modelinin benimsenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Refah içinde sürdürülebilir bir toplum için gerekli bu model değişikliğinin insanlarla ilişkilerimiz, tüketim alışkanlıklarımızın kaynağı, sahip olduğumuz kaynaklarla ilişkilerimiz, küreselleşme ve dünya nüfusunun artışıyla kullandığımız mekan ile olan ilişkimiz ve son olarak zamanla olan ilişkimiz olmak üzere 4 boyutu ele alınmıştır. Yine Avrupa Parlamentosu Yeşiller Grubu Yeni Düzen Çalışma Grubu Ocak, 2010 tarihli Tartışma Tebliği’nden alınan ‘Yeşil Yeni Düzenin İstihdam Boyutu’ isimli beşinci bölüm yeşil yeni düzenle ortaya çıkan yeşil işleri, bu işlere çalışanların uyumu, yeşil yeni düzendeki istihdam anlayışını anlatmıştır. Tüm bu olması ve yapılması gerekenleri anlatmakla kalmamış, somut politika önerilerinde bulunulmuştur. ‘Sosyal Avrupa İçin Yeşil Vizyon’ isimli altıncı bölüm, Avrupa Yeşil Partisi Konseyi’nin Ekim,2008’de Montreuil, Fransa’da oylanarak kabul edilmiş politika belgesidir. Gelir dağılımı adaletsizliği, yoksulluk, çalışan haklarının işgücü piyasasında baltalanması, eşit sosyal haklara sahip olamama gibi birçok sorunun ortaya çıkması ve bu sorunların artışıyla mevcut durumun artık neden devam edemeyeceği anlatılmıştır. Tam bu noktada sorunların çözümü için toplumsal içerme kavramına değinilmiş(makul ve adil bir gelir, kamu yararına hizmetler, eğitim, yaşlıların ve çocukların kucaklanması, iyi iş, sağlıklı yaşamak) ve her birine getirilen politika önerileri bu başlıklar altında ayrı ayrı yer almıştır.

Ahmet Atıl Aşıcı tarafından yazılan ‘Sayılarla Dünyada ve Türkiye’de Yeşil Yeni Düzen’ adlı yedinci bölümde, 2008 krizine karşı dünyada ve Türkiye’de hükümetlerin uyguladığı destekleme politikaları, bunların içinde yeşil yatırımların payı ve hedeflenen değişime ne derecede uygun oldukları tespit edilmiştir. Dünyadan ve Türkiye’den konuyla ilgili sayısal bilgiler tablolar halinde bu bölümde gösterilmiştir. Son bölümde Avrupa Yeşilleri Yeşil Yeni Düzen web sayfasından alınmış yeni yeşil düzen için dünyadan örnek uygulamalara yer verilmiştir. Örneğin Avusturya’da üretici ve tüketicilerin

insani koşullara uygun üretime karşı farkındalığını oluşturmak için SO:FAIR girişimi başlatılmıştır. Diğer bir gösterebilecek örnek de Yeşil Aydınlatma projesidir. Avrupa Birliği Yeşil Aydınlatma Programı'na alınan bu proje Graz şehrinin aydınlatılmasında yapılan enerji tasarrufu ve karbondioksit salınımında meydana gelen azalmayı çarpıcı şekilde göstermiştir.

Yeşil ekonomi henüz ülkemizde fazla çalışılmamış bir alan olduğu için eserde yerli kaynak yer almamaktadır. Okuyucunun yeşil ekonomi ile ilgili bilgi sahibi olabileceği ve bu konuyla ilgili sorularına cevap bulabileceği bir kaynak niteliğindedir. Kitapta yer alan tanımlar, amaçlar vb. ile hem teorik çerçeve çizilmiş; hem de politika önerileri, gerçek hayattan uygulama örnekleri ile konu somutlaştırılmıştır. Eser, daha sonra bu alanda yapılacak çalışmalara kılavuz olabilecek niteliktedir.